

Budsjettnemnda for jordbruket
13.04.2016

Utredning nr. 3

**Resultatkontroll for gjennomføring av
landbrukspolitikken**

Innhold

	Side
I OVERSIKTSDEL	
1 INNLEDNING	1
2 PRODUKSJONSGRUNNLAG OG STRUKTURUTVIKLING	3
2.1 Areal og arealutvikling	3
2.1.1 Areal og arealutvikling	3
2.1.2 Leiejord	9
2.2 Strukturutvikling i noen produksjoner	11
2.2.1 Planteproduksjon	13
2.2.2 Husdyrproduksjon	17
2.2.3 Bruk av utmarksbeite	30
3 PRODUKSJON OG MATVAREFORBRUK	32
3.1 Oversikt over samlede produserte mengder	32
3.2 Økologisk jordbruk	36
3.3 Import og eksport	43
3.4 Selvforsyningsgrad/hjemmemarkedsandel	51
3.5 Norsk andel av kraftfôrforbruket	53
4 TRYGG MAT, DYREVELFERD, DYRE- OG PLANTEHELSE	55
4.1 Trygg mat	55
4.1.1 Zoonoser	55
4.1.2 Rester av plantevernmidler i næringsmidler	58
4.1.3 Restmengder av forbudte eller uønskede stoffer i kjøtt og levende dyr	60
4.2 Dyrehelse og dyrevelferd	62
4.3 Tap av dyr på utmarksbeite	69
4.3.1 Sau på utmarksbeite	71
4.3.2 Tilskudd til forebyggende og konfliktdempende tiltak	73
4.4 Plantehelse	74
5 DISTRIKTSPOLITIKK OG SYSSELSETTING	77
5.1 Utviklingen i antall jordbruksbedrifter og areal	77
5.1.1 Jordbruksbedrifter i de ulike landsdeler	77
5.1.2 Jordbruksbedrifter og areal i de ulike kommuneklasser	79
5.1.3 Jordbruksbedrifter og areal i de ulike virkeområdene for distriktpolitiske virkemidler	83
5.2 Utviklingen i noen produksjoner	85
5.3 Sysselsetting	91
5.4 Utviklingen i arbeidsforbruket i jordbruket	91
5.4.1 Landsdelsnivå	92
5.4.2 Kommuneklasser	94
5.4.3 Virkeområder for distriktpolitiske virkemidler	95
5.4.4 Utvikling annen arbeidshjelp	95

5.5	Alder på bruker	96
5.6	Landbrukseiendommer	98
5.7	Bygdeutvikling.....	99
5.8	Tilleggsnæringer	102
6	MILJØ OG RESSURSVERN	107
6.1	Miljøprogram i jordbruket	108
6.2	Kulturlandskapet.....	109
6.2.1	Kulturlandskap og gjengroing	111
6.2.2	Biologisk mangfold.....	113
6.3	Kulturminner og kulturmiljøer	114
6.4	Friluftsliv og tilgjengelighet	115
6.5	Avrenning til vann	115
6.5.1	Tilførsler av næringssalter	115
6.5.2	Jordarbeiding og erosjon.....	118
6.5.3	Gjødselforbruk	121
6.6	Utslipp til luft.....	123
6.7	Plantevernmidler.....	124
6.8	Innsamling av landbruksplast	125
7	INNTEKTER, ØKONOMISKE FORHOLD OG LEVEKÅR.....	127
7.1	Utvikling i vederlag til arbeid og egenkapital for Totalkalkylens normaliserte regnskaper	127
7.2	Utvikling i vederlag til arbeid og egenkapital for de enkelte områdene, driftsformene og størrelsesgruppene.....	128
7.2.1	Inntekt etter område	128
7.2.2	Inntekt etter produksjon	130
7.2.3	Inntekt etter bruksstørrelse.....	130
7.3	Alminnelig inntekt	131
7.4	Levekår	134
7.4.1	Næringsinntekt og jordbruksfradrag.....	134
7.4.2	Helse og arbeidsmiljø	138
7.4.3	Velferd og avløsning.....	139
7.5	Utvikling i egenkapital, gjeld, inntekt og forbruk	140
7.6	Lønnsutvikling etter næring.....	142
8	BRUKEN AV INNSATSFAKTORER I JORDBRUKET – KOSTNADSUTVIKLINGEN	144
8.1	Ikke - varige innsatsfaktorer	144
8.1.1	Verdier og indekser.....	144
8.1.2	Kraftfôrpriser	145
8.2	Varige innsatsfaktorer.....	147
8.3	Priser på jordleie	149
8.4	Renter og gjeld.....	151
8.5	Tap på utlån i landbruket	152
8.6	Innsatsfaktorer sett i relasjon til produksjon.....	153
9	PRISER	154
9.1	Prissammenligninger og matvarenes andel av forbruket.....	155
9.2	Melk og melkeprodukter.....	157
9.3	Storfekjøtt	159
9.4	Sau- og lammekjøtt.....	160

9.5	Svinekjøtt.....	161
9.6	Egg.....	162
10	LIKESTILLING.....	163
10.1	Brukere og sysselsetting i jordbruket etter kjønn	163
10.2	Eiere etter kjønn og eiendomsoverdragelser.....	165
10.3	Driftsformer	167
10.3.1	Inndeling	167
10.3.2	Driftsform og produksjon	168
10.4	Arbeidsforbruk og utdanning.....	169
10.5	Næringsinntekt og jordbruksfradrag, fordelt på kjønn	171
11	INTERNASJONALE FORHOLD OG RAMMEVILKÅR.....	173
11.1	O ECDs støtteberegninger for jordbruket.....	173
11.2	Norges oppfølging av WTO-forpliktelsene	177

II DETALJERT DEL

(finnes på: http://www.nilf.no/publikasjoner/Publikasjoner_som_NILF_utgir-Innhold)

1 Innledning

«Resultatkontroll for gjennomføringen av landbrukspolitikken» er en årlig utredning og publikasjon fra Budsjettnemnda for jordbruket. Resultatkontrollen belyser utviklingen i jordbruket i relasjon til de mål og retningslinjer Stortinget har trukket opp. Bakgrunnen er St.prp. nr. 8 (1992–1993) der det het at det bør: «... legges opp til en mer omfattende resultatkontroll knyttet opp til de mål og retningslinjer Stortinget har trukket opp. Her vil vektleggingen være avhengig av hvordan Stortinget vil prioritere de ulike mål for landbrukspolitikken framover».

Oppgaven med å skaffe materialet til resultatkontrollen ble ifølge St.prp. nr. 82 (1992–1993) «Jordbruksoppgjøret 1993», gitt til Budsjettnemnda for jordbruket. Under protokollen fra forhandlingsmøtet mellom Staten og Norges Bondelag 8. mai 1993 er følgende angitt:

«Partene forutsetter videre at Budsjettnemnda for jordbruket til hvert jordbruksoppgjør utarbeider et materiale som grunnlag for resultatkontroll ut fra de mål og retningslinjer som Stortinget fastlegger Jf. St.prp. nr. 8 (1992–93) side 33–34 og Innst. S. nr. 92 (1992–93) side 30–31 og 47. Materialet skal angi utviklingen på sentrale områder som priser, kostnader, inntekter, investeringer, bruk av innsatsfaktorer, arealbruk, produksjon, miljø og ressursvern, distriktpolitikk, sysselsetting, likestilling mm.»

Meld. St. nr. 9 (2011–2012) sier om mål- og resultatstyring:

«Som en oppfølging av Riksrevisjonens undersøkelse av måloppnåelse og styring i jordbruket, jf. Dokument 3:12 (2009–2010), vil departementet videreutvikle mål- og resultatstyring som utgangspunkt for en forbedret framstilling av måloppnåelse og resultatrapportering på det landbruks- og matpolitiske området. Måloppnåelsen vil bli vurdert ut fra et sett med resultatindikatorer. Resultatindikatorer er nødvendig for å etterprøve måloppnåelse og styrke koblingen mellom resultatinformasjon og mål. Det finnes et betydelig statistikk- og informasjonsgrunnlag for jordbruket, der mye blir innhentet i forbindelse med jordbruksoppgjøret. Det er imidlertid et forbedringspotensial i hvordan resultater presenteres og kobles mot de overordnede målene i landbruks- og matpolitikken. Videreutvikling og forbedring av resultatindikatorer vil derfor i betydelig grad bygge på en systematisering og strukturering av den informasjon som innhentes allerede i dag.»

Angående Resultatkontrollen har nemnda hatt som utgangspunkt at den bør være enkel og oversiktlig, det vil si at den bør ha et rimelig antall indikatorer og ikke være for detaljert i geografisk oppdeling. På den andre siden har nemnda sett at det både i den politiske behandlingen og den administrative oppfølgingen av landbrukspolitikken også kan være behov for en detaljert resultatkontroll. Spesielt når det gjelder geografisk inndeling har nemnda sett den administrative inndeling, det vil si fylkesinndelingen, som viktig. Dette skyldes at den politiske og administrative behandling og oppfølging ofte skjer på lokalt nivå. Fylkesinndelingen innebærer imidlertid store datamengder hvor oversikten lett tapes. Nemnda har dermed delt resultatkontrollen i en oversiktsdel (Del I) og en detaljert del (Del II). I oversiktsdelen er det gjennomgående gitt landstall og landsdelstall og i noen grad fylkestall. I den detaljerte delen presenteres ytterligere detaljer, hovedsakelig fylkestall ved siden av landsdelstall. Denne delen inneholder bare tabeller uten forklarende tekst, og fra og med 2010 legges dette kun ut på internett. Den kan finnes på: <http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>.

Distriktpolitikken står sentralt. Nemnda har derfor valgt å presentere utviklingen i antall jordbruksbedrifter og i sysselsettingen også for kommuneklasser og virkeområder for distriktpolitiske virkemidler.

Det aller meste av tallmaterialet er innhentet fra Statistisk sentralbyrå, men Landbruksdirektoratet og landbruksorganisasjonene er også viktige kilder. Data om inntektsutvikling på driftsgranskingsbrukene hentes fra NIBIO. I årets resultatkontroll er det i de fleste tabeller tatt med tall for årene 1999 og 2010, som er årene for de fullstendige landbrukstellingene, i tillegg til beregna totalpopulasjon for 2013 og foreløpige tall for beregnet totalpopulasjon i 2014 for å få belyst utviklingen. Tall for 2005 er også tatt inn i enkelte tabeller.

Omtalen av utviklingstrekk er i hovedsak knyttet til de siste årene. For omtale av foregående år vises til tidligere utgivelser.

2 Produksjonsgrunnlag og strukturutvikling

Litt over 3 prosent av landarealet i Norge er jordbruksareal, noe som innebærer et jordbruksareal per innbygger på 1,9 dekar. I innstilling fra næringskomiteen (Innst.385 S 2014-2015) om jordbruksoppgjøret 2015 gjentas forrige års innstilling om at «*Det er et mål at norsk landbrukspolitikkk skal stimulere til økt matproduksjon, med intensjon om økt selvforsyning, blant annet av hensyn til norske forbrukere og av beredskapshensyn.*»

I behandlingen av jordbruksoppgjøret 2014 uttalte en samlet næringskomité at det er avgjørende at landbrukspolitikken som føres gir trygg og sikker mat, landbruk over hele landet, økt verdiskaping og en bærekraftig næring. Måloppnåelsen for landbruk over hele landet belyses gjennom følgende parametere:

- Arealutvikling og -fordeling

- Geografisk fordeling av produksjon og arbeidsforbruk

- Rekruttering og næringsutvikling i landbruket

Dette kapittelet gir en oversikt over areal, arealbruk og de ulike husdyrproduksjonene.

2.1 Areal og arealutvikling

I dette kapitlet ser vi nærmere på jordbruksarealet og hvordan det fordeler seg mellom fylker og landsdeler, og hvordan utviklingen har vært. Noen tall for omdisponering av areal og leiejord er også presentert.

2.1.1 Areal og arealutvikling

Arealtallene fra 1999 og 2010 er hentet fra Statistisk Sentralbyrå sine fullstendige landbrukstillinger, mens det for 2005, 2014 og 2015 har brukt tall fra Statistisk Sentralbyrå sin beregnede totalpopulasjon for jordbruksbedrifter.

Tabell 2.1 viser Norges totale landareal og jordbruksareal i drift i hvert enkelt fylke. Totalt jordbruksareal i drift hadde en nedgang på 30 700 dekar til 2015. Vestfold, Østfold og Akershus/Oslo har størst andel dyrket landareal. Tabellen viser at Hedmark nå er det eneste fylket som har over 1 mill. dekar jordbruksareal i drift.

Tabell 2.1 Norges totale landareal og jordbruksareal i drift. 2015*. Km² = 1 000 daa

	Jordbruksareal		Andel dyrket, %
	Totalt landareal	i drift*	
Østfold	3 889	729	18,7
Akershus og Oslo	5 005	769	15,4
Hedmark	26 086	1 042	4,0
Oppland	23 784	995	4,2
Buskerud	13 797	509	3,7
Vestfold	2 148	409	19,0
Østlandet	74 709	4 452	6,0
Telemark	13 853	244	1,8
Aust-Agder	8 315	112	1,3
Vest-Agder	6 679	183	2,7
Agder og Telemark	28 847	540	1,9
Rogaland	8 589	997	11,6
Hordaland	14 523	397	2,7
Sogn og Fjordane	17 674	428	2,4
Møre og Romsdal	14 570	536	3,7
Vestlandet	46 767	1 361	2,9
Sør-Trøndelag	17 833	736	4,1
Nord-Trøndelag	20 779	866	4,2
Trøndelag	38 612	1 602	4,1
Nordland	36 091	554	1,5
Troms	24 869	239	1,0
Finmark	45 762	92	0,2
Nord-Norge	106 722	885	0,8
Hele Norge	304 246	9 837	3,2

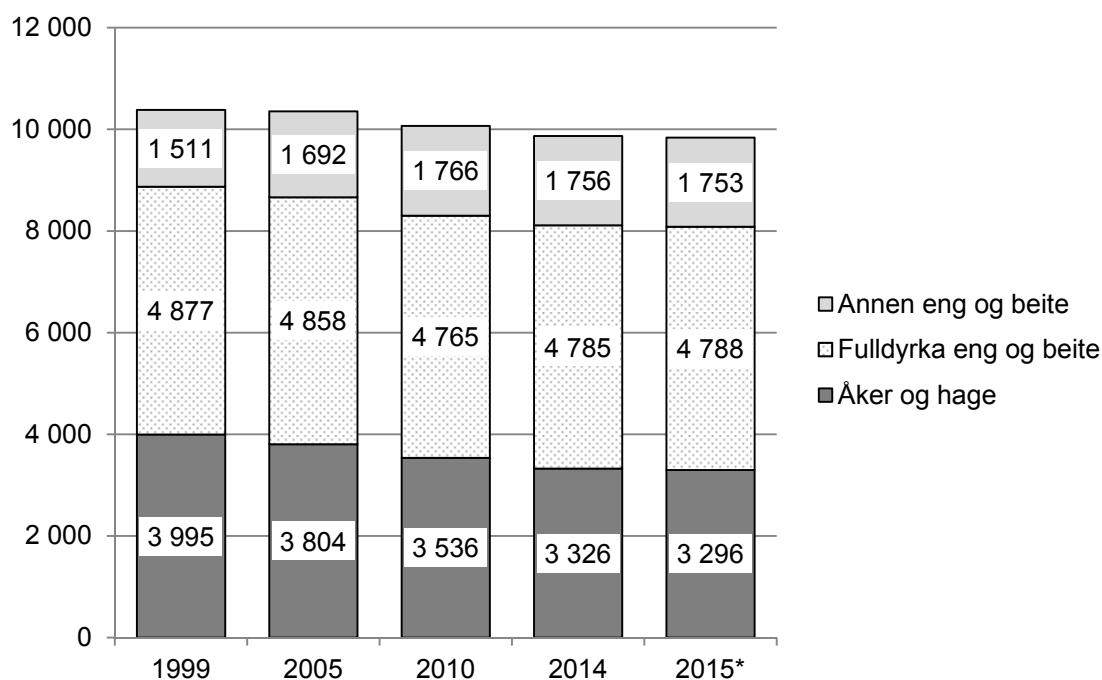
* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk Sentralbyrå. Statistisk årbok 2013 og beregna totalpopulasjon 2015

Tabell 2.2 og tabell 2.3, med fullstendige tabeller på <http://www.nibio.no/tema/budsjettmemnda-for-jordbruket>, viser fordelingen av jordbruksareal i de ulike landsdeler. I 1999 regnet en med at bruk som søker produksjonstilskudd hadde 70 000 dekar som ikke var i drift, mens i 2015 var det 82 100 dekar. Åpen åker og hage utgjorde 34 prosent av jordbruksarealet i drift på landsbasis i 2015, men er svært ulikt fordelt mellom fylker og landsdeler. Fylkene rundt Oslofjorden har omlag 80 prosent av arealet i åpen åker og hage. Vest-Agder, Rogaland, Hordaland, Sogn og Fjordane, Møre og Romsdal og fylkene i Nord-Norge har fra 2 til 4 prosent åpen åker og hage og tilsvarende mer eng og beiteareal. På landsbasis viser arealet av åker og hage en nedgang på 18 prosent etter 1999. Fulldyrket eng og beite har hatt en nedgang i samme periode på 2 prosent, mens annen eng og beite har økt med 16 prosent.

Nye digitale markslagskart

Det totalt registrerte jordbruksarealet nådde et maksimum i 1998. Fra 2005 har nytt digitalt kartgrunnlag vært tatt i bruk som kontrollgrunnlag ved søknad om produksjonstillegg. Fra 2005 til 2015 er alt jordbruksareal i drift (toppen av søylene i figur 2.1) redusert med 528 000 dekar fra 10 365 000 til 9 837 000 dekar. Dette er en reduksjon på 5 prosent. Annen eng og beite er overflatedyrket areal. Andelen slikt areal har økt fra 15 prosent i 1999 til 18 prosent i 2015. Nedgang i jordbruksareal i drift, kombinert med økt befolkning, har redusert antall dekar jordbruksareal per innbygger fra 2,25 i 2005 til 1,90 i 2015

Figur 2.1 Åker og hage, fulldyrka eng og beite og fulldyrka i alt. Hele landet.
1 000 dekar¹⁾

* Foreløpige tall

1) Fra og med 2005 har nye arealmålinger (nytt kartverk) medført en nedjustering av arealene

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2014 og 2015

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

<http://www.nibio.no/tema/budsjettmemnda-for-jordbruket>

Tabell 2.2 viser årlig prosentvis endring for totalt jordbruksareal, fulldyrket areal og eng og beite for landsdelene. De foreløpige tallene for 2015 viser en liten økning i totalt areal for Østlandet og Agder og Telemark, mens det er nedgang for de andre regionene. Østlandet og Trøndelag har den største andelen av fulldyrket areal i hele perioden. På landsbasis ser en at andelen fulldyrket jord har blitt redusert mens andelen av eng og beite har økt.

Tabell 2.2 Totalt jordbruksareal i drift fordelt på landsdeler. 1 000 dekar¹⁾

		1999	2005	2010	2014	2015*	Årlig %-vis endring		
							89-99	99-10	10-15
Østlandet	Totalt areal	4 658	4 647	4 534	4 467	4 452	0,2	-0,2	-0,4
	<i>herav % fulldyrket</i>	<i>93</i>	<i>92</i>	<i>92</i>	<i>92</i>	<i>92</i>			
	Eng og beite	1 598	1 701	1 788	1 863	1 865	2,1	1,0	0,8
	<i>% eng og beite</i>	<i>34</i>	<i>37</i>	<i>39</i>	<i>42</i>	<i>42</i>			
Agder og Telemark	Totalt areal	585	568	552	539	540	0,5	-0,5	-0,5
	<i>herav % fulldyrket</i>	<i>86</i>	<i>84</i>	<i>83</i>	<i>83</i>	<i>82</i>			
	Eng og beite	428	431	434	435	438	1,6	0,1	0,2
	<i>% eng og beite</i>	<i>73</i>	<i>76</i>	<i>79</i>	<i>81</i>	<i>81</i>			
Rogaland ²⁾	Totalt areal	968	1 007	1 001	999	997	1,3	0,3	-0,1
	<i>herav % fulldyrket</i>	<i>59</i>	<i>57</i>	<i>54</i>	<i>54</i>	<i>54</i>			
	Eng og beite	862	933	940	957	954	2,1	0,8	0,3
	<i>% eng og beite</i>	<i>89</i>	<i>93</i>	<i>94</i>	<i>96</i>	<i>96</i>			
Vestlandet	Totalt areal	1 564	1 498	1 433	1 368	1 361	0,3	-0,8	-1,0
	<i>herav % fulldyrket</i>	<i>71</i>	<i>69</i>	<i>67</i>	<i>65</i>	<i>65</i>			
	Eng og beite	1 502	1 445	1 388	1 331	1 324	0,7	-0,7	-0,9
	<i>% eng og beite</i>	<i>96</i>	<i>96</i>	<i>97</i>	<i>97</i>	<i>97</i>			
Trøndelag	Totalt areal	1 650	1 671	1 620	1 605	1 602	0,5	-0,2	-0,2
	<i>herav % fulldyrket</i>	<i>92</i>	<i>90</i>	<i>89</i>	<i>88</i>	<i>88</i>			
	Eng og beite	1 102	1 109	1 081	1 084	1 093	1,6	-0,2	0,2
	<i>% eng og beite</i>	<i>67</i>	<i>66</i>	<i>67</i>	<i>68</i>	<i>68</i>			
Nord-Norge	Totalt areal	958	974	919	889	885	1,1	-0,4	-0,7
	<i>herav % fulldyrket</i>	<i>85</i>	<i>81</i>	<i>82</i>	<i>82</i>	<i>82</i>			
	Eng og beite	896	932	892	871	867	1,4	0,0	-0,6
	<i>% eng og beite</i>	<i>94</i>	<i>96</i>	<i>97</i>	<i>98</i>	<i>98</i>			
Hele Landet	Totalt areal	10 382	10 365	10 060	9 868	9 837	0,5	-0,3	-0,4
	<i>herav % fulldyrket</i>	<i>85</i>	<i>84</i>	<i>83</i>	<i>82</i>	<i>82</i>			
	Eng og beite	6 388	6 550	6 524	6 542	6 541	1,5	0,2	0,1
	<i>% eng og beite</i>	<i>62</i>	<i>63</i>	<i>65</i>	<i>66</i>	<i>66</i>			

* Foreløpige tall

- 1) Fra og med 2005 har nye arealmålinger (nytt kartverk) medført en nedjustering av arealene
- 2) Per 01.01.02 gikk Ølen kommune over fra Hordaland til Rogaland fylke, så det utgjør noe av endringen både i Rogaland og for Vestlandet

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1999 og 2010, beregna totalpopulasjon i 2005, 2014 og 2015

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

<http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Nydyrking og omdisponering

Tabell 2.3 viser det arealet som er nydyrket de siste årene, samt omsøkt areal og antall søknader. Totalt for landet ble det nydyrket 18 572 dekar i 2014. Dette er 4 015 dekar mer enn året før.

Hedmark var fylket med mest nydyrking både i 2012, 2013 og i 2014. Av arealet som ble godkjent for nydyrking i 2014 lå 52 prosent i fylkene Hedmark, Oppland, Rogaland og Sør-Trøndelag.

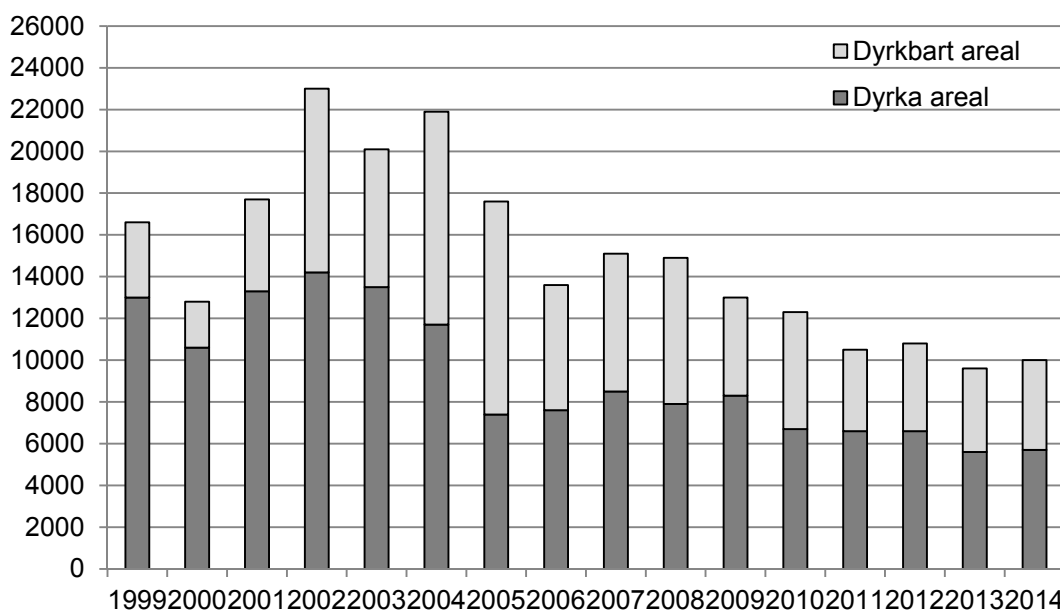
Tabell 2.3 Nydyrking, antall søknader, omsøkt og godkjent areal

	Søknader om nydyrking, antall	Omsøkt nydyrka areal, dekar	Godkjent nydyrka areal, dekar
2009	569	15 755	15 153
2010	689	21 213	19 860
2011	632	17 425	15 875
2012	653	14 287	13 417
2013	644	15 111	14 557
2014	878	19 405	18 572
Fordeling på fylker, 2014			
Østfold	16	298	288
Akershus og Oslo	15	603	603
Hedmark	106	3 182	3 066
Oppland	150	2 685	2 668
Buskerud	40	910	858
Vestfold	11	108	108
Telemark	13	235	235
Aust-Agder	11	241	241
Vest-Agder	36	898	883
Rogaland	156	2 355	2 200
Hordaland	50	629	605
Sogn og Fjordane	53	908	691
Møre og Romsdal	33	1 053	1 053
Sør-Trøndelag	51	1 920	1 734
Nord-Trøndelag	60	1 463	1 451
Nordland	42	945	940
Troms Romsa	25	751	733
Finnmark Finnmark	10	221	215

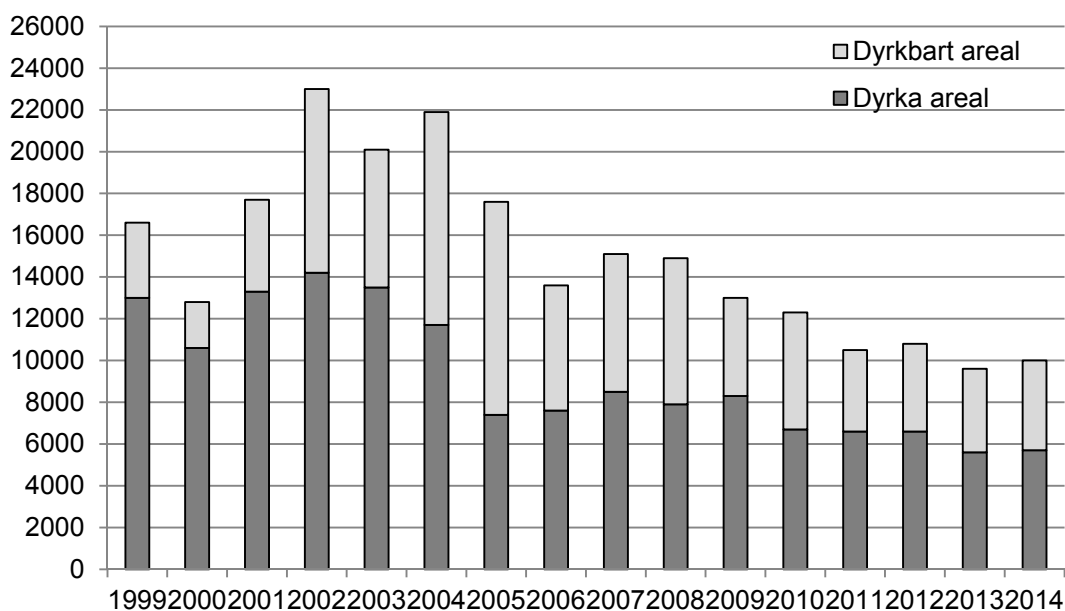
Kilde: Statistisk sentralbyrå

Hvert år omdisponeres noe jordbruksareal til andre formål, for eksempel til industri, boligområder og samferdsel. Landbruksmeldingen fra 2011 sier at målet skal være under 6 000 dekar. I 2014 ble det omdisponert 5 700 dekar dyrka jord, som er på samme nivå som året før. Tallene for 2013 og 2014 er de laveste registrerte omdisponeringene av dyrket jord siden registreringene startet i 1976.

I tillegg blir også en del dyrkbar jord omdisponert hvert år. Dette har variert fra 2 200 til 10 200 dekar per år de siste årene. I 2013 ble 4 000 dekar dyrkbar jord omdisponert til andre formål enn landbruk, og i 2014 var det 4 300 dekar.

Figur 2.2 Figur 2.2 viser hvor mye dyrka og dyrkbar areal som hvert år har blitt omdisponert til andre formål enn landbruk. Det må påpekes at omlegging av rapporteringsrutinene i KOSTRA-systemet, ga underrapportering fra 2005 og at nedgangen i omdisponert areal etter 2005 ikke er reell. Dette har likevel gradvis blitt bedre.

Figur 2.2 Omdisponert areal til andre formål enn landbruk, dekar

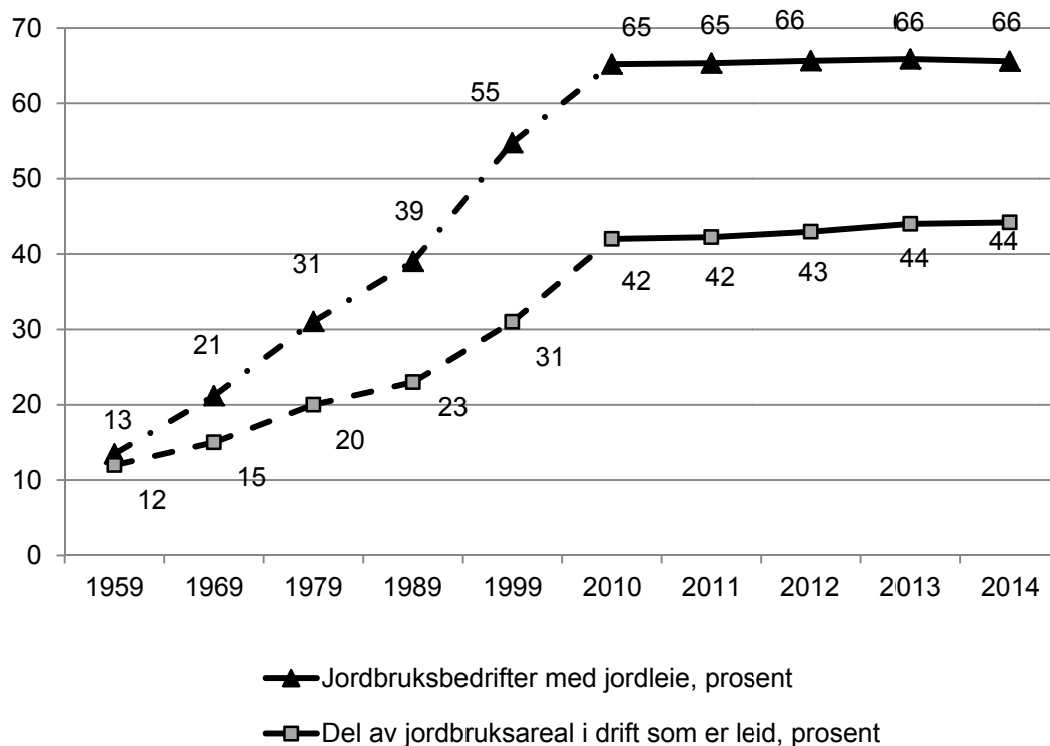
Kilde: Statistisk sentralbyrå, KOSTRA

Av fylkene er det Rogaland som har omdisponert mest areal i 2014, med ca. 2 050 dekar, og Sør-Trøndelag har omdisponert ca. 1 070 dekar. Mest dyrkajord er omdisponert i Rogaland (ca. 1 500 dekar), mens Sør-Trøndelag har omdisponert mest dyrkbar jord (ca. 680 dekar).

I tillegg til tallene i figur 2.2 omdisponeres også noe areal til andre landbruksformål, eks. bebyggelse (nye driftsbygninger) og til skogplanting, totalt 501 dekar i 2014, og 600 dekar i 2015 (2015 er foreløpige tall).

2.1.2 Leiejord

Bruk av leiejord er svært viktig for mange av jordbruksbedriftene. Både andel bruk med leiejord og andel leid jord av dyrket areal har økt. Figur 2.3 viser andel bruk med leiejord og andel av jordbruksarealet som er leid fra 1959 til 2014.

Figur 2.3 Andel jordbruksbedrifter med leiejord og andel leiejord totalt. 1959–2014

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1959, 1969, 1979, 1989, 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2011, 2012, 2013 og 2014

I 2014 hadde 66 prosent av jordbruksbedriftene jordleie, og 44 prosent av jordbruksarealet i drift er leid areal.

Andelen jordbruksbedrifter med jordleie og andel leid jordbruksareal varierer mellom fylkene, jf. tabell 2.4. En ser at de tre nord-norske fylkene har størst andel

jordbruksbedrifter med jordleie. I alle tre fylkene er det jordleie på over 80 prosent av bedriftene. For leid jordbruksareal har Aust-Agder og Troms størst andel med 61 prosent.

Tabell 2.4 Andel jordbruksbedrifter med jordleie og andel leieareal. Fylkesvise tall 2014

<i>Fylker</i>	Prosent	
	Jordbruksbedrifter med jordleie	Jordbruksareal i drift som er leid
Østfold	55	44
Akershus/Oslo	60	45
Hedmark	69	46
Oppland	65	40
Buskerud	63	47
Vestfold	57	51
Telemark	63	57
Aust-Agder	75	61
Vest-Agder	76	57
Rogaland	55	33
Hordaland	64	45
Sogn og Fjordane	65	40
Møre og Romsdal	76	50
Sør-Trøndelag	69	44
Nord-Trøndelag	61	34
Nordland	80	51
Troms	86	61
Finnmark	81	52

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Beregna totalpopulasjon

Også antall leieforhold per jordbruksbedrift varierer mye. Tabell 2.5 viser fylkesvis fordeling av antall jordbruksbedrifter med jordleie og prosentvis fordeling av antall leieforhold. Det er flest leieforhold per jordbruksbedrift i Telemark, Agderfylkene og i de tre nordligste fylkene.

Tabell 2.5 Jordbruksbedrifter med jordleie inndelt etter antall leieforhold. Fylkesvise tall 2014

Antall leieforhold	Jordbruks- bedrifter med jordleie	Prosentvis fordeling etter antall leieforhold			
		1	2-4	5-9	10 ≥
Østfold	1 255	38	41	16	5
Akershus/Oslo	1 319	36	39	19	6
Hedmark	2 373	24	40	26	10
Oppland	3 111	31	48	18	3
Buskerud	1 425	28	42	23	7
Vestfold	849	35	37	19	9
Telemark	934	26	38	23	13
Aust-Agder	521	20	36	29	15
Vest-Agder	844	19	36	30	16
Rogaland	2 450	40	46	12	3
Hordaland	2 030	32	45	17	5
Sogn og Fjordane	1 985	35	47	16	2
Møre og Romsdal	2 107	22	42	27	9
Sør-Trøndelag	2 061	27	45	21	7
Nord-Trøndelag	2 010	30	48	18	3
Nordland	1 831	18	38	27	17
Troms	846	13	31	34	23
Finmark	268	16	34	30	21
<i>Hele landet</i>	<i>28 219</i>	<i>29</i>	<i>43</i>	<i>21</i>	<i>8</i>

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Beregna totalpopulasjon

2.2 Strukturutvikling i noen produksjoner

Samdrifter i melkesektoren og mange varianter av juridiske foretak, vanskeliggjør sammenliknbar presentasjon av utviklingen i brukstallet. De tradisjonelle enhetene «gårdsbruk» eller «gårdbruker», kan omfatte produksjon på flere tilskuddssøknader ved at virksomheten er organisert i, eller eieren deltar i, flere selskaper (foretak).

Det er skjedd omfattende endringer i antall og størrelse av jordbruksbedriftene og i sammensetningen av produksjonene de seneste årene. Nedenfor er det vist størrelsesfordeling for alle jordbruksbedrifter, og for noen produksjoner. En jordbruksbedrift kan være representert med flere produksjoner. En kan derfor ikke summere jordbruksbedriftene med de ulike produksjonene og komme fram til et riktig tall for totalt antall jordbruksbedrifter.

Tabell 2.6 viser utviklingen av det totale antall jordbruksbedrifter. Over tid er det færre mindre jordbruksbedrifter og flere større. Økende areal per jordbruksbedrift har sammenheng med at antallet jordbruksbedrifter avtar mens totalarealet er relativt stabilt. Arealet på de jordbruksbedriftene som går ut av produksjon, kan enten gå helt ut av jordbruksdrift, eller overtas av andre jordbruksbedrifter ved salg eller utleie.

De aller minste jordbruksbedriftene har sterkest prosentvis årlig nedgang frem til 2010. I perioden etter 2010 er det gruppene over 500 dekar som har økt, og det er størst økning i gruppen over 800 dekar. I 1999 var 2 prosent av jordbruksbedriftene i gruppene over 500 dekar, og i 2015 var tilsvarende andel 10 prosent. Dekar per jordbruksbedrift har økt fra 147 til 235 dekar i samme periode.

Tabell 2.6 viser også at både totalt leid areal og leid areal per jordbruksbedrift har økt mye. Variasjonen mellom fylkene er imidlertid betydelig, og det er i Agderfylkene, Telemark og Troms vi finner størst andel leid jord – alle med over 55 prosent. Minst andel leiejord er det i Rogaland, med 33,3 prosent i 2014.

Tabell 2.6 Antall jordbruksbedrifter etter jordbruksareal i drift, jordbruksareal i drift og leid jordbruksareal

Jordbruksareal i drift. Daa	1999	2005	2010	2014	2015*	Årlig %-vis endring		
						89-99	99-10	10-15
< 100	31 237	16 552	14 359	13 403	12 746	-6,6	-6,8	-2,4
%	44	31	31	31	30			
100-199	22 286	16 764	13 440	11 679	11 414	-1,3	-4,5	-3,2
%	32	32	29	27	27			
200-299	10 367	10 186	8 444	7 404	7 130	2,7	-1,8	-3,3
%	15	19	18	17	17			
300-499	5 273	6 817	6 857	6 490	6 376	4,9	2,4	-1,4
%	7	13	15	15	15			
500-799	1 287	2 013	2 490	2 773	2 837	6,1	6,2	2,6
%	2	4	5	6	7			
≥ 800	290	671	1 034	1 273	1 343	7,3	12,3	5,4
%	0	1	2	3	3			
Alle jordbr.bedrifter	70 740	53 003	46 624	43 022	41 846	-3,3	-3,7	-2,1
Areal, 1 000 daa	10 382	10 354	10 060	9 868	9 837	0,5	-0,3	-0,4
Daa/jordbruksbedrift	147	195	216	229	235	3,9	3,6	1,7
Leid areal, 1 000 daa	3 239	3 963	4 185	4 357		3,4	2,4	
Leid areal, %	31	38	42	44				
Leid areal, daa/j.bedr.	46	75	90	101		6,9	6,3	

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2014 og 2015

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

<http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Fra og med 2002 ble reglene for å kunne søke produksjonstilskudd endret. Flere selskapsformer ble tilskuddsberettiget, blant annet aksjeselskaper, ansvarlige selskaper og stiftelser. Tabell 2.7 viser hvor mange prosent av søkerne som ikke var enkeltpersonforetak i 1999, 2005, 2010 og 2015.

Andelen upersonlige søkere økte fram til 2008, men har deretter blitt redusert.

Tabell 2.7 Andel av tilskuddssøkerne som ikke er enkeltpersonforetak. Prosent

Fylke	1999	2005	2010	2015*	Antall i 2015
Østfold	0,7	3,0	3,8	3,7	80
Akershus og Oslo	0,7	2,7	3,2	3,8	81
Hedmark	0,8	3,3	4,3	4,0	130
Oppland	1,6	7,1	7,9	5,5	253
Buskerud	0,4	3,2	4,4	3,8	83
Vestfold	0,4	2,5	3,4	4,8	69
Telemark	0,7	2,5	3,3	3,6	52
Aust-Agder	0,9	3,2	4,2	4,4	30
Vest-Agder	0,6	3,6	5,4	5,5	59
Rogaland	1,0	5,7	8,2	7,0	295
Hordaland	0,9	4,0	5,2	4,6	139
Sogn og Fjordane	0,8	3,6	5,7	4,6	137
Møre og Romsdal	1,0	4,8	7,2	6,2	163
Sør-Trøndelag	1,2	4,0	5,8	4,8	137
Nord-Trøndelag	1,6	6,3	7,9	6,6	204
Nordland	0,7	4,2	6,5	6,2	134
Troms	0,7	2,9	4,6	4,5	41
Finmark	0,5	4,3	6,9	7,9	25
Hele landet	0,9	4,4	5,9	5,1	
Antall	630	2 216	2 681	2 112	2 112

* Foreløpige tall

Kilde: Landbruksdirektoratets tilskuddsstatistikk per 31.07.15

2.2.1 Planteproduksjon

Tabell 2.8 viser at antall jordbruksbedrifter med korn nesten har blitt halvert fra 1999 til 2015. I samme periode ble totalt antall jordbruksbedrifter redusert med 41 prosent. Kornarealet per jordbruksbedrift økte fra 150 til 254 dekar. Jordbruksbedriftene over 500 dekar har stort sett økt gjennom hele perioden både relativt sett og i antall.

Tabell 2.8 Antall jordbruksbedrifter med korn og oljevekster etter areal av korn og oljevekster

Arealgruppe, Dekar	1999	2005	2010	2014	2015*	Årlig %-vis endring		
						89-99	99-10	10-15
< 100	10 165	5 937	4 149	3 217	3 085	-6,8	-7,8	-5,8
%	46	35	31	28	27			
100-199	6 170	5 005	4 034	3 373	3 271	-2,1	-3,8	-4,1
%	28	30	30	29	29			
200-299	2 793	2 603	2 142	1 867	1 852	-0,2	-2,4	-2,9
%	13	16	16	16	16			
300-499	2 026	2 119	1 953	1 736	1 691	1,9	-0,3	-2,8
%	9	13	14	15	15			
500-799	609	808	856	859	887	5,2	3,1	0,7
%	3	5	6	7	8			
≥ 800	146	298	399	459	460	8,3	9,6	2,9
%	1	2	3	4	4			
Antall j.bedr.	21 909	16 770	13 533	11 511	11 246	-4,0	-4,3	-3,6
1 000 daa	3 282	3 252	3 071	2 878	2 857	-0,7	-0,6	-1,4
Daa/j.bedr.	149,8	193,9	226,9	250,1	254,0	3,7	3,8	2,3

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2014 og 2015

For fylkesvis fordeling, se tabeller på: <http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Det er i hovedsak rug og hvete som dyrkes til matkorn. Dyrkinga av matkorn er konsentrert til Østlandet, og særlig fylkene rundt Oslofjorden og Hedmark. Totalt ble det dyrket hvete og rug/rughvete på 578 500 dekar i 2013, det vil si ca 20 prosent av samlet kornareal. Klimatiske forhold gjør at andelen som går til mat varierer mye mellom år. I leveringssesongen 2010/2011 ble f.eks. 56 prosent av hvete og 48 prosent av rug avregnet som matkvalitet. I 2014/15 var tilsvarende andeler hhv. 59 og 85 prosent.

Tabell 2.9 viser antall jordbruksbedrifter og arealet av poteter. Det har vært størst prosentvis årlig nedgang for de minste jordbruksbedriftene. Antall jordbruksbedrifter med poteter på arealer under 100 dekar har gått ned i hele perioden fra 1999. Totalt sett har antall jordbruksbedrifter med poteter avtatt med 81 prosent fra 1999 til 2015.

Potetarealet er redusert med 20 prosent i samme periode. Potetarealet per jordbruksbedrift har dermed økt betydelig, fra 14,5 dekar i 1999 til 60,7 dekar i 2015.

Mange av jordbruksbedriftene som har under 10 dekar poteter dyrker i stor grad til eget bruk. Når en ser bort fra enheter som har under 10 dekar var gjennomsnittet på 55,6 dekar i 1999 og 116,4 dekar i 2015.

Tabell 2.9 Antall jordbruksbedrifter med poteter etter potetareal

Arealgruppe, Dekar	1999	2005	2010	2014	2015*	Årlig % endring		
						89-99	99-10	10-15
< 10	7 831	3 198	1 512	1 024	949	-13,8	-13,9	-8,9
%	76	65	54	50	49			
10-49	1 420	811	468	352	329	-6,3	-9,6	-6,8
%	14	16	17	17	17			
50-99	657	482	352	268	281	-2,0	-5,5	-4,4
%	6	10	13	13	14			
100-199	276	315	310	258	227	3,3	1,1	-6,0
%	3	6	11	12	12			
200-299	61	87	83	89	77	13,6	3,0	-1,7
%	1	2	3	4	4			
≥ 300	15	36	70	76	84	3,2	14,9	4,0
%	0	1	2	4	4			
Antall j.bedr.	10 260	4 929	2 795	2 067	1 947	-12,1	-11,1	-7,0
Antall daa	148 522	137 344	132 399	123 452	118 238	-2,4	-1,0	-2,2
Daa/j.bedr., alle	14,5	27,9	47,4	59,7	60,7	11,0	11,4	5,1
Daa/j.bedr., > 10 ¹⁾	55,6	75,9	100,7	116,2	116,4		5,5	2,9

* Foreløpige tall

1) Jordbruksbedrifter som har under 10 dekar potet er ikke tatt med i beregningen

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2014 og 2015

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

<http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Arealet av og antall jordbruksbedrifter med grønnsaker på friland går fram av tabell 2.10. Det mest markerte trekk er at antall produsenter med under 100 dekar har avtatt i hele perioden, samtidig som produsenter over 200 dekar har økt i antall. Men i 2014 og 2015 er dette ikke så tydelig. Gjennomsnittlig grønnsakareal per jordbruksbedrift er mer enn tredoblet i perioden 1999 til 2015.

Tabell 2.10 Antall jordbruksbedrifter med grønnsaker på friland etter grønnsakareal

Arealgruppe, dekar	1999	2005	2010	2014	2015*	Årlig %-vis endring		
						89-99	99-10	10-15
< 10	964	527	333	271	271	-15,3	-9,2	-4,0
%	45	35	32	32	32			
10-49	784	581	313	222	235	-4,0	-8,0	-5,6
%	37	38	30	26	26			
50-99	249	227	211	161	139	2,9	-1,5	-8,0
%	12	15	20	19	16			
100-199	98	129	115	115	109	5,0	1,5	-1,1
%	5	9	11	13	13			
≥ 200	28	50	72	88	90	12,0	9,0	4,6
%	1	3	7	10	11			
Antall j.bedr.	2 123	1 514	1 044	857	844	-10,6	-6,2	-4,2
Antall daa	60							
	187	68 635	71 220	75 645	76 839	0,5	1,5	1,5
Daa/j.bedr.	28,3	45,3	68,2	88,3	91,0	12,5	8,3	5,9
Daa/j.bedr., > 10 ¹⁾	46,8	67,9	98,8	127,8	132,8		7,0	6,0

* Foreløpige tall

1) Jordbruksbedrifter som har under 10 dekar grønnsaker er ikke tatt med i beregningen

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2014 og 2015

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

<http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Tabell 2.11 viser utviklingen i antall jordbruksbedrifter med engareal, dvs. sum fulldyrka og overflatedyrka/innmarksbeite. Antall jordbruksbedrifter er redusert med 23 066, eller 41 prosent fra 1999 til 2015, mens arealet har økt med 2 prosent i samme periode. Andelen jordbruksbedrifter med over 300 dekar engareal har økt fra 3 prosent i 1999 til 20 prosent i 2015.

Tabell 2.11 Antall jordbruksbedrifter med engareal etter størrelsen på engarealet

Arealgruppe, Dekar	1999	2005	2010	2014	2015*	Årlig %-vis endring		
						89-99	99-10	10-15
< 99	28 940	14 587	12 138	11 473	11 419	-6,0	-7,6	-1,2
%	52	36	34	34	35			
100-199	18 626	13 783	10 794	9 386	9 220	0,7	-4,8	-3,1
%	33	34	30	28	28			
200-299	6 489	7 753	6 672	5 873	5 614	8,9	0,3	-3,4
%	12	19	19	18	17			
300-499	1 805	3 894	4 568	4 649	4 568	15,1	8,8	0,0
%	3	10	13	14	14			
500-799	131	614	1 168	1 562	1 662	11,8	22,0	7,3
%	0	2	3	5	5			
≥ 800	13	75	241	402	455	3,7	30,4	13,6
%	0	0	1	1	1			
Antall j.bedr.	56 004	40 706	35 581	33 345	32 938	-2,8	-4,0	-1,5
1 000 daa	6 388	6 550	6 524	6 542	6 541	1,5	0,2	0,1
Daal/j.bedr.	114,1	160,9	183,4	196,2	198,6	4,5	4,4	1,6

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2014 og 2015

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

<http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

2.2.2 Husdyrproduksjon

Tabell 2.12 viser strukturutviklingen på jordbruksbedrifter med melkeku fra 1999 til 2015. Antall jordbruksbedrifter med melkekyr er redusert med 61 prosent samtidig som antall melkekyr har blitt redusert med 28 prosent. Antall melkekyr per jordbruksbedrift har økt fra 13,8 i 1999 til 25,6 i 2015.

Det har vært en kraftig reduksjon i antall jordbruksbedrifter i de minste størrelsesgruppene mens de større har økt. Antall jordbruksbedrifter med mer enn 40 kyr har økt fra 168 i 1999 til 1 518 i 2015.

Tabell 2.12 Antall jordbruksbedrifter med melkeku etter besetningsstørrelse¹⁾

Besetnings- Størrelse	1999	2005	2010	2014	2015*	Årlig %-vis endring		
						89-99	99-10	10-15
< 10	6 047	2 749	1 262	905	825	-6,3	-13,3	-8,2
%	27	17	11	10	9			
10-19	13 180	8 937	5 166	3 565	3 287	-1,1	-8,2	-8,5
%	58	56	46	39	37			
20-39	3 264	3 799	3 736	3 219	3 139	2,4	1,2	-3,4
%	14	24	34	35	36			
40-69	153	361	853	1 206	1 287	1,1	16,9	8,6
%	1	2	8	13	15			
≥ 70	15	44	163	207	231	0,0	24,2	7,2
%	0	0	1	2	3			
Antall j.bedr.	22 659	15 890	11 130	9 102	8 769	-2,5	-6,3	-4,7
1 000 melkekyr	313	265	238	224	224	-0,8	-2,4	-1,2
Melkekyr per j.bedr.	13,8	16,7	21,4	24,6	25,6	1,7	4,1	3,6

* Foreløpige tall

1) Samdrifter er med som én jordbruksbedrift (se også tabell 2.12)

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2014 og 2015

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

<http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Tabell 2.13 gir en fylkesvis oversikt over utviklingen i samdrifter og antallet eiendommer som er med i samdriftene i 2015. De fleste samdriftene består av 2 eiendommer, og i 2015 var det registrert 546 slike samdrifter. I 2015 har Landbruksdirektoratet registrert 1 112 samdrifter totalt, og disse utgjør 13 prosent av alle jordbruksbedrifter med melkeproduksjon og består av 3 292 eiendommer i 2015, mot 5 087 eiendommer i 2008.

Tabell 2.13 Antall samdrifter i melkeproduksjon og fordelingen av eiendommer som inngår

	2002	2006	2010	2015	Antall samdrifter fordelt på antall eiendommer per samdrift				Antall eiendommer i samdrift
					2	3	4	≥ 5	2015
Østfold	11	18	23	19	16	2	1	0	42
Akershus	5	12	16	12	9	2	0	1	29
Hedmark	36	78	70	42	19	12	6	5	123
Oppland	223	370	294	149	75	23	21	30	461
Buskerud	10	27	28	19	5	5	6	3	64
Vestfold	7	11	12	10	6	2	1	1	27
Telemark	12	15	10	9	5	1	3	0	25
Østlandet	304	531	453	260	135	47	38	40	771
Aust-Agder	9	11	8	5	3	2	0	0	12
Vest-Agder	13	42	35	22	15	3	3	1	57
Rogaland	111	296	315	235	108	64	40	23	684
Agder og Rogaland	133	349	358	262	126	69	43	24	753
Hordaland	54	114	98	70	39	12	9	10	201
Sogn og Fjordane	60	137	139	93	41	18	15	19	297
Møre og Romsdal	72	163	159	116	57	25	14	20	348
Vestlandet	186	414	396	279	137	55	38	49	846
Sør-Trøndelag	64	140	137	87	34	22	17	14	272
Nord-Trøndelag	130	216	228	154	77	33	23	21	451
Trøndelag	194	356	365	241	111	55	40	35	723
Nordland	45	86	90	52	26	12	8	6	154
Troms	9	10	11	6	4	1	1	0	15
Finnmark	2	10	12	12	7	4	1	0	30
Nord-Norge	56	106	113	70	37	17	10	6	199
Hele landet	873	1 756	1 685	1 112	546	243	169	154	3 292

Kilde: Landbruksdirektoratet

Ved jordbruksoppgjøret 2008 ble det innført mulighet til kvoteleie med virkning fra kvoteåret 2009. Landbruksdirektoratet har tall for bortleid kvotemengde i hvert fylke, mens leieprisen er markedsstyrt, og det er ikke noe sentralt register over avtalte priser. Grunnlaget for å presentere leiepriser er derfor for dårlig.

Totalt for landet var ca 202 mill. liter kumelkkvote bortleid i 2015 (tabell 2.14). Oppland er det fylket hvor det er størst andel jordbruksbedrifter som både leier og leier ut kvote. For landet som helhet leide 18,6 prosent av jordbruksbedriftene med kvote bort kvote, mens 16,2 prosent leide kvote i 2015.

Tabell 2.14 Leie av melkekvoter. Fylkesvis utleid og leid mengde. 2015

Fylke	Mengde utleid, 1 000 Liter	% av eiendommer med kvote som har utleie	Gjennomsnittlig utleie, liter/j.bedr.	% av eiendommer med kvote som har leie	Gjennomsnittlig leie, liter/j.bedr.
Østfold	1 400	10,3	94 400	9,6	101 100
Akershus og Oslo	1 900	11,9	118 100	10,4	134 900
Hedmark	13 700	17,4	141 100	17,6	139 700
Oppland	37 600	30,0	105 200	22,8	138 600
Buskerud	1 800	9,8	91 800	9,3	96 700
Vestfold	1 500	14,3	152 200	15,7	138 400
Telemark	500	4,1	131 700	5,1	105 300
Aust-Agder	800	6,3	132 300	4,2	198 400
Vest-Agder	5 400	19,6	106 500	13,5	155 300
Rogaland	40 300	20,4	148 700	19,1	159 100
Hordaland	7 100	12,8	95 400	11,7	103 800
Sogn og Fjordane	15 400	19,2	92 400	16,1	110 200
Møre og Romsdal	14 900	15,5	128 300	13,1	151 800
Sør-Trøndelag	16 100	14,1	132 000	12,9	143 800
Nord-Trøndelag	22 000	19,8	123 700	19,5	125 800
Nordland	18 500	22,8	125 900	19,7	145 800
Troms	1 900	7,5	110 900	7,0	117 800
Finmark	1 100	7,3	131 700	4,6	210 800
Landet	201 900	18,6	120 500	16,2	137 800

Kilde: Landbruksdirektoratet

Tabell 2.15 gir fylkesvis oversikt over antallet kvoteselgere og antall liter solgt. Tallene gjelder kumelk, og tabellen viser også totaltall for perioden 1997-2015.

I 2015 solgte 320 bruk kvoten, og 248 bruk solgte i 2014. Prisen ved salg av kumelkkvotet til staten ble redusert fra kr 3,50 per liter til kr 2,50 per liter fra og med 2013.

Fra 2012 ble det åpnet for delsalg av melkekvoter. Om lag 13 prosent av selgerne valgte å selge deler av kumelkkvoten i 2014 og 19 prosent i 2015. I 2015 ble det totalt solgt ca 3,1 mill. liter ved delsalg.

Sør-Trøndelag hadde størst antall kvoteselgere i 2014, mens i 2015 var det flest i Oppland. Totalt for perioden 1997-2015 har 10 834 foretak solgt kvoten, og det er totalt solgt 732 mill. liter.

Tabell 2.15 Salg av melkekvoter ku. Antall kvoteselgere og solgt mengde.
Utvalgte år 1997–2015.

Fylke	1997		2004		2014		2015		Hele perioden	
	Ant.	1 000 liter	Ant.	1 000 lite	Ant.	1 000 Liter	Ant.	1 000 liter	Ant.	1 000 liter
Østfold	19	1 200	5	600	5	616	15	2 865	249	22 693
Oslo og Akershus	18	1 000	2	200	5	519	10	1 159	264	23 331
Hedmark	27	1 300	22	1 600	7	608	15	1 206	509	35 401
Oppland	55	2 400	36	2 000	30	156	60	4 506	883	53 921
Buskerud	9	300	17	1 100	5	577	10	933	356	23 958
Vestfold	6	400	4	400	2	157	2	185	110	9 667
Telemark	25	1 100	5	300	3	222	10	702	223	12 728
Aust-Agder	18	600	3	200	7	523	1	73	186	10 138
Vest-Agder	15	600	6	300	-	-	7	463	360	19 351
Rogaland	70	4 700	29	2 600	30	3 058	38	3 882	1 279	98 941
Hordaland	37	1 500	34	2 100	15	1 084	20	1 264	824	46 214
Sogn og Fjordane	74	2 500	17	800	15	1 156	21	1 321	901	44 284
Møre og Romsdal	108	5 500	33	2 100	23	2 038	27	2 228	1 347	92 183
Sør-Trøndelag	74	4 000	39	2 700	39	3 491	28	1 872	1 176	83 120
Nord-Trøndelag	23	1 200	28	1 900	26	2 320	28	2 719	942	72 040
Nordland	37	1 900	21	1 500	21	1 929	19	1 736	796	51 807
Troms	21	1 200	15	1 300	9	1 046	7	650	324	24 018
Finnmark	5	300	3	200	6	819	2	196	105	8 701
Landet	641	32 000	319	1 800	248	22 320	320	27 962	10 834	732 496

Kilde: Landbruksdirektoratet

Tabell 2.16 viser gjennomsnittlig disponibel kvote for kumelk i de ulike fylker enkelte år. Gjennomsnittskvotene har økt betydelig som følge av redusert antall melkebønder, og var i 2015 på 185 800 liter per jordbruksbedrift. Samdrifter er regnet som én enhet, noe som også bidrar til å øke gjennomsnittet. Økningen fra 1998 til 2015 var på 112 500 liter per jordbruksbedrift, noe som tilsvarer ca. 154 prosent økning. Troms og Hedmark har minst økning, mens Møre og Romsdal har opplevd størst økning av gjennomsnittskvoten i denne perioden.

Tabell 2.16 Fylkesvis oversikt over gjennomsnittlig disponibel kvote på kumelk. Utvalgte år 1998 - 2015. Liter

Fylke	1998	2004	2010	2014	2015	% endring 1998-2015
Østfold	97 500	130 000	213 100	255 100	259 800	166,4
Oslo/ Akershus	95 100	129 200	179 600	222 300	231 900	143,8
Hedmark	79 500	99 100	141 100	167 000	172 400	117,0
Oppland	67 000	85 800	124 600	152 400	157 600	135,1
Buskerud	64 600	83 600	137 200	168 400	178 700	176,8
Vestfold	97 900	139 200	219 700	253 200	272 800	178,5
Telemark	53 000	70 800	109 400	148 600	157 100	196,6
Aust-Agder	57 900	79 300	118 700	142 600	151 500	161,6
Vest-Agder	58 700	75 100	118 500	142 200	145 900	148,6
Rogaland	90 500	113 600	173 200	216 400	226 700	150,4
Hordaland	59 000	74 300	116 600	144 500	149 700	153,8
Sogn og Fjordane	57 000	69 500	101 400	128 000	133 700	134,8
Møre og Romsdal	71 700	93 200	144 200	185 500	220 900	208,1
Sør-Trøndelag	74 500	93 100	147 200	186 100	191 000	156,3
Nord-Trøndelag	81 600	105 000	161 900	202 200	209 200	156,5
Nordland	69 900	88 500	133 700	173 800	181 600	159,6
Troms	76 300	94 300	129 900	160 200	165 700	116,7
Finmark	91 900	103 100	165 000	211 300	218 400	137,6
Landet	73 200	93 200	141 500	176 700	185 800	153,6

Kilde: Landbruksdirektoratet

Landbruksdirektoratet organiserer kjøp og salg av statlig del av kvoter. For privat omsetning er det egne omsetningskanaler, eller kjøp/salg kan salg kan avtales direkte mellom gårdbrukere. I 2015 ble det omsatt 2,3 mill. liter gjennom to private omsetningskanaler. Gjennomsnittspris hos disse var på kr 7,10 per liter i 2015. Høyest pris i 2015 var kr 8,50 per liter, og det gjaldt både i Oppland og i Rogaland. Lavest pris var i Hordaland med kr 3,50 per liter.

Den totale mengden som ble solgt privat i 2015 var på 22,2 mill. liter kumelk, en økning på over 6 mill. liter fra året før. Mengden som ble solgt privat utgjorde 80 prosent av den totale mengden solgt i 2015 (iflg.tabell 2.15), mot 71 prosent i 2014 og 40 prosent i 2013.

Tabell 2.17 omhandler strukturen i melkekvoter i de ulike landsdelene, og i landet som helhet. En jordbruksbedrift kan benytte flere innleide kvoter.

Tabell 2.17 Fordeling av antall jordbruksbedrifter og kvote i de ulike landsdeler etter kvotestørrelse. 2015

Landsdel	Melkekvote, 1 000 liter						Sum
	0-100	100-159	160-239	240-499	500-799	> 800	
Østlandet							
Antall	711	693	424	389	78	8	2 303
Kvote	48 219	87 328	82 647	137 206	46 002	7 071	408 472
Agder/Telemark							
Antall	189	128	58	71	8		454
Kvote	11 530	16 081	11 054	24 381	4 830		67 876
Rogaland							
Antall	243	344	307	332	84	16	1 326
Kvote	15 777	44 431	60 893	114 269	50 701	14 472	300 543
Vestlandet							
Antall	893	664	351	300	87	3	2 298
Kvote	60 286	83 756	67 364	102 700	51 422	2 663	368 192
Trøndelag							
Antall	349	546	382	412	76	2	1 767
Kvote	24 183	69 674	73 908	139 959	44 409	1 720	353 853
Nord-Norge							
Antall	219	343	192	201	28		983
Kvote	15 289	43 829	37 127	66 532	16 022		178 799
Landet							
Antall	2 604	2 718	1 714	1 705	361	29	9 131
Kvote	175 284	345 098	332 993	585 048	213 385	25 926	1 677 734

Kilde: Landbruksdirektoratet

Tabell 2.18 viser andel av jordbruksbedrifter og kvote i de ulike landsdelene. På landsbasis er den største gruppen (29,8 %) av jordbruksbedriftene i størrelsesorden 100–159 000 liter. Andelen jordbruksbedrifter i gruppen 500-799 000 liter er på 4 prosent i 2015, mens andelen av kvote i denne gruppen er på 12,7 prosent. I den største gruppen, over 800 000 liter, er det 0,3 prosent av jordbruksbedriftene. I 2015 var produksjonstaket 927 000 liter, og det var 12 produsenter som hadde disponibel kvote over 900 000 liter. Åtte av disse befant seg i Rogaland, og de resterende fire var fordelt på fire ulike fylker.

I Agder og Telemark har 41,6 prosent av jordbruksbedriftene under 100 000 liter i kvote, mens i Rogaland er 18,3 prosent av jordbruksbedriftene i denne gruppen.

Tabell 2.18 Fordeling av andel jordbruksbedrifter og kvote i de ulike landsdeler etter kvotestørrelse. 2015

Landsdel	Melkekvote, 1 000 liter						Sum
	0-100	100-159	160-239	240-499	500-799	> 800	
Østlandet							
Andel av antall	30,9	30,1	18,4	16,9	3,4	0,3	100
Andel av kvote	11,8	21,4	20,2	33,6	11,3	1,7	100
Agder/Telemark							
Andel av antall	41,6	28,2	12,8	15,6	1,8		100
Andel av kvote	17,0	23,7	16,3	35,9	7,1		100
Rogaland							
Andel av antall	18,3	25,9	23,2	25,0	6,3	1,2	100
Andel av kvote	5,2	14,8	20,3	38,0	16,9	4,8	100
Vestlandet							
Andel av antall	38,9	28,9	15,3	13,1	3,8	0,1	100
Andel av kvote	16,4	2,7	18,3	27,9	14,0	0,7	100
Trøndelag							
Andel av antall	19,8	30,9	21,6	23,3	4,3	0,1	100
Andel av kvote	6,8	19,7	20,9	39,6	12,6	0,5	100
Nord-Norge							
Andel av antall	22,3	34,9	19,5	20,4	2,8	-	100
Andel av kvote	8,6	24,5	20,8	37,2	9,0	-	100
Landet							
Andel av antall	28,5	29,8	18,8	18,7	4,0	0,3	100,0
Andel av kvote	10,4	20,6	19,8	34,9	12,7	1,5	100,0

Kilde: Landbruksdirektoratet

Tabell 2.19 viser antall jordbruksbedrifter med ammekyr etter besetningsstørrelse. Gjennom hele perioden har det vært flest jordbruksbedrifter med færre enn 10 ammekyr, men andelen er stadig synkende, fra 78 prosent i 1999 til 41 prosent i 2015. Det var flest jordbruksbedrifter med ammeku i 2000 (6 108 jordbruksbedrifter), men antallet har blitt jevnt redusert seinere. Samtidig har antall ammekyr økt slik at gjennomsnittsbetningen har gått opp fra 6,7 til 16,0 ammekyr.

Tabell 2.19 Antall jordbruksbedrifter med ammeku etter besetningsstørrelse

Besetnings- størrelse	1999	2005	2010	2014	2015*	Årlig %-vis endring	
						99-10	10-15
< 10	4 266	3 097	2 572	2 107	1 997	-4,5	-4,9
%	78	59	49	43	41		
10-19	872	1 385	1 479	1 521	1 524	4,9	0,6
%	16	26	28	31	31		
20-39	284	630	903	977	1 025	11,1	2,6
%	5	12	17	20	21		
40-69	35	113	227	278	314	18,5	6,7
%	1	2	4	6	6		
≥ 70	7	9	22	36	37	11,0	11,0
%	0	0	0	1	1		
Antall jordbr.bedr.	5 464	5 234	5 203	4 919	4 897	-0,4	-1,2
1 000 ammekyr	37	56	70	76	79	6,0	2,4
Ammekyr per jordbr.bedr.	6,7	10,6	13,4	15,4	16,0	6,5	3,6

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Den fullstendige jordbrukstellingen i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2014 og 2015

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

<http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Tabell 2.20 viser at antall jordbruksbedrifter med vinterfôra sau ble redusert med 37 prosent, og antall vinterfôra sauer ble redusert med 7,4 prosent fra 1999 til 2014. I 2015 er det derimot økning i både antall jordbruksbedrifter og antall sau. Økningen har skjedd på bedrifter med mer enn 100 vinterfôra sau.

Antall sau per jordbruksbedrift har økt fra 42,1 til 63,6 fra 1999 til 2015.

Tabell 2.20 Antall jordbruksbedrifter med vinterfôra sau etter besetningsstørrelse

Besetnings- størrelse	1999	2005	2010	2014	2015*	Årlig %-vis endring		
						89-99	99-10	10-15
< 50	15 787	9 892	7 785	7 736	7 649	-3,9	-6,2	-0,4
%	70	57	53	54	53			
50-99	5 223	5 095	4 357	4 050	3 998	2,2	-1,6	-1,7
%	23	29	29	28	28			
100-199	1 587	2 127	2 185	2 117	2 217	3,8	2,9	0,3
%	7	12	15	15	15			
200-299	101	246	337	362	402	3,4	11,6	3,6
%	0	1	2	3	3			
≥ 300	11	40	115	104	125	-0,9	23,8	1,7
%	0	0	1	1	1			
Antall jordbr.bedr.	22 709	17 400	14 779	14 369	14 391	-2,4	-3,8	-0,5
1 000 sau	955	955	923	886	915	0,6	-0,3	-0,2
Sauer per j.bedr.	42,1	54,9	62,4	61,7	63,6	3,1	3,7	0,4

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2014 og 2015

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

<http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Tabell 2.21 til tabell 2.23 viser strukturutviklingen for de kraftfôrkrevende husdyrproduksjonene smågris-, egg- og kyllingproduksjon. Antall jordbruksbedrifter med purker har avtatt med 70 prosent fra 1999 til 2015, mens antall purker samtidig har blitt redusert med 6 prosent.

Gjennomsnittstørrelsen på besetningene har økt betydelig, fra 27 purker per besetning i 1999, til 82 purker i 2015. Den relative andelen jordbruksbedrifter med over 150 purker har økt fra 1 prosent i 1999 til 13 prosent i 2015.

Tabell 2.21 Antall jordbruksbedrifter med purker, inkludert ungpurker, etter besetningsstørrelse

Besetnings- størrelse	1999	2005	2010	2014	2015*	rlig %-vis endring		
						89-99	99-10	10-15
< 30	2 501	1 015	531	373	355	-5,7	-13,1	-7,7
%	68	48	36	32	32			
30-59	864	600	420	310	292	3,8	-6,3	-7,0
%	24	28	29	27	26			
60-99	220	290	262	215	207	8,2	1,6	-4,6
%	6	14	18	18	18			
100-149	54	124	131	124	121	12,9	8,4	-1,6
%	1	6	9	10	11			
≥ 150	37	80	116	143	145	12,9	10,9	4,6
%	1	4	8	12	13			
Antall jordbr.bedr.	3 676	2 109	1 460	1 165	1 120	-3,5	-8,1	-5,2
1 000 purker	97	99	95	93	91	1,5	-0,2	-0,8
Purker per j.bedr.	26,5	46,8	65,1	79,5	81,7	5,1	8,5	4,7

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukststillinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2014 og 2015

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

<http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Det totale antall jordbruksbedrifter med høner ble redusert med 55 prosent i tidsrommet 1999 til 2010. Fra 2010 til 2015 er det derimot en økning på 214 bedrifter, eller 12 prosent. Antall høner økte med 24 prosent fra 1999 til 2010, og med 10 prosent fra 2010 til 2015.

Tabell 2.22 viser en oversikt over jordbruksbedrifter som har over 500 høner. Konesjensgrensen i denne produksjonen er at en bedrift kan ha maksimalt 7.500 innsatte høner på ethvert tidspunkt (Før 2004 var konesjensgrensen 5000 høner). Tabellen viser at det er 83 prosent som har en produksjon opp mot konesjensgrensen i 2015. Antallet jordbruksbedrifter som har hatt en produksjon over konesjensgrensen har vært relativt stabilt i hele perioden fra 1999 til 2015.

Tabell 2.22 Antall jordbruksbedrifter med verpehøner, etter besetningsstørrelse¹⁾

Besetnings- størrelse	1999	2005	2010	2014	2015*	Årlig %-vis endring	
						99-10	10-15
500 - 999	155	62	19	11	8	-17,4	-15,9
%	13	7	3	2	1		
1 000-1 999	398	159	62	17	16	-15,6	-23,7
%	34	19	9	3	3		
2 000-4999	477	303	134	33	33	-10,9	-24,4
%	40	37	20	6	6		
5 000-7 500	113	266	394	467	484	12,0	4,2
%	10	32	60	81	83		
≥ 7 501	43	39	48	47	44	1,0	-1,7
%	4	5	7	8	8		
Antall jordbr.bedr.	1 186	829	657	575	585	-5,2	-2,3
Antall jordbr.bedr. ²⁾	4 064	2 528	1 847	2 020	2 061	-6,9	2,2
1 000 høner	3 101	3 372	3 926	4 219	4 306	2,0	1,9
1 000 høner ²⁾	3 181	3 415	3 953	4 246	4 332	2,2	1,9
Høner per j.bedr.	2 615	4 067	5 975	7 338	7 361	7,8	4,3

* Foreløpige tall

1) Jordbruksbedrifter som har under 500 høner er ikke tatt med i denne beregningen

2) Alle jordbruksbedrifter inkludert

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2014 og 2015

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

<http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Tabell 2.23 viser utviklingen i antall jordbruksbedrifter med slaktekylling målt etter antall slaktede kyllinger. Det mangler tall før 2001. Antall jordbruksbedrifter med slaktekylling har variert en del i perioden 2001 til 2010, men i hovedsak har det vært en reduksjon blant de minste brukene og en økning blant de største. Det totale antall bruk var i grove trekk økende fra 2001 til 2009, men har variert litt deretter.

Konsesjonsgrensen i denne produksjonen er at en bedrift kan ha en slaktekyllingproduksjon med inntil 280 000 omsatte og slaktede kyllinger per år. I 2015 utgjorde gruppene med over 100 000 slaktekyllinger 70 prosent av alle jordbruksbedrifter mot 9 prosent i 2001. Totalt for perioden 2001 til 2015 økte antallet jordbruksbedrifter med 27 prosent, og antallet slaktekyllinger med 123 prosent. Antall kyllinger i gjennomsnittsbesetningen økte med 76 prosent fra 62 200 til 109 400 kyllinger fra 2001 til 2015.

Tabell 2.23 Antall jordbruksbedrifter med slaktekyllinger etter antall slakt

Antall slakta kyllinger	2001	2003	2010	2014	2015*	Årlig %-vis endring	
						01-10	10-15
< 25 000	90	61	44	52	50	-7,6	2,6
%	18	13	8	8	8		
25 000-49 999	103	82	35	38	37	-11,3	1,1
%	20	17	6	6	6		
50 000-74 999	165	104	49	34	31	-12,6	-8,7
%	32	22	9	5	5		
75 000-99 999	108	158	89	75	71	-2,1	-4,4
%	21	33	15	11	11		
100 000-139 999	23	54	333	417	403	34,6	3,9
%	5	11	59	47	46		
140 000-279 999	16	16	15	47	46	-0,7	25,1
	3	3	3	7	7		
≥ 280 000	6	7	10	10	9	5,8	-2,1
%	1	1	2	1	1		
Antall jordbr.bedr.	511	482	575	673	647	1,3	2,4
1 000 kyllinger	31 774	35 242	56 496	73 478	70 795	6,6	4,6
1 000 kyllinger per j.bedr.	62	73	98	109	109	5,2	2,2

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Den beregna totalpopulasjon

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

<http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

2.2.3 Bruk av utmarksbeite

Utmarksbeite er sentralt for å bevare særpreget i jordbrukets kulturlandskap. Tabell 2.24 viser statistikk over dyr på utmarksbeite. Etter en nedgang i 2012 viser tall for 2014 og 2015 en liten økning igjen. Det er særlig endring i antall sau og lam som gjør at totaltallene varierer. Antall storfe på utmarksbeite har økt hvert år fra 2007 og i 2015 var det 12 200, eller 5 prosent, flere storfe på utmarksbeite enn i 1999. Antall sau og lam på beite i 2015 var omtrent på samme nivå som i 1999. Den største prosentvise reduksjonen er på geit, med 23 prosent færre dyr på utmarksbeite enn i 1999. Antall hester på utmarksbeite har økt med 2 500, eller 37 prosent, fra 1999.

Tabell 2.24 Beitedyr på utmarksbeite

	Beitedyr i alt	Storfe	Sau og lam	Geit og kje	Hester > 1 år
1999	2 315 600	236 500	2 000 700	71 900	6 600
2005	2 404 800	238 700	2 091 800	66 500	7 900
2008	2 190 200	223 400	1 900 200	57 500	9 100
2010	2 255 100	228 000	1 960 200	57 500	9 400
2012	2 195 300	237 000	1 895 200	54 000	9 100
2013	2 229 700	244 300	1 924 100	52 200	9 100
2014	2 254 900	246 500	1 945 200	53 700	9 500
2015*	2 318 400	248 700	2 005 100	55 600	9 100

* Foreløpig tall

Kilde: Landbruksdirektoratet

Andel dyr på beite har variert litt i perioden, men har stort sett vært i underkant av 70 prosent av samlet antall dyr, jf. Tabell 2.25. Storfe har hatt en markert økning av andelen dyr på utmarksbeite fra 1999 til 2015. Geit og kje har hatt et fall i andel dyr på utmarksbeite fra 1999 til 2015.

Tabell 2.25 Andel beitedyr på utmarksbeite i prosent av totalt antall dyr¹⁾

	Beitedyr i alt	Storfe	Sau og lam	Geit og kje	Hester ¹⁾
1999	67,3	22,9	86,9	91,9	25,8
2005	70,1	25,6	87,2	91,5	27,0
2008	67,8	25,1	85,0	82,8	26,5
2010	68,8	26,1	85,1	85,4	25,9
2012	68,9	27,5	85,3	82,3	25,1
2013	69,3	28,6	84,9	81,4	26,4
2014	70,1	29,4	85,3	83,4	28,7
2015*	69,9	29,1	84,8	83,0	28,8

* Foreløpig tall

1) Tall på hester i alt er både over og under 1 år, tall hester på beite er over 1 år

Kilde: Landbruksdirektoratet

Seterdrift har vært en tradisjon i store deler av landet, og er fremdeles vanlig i flere områder. Tabell 2.26 viser at de siste årene har vært en reduksjon i antall jordbruksbedrifter med seterdrift. Men i forhold til det totale antallet jordbruksbedrifter med melkekyr – og geiter, økte andelen frem til 2009, og holdt seg siden stabil på 14 prosent fram til 2013 da den falt til 13 prosent. Andelen med fellesdrift viser en reduksjon fra 46 prosent i 1999 til 35 prosent i 2014.

Pga. endring i tilskuddsordningene f.o.m. 2005, er tallene noe usikre med tanke på sammenligning med tidligere år.

Tabell 2.26 Antall og andel jordbruksbedrifter med seter, og andel med fellesdrift

	1995	1999	2010	2013	2014
Totalt antall jordbruksbedrifter med seter ¹⁾	2 608	2 721	1 579	1 295	1 227
<i>Andel jordbruksbedrifter med seter, %²⁾</i>	<i>10</i>	<i>12</i>	<i>14</i>	<i>13</i>	<i>13</i>
Antall med seterdrift alene	1 618	1 466	991	835	802
<i>Andel jordbruksbedrifter med seterdrift alene, %²⁾</i>	<i>6</i>	<i>6</i>	<i>9</i>	<i>9</i>	<i>9</i>
Antall med 2 eller flere sammen om seterdrift	990	1 255	588	460	425
<i>Andel med fellesseter av alle med seter, %</i>	<i>38</i>	<i>46</i>	<i>37</i>	<i>36</i>	<i>35</i>

1) Noen har både enkelt- og fellesseter

2) I forhold til alle jordbruksbedrifter med melkekyr og melkegeiter

Kilde: Landbruksdirektoratet tom 2003. Deretter Statistisk sentralbyrå

3 Produksjon og matvareforbruk

Norge har et begrenset areal med dyrka jord, samtidig som klimatiske forhold legger begrensninger på avlingsutbyttet og hvilke vekster som kan dyrkes. Dette bidrar til at en betydelig del av matvarebehovet blir dekket med import. Totalt utgjør norsk produksjon 47 prosent av det totale innenlandske matvareforbruket i dag, regnet på energibasis.

I innstilling fra næringskomiteen om jordbruksoppkjøret 2015 (Innst. 385S) sier komiteen om landbruk over hele landet: «Komiteen ønsker et miljøvennlig, bærekraftig og fremtidsrettet norsk landbruk med små og store bruk i hele landet. Det er et mål at norsk landbrukspolitikk skal stimulere til økt matproduksjon, med intensjon om økt selvforsyning, blant annet av beredskapshensyn.»

Dette kapitlet viser tilgangen på matvarer gjennom produksjon og import, og tar også opp matvareforbruk, eksport av jordbruksprodukter og selvforsyningsgrad. Til slutt er det et kapittel om norsk andel av kraftfôrforbruket.

3.1 Oversikt over samlede produserte mengder

Tabellene 3.1a–h illustrerer hvordan utviklingen i den norske jordbruksproduksjonen fordeler seg mellom regionene. På grunn av variasjoner, spesielt i væravhengige produksjoner som korn og potet, er indikatoren for «Årlig prosentvis endring» svært følsom for spesielle utslag i start- og sluttår for perioden. Tabellene må derfor leses med en viss forsiktighet.

Tabell 3.1a viser at 2013 var et spesielt dårlig kornår på landsbasis, mens 2014 var et godt år. Østlandet står for 82 prosent av kornproduksjonen i landet.

Tabell 3.1a Produksjon av korn fordelt på regioner. Mill. kg

	1999	2006	2010	2013	2014	Årlig %-vis endring		
						89–99	99–10	10–14
Østlandet	1 006,7	941,6	1 004,9	787,1	1 017,3	0,2	0,0	0,6
Agder/Telemark	45,7	32,2	33,1	19,2	27,2	3,6	-2,9	-9,3
Rogaland	14,8	17,4	16,7	6,7	8,0	1,7	1,1	-30,8
Vestlandet	8,5	5,2	2,3	3,1	4,5	2,3	-11,4	41,0
Trøndelag	140,9	181,8	148,0	148,7	180,5	0,0	0,4	10,5
Nord-Norge	1,5	0,6	0,8	0,4	0,4		-5,7	-24,6
Landet	1 218,1	1 178,8	1 205,7	965,2	1 238,1	0,3	-0,1	1,3

Kilde: Statistisk sentralbyrå

For fylkesvis fordeling, se:

<http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Tabell 3.1b viser hvordan produksjonen av potet har utviklet seg etter 1999. I 2015 står Østlandet for 77 prosent av potetproduksjonen i landet.

Tabell 3.1b Produksjon av potet fordelt på regioner. Mill. kg

	1999	2006	2010	2014	2015*	Årlig %-vis endring		
						89-99	99-10	10-15
Østlandet	273,9	275,9	250,7	269,7	236,6	-0,9	-0,8	-1,9
Agder/Telemark	13,0	13,3	11,1	15,2	12,7	-6,1	-1,5	4,7
Rogaland	23,7	24,2	20,5	19,5	14,9	-4,8	-1,3	-10,1
Vestlandet	11,6	8,8	6,6	7,9	6,8	-3,4	-4,9	0,7
Trøndelag	47,9	44,0	38,8	38,5	31,3	-2,4	-1,9	-7,0
Nord-Norge	10,3	12,0	5,4	6,8	5,4	-2,4	-5,7	0,0
Landet	380,2	378,2	333,2	357,7	307,7	-1,8	-1,2	-2,6

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå

For fylkesvis fordeling, se: <http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Tabell 3.1c viser at melkeproduksjonen stort sett har holdt seg på noe over 1 500 mill. liter på 2000-tallet. Fra 2010 til 2015 har produksjonsmengden vært relativt stabil. Melkeproduksjonen er kvotestyrte, og det er fylkesvise omsetningsregioner. Dette gjør at forholdet mellom landsdelene holder seg stabilt.

Tabell 3.1c Produksjon av kumelk fordelt på regioner. Mill. liter¹⁾

	1999	2006	2010	2014	2015	Årlig %-vis endring		
						89-99	99-10	10-15
Østlandet	407,0	361,0	367,8	374,9	377,7	-1,0	-0,9	0,9
Agder/Telemark	65,8	58,9	58,1	60,6	60,6	-1,1	-1,1	1,5
Rogaland	269,2	279,1	278,4	280,6	288,6	-1,6	0,3	1,2
Vestlandet	385,1	327,4	325,0	320,1	325,5	-0,9	-1,5	0,1
Trøndelag	347,9	316,5	320,8	319,8	327,4	-1,1	-0,7	0,7
Nord-Norge	172,4	157,6	155,9	154,6	156,4	-0,9	-0,9	0,1
Landet	1 647,3	1 500,4	1 506,0	1 510,7	1 536,3	-1,1	-0,8	0,7

1) Ekskl. gårdssmør fra og med 2010

Kilde: Tine og Q-meieriene (i Gausdal og på Jæren)

For fylkesvis fordeling, se: <http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Den totale produksjonsmengden av storfekjøtt var i 2015 på 79,7 mill. kg, en svak økning fra 78,7 mill. kg i 2014 (tabell 3.1d). Fra 2010 til 2015 var den største årlige nedgangen på Vestlandet, mens det var en liten årlig økning på Østlandet.

Tabell 3.1d Produksjon av storfekjøtt fordelt på regioner. Mill. kg

	1999	2006	2010	2014	2015	Årlig %-vis endring		
						89-99	99-10	10-15
Østlandet	25,8	23,7	23,3	24,4	23,8	3,1	-0,9	0,2
Agder/Telemark	4,7	4,3	4,1	4,1	4,1	3,8	-1,3	0,0
Rogaland	15,7	14,6	14,4	12,9	13,3	3,2	-0,8	-0,7
Vestlandet	20,4	17,6	16,1	14,1	14,4	0,4	-2,1	-1,0
Trøndelag	19,8	18,4	17,1	15,2	16,0	2,8	-1,3	-0,6
Nord-Norge	9,0	8,6	8,6	8,1	8,2	2,2	-0,4	-0,4
Landet	95,4	87,2	83,5	78,7	79,7	2,4	-1,2	-0,4

Kilde: Fraktkontoret for Kjøtt og Statistisk sentralbyrå. Landbruksdirektoratet

For fylkesvis fordeling, se <http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Svinekjøttproduksjonen (tabell 3.1e) var i 2015 på 134,7 mill. kg, og dette er en økning på 5,9 mill. kg fra 2014. Fra 1999 til 2015 er det i hovedsak i Rogaland produksjonen har økt.

Tabell 3.1e Produksjon av svinekjøtt fordelt på regioner. Mill. kg

	1999	2006	2010	2014	2015	Årlig %-vis endring		
						89-99	99-10	10-15
Østlandet	48,8	49,5	52,3	51,9	54,1	2,9	0,6	1,7
Agder/Telemark	4,0	3,5	3,6	3,9	4,3	1,1	-0,9	8,7
Rogaland	24,5	31,0	37,1	37,8	39,9	4,5	3,8	3,7
Vestlandet	6,1	6,0	6,4	7,1	7,7	-4,3	0,5	9,3
Trøndelag	20,1	20,5	21,9	20,2	20,7	2,3	0,8	-2,6
Nord-Norge	4,9	5,5	7,4	8,0	8	7,6	3,9	4,0
Landet	108,4	115,9	128,8	128,8	134,7	2,6	1,6	2,3

Kilde: Fraktkontoret for Kjøtt og Statistisk sentralbyrå. Landbruksdirektoratet

For fylkesvis fordeling, se <http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Produksjonen av saue- og lammekjøtt (tabell 3.1f) var i 2015 på 25,6 mill. kg, en økning på 1,4 mill. kg fra 2014.

Østlandet sto for 24,9 prosent av sau- og lammekjøttproduksjonen i 2015 mens Vestlandet hadde 22,8 prosent.

Tabell 3.1f Produksjon av saue- og lammekjøtt fordelt på regioner. Mill. kg

	1999	2006	2010	2014	2015	Årlig %-vis endring		
						89-99	99-10	10-15
Østlandet	5,6	6,2	5,8	6,2	6,4	0,7	0,4	3,0
Agder/Telemark	1,7	1,6	1,5	1,4	1,5	2,7	-1,2	0,0
Rogaland	4,0	5,0	5,3	5,1	5,4	0,2	2,5	1,1
Vestlandet	6,0	5,6	5,6	5,3	5,8	-1,4	-0,6	1,2
Trøndelag	2,1	2,3	2,3	2,4	2,5	0,3	0,9	3,1
Nord-Norge	3,2	3,8	3,9	3,8	3,9	-0,7	2,0	-0,2
Landet	22,6	24,6	24,4	24,2	25,6	-0,0	0,7	1,5

Kilde: Fraktkontoret for Kjøtt og Statistisk sentralbyrå. Landbruksdirektoratet

For fylkesvis fordeling, se <http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Tabell 3.1g viser at produksjonen av fjørfekjøtt var nesten tre ganger så stor i 2014 som i 1999, men fra 2014 til 2015 var det en nedgang på 13 prosent.

Av kjøttslagene er det fjørfekjøtt som har hatt den største forskyvingen mellom landsdeler. I Nord-Norge produseres det ikke fjørfekjøtt. På Vestlandet og i Agder og Telemark er det også liten produksjon. I 1999 produserte Østlandet 66 prosent av fjørfekjøttet mot 49 prosent i 2015. Trøndelag har økt sin andel fra 15 prosent 29 prosent mens Rogaland har økt fra 13 prosent i 1999 til 20 prosent i 2015.

Tabell 3.1g Produksjon av fjørfekjøtt fordelt på regioner. Mill. kg

	1999	2006	2010	2014	2015	Årlig %-vis endring		
						89-99	99-10	10-15
Østlandet	24,0	35,4	40,0	49,9	45,2	6,5	4,7	4,1
Agder/ Telemark	0,9	0,9	1,0	1,4	1,4	2,1	1,2	10,4
Rogaland	4,8	9,5	14,8	20,3	18,4	7,0	10,8	7,4
Vestlandet	1,3	1,2	0,9	1,0	0,6	0,0	-2,7	-14,9
Trøndelag	5,5	15,4	28,1	33,6	27,1	8,3	16,0	-1,2
Nord-Norge	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0			
Landet	36,5	62,5	84,9	106,1	92,6	6,3	8,0	2,9

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket. Statistisk sentralbyrå. Landbruksdirektoratet

For fylkesvis fordeling, se <http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Eggproduksjonen (tabell 3.1h) har totalt sett økt med 7,9 mill. kg fra 2010 til 2015.

I 1999 sto Østlandet for 43 prosent av den totale produksjonen av egg i landet, mens den var redusert til 34 prosent i 2015. I Trøndelag har andelen gått opp fra 9 til 20 prosent i samme periode.

Tabell 3.1h Produksjon av egg fordelt på regioner. Mill. kg

20	1999	2006	2010	2014	2015*	Årlig %-vis endring		
						89-99	99-10	10-15
Østlandet	20,3	19,6	22,2	23,2	23,2	0,8	0,8	1,4
Agder/Telemark	4,4	4,0	3,5	4,0	4,0	-2,6	-2,1	5,4
Rogaland	12,0	15,2	17,4	18,3	18,0	-1,6	3,4	1,1
Vestlandet	5,0	4,9	5,6	5,6	6,0	-4,4	1,2	2,2
Trøndelag	4,2	5,5	8,6	13,5	13,7	1,6	6,9	16,6
Nord-Norge	1,9	1,5	2,1	2,5	2,5	-2,5	1,1	5,0
Landet	47,7	50,7	59,5	67,2	67,4	-0,9	2,0	4,3

* Foreløpige tall

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket. Statistisk sentralbyrå. Landbruksdirektoratet

For fylkesvis fordeling, se <http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

3.2 Økologisk jordbruk

Stortinget har bestemt at produksjon og forbruk av økologiske jordbruksprodukter skal utgjøre 15 prosent innen 2020.

Tabell 3.2a og tabell 3.2b viser utviklingen i det økologisk drevne jordbruksarealet siden 1991. I 2015 var den økologiske andelen av det totale jordbruksarealet på 4,5 prosent, eller 4,9 prosent når arealet som var under omlegging også tas med. Dette er tredje året på rad med nedgang i andel. Antall jordbruksbedrifter har gått tilbake hvert fra 2009. Også andelen økologiske bedrifter av totalt antall har gått ned i samme periode.

Tabell 3.2a Økologiske jordbruksbedrifter og økologisk jordbruksareal

	1991	1999	2010	2014	2015	Endring siste år, %
Antall jordbr.bedrifter med øk. drift ¹⁾	423	1 762	2 805	2 225	2 099	
Fulldyrka eng	9 629	95 930	278 459	272 646	266 796	-2,1
Annen eng og grovfôrvekster	2 963	16 894	24 706	24 542	21 965	-10,5
Innmarksbeite	2 023	22 497	79 027	77 365	72 447	-6,4
Korn og erter til modning	1 741	8 611	70 008	65 628	61 468	-6,3
Potet	598	1 472	1 620	918	1 036	12,9
Andre vekster	980	3 195	10 507	14 298	14 276	-0,2
Grønn gjødsla areal og brakkmark	211	911	7 637	5 921	6 651	12,3
Godkjent øk. jordbr. areal i alt, daa	18 145	149 510	471 964	461 318	444 639	-3,6
<i>Økologisk areal i % av jordbr. areal i drift</i>	<i>0,2</i>	<i>1,4</i>	<i>4,7</i>	<i>4,7</i>	<i>4,5</i>	
Jordbruksareal under omlegging, daa	6 288	38 225	101 955	38 743	33 230	-14,2

1) Omfatter alle jordbruksbedrifter som er godkjent for tilskudd og/eller merke

Kilde: Landbruksdirektoratet

* Foreløpige tall

Tabell 3.2b Andel økologiske jordbruksbedrifter av alle foretak og andel økologisk jordbruksareal i forhold til konvensjonell bruk per vekst

	1999	2010	2014	2015*
Andel jordbr.bedr. med økologisk drift av alle bruk	2,5	6,1	5,2	5,0
Fulldyrka eng	2,0	5,8	5,7	5,6
Natureng og overfl.dyrket jord til slått og beite	2,6	5,9	5,8	5,4
Korn og oljevekster	0,3	2,3	2,3	2,1
Potet	1,0	1,2	0,7	0,9

Kilde: Landbruksdirektoratet

*Foreløpige tall

Tabell 3.3a viser utviklingen av økologisk husdyrhold fra 1991 til 2015. Kyllingproduksjonen var liten i utgangspunktet, og har derfor hatt den største prosentvise økningen regnet for hele perioden. Fra 2010 til 2014 har verpehøner hatt den største prosentvise økningen.

Tabell 3.3a Husdyrhold på økologisk godkjente jordbruksbedrifter. Antall dyr¹⁾

	1991	1999	2010	2014	2015*	Årlig %-vis endring	
						99-10	10-15
Storfe	957	7 424	27 211	27 385	28 516	12,5	0,9
Melkeku ²⁾	237	2 998	8 764	8 226	8 287	10,2	-1,1
Ammeku	87	680	3 232	3 449	3 802	15,2	3,3
Annet storfe	633	3 746	15 215	15 710	16 427	13,6	1,5
Sau	3 007	18 393	48 941	46 390	48 559	9,3	-0,2
Geit	209	1 052	1 426	1 399	1 449	2,8	0,3
Svin			3 287	2 631	1 543		-14,0
Slaktegris	53	282	2 460	1 462	873	21,8	-18,7
Verpehøner	1 697	27 228	153 319	181 246	203 846	17,0	5,9
Kyllinger	10	91	145 372	148 106	136 671	95,5	-1,2

1) I 1991 var telledatoen 1/7, øvrige år 31/12

2) Godkjent for melk og kjøtt

Kilde: Landbruksdirektoratet

*Foreløpige tall

Tabell 3.3b viser andelen økologiske husdyr som prosent av total husdyrbestand. Ammekyr har størst andel med 5,3 prosent i 2015, mens slaktegris har minst andel med kun 0,1 prosent.

Tabell 3.3b Husdyrhold på økologisk godkjente jordbruksbedrifter. Andel økologiske dyr av totalt antall husdyr. Prosent

	1991	1999	2010	2014	2015*
Storfe	0,1	0,7	3,1	3,3	3,4
Melkeku	0,1	0,9	3,6	3,6	3,6
Ammeku	0,9	2,3	5,3	5,0	5,3
Annet storfe	0,1	0,5	2,7	2,9	3,1
Sau	0,3	1,7	4,6	4,5	4,6
Geit	0,3	1,5	2,4	2,6	2,6
Slaktegris	0,0	0,0	0,2	0,1	0,1
Verpehøner	0,0	0,9	3,8	4,3	0,0
Kyllinger	0,0	0,0	0,2	0,2	0,3

Kilde: Landbruksdirektoratet

*Foreløpige tall

Økologisk produsert slakt utgjør fortsatt en liten andel av total kjøttproduksjon i Norge, mindre enn én prosent.

I 2014 ble det totalt innveid 2 278 tonn økologisk kjøtt av storfe, sau/lam, gris og geit, en økning på 50 tonn fra året før. Det er stort sett storfe og lam som produseres økologisk mens omfanget av kraftfôrbasert kjøttproduksjon er mindre. Den økologiske produksjonen av kjøtt fra storfe og sau/lam økte, mens svinekjøtt gikk ned. Andelen økologisk produsert kjøtt omsatt som økologisk økte kraftig fra 27 prosent i 2014 til 49 prosent i 2015. En viktig årsak både til nedgangen i produksjon av økologisk svinekjøtt, og økningen i andel solgt som økologisk, var at en viktig aktør i produksjon og omsetning av økologisk kjøtt kuttet ut sin satsing på økologisk svinekjøtt og økte sin satsing på storfe og sau/og lam.

Tabell 3.4 viser at mengde økologisk storfekjøtt har økt de siste årene. Nord-Trøndelag, Østfold og Hedmark er de tre fylkene med størst økologisk storfekjøttproduksjon. Alle tre har en kraftig økning siste år. Andelen økologisk produsert storfekjøtt markedsført som økologisk økte fra 18 prosent i 2014 til 40 prosent i 2015.

Tabell 3.4 Tilførsel og salg av økologisk storfekjøtt. Tonn

	1999	2006	2010	2014	2015	Årlig %-vis endring	
						99-10	10-15
Tilførsel	265,7	915,3	1 113,3	1 272,9	1 379,0	13,9	4,4
<i>Prosent økol. av totalt tilført</i>	<i>0,3</i>	<i>1,0</i>	<i>1,3</i>	<i>1,6</i>	<i>1,7</i>		
Solgt som økologisk ¹⁾		155,6	455,6	228,6	552,3	32,5	3,9
<i>Prosent solgt²⁾</i>		<i>17</i>	<i>41</i>	<i>18</i>	<i>40</i>		
Prosent solgt av alt storfekjøtt		0,2	0,5	0,3	0,7		

1) Landbruksdirektoratet har ikke tall lenger tilbake enn 2006

2) Økologisk kjøtt som ikke omsettes, legges på fryselager for senere salg eller selges som ordinær vare

Kilde: Landbruksdirektoratet

Tabell 3.5 viser at tilførsel av økologisk sau- og lammekjøtt har vært tilnærmet uendret de siste årene. Nord-Trøndelag, Buskerud, Sogn og Fjordane, Hedmark og Oppland er fylkene der det blir produsert mest slakt av økologisk sau/lam. De produserte 57 prosent av samlet norsk produksjon av økologisk sau/lam i 2015. Til sammenligning utgjorde de fire fylkenes totale produksjon av lammekjøtt 36 prosent av den totale norske lammekjøttproduksjonen.

Økologisk sau- og lammekjøtt markedsført som økologisk er begrenset og varierende jf. tabell 3.5.

Tabell 3.5 Tilførsel og salg av økologisk lamme- og sauekjøtt. Tonn

	1999	2006	2010	2014	2015	Årlig %-vis endring	
						99-10	10-15
Tilførsel	213,0	385,4	573,8	570,6	602,4	9,4	1,0
<i>Andel økol. av totalt tilført</i>	<i>0,9</i>	<i>1,6</i>	<i>2,3</i>	<i>2,4</i>	<i>2,4</i>		
Solgt som økologisk ¹⁾		92,5	152,6	57,9	196,5		5,2
<i>Andel solgt²⁾</i>		<i>24</i>	<i>27</i>	<i>10</i>	<i>33</i>		
Andel solgt av alt sauekjøtt		0,5	0,6	0,2	0,8		

1) Landbruksdirektoratet har ikke tall lenger tilbake enn 2006

2) Det som ikke selges, blir lagt på fryselager for senere salg eller selges som ordinær vare

Kilde: Landbruksdirektoratet

Det var en sterk nedgang (23,4 %) i økologisk produksjon av svinekjøtt i 2015. Dette har klar sammenheng med en stor aktør avvirket sin produksjon og omsetning av økologisk svinekjøtt. Andelen økologisk svinekjøtt solgt som økologisk har økt fra 30 prosent i 2010 til 72 prosent i 2015, jf. tabell 3.6.

Hedmark hadde den størst produksjon av økologisk svinekjøtt i 2015, tross en kraftig nedgang fra 2014. Hedmark produserte 42 prosent av den norske produksjon av økologisk svinekjøtt. Til sammenligning står Hedmark for drøyt 13 prosent av den totale norske svinekjøttproduksjonen.

Tabell 3.6 Tilførsel og salg av økologisk svinekjøtt. Tonn

	1999	2006	2010	2014	2015	Årlig %-vis endring	
						99-10	10-15
Tilførsel	26,7	97,7	397,9	384,5	294,4	27,9	-5,8
<i>Andel økol. av totalt tilført</i>	<i>0,02</i>	<i>0,08</i>	<i>0,31</i>	<i>0,30</i>	<i>0,22</i>		
Solgt som økologisk ¹⁾		88,9	118,1	206,9	210,5		12,3
<i>Andel solgt²⁾</i>		<i>91</i>	<i>30</i>	<i>54</i>	<i>72</i>		
Andel solgt av alt svinekjøtt		0,0	0,1	0,2	0,2		

1) Landbruksdirektoratet har ikke tall lenger tilbake enn 2006

2) Det som ikke selges, blir lagt på fryselager for senere salg eller selges som ordinær vare

Kilde: Landbruksdirektoratet.

Ifølge Landbruksdirektoratet var total tilførselen av økologisk geitekjøtt i 2015 2 tonn, som er 1 tonn mindre enn året før.

Data for økologisk produsert melk i tabell 3.7 omfatter bare den melka som leveres som økologisk til merpris, og dekker dermed ikke hele den faktiske produksjonen. Både innveid og anvendt mengde økologisk melk økte jevnt i hele perioden 1999 til 2013. Anvendt mengde har økt videre i 2014 og 2015, mens innveid mengde hadde en nedgang i 2014 og videre en liten nedgang i 2015. I 2015 ble 48 prosent av den økologiske melken produsert på Østlandet, og 39 prosent i Midt-Norge.

Andelen økologisk melk solgt som økologisk var på 54 prosent i 2015. Denne andelen har økt hvert år siden 2011 da den var 36 prosent.

Tabell 3.7 Innveid og anvendt økologisk melk¹⁾. 1 000 liter

	1999	2001	2010	2014	2015	Årlig %-vis endring	
						99-10	10-15
Innveid	11 703	14 856	46 542	51 841	51 441	13,4	2,0
<i>Andel økol. av totalt innveid</i>	<i>0,7</i>	<i>1,0</i>	<i>3,1</i>	<i>3,4</i>	<i>3,3</i>		
Anvendt som økologisk	2 515	5 958	17 534	24 835	27 906	19,3	9,7
<i>Andel anvendt</i>	<i>21,0</i>	<i>40,1</i>	<i>37,7</i>	<i>47,9</i>	<i>54,2</i>		
Andel solgt av all melk	0,2	0,4	1,2	1,6	1,8		

1) All melk anvendes, og det som ikke finner avsetning som økologisk, blir anvendt som ordinær vare

Kilde: Landbruksdirektoratet

Økologisk produserte fjørfeprodukter omfatter hovedsakelig egg, men det er også en viss produksjon av kalkun og kylling. I 2015 ble det innveid 164 tonn økologisk fjørfeslakt, mot 185 tonn i 2014. Økologisk produsert fjørfekjøtt utgjorde 0,2 prosent av den totale produksjonen av fjørfekjøtt her i landet i 2015.

Tabell 3.8 viser innveid og solgt mengde økologiske egg. Landbruksdirektoratet mangler tall for direktesalg fra gård, men mengden er begrenset. Både innveid mengde og solgt mengde har økt de to siste årene. Andelen solgt vil aldri bli 100 prosent, da det skjer en viss utsortering på

størrelse og kvalitet. I 2015 ble 81 prosent av innveid mengde solgt som økologisk.

Økologisk eggproduksjon utgjør 4,7 prosent av total eggproduksjon i Norge.

Tabell 3.8 Innveid og anvendt mengde økologiske egg. Tonn

	2000	2003	2010	2014	2015	Årlig %-vis	
						00-10	10-15
Innveid	300	448	2414	2 825	3 160	23,2	5,5
<i>Andel økol. av totalt innveid</i>		<i>0,9</i>	<i>4,1</i>	<i>4,4</i>	<i>4,7</i>		
Solgt som økologisk	192	358	1 281	2 308	2 558	20,9	14,8
<i>Andel solgt</i>	<i>64</i>	<i>80</i>	<i>53</i>	<i>82</i>	<i>81</i>		
Andel solgt av alle egg		0,8	2,2	3,4	3,8		

Kilde: Landbruksdirektoratet

Tabell 3.9 viser utviklingen i mengde økologisk produsert korn levert til mølle. Kornavlingen totalt varierer mye fra år til år, og variasjonen er også stor for økologisk korn. De foreløpige tallene for 2015 viser nedgang både i sum økologisk korn og prosent økologisk av total kornproduksjon. Bygg og havre utgjør normalt mellom 75 og 85 prosent av den totale økologiske kornavlinga, men i 2015 ble den redusert til 65 prosent.

Tabell 3.9 Økologisk korn levert mølle. Tonn, og prosent av totalt innveid mengde

	1996/	1999/	2010/	2014/	2015/	Årlig %-vis endring	
	1997	2000	2011	2015	2016*	96/97-10/11	10/11- 15/16
Hvete	54,9	295,8	1 643,0	1744,7	1478,2	27,6	-2,1
Rug	40,4	43,6	294,0	713,0	666,9	15,2	17,8
Bygg	52,8	88,5	4 103,0	4347,9	2313,8	36,5	-10,8
Havre	76,8	284,4	5 884,0	6151,7	3737,6	36,4	-8,7
Rughvete				268,5	748,7		
Erter			402,0	275,4	138,5		-19,2
Oljefrø			199,0	232,9	211,6		1,2
Sum korn	225	712	12 525,0	13 734,1	9 295,2	33,4	2,3
<i>% av totalt</i>		<i>0,1</i>	<i>1,1</i>	<i>1,4</i>	<i>1,0</i>		

* Foreløpige tall

Kilde: Landbruksdirektoratet

Produksjon og omsetning økologiske grønnsaker, poteter og frukt er ikke med i registreringene. Våren 2012 startet Landbruksdirektoratet med nye registreringer av omsetningen av norskproduserte økologiske poteter, grønnsaker, frukt og bær. I en oppstartsfase vil det alltid være utfordringer rundt forståelse av hva som skal rapporteres for de ulike kulturrene, slik at pris- og mengderapporteringene foreløpig kan ha visse svakheter. Tabell 3.10 viser omsetningen av økologisk norsk frukt og grønt de tre siste årene.

Tabellen viser at gulrot og potet er de største enkeltkulturene målt i volum. Økologisk rapidsalat og rødbete utgjorde imidlertid hhv. 24,7 og 13,9 prosent av det totale salget av hvert av disse produktene i 2015. Det skyldes at en stor del av produksjonen av rødbete og rapidsalat dyrkes økologisk, og dekker både det konvensjonelle og det økologiske markedet.

Tabell 3.10 Omsetning av norskproduserte økologiske poteter, grønnsaker og frukt¹⁾ sesong 2013, 2014 og 2015, andel økologisk i 2015

	Tonn omsatt vare			%andel økologisk 2015
	2013	2014	2015	
Poteter,	324	370	382	1,2
Veksthusvarer				
Agurk	114	155	210	2,3
Tomat	39	28	22	0,4
Tomat, cherry 250 g, 1 000 pk	49	67	72	7,7
Rapidsalat, 1 000 stk.	1 202	822	278	24,7
Frilandsvarer				
Kepaløk	66	91	92	1,1
Rødløk	40	39	42	1,6
Rødbeter	44	56	61	13,9
Hvitkål	50	100	82	1,1
Kålrot	136	219	165	2,0
Gulrot	1 111	1 319	1 102	5,2
Isbergsalat, 1 000 stk.	72	1 194	173	2,3
Frukt				
Epler	43	118	60	1,1
Plommer	6	31	18	2,2

1) Måleenhet er tonn, dersom ikke annet er oppgitt

Kilde: Landbruksdirektoratet og Økern Torghall

Volummessig var gulrot den største norske økologiske grønnsakskulturen på friland i 2015. Omsatt mengde gikk ned med 217 tonn, men dette skyldes mer en produksjonssvikt enn en etterspørselssvikt. I veksthus har omsatt mengde agurk økt fra 114 tonn i 2013 til 210 tonn i 2015. Omsetningen av Rapidsalat har gått kraftig tilbake. Økologisk rapidsalat har en andel på over 24,7 prosent av total omsetning i 2015.

Nedgangen i produksjon av økologisk frukt i 2015 er i hovedsak et resultat av en dårlig avlingssesong for frukt generelt. En god del økologisk frukt omsettes utenom fruktlagrene og grossistene, slik at tallene i tabell 3.10 sannsynligvis er for lave.

Det er også en viss produksjon av økologiske jordbær, bringebær og blåbær i Norge, men det meste av dette selges direkte fra gård eller til butikker og mindre grossister. For økologiske bær har det vært vanskelig å få innpass i de store kjedene.

Omsetning av økologiske matvarer gjennom dagligvarehandelen hadde en vekst det siste året på nesten 15 prosent til 2 mrd. kroner. Den største varegruppen var grønnsaker og poteter (480 mill. kr), men omsetningen av meieriprodukter (323 mill. kr) var også stor. Omsetningen av økologisk frukt, bær og nøtter økte til 202 mill. i

2015. Økologiske produkter inngår i oversikten over samlet produksjon i kapittel 3.1.

3.3 Import og eksport

Import- og eksporttallene er hentet fra utenrikshandelsstatistikken til SSB. Statistikken omfatter ikke varer i direkte transitt, eksport av varer til skip, luftfartøyer eller oljeplattformer registrert i Norge i utenriksfart. Statistikken omfatter ikke grensehandel med varer som privatpersoner tar med inn/ut av landet (ikke registreringspliktig).

I de tabeller der handelsstatistikken skiller mellom land, omfatter landene i tabellen de tre landene som det ble import mest varer fra og de tre landene som det ble eksport mest varer til i 2015. I de tilfeller der «—» er angitt i tabellen, er ikke dataene tilgjengelig.

Tabell 3.11 viser handel med kjøtt fordelt på dyreslag.

Tabell 3.11 Handel med kjøtt. Mill. kg

	1990	1995	2000	2005	2010	2013	2014	2015*
Import:								
Svinekjøtt	2,3	5,6	2,3	4,7	2,9	5,0	5,4	3,5
Spekk	0,9	1,1	1,4	1,4	0,9	0,7	0,7	0,8
Storfekjøtt	1,1	2,9	3,3	7,6	5,9	14,2	11,9	22,7
Sau- og lammekjøtt	0,3	0,7	0,9	0,7	1,3	3,2	2,4	1,6
Fjørfe	0,3	1,1	0,3	1,4	0,8	2,2	1,5	1,9
Annet kjøtt	1,0	1,2	1,3	3,7	2,1	2,7	2,8	2,5
Sum	5,9	12,6	9,4	19,6	13,9	27,9	24,6	33,1
- Herav kvoteimport ¹⁾	-	-	-	2,9	5,5	8,5	8,2	8,1
Eksport:								
Svinekjøtt	1,6	0,3	1,4	3,3	5,5	6,9	5,6	3,3
Spekk	0,0	0,0	0,0	0,0	0,3	0,2	0,3	0,2
Storfekjøtt	7,6	1,2	2,2	1,4	0,9	0,9	0,8	0,4
Sau- og lammekjøtt	1,8	0,0	0,0	0,5	0,0	0,1	0,1	0,0
Fjørfe	0,1	0,1	0,2	0,6	1,7	0,8	3,9	1,5
Annet kjøtt (inkl. spekk)	0,8	1,5	1,3	3,1	1,0	0,6	0,5	0,4
Sum	12,0	3,1	5,0	9,0	9,4	9,5	11,2	5,9
Nettoimport	-6,0	9,5	4,4	10,7	4,5	18,4	13,4	27,2

* Foreløpige tall

1) Landbruksdirektoratet. Årlige tilsendte filer. WTO-kvoten er angitt ekskl. bein, mens EU og SACU kvoten er i produktvekt. Det meste som importeres via SACU er uten bein

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

Tabell 3.12 viser de tre landene som Norge importerte mest storfekjøtt fra i 2015 og de tre landene Norge eksporterte mest storfekjøtt til i 2015.

Tabell 3.12 Handel med storfekjøtt fordelt på land. Mill. kg

	1990	1995	2000	2005	2010	2013	2014	2015*
Import fra:								
Tyskland	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2	8,1	6,3	17,2
Botswana	0,1	0,1	0,9	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6
Namibia	0,0	0,0	0,6	1,1	1,6	1,7	1,6	1,6
Andre land	1,0	2,8	1,8	4,8	2,4	2,8	2,4	2,3
Sum	1,1	2,9	3,3	7,6	5,9	14,2	11,9	22,7
<i>-Herav kvoteimport¹⁾</i>				<i>1,1</i>	<i>1,6</i>	<i>5,7</i>	<i>5,8</i>	<i>5,6</i>
Eksport til:								
Ukraina	0,0	0,0	0,0	0,0	0,6	0,8	0,4	0,2
Polen	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1
Tyskland	0,0	0,2	0,0	0,1	0,0	0,0	0,1	0,1
Andre land	7,6	0,9	2,0	1,3	0,3	0,2	0,3	0,1
Sum	7,6	1,2	2,2	1,4	0,9	0,9	0,8	0,4
Nettoimport	-6,5	1,7	1,1	6,1	5,0	13,2	11,1	22,2

* Foreløpige tall

1) Kilde: Landbruksdirektoratet. Basert på årlige tilsendte filer, der WTO-kvoten er angitt ekskl. bein, mens EU og SACU kvoten er i produktvekt. Det meste som importeres via SACU er uten bein

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen.

Av tabell 3.13 ser vi at handelen med svinekjøtt varierer en del fra år til år og at det de to foregående årene var nettoeksport av svin, men foreløpige tall viser nettoimport av svin i 2015.

Tabell 3.13 Handel med svin fordelt på land. Mill. kg

	1990	1995	2000	2005	2010	2013	2014	2015*
Import fra:								
Danmark	0,9	1,0	0,9	1,9	1,0	0,8	1,3	1,2
Spania	0,0	0,0	0,0	0,2	0,3	0,5	0,6	0,6
Tyskland	0,0	0,0	0,0	0,1	0,2	1,6	1,4	0,5
Andre	1,4	4,6	1,4	2,6	1,4	2,1	2,1	1,2
Sum	2,3	5,6	2,3	4,7	2,9	5,0	5,4	3,5
Eksport til:								
Danmark	0,2	0,1	0,2	0,6	1,1	1,0	1,0	0,9
Hong Kong	0,0	0,0	0,0	0,1	0,5	0,9	0,6	0,6
Tyskland	0,4	0,0	0,0	0,0	0,1	0,3	0,7	0,4
Andre	1,1	0,3	1,2	2,5	2,3	4,8	3,4	1,5
Sum	1,6	0,3	1,4	3,3	5,5	6,9	5,6	3,3

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

Tabell 3.14 viser at importen av levende dyr har vært forholdsvis beskjeden de siste årene. Eksporten er også moderat. I 2015 ble det eksportert 2 171 svin, 561 hester, og 3 storfe.

Tabell 3.14 Import av levende dyr. Antall

	1990	1995	2000	2005	2010	2013	2014	2015*
Hester, esler, o.l.	547	878	1 559	1 873	1 539	1 474	1 507	1 423
Storfe	0	276	48	0	0	30	20	13
Svin	0	55	0	49	0	0	0	0
Sauer	0	0	2	39	49	12	43	0
Geiter	0	38	16	53	0	0	0	0
Høns og annet fjørfe ¹⁾	5 509	140 896	151 610	138 907	22 672	28 674	31 469	36 401

* Foreløpige tall

1) Ikke fasan og struts tilhørende kapittel 01.06 i tolltariffen

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

Import og eksport av egg og eggprodukter vil variere med over-/underskudd av norsk vare, men er relativt moderat (tabell 3.15).

Tabell 3.15 Handel med egg og eggprodukter. Mill. kg

	1990	1995	2000	2005	2010	2013	2014	2015*
Import:								
Egg, med skall	0,8	0,2	0,3	0,6	0,1	0,2	0,3	0,2
Klekkeegg	0,0	0,0	0,0	0,2	0,1	0,2	0,1	0,1
Tørket m.m.	0,0	0,7	0,1	0,1	0,1	0,0	0,1	0,1
Sum	0,8	0,9	0,4	0,8	0,3	0,5	0,5	0,4
Eksport:								
Egg, med skall	0,3	0,6	0,4	0,2	0,3	0,1	0,1	0,2
Klekkeegg	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2	0,2
Tørket m.m.	1,0	1,5	0,4	0,2	0,1	0,1	0,0	0,0
Sum	1,3	2,1	0,8	0,4	0,4	0,2	0,3	0,4
Nettoimport	-0,5	-1,2	-0,4	0,4	-0,2	0,3	0,2	0,0

* Foreløpige tall

Tabell 3.16 viser at 94 prosent av egg som ble importert i 2015 kom fra de tre landene Polen, Sverige og Danmark. Eksporten av egg er liten, og i 2015 gikk 74 prosent av eksporten til Sverige, Russland og Danmark.

Tabell 3.16 Handel med egg/eggprodukter fordelt på land. Mill. kg

	1990	1995	2000	2005	2010	2013	2014	2015*
Import fra:								
Polen	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2
Sverige	0,2	0,1	0,3	0,2	0,2	0,4	0,3	0,1
Danmark	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,2	0,1
Andre	0,4	0,8	0,0	0,5	0,0	0,0	0,0	0,0
Sum	0,8	0,9	0,4	0,8	0,3	0,5	0,5	0,4
Eksport til:								
Sverige	0,9	1,6	0,4	0,1	0,3	0,1	0,0	0,1
Russland	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2	0,1
Danmark	0,1	0,4	0,3	0,2	0,1	0,0	0,0	0,1
Andre	0,3	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	0,1
Sum	1,3	2,1	0,8	0,4	0,4	0,2	0,3	0,4

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

Tabell 3.17 viser at eksporten av meieriprodukter var betydelig større enn importen på 1990 og 2000 tallet. I 2010–2012 var importen og eksporten omtrent like store. I 2013 startet man å eksportere myse¹ til Danmark (11,5 mill. kg), noe som gjør at eksporten av meierivarer igjen er en del større enn importen (målt i kg).

I perioden fra 1990 til 2015 økte importen av meierivarer med 795 prosent, mens eksporten i samme periode har gått ned med 8 prosent. Med unntak av eksportert myse i 2013-2015, har hovedvekten av norsk handel av meierivarer vært ost og ostemasse.

¹ Handel under tollvarenummer 04.04.1000 omfatter «Myse, også konsentrert eller tilsatt sukker eller annet søtningsstoff; produkter som består av naturlige melkebestanddeler, også tilsatt sukker eller annet søtningsstoff», nærmere definert som «myse og modifisert myse, også konsentrert eller tilsatt sukker eller annet søtningsstoff».

Tabell 3.17 Handel med meieriprodukter. Mill. kg

	1990	1995	2000	2005	2010	2013	2014	2015*
Import:								
Konsentrert	0,0	0,1	0,0	0,3	0,5	0,6	0,7	1,0
Melk og fløte	0,0	0,2	0,0	0,1	0,0	0,0	0,1	0,0
Myse	0,2	0,3	0,3	0,2	0,1	0,4	0,4	0,3
Ost og ostemasse	2,2	2,4	3,2	7,4	9,6	11,6	12,2	12,9
Smør og melkefett	0,1	0,0	0,2	0,4	0,1	0,4	0,4	0,4
Yoghurt m.m.	0,0	0,0	0,4	1,0	5,1	6,8	8,0	8,5
Sum	2,6	3,0	4,1	9,4	15,6	19,9	21,8	23,1
Eksport:								
Konsentrert	1,1	0,2	1,1	0,1	0,0	2,9	0,6	1,5
Melk og fløte	0,0	0,0	0,1	0,4	3,1	2,5	2,9	2,6
Myse	0,0	0,1	0,0	0,1	0,7	12,1	18,4	20,6
Ost og ostemasse	26,6	23,1	19,4	18,2	13,5	14,1	12,6	11,5
Smør og melkefett	12,4	4,4	3,8	1,6	2,2	0,0	0,0	0,5
Yoghurt m.m.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Sum	40,1	27,8	24,4	20,4	19,6	31,6	34,4	36,8
Nettoimport	-37,5	-24,9	-20,3	-11,0	-4,1	-11,8	-12,7	-13,7

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

Tabell 3.18 viser import og eksport av meieriprodukter fordelt på de tre landene som Norge har importert og eksportert mest fra og til i 2015. Av tabellen ser vi at det er Danmark som eksporterte mest til Norge i 2015, etterfulgt av Tyskland og Storbritannia. Når det gjelder norsk eksport har ost til USA dominert frem tom 2012. Fra 2013 har myse utgjort hovedvekten av eksporterte meierivarer, der eksporten til Danmark utgjorde om lag 21 mill. kg i 2015.

Tabell 3.18 Handel med meieriprodukter fordelt på land. Mill. kg

	1990	1995	2000	2005	2010	2013	2014	2015*
Import fra:								
Danmark	1,3	1,8	2,0	3,8	4,5	4,9	4,9	4,7
Tyskland	0,2	0,2	0,1	2,4	4,1	2,5	2,5	3,8
Storbritannia	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,7	2,6	3,1
Andre land	1,1	1,1	2,0	3,3	6,9	10,8	11,8	11,5
Sum	2,6	3,0	4,1	9,4	15,6	19,9	21,8	23,1
Eksport til:								
Danmark	1,4	0,2	0,5	2,1	1,0	12,6	17,4	21,0
USA	7,3	7,1	8,6	7,6	7,1	6,6	6,7	6,2
Tyskland	0,9	1,3	1,1	0,8	2,5	3,3	2,9	3,0
Andre land	30,5	19,3	14,3	9,9	9,0	9,1	7,3	6,6
Sum	40,1	27,8	24,4	20,4	19,6	31,6	34,4	36,8

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

Tabell 3.19 viser handel med friske² og konserverte grønnsaker³. I 2015 var importen av friske grønnsaker på 125,7 mill. kg og på 71,8 mill. kg konserverte grønnsaker. Ytterligere 96,7 mill. kg grønnsaker ble importert som dyrefôr i 2015 (ikke angitt i tabellen). Tomater er den største importgrønnsaken, etterfulgt av paprika og løk/purre. 61 prosent av grønnsakene blir importert fra Spania, Nederland og Italia. Eksporten av grønnsaker fra Norge er beskjeden., til sammen 1,1 mill. kg i 2015.

Tabell 3.19 Handel med grønnsaker. Mill. kg

	1990	1995	2000	2005	2010	2013	2014	2015*
Import friske grønnsaker:								
Annen kål	4,6	5,2	4,6	3,4	3,4	3,6	3,7	3,9
Belgfrukter	0,1	0,1	0,3	0,8	1,5	2,0	2,1	1,9
Blokål	3,4	3,5	3,6	4,2	5,2	5,8	6,1	6,0
Broccoli	0,7	2,2	4,4	5,4	6,8	7,6	7,8	8,3
Gulrot	2,7	3,0	2,0	4,6	5,2	7,5	6,2	6,0
Løk/purre	0,7	5,2	7,0	6,4	14,6	16,0	12,9	13,4
Paprika	4,0	5,1	8,2	11,6	14,6	17,7	18,5	18,8
Salat	0,8	2,9	6,7	9,5	12,8	13,3	11,7	12,0
Slangeagurk	4,9	5,1	4,5	6,4	6,4	9,0	9,3	8,6
Sopp	1,0	2,5	2,8	4,7	6,2	7,5	7,6	7,7
Tomater	8,7	11,5	13,1	19,7	21,5	24,8	25,1	25,0
Øvrig friske	2,1	3,0	4,9	6,3	9,3	12,9	13,3	14,0
Sum import friske	33,8	49,1	61,9	82,8	107,5	127,8	124,3	125,7
Import konserverte								
Grønnsaker	26,5	38,8	54,6	54,0	88,9	66,2	71,1	71,8
Sum import grønnsaker	60,3	87,9	116,5	136,9	196,4	194,0	195,4	197,5
Eksport grønnsaker:								
Bearbeidet	2,1	1,8	0,8	1,2	0,9	1,0	0,7	0,9
Friske	3,8	0,8	0,3	0,4	0,6	0,4	0,2	0,2
Sum eksport grønnsaker	5,9	2,6	1,1	1,6	1,5	1,4	0,9	1,1

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

Tabell 3.20 gir en oversikt over handel med frukt og bær (ekskl. det som anvendes til dyrefôr). Av importen på 457,8 mill. kg i 2015, utgjorde bær 5,1 prosent, 73,6 prosent var frisk frukt, mens 21,3 prosent var konserverte frukt og bær⁴. Eksporten av frukt og bær utgjorde om lag 3,9 mill. kg i 2015. Det stor import av frukt og bær, bl.a. på grunn av begrensninger i hva som kan produseres i Norge.

² Friske grønnsaker omfatter samtlige varenummer i tolltariffens kapittel 0702 t.o.m 0709

³ Konserverte grønnsaker omfatter varenummer i tolltariffens kapittel 0710 t.o.m 0714, samt utvalgte varenummer i tolltariffens kapittel 2001 t.o.m 2006. Konserverte grønnsaker omfatter imidlertid ikke «poteter» eller de varenummere der anvendelsen er oppgitt som «til dyrefôr»

⁴ Konserverte frukt og bær omfatter varenummer under tolltariffens kapittel 0811 t.o.m 0814, samt utvalgte varenummer under tolltariffens kapittel 2006 t.o.m 2009, ekskl. det som spesifikt er angitt som «til dyrefôr»

Tabell 3.20 Handel med frukt og bær. Mill. kg

	1990	1995	2000	2005	2010	2013	2014	2015*
Import frisk frukt:								
Bananer	48,5	59,6	59,9	73,2	78,5	81,3	84,6	84,7
Druer	19,1	18,5	24,3	31,6	32,2	31,8	30,0	29,7
Epler	41,5	37,2	42,1	50,6	52,2	50,1	49,8	50,0
Meloner	5,0	6,6	11,8	18,4	24,6	28,8	32,8	28,8
Pærer	10,3	13,2	15,6	22,6	21,2	17,4	19,1	18,1
Sitrusfrukter	63,0	61,1	62,9	63,5	74,2	75,1	72,1	75,9
Steinfrukter	5,3	5,4	10,5	14,8	13,7	16,7	16,6	16,8
Andre frukter ¹	9,5	7,7	10,0	18,4	25,6	30,2	32,5	32,8
Sum import frisk frukt	202,3	209,2	237,0	293,2	322,1	331,5	337,3	336,8
Import konserverte frukt:	45,9	50,6	56,6	72,9	91,0	100,8	101,5	97,7
Sum import frukt	248,2	259,8	293,6	366,1	413,1	432,3	438,8	434,5
Import bær	3,1	5,2	5,8	10,2	13,8	24,4	24,0	23,3
Sum Import frukt og bær	251,3	264,9	299,5	376,3	426,9	456,7	462,8	457,8
Eksport frukt og bær	2,6	3,1	2,7	4,1	5,0	4,3	4,0	3,9

1) Omfatter varenummer under kapittel 0801, 08.02 og 08.04 i tolltariffen (nøtter, dadler, m.m.)

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

Tabell 3.21 viser import og eksport av RÅK-varer fordelt på varegrupper⁵. Av den totale RÅK-importen i 2015 utgjorde dyrefôr 46 prosent. Foruten gruppen «annet» var bakervarer den største gruppen av importvarer i 2015 målt i kg. Eksporten av RÅK-varer er lav sammenlignet med importen. Det har vært en relativt kraftig eksportøkning for gruppen tilberedte næringsmidler de tre siste årene⁶.

⁵ Vareomfanget av råk-varer inkluderer i denne sammenhengen også dyrefôr. Gruppering av varer kan avvike noe fra andre statistikker, da det ikke foreligger noen offisiell definisjon av hvilke varenummer som er definert som RÅK-varer. Gruppen «annet» omfatter her; gjær, margarin, kasein, deksterin, øl, syltetøy, drikkevarer og mais/sukkermais, samt analoge oster f.o.m 2014 (t.o.m. 2013 inngikk analoge oster i «deiger/korn/blandinger/pasta», men det lar seg ikke gjøre å skille dette ut fra statistikken i årene før 2013). Gruppen «tilberedte næringsmidler» omfatter tapioka, peanøttsmør, eddik, melkealbumin samt «råk»-varenummer under tolltariffens kapittel 21.06 (ekskl. dyrefôr som inngår i dyrefôr).

⁶ Tilberedte næringsmidler er varer som i hovedsak tariffes under 21.06 i tolltariffen, som ikke er dyrefôr. Denne gruppen omfatter også utvalgte varer fra kapittel 19, 20, 22 og 35 i tolltariffen.

Tabell 3.21 Handel med RÅK-varer. Mill. kg

Varegrupper	1995	2000	2005	2010	2013	2014	2015*
Import:							
Bakervarer	32,9	52,3	83,7	107,4	115,7	116,7	118,0
Deiger/korn/blandinger/pasta	15,3	24,0	44,6	53,9	62,4	65,4	71,0
Iskrem/yoghurt	3,2	3,3	3,2	6,9	7,0	7,9	8,2
Sjokolade og sukkervarer	31,1	34,9	42,6	48,1	51,3	51,6	51,1
Supper og sauser	5,2	11,8	19,5	28,6	31,3	32,3	33,0
Tilberedte næringsmidler	6,9	12,7	17,2	22,6	27,9	30,1	30,8
Dyrefôr	4,8	0,6	20,5	268,6	375,1	362,8	387,1
Annet	35,8	47,3	90,4	101,9	150,8	146,2	146,3
Sum	135,0	186,9	321,7	638,0	821,4	813,0	845,6
Eksport:							
Bakervarer	12,9	8,7	9,1	8,8	8,0	8,5	9,1
Deiger/korn/blandinger/pasta	0,7	1,0	2,0	1,5	1,5	1,1	1,4
Iskrem	2,7	2,8	2,8	0,7	0,2	0,2	0,1
Sjokolade og sukkervarer	11,9	11,4	11,7	8,5	7,8	7,3	6,8
Supper og sauser	3,9	5,3	4,6	3,1	2,0	1,7	1,5
Tilberedte næringsmidler	0,5	0,8	2,8	4,0	7,4	10,6	11,3
Dyrefôr	3,0	1,5	1,3	3,5	1,9	0,8	4,8
Annet	8,4	20,3	39,8	10,0	12,9	13,6	17,6
Sum	44,1	51,8	74,1	40,1	41,8	43,7	52,6

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

Tabell 3.22 viser fordelingen av importen og eksporten (i mill. kg) av RÅK-varene etter land. Om lag 360 mill. kg av den totale RÅK-importen i 2015 var dyrefôr fra Brasil. Av RÅK eksporten gikk 50 prosent til Sverige.

Tabell 3.22 Handel med RÅK-varer fordelt på land. Mill. kg

	1995	2000	2005	2010	2013	2014	2015*
Import fra:							
Brasil	0,0	0,0	17,3	261,8	368,5	354,9	360,2
Sverige	33,8	46,2	62,1	86,9	131,1	116,7	119,7
Tyskland	11,9	16,5	46,8	44,1	55,2	59,1	56,9
Andre	89,3	124,2	195,6	245,1	266,6	282,3	308,7
Sum	135,0	186,9	321,7	638,0	821,4	813,0	845,6
Eksport til:							
Sverige	20,9	31,1	51,9	23,6	21,5	22,7	26,5
USA	1,4	0,8	0,8	1,3	1,8	3,3	6,3
Danmark	5,6	8,4	9,3	5,1	5,5	5,4	5,5
Øvrige	16,3	11,5	12,1	10,1	12,9	12,3	14,3
Sum	44,1	51,8	74,1	40,1	41,8	43,7	52,6

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

Tabell 3.23 viser importverdien av snittblomster. Fra og med 2010 er «roser importert 1. nov.-31. mars» skilt ut fra «snittblomster ellers». I tilfeller der roser inngår i bukett med andre blomster, er disse angitt under gruppen «snittblomster ellers»). Roser utgjør 65 prosent av importverdien på snittblomster i 2015.

Tabell 3.23 Handel med snittblomster i mill. kr

	1998	2000	2005	2010	2013	2014	2015*
Friske roser importert 1. apr.– 31. okt.	32,3	28,6	38,5	132,4	198,8	202,2	239,2
Friske roser importert 1. nov.– 31. mars	-	-	-	110,5	150,7	178,4	190,9
Sum friske roser	32,3	28,6	38,5	242,9	349,5	380,6	430,2
Snittblomster ellers	209,6	208,7	241,2	187,1	214,3	223,1	233,9
Sum snittblomster	241,9	237,4	279,7	429,9	563,8	603,7	664,0

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Månedstatistikk over utenrikshandelen

Det vises ellers til resultatkontrollens detaljerte del for mer ytterligere oversikter, <http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>.

3.4 Selvforsyningsgrad/hjemmemarkedsandel

Selvforsyningsgraden er her definert som hvor stor andel norsk produksjon utgjør av matvareforbruket på engrosnivå, regnet på energibasis (forbruk minus import dividert på forbruk). Selvforsyningsgraden gir først og fremst et bilde på hjemmemarkedsandelen målt som energi.

Selvforsyningsgraden påvirkes av produksjonsforhold (vær), priser, kvalitetskrav, landbrukspolitiske virkemidler, internasjonale handelsavtaler m.m. Selvforsyningsgraden sier lite om selvforsynevnen. Blant annet gir den ikke et fullstendig bilde av mulighetene for å dekke matvarebehovet med innenlandsk produksjon, siden den ikke tar hensyn til eksport og på muligheten til å legge om produksjon og forbruk mot produkter som kan gi større matvaredekning.

For øvrig vil en krisesituasjon ofte også medføre endringer i produksjonspotensialet på grunn av risikoen for redusert tilgang på innsatsmidler som maskiner og redskaper, reservedeler, drivstoff, gjødsel og andre driftsmidler.

Tabell 3.24 viser selvforsyningsgraden for varegrupper og totalt. Selvforsyningsgraden i 2015 er beregnet til 50 prosent. Andelen av matforbruket som er produsert i norsk jordbruk, er beregnet til 48 prosent. Forskjellen skyldes konsumet av fisk. Korrigeres det i tillegg for fôrimporten, er selvforsyningsgraden beregnet til 42 prosent. De største årlige endringene i selvforsyningsgraden skyldes normalt endringer i norskprodusert andel matkorn som følge av størrelsen på avlingene og kvaliteten på kornet.

Tabell 3.24 Norskprodusert andel av matvareforbruket på energibasis. Prosent

	1979	1989	1999	2009	2013	2014	2015*	2015 % ²
Korn som mel ¹	13	23	33	36	33	30	42	28,4
Poteter, friske	93	99	70	73	49	55	52	1,4
Potetprodukter	67	93	87	89	85	84	87	1,8
Potetmel ³	75	84	100	98	85	94	86	0,5
Sukker, honning, sukkervarer	2	3	1	1	1	1	1	10,6
Grønnsaker	72	73	75	48	47	49	50	1,7
Frukt og bær	29	27	6	4	4	5	4	4,2
Kjøtt	92	97	97	96	91	92	91	13,0
Storfe	96	89	83	84	76	2,9
Kalv	100	100	100	100	100	0,0
Sau/Lam	98	95	88	91	94	1,0
Geit	100	100	100	100	100	0,0
Hest	100	100	100	100	100	0,0
Svin	97	98	96	95	99	6,9
Fjørfe	99	98	98	99	100	2,0
Rein/Kaniner	76	99	99	100	100	0,0
Vilt	96	97	94	94	95	0,2
Kjøttbiprodukter	86	96	98	98	99	98	99	0,7
Egg	100	100	97	99	99	99	99	1,4
Fisk	94	88	73	80	80	80	80	1,9
Melk	100	100	100	100	100	100	100	4,2
Yoghurt	99	98	85	84	82	1,0
Konserverte melkeprodukter	86	100	99	99	99	99	99	2,6
Fløte, inklusive rømme	100	100	100	100	100	100	100	2,6
Ost	97	97	95	89	87	87	86	6,3
Smør	92	100	99	97	98	97	97	2,4
Margarin	44	40	20	20	20	20	20	6,0
Annet fett	60	20	22	20	20	20	20	3,6
Erter, nøtter og kakao	0	0	0	0	0	0	0	5,6
Ris	0	0	0	0	0	0	0	0,0
Norskprodusert i alt (selvforsyningsgrad)	49	50	47	48	48	47	50	
Produsert i norsk jordbruk	41	44	46	47	46	45	48	
Produsert i norsk jordbruk på norsk fôr	35	36	..	43	38	37	42	

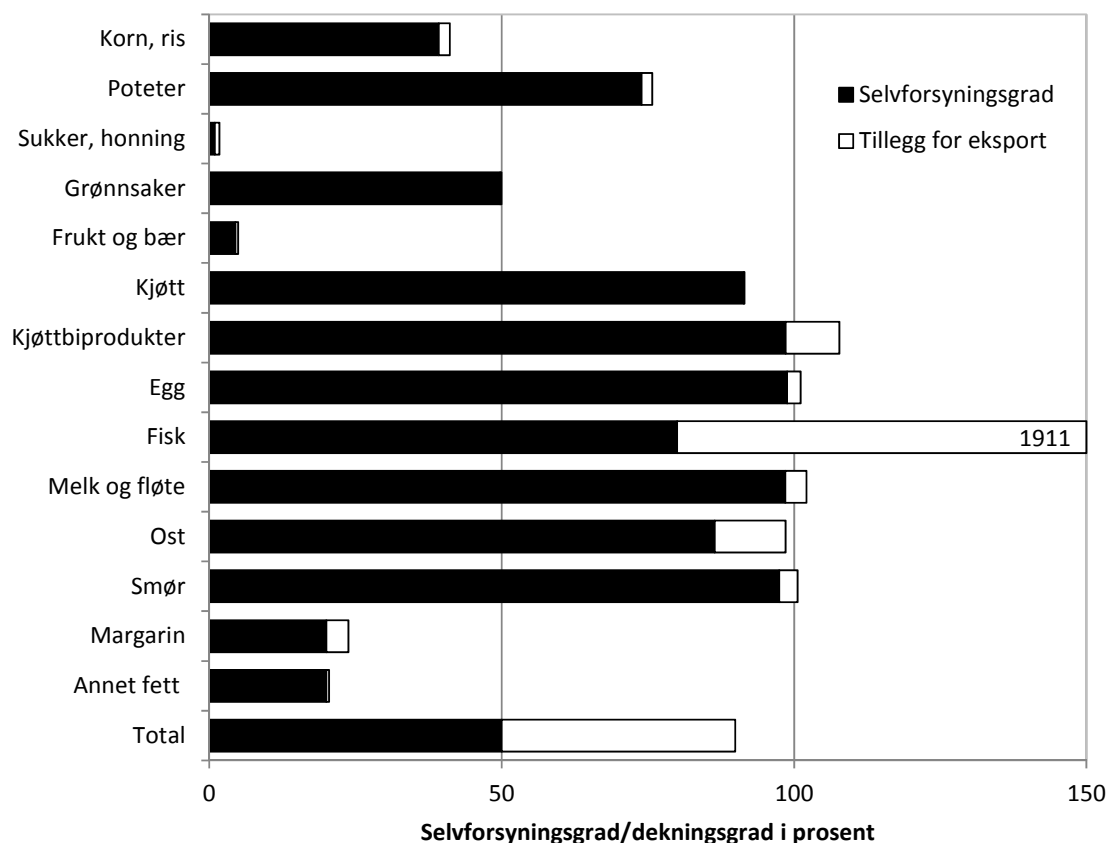
* Foreløpige tall

1) Inkl. bakervarer.

2) Andel av totalt engrosforbruk fordelt på produkter.

3) Omregnet til friske poteter f.o.m. 1999. Kilde: Beregnet av NIBIO (tidligere NILF) for Helsedirektoratet.

Figur 3.1 viser den norskproduserte andelen av matvareforbruket (målt i energi) korrigert for eksport av norskproduserte matvarer, dvs. dekningsgraden. Tallene for 2015 viser en total dekningsgrad på 90 prosent. Det er knyttet stor usikkerhet til energiinnholdet i fiskeberegningen.

Figur 3.1 Norskprodusert andel av matvareforbruket på energibasis korrigert for eksport. Dekningsgrad 2015

3.5 Norsk andel av kraftfôrforbruket

En del av det som produseres i norsk jordbruk, og som i tabell 3.24 inngår i selvforsyningsgraden, er basert på importert fôr og fôrstoffer. Tabell 3.25 viser norskprodusert andel av råvareforbruket i kraftfôr til husdyr.

Tabell 3.25 Norsk andel av råvarer i kraftfôr til husdyr. Prosent

	1997	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Karbohydrat	77	82	89	77	78	68	65	61	73
Fett	100	87	62	50	52	41	46	45	49
Protein	49	37	16	17	6	7	8	6	5
Totalt	73	75	76	65	62	55	50	46	55
Innkj. kraftfôr, 1 000 tonn	1 715	1 581	1 697	1 817	1 822	1 944	1 963	1 991	1 977

Kilde: Landbruksdirektoratet

Summen av norskprodusert karbohydrater, fett og protein var på 1 079 819 tonn i 2015, mens det totale innkjøpte volumet var 1 977 468 tonn (inkl. vitaminer/mineraler). Det gir en norskprodusert andel på om lag 55 prosent. Av den totale produksjonen av karbohydrater på 1,41 mill. tonn, var den norskproduserte andelen på 73 prosent. Produksjonen av fett var 49 tusen tonn i 2015, den norskproduserte andelen utgjorde 49 prosent. Forbruket av protein var 433 tusen tonn. Andelen norskprodusert proteinråstoff har gått ned fra 49 prosent i 1997 til 5 prosent i 2015. Dette skyldes særlig forbud mot kjøttbeinmel fra 2003 og forbud mot fiskemel fra 2010. Den lave norskproduserte andelen skyldes videre at soyamel er basert på importert råstoff. Den totale mengden av vitaminer/mineraler var om lag 83 500 tonn i 2015.

Landbruksdirektoratet som utarbeider data for kraftfôr, har i tillegg problemer i enkelte tilfeller med å skille hva som er import og hva som er norskprodusert «*Vi gjør oppmerksom på at fordelingen mellom import og norsk har vært ymse i fortiden, dvs. at rapporteringen til oss ikke nødvendigvis har vært korrekt i forhold til de faktiske forholdene. Dette gjelder særlig vareslag som aktørene har kjøpt i Norge og dermed har kalt norsk, men som er importert av firmaet de har kjøpt det av. Eksempler er mais, maisgrits, melasse osv. Vi har forsøkt å rydde opp i dette, slik at produkter som åpenbart ikke produseres i Norge føres som import. Ny praksis fra i fjor er også at alle mineraler og vitaminer føres som import, heller enn norsk (tidligere), fordi det meste er importert (med unntak av kalk). Aktørene klarer imidlertid ikke å skille på dette når de rapporterer til oss*».

Variierende værforhold forklarer deler av variasjonen i andelen norskprodusert karbohydratråstoffer (korn) i kraftfôret. Dessuten kan værforholdene gi utslag på kvaliteten på matkornet og dermed hvor mye av hveten som avregnes som fôrkorn. Tabell 3.26 viser sammensetningen av råvareforbruk av kraftfôr til husdyr i Norge for perioden 2001 til 2015. Forbruket omfatter fett, protein og karbohydrater (ikke vitaminer). Proteinandelen har økt noe i perioden, mens andelen karbohydrater har gått noe ned.

Tabell 3.26 Sammensetting av råvareforbruk av kraftfôr i Norge for utvalgte år i perioden 2001 til 2015 (mill. kg).

	2001	2005	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Fett	27	36	41	41	42	45	42	47	53	52	49
Karbohydrat	1 268	1 280	1 316	1 341	1 296	1 306	1 314	1 415	1 417	1 430	1 411
Protein	260	303	330	375	368	387	384	394	409	420	433
Vitamin	75	78	79	72	75	79	81	88	85	90	84
Sum Kraftfôr	1 630	1 697	1 766	1 829	1 781	1 817	1 822	1 944	1 963	1 991	1 977

Kilde: Landbruksdirektoratet

4 Trygg mat, dyrevelferd, dyre- og plante- helse

Trygg mat, god dyrevelferd og god dyre- og plantehelse er viktige mål for landbrukspolitikken. Prop.1S (2015-2016) sier at «Regjeringa vil bruke matpolitikken til å sikre trygg mat. Forvaltninga arbeider kontinuerleg for å vere budd på hendingar som kan utgjere eit trugsmål mot trygg mat og mot matsikkerheita. God dyrehelse og god dyrevelferd er viktig for produksjon av trygg mat og for omdømmet til norsk matproduksjon». Det sies vidare at «God plante- og dyrehelse er viktig for mattryggleik, kostnadseffektivitet og ein langsiktig og berekraftig matproduksjon.»

4.1 Trygg mat

Mat og vann har alltid vært potensielle kilder til sykdom og helseskade. Regelverk og restriksjoner har som målsetting at mat ikke skal bidra til sykdom, skade eller annen ulempe.

Ifølge matloven (Lov av 19. desember 2004 nr. 124 om matproduksjon og mattrygghet mv.), så har virksomhet og enhver annen plikt til å varsle Mattilsynet ved grunn til mistanke om smittsom dyresykdom som kan gi vesentlige samfunnsmessige konsekvenser.

4.1.1 Zoonoser

Zoonoser er overførbare sykdommer mellom dyr og mennesker. Mattilsynet har ansvaret for å overvåke og kontrollere dyresykdommer, og for visse zoonoser finnes egne overvåkingsprogram. Veterinærinstituttet gir i samarbeid med Nasjonalt folkehelseinstitutt og Mattilsynet ut en oversikt over tilstanden hvert år, utarbeidet i henhold til EUs zoonosedirektiv og som en del av rapporteringssystemet i EU. Tabell 4.1 gir en oversikt over forekomst av zoonoser i Norge.

For salmonellose ble det funnet én positiv kjøttkrapprøve (importert svin) i 2014. For E.coli ble det undersøkt i underkant av 60 prøver fra mat, dyr og miljø på grunn av utredning av sykdom hos mennesker. Det ble ikke funnet noen direkte link mellom disse prøvene og tilfellene hos mennesker.

Tabell 4.1 Forekomst av zoonoser i norske næringsmidler

	Antall prøver	% positive prøver	Antall prøver	% positive prøver	Antall prøver	% positive prøver	Antall prøver	% positive prøver
	2000		2005		2013		2014	
Campylobacteriose ¹⁾	101	8,9	938	6,0	154	0,6	Ingen tilgjengelige data	
Salmonellose ²⁾	19 984	0,0	17 197	0,0	8 903	0,06	9 400	0,01
Listeriose	718	0,6	2 483	0,2	867 ³⁾	8,8	198 ⁴⁾	0,0
Infeksj. med E. coli	4 050	0	59	0,0	90 ⁵⁾	0,0	60 ⁵⁾	0,0
Brucellose	1 062	0	ukjent	0,0	Alle prøver negative			

- 1) Det gjøres ingen systematiske undersøkelser av mat, men alle slaktekyllingflokker som slaktes i perioden mai-oktober, testes fire dager før slakt. Tiltak gjøres på slakteriet dersom disse er positive
- 2) De norske prøvene inkluderer også prøver av utenlandsk frukt og grønnsaker
- 3) Prøver i 11 virksomheter med spiseklar mat, 334 prøver av importerte oster, 396 prøver av spiseklar mat, 86 prøver av importerte fiskeprodukter, og 40 prøver av norsk villfisk
- 4) 58 prøver av importerte fiskeprodukter og 140 prøver av norsk villfisk. Ingen var positive.
- 5) Sum prøver fra mat, dyr og miljø. Ingen positive prøver fra mat

Kilde: Norsk zoonosesenter. Zoonoserapporten 2014

Av ikke matbåren smitte i Norge kan nevnes at ubehandlet drikkevann er identifisert som smittekilde både for salmonellose og for campylobacteriose. Direkte berøring med hund og katt eller andre dyr, også fugler, anses som en sannsynlig smittevei for flere sykdommer.

Tabell 4.2 viser antall registrerte sykdomstilfeller hos mennesker. Ifølge Mattilsynet forårsaker smittestoffer i maten i Norge lite sykdom sammenlignet med andre land. Nasjonalt folkehelseinstitutt er ansvarlig for «Meldingssystem for smittsomme sykdommer» (MSIS). I henhold til smittevernloven er alle laboratorier som analyserer prøver fra mennesker samt leger, pålagt å rapportere tilfeller av visse sykdommer (65 sykdommer i 2014) til Folkehelseinstituttet.

Tabell 4.2 Forekomst av noen viktige zoonoser hos mennesker i Norge

Sykdom	2006	2007	2013	2014
Campylobacteriose	2 588	2 836	3 291	3 386
Infeksjon med E. coli	51	26	103	151
Listeriose	27	50	21	29
Salmonellose	1 805	1 649	1 364	1 118
Shigellose	138	148	104	93
Yersiniose	86	71	55	211

Kilde: Zoonoserapporten 2014 og Folkehelseinstituttet

Det registreres årlig 2 500–3 400 tilfeller av campylobacteriose, men det faktiske antallet av personer som rammes er betydelig høyere på grunn av generell underdiagnostisering. I 2014 hadde 46 prosent av tilfellene fått smitten i utlandet. Campylobacter er internasjonalt satt i forbindelse med fjørfe, som antas å være hovedsmittekilden. Det synes ikke å være en like klar sammenheng i Norge, hvor både husdyr og ville fugler og dyr anses som friske smittebærere. Fjørfekjøtt kjøpt

rått, samt konsum av grillmat og ubehandlet drikkevann, og yrkesmessig kontakt med dyr er identifisert som viktige risikofaktorer.

I 2013 var det ett dødsfall på grunn av listeria, og i 2014 ble syv dødsfall rapportert av samme årsak. Det er for det meste eldre eller personer med en underliggende sykdom som blir smittet.

Omlag 80 prosent av de som blir smittet av salmonellose får smitten i utlandet. Det norske Overvåknings- og kontrollprogrammet for salmonella har dokumentert at salmonella meget sjelden påvises i norskprodusert kjøtt, og aldri i norskproduserte egg.

Norge har offisiell fristatus etter EØS-avtalen når det gjelder storfetuberkulose.

Brucellose hos dyr anses som utryddet i Norge. Det ble rapportert om to tilfeller av brucellose hos mennesker i 2014. Den ene var smittet i utlandet, og den andre i Norge ved å spise upasteuriserte melkeprodukter kjøpt i utlandet.

Trikiner ble i 2014 ikke påvist hos slaktede svin eller hester. Det ble heller ikke rapportert om trikinose hos mennesker. Tre villsvin ble undersøkt, alle var negative.

Det ble ikke gjort positive funn av ekinokokker i slaktede dyr i 2014, eller i 553 kontrollerte rødrever. Det ble ikke påvist ekinokokkose hos mennesker.

Rabies er tidligere sporadisk påvist på Svalbard, og i 2014 ble det tatt prøver av fire polarrev fra Svalbard-området. I tillegg ble fire hunder, en katt, en mårhund og ni flaggermus fra fastlands-Norge undersøkt. Alle prøvene var negative.

Q-feber rammer først og fremst drøvtyggere, men også mennesker og kjæledyr som katt, kanin og fugler kan bli syke. I 2014 ble 113 storfe, 119 alpakaer og to lamaer undersøkt, og alle prøver var negative. Q-feber ble en meldingspliktig sykdom for mennesker i 2012, ingen tilfeller rapportert dette året. I 2014 ble det rapportert om ett tilfelle. Personen var smittet i utlandet.

Kjøttbransjen⁷ har utarbeidet egne beredskapsplaner for munn- og klauvsjuka, miltbrann og salmonella. Dette er nærmere beskrevet i tidligere utgaver av Resultatkontrollen.

Kugalskap (Bovin spongiform encefalopati, BSE) er ikke tidligere påvist i Norge, og i 2014 ble totalt 6 294 storfe undersøkt etter faste kriterier, og ingen smitte ble da påvist. I januar 2015 ble imidlertid atypisk (spontan) BSE bekreftet hos en norsk ku. Påvisningen av BSE har ingen betydning for mattryggheten og det er like trygt å spise kjøtt og drikke melk som før. Den aktuelle kua ble avlivet og destruert. BSE smitter ikke direkte mellom dyr. De senere årene er det oppdaget en atypisk variant av BSE som oppstår spontant hos eldre kyr og ikke skyldes førsmitte. I dag er flere og flere av BSE-tilfellene som oppdages i EU spontan BSE. Man regner med at såkalt atypisk BSE oppstår tilfeldig hos cirka ett av en million storfe. 1. juli 2011 vedtok EU sin faste komité for matkjeden og dyrehelse å trappe ned BSE-overvåkingen av friske storfe i EØS-området. I henhold til klassifisering av Verdens dyrehelseorganisasjon (OIE) og EU har Norge i dag status som land med neglisjerbar risiko for BSE.

Flåttbårne sykdommer er også en type zoonose. De smitter via blodsugere som flått og mygg og kan forårsake alvorlige sykdommer både hos dyr og mennesker. De viktigste sykdommene som kan overføres med flåttbitt i Skandinavia er borreliose og anaplasmose. I perioden 2009–2013 har antallet variert mellom 250 og 320 tilfeller⁸, og i 2014 var det 322 sykdomstilfeller av borreliose.

⁷ Kilde: *Kjøttets tilstand*. Årlig rapport fra Animalia.

⁸ Kilde ang. borreliose: www.fhi.no

I juni 2013 ble det påvist Multiresistente gule stafylokokker (LA-MRSA) i en stor svinebesetning med kombinert produksjon på Østlandet⁹. Det var solgt smågris til en rekke slaktegris produsenter og til én kombinert besetning i Vestfold. Denne MRSA-typen var ikke tidligere påvist i Norge, men er utbredt i en rekke andre europeiske land. Utredningsarbeidet viste at utenlandske røktere i indeksbesetningen var bærere av den samme bakterien, og det ble konkludert med at utbruddet hadde sammenheng med smitte fra mennesker. Våren 2014 tok Mattilsynet prøver av omkring 1000 purkebesetninger for å kartlegge utbredelsen av LA-MRSA, og påviste smitte i bare en besetning.

I 2015 ble 805 besetninger testet, og 35 besetninger var LA-MRSA positive. I januar 2016 ble LA-MRSA påvist i en svinebesetning i Trøndelag, og bakterien ble også påvist i fire kontaktbesetninger til denne. Slakting og vask/desinfisering gjennomføres fortløpende i alle positive besetninger

4.1.2 Rester av plantevernmidler i næringsmidler¹⁰

Handlingsplan for redusert risiko ved bruk av plantevernmidler (2010–2014) ble vedtatt av Landbruks- og matdepartementet 18. september 2009. Planen fokuserer på kunnskaper og holdninger hos brukerne, med særlig fokus på integrert plantevern og økologisk produksjon.

Mattilsynet gjennomfører hvert år ulike overvåkings- og kartleggingsprogram. Overvåkingsprogrammet for rester av plantevernmidler har de senere år omfattet uttak av ca 1 400 prøver av et bredt spekter av ulike slag frisk frukt, grønnsaker, korn og barnemat samt en del prosesserte næringsmidler.

Godkjent bruk av plantevernmidler kan føre til rester i vegetabiliske og animalske produkter, men restnivået skal ikke overskride grenseverdiene¹¹.

Vareslagene som velges ut til analyse styres av en nasjonal treårsplan, samt av EUs koordinerte overvåkningsprogram. Målet er at prøveuttaket skal gjenspeile det norske kostholdet. I 2014 ble 1 389 prøver analysert, av disse var 38 prosent norskprodusert, mens 62 prosent var importerte næringsmidler. I 23 prøver (1,7 prosent) ble det påvist funn av plantevernmidler over grenseverdi. Hele 19 av disse prøvene var i næringsmidler importert fra land utenfor EU.

Det ble i 2014 undersøkt for 330 forskjellige virksomme stoffer, og det ble påvist rester av 154 ulike plantevernmidler og nedbrytningsprodukter. Av totalt 547 analyserte prøver av frisk frukt og bær ble gjeldende grenseverdier overskredet i 0,9 prosent av prøvene (tabell 4.3). Rester under grenseverdien ble påvist i 73,7 prosent av prøvene, og like ofte i norskproduserte som i importerte varer.

Av grønnsaker ble det tatt 586 prøver. Her var 52,2 prosent av prøvene uten påvisbare rester av plantevernmidler, noe som er en langt større andel enn i frukt og bær. Rester under grenseverdien ble påvist i 45,6 prosent av prøvene, og grensene ble overskredet i 2,2 prosent av tilfellene.

Av matkorn og ris ble det undersøkt 85 prøver, hvorav 46 importprøver. Her var det funn av plantevernrester over grenseverdi i 2,2 prosent av importprøvene. Rester over grenseverdien ble påvist i en prøve av ris fra India.

⁹ Mattilsynets årsrapport 2013

¹⁰ Både tekst og tall i dette kapitlet er hentet fra Mattilsynet, den årlige rapporten Rester av plantevernmidler i næringsmidler

¹¹ Forskrift 18. august 2009 nr. 1117 om rester av plantevernmidler i næringsmidler og fôrvarer

Det ble tatt ut 84 prøver av varer som var merket økologisk dyrket, hvorav 25 var norskproduserte. Det ble påvist rester av plantevernmidler under grenseverdiene i en prøve av paprika fra Israel.

Tabell 4.3 Rester av plantevernmidler over og under grenseverdi (%) 2014

	Prosent rester over grenseverdi			Prosent rester under grenseverdi			Sum ant. Prøver
	Norsk	Import	Totalt	Norsk	Import	Totalt	
Frisk frukt, grønnsaker og animalske produkter	0,2	2,3	1,5	40,5	67,0	56,9	1 179
Herav: frukt og bær	0,0	1,2	0,9	73,2	73,8	73,7	547
Herav: grønnsaker	0,3	4,1	2,2	30,5	60,5	45,6	586
Matkorn og ris	0,0	2,2	1,2	28,2	10,9	18,8	85
Økologiske varer	0,0	0,0	0,0	0,0	1,7	1,2	84

Kilde: Mattilsynet og NIBIO. Rester av plantevernmidler i næringsmidler 2014

For barnemat ble det i 2014 tatt prøver av 25 varepartier med grøt, middagsretter, morsmelkerstatning og tilskuddsblanding. Det er ikke påvist rester av plantevernmidler i barnemat på det norske markedet siden 2007.

Det er ikke uvanlig at det påvises flere enn ett virksomt stoff fra plantevernmidler i samme prøve. Ved funn over grenseverdiene vurderer Mattilsynet også eventuelle helsefarlige kombinasjonseffekter. Mattilsynet tar hensyn til type stoff og om det er funn av flere stoffer som kan ha samvirkende effekter. I 464 prøver, av både norske og importerte produkter, ble det påvist rester av mer enn ett virkestoff. Det var 182 prøver med rester av to forskjellige stoffer. I én jordbær-prøve fra Belgia ble det påvist rester av 12 ulike plantevernmidler. Ingen av funnene var over grenseverdien. I en prøve av bladselleri fra Kambodsja ble det påvist 10 ulike plantevernmiddelrester. I en prøve av jordbær fra Nederland ble det også funnet rester av 10 ulike plantevernmidler. Av norske produkter var det 2 prøver med rester av maksimalt 8 ulike plantevernmidler i samme prøve. Dette gjaldt en prøve av jordbær og en av rips.

Tabell 4.4 viser utviklingen i rester av plantevernmidler i norske produkter i perioden 2007 til 2014. Årsaken til varierende andel funn mellom år kan skyldes ulike produkter tatt ut til testing, tilfeldig variasjon og økt søkespekter.

Tabell 4.4 Rester av plantevernmidler i norske produkter 2007–2014, prosent

		2007	2008	2009	2010	2013	2014
Frisk frukt og bær	over grenseverdi	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
	under grenseverdi	58,7	56,4	63,8	66,3	70,1	73,2
Grønnsaker	over grenseverdi	0,9	0,0	0,0	0,0	0,0	0,3
	under grenseverdi	12,4	16,7	16,6	18,8	24,9	30,5
Matkorn og ris	over grenseverdi	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
	under grenseverdi	68,6	16,7	14,3	10,0	21,1	28,2
Økologiske varer	over grenseverdi	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
	under grenseverdi	0,0	11,1	0,0	2,0	0,0	0,0

Kilde: Mattilsynet. Rester av plantevernmidler i næringsmidler 2014

4.1.3 Restmengder av forbudte eller uønskede stoffer i kjøtt og levende dyr

Tabell 4.5 viser restmengder av forbudte eller uønskede stoffer i kjøtt og levende dyr. Som tabellen viser, ble det funnet totalt 3 positive prøver fra storfe med for høy verdi av Gruppe A-stoffer i 2014. Dette er en betydelig nedgang fra 2013, hvor det ble registrert 44 positive prøver. Thyrostatikumet 2-thiouracil ble funnet i prøver fra tre storfe og en sau i 2014. Årsaksforholdet i dette tilfellet er ikke undersøkt, men erfaringsmessig påvises stoffet i sammenheng med bl.a. fôr av korsblomstfamilien.

I seks prøver fra sau ble det påvist steroider. Sau skiller ut steroider naturlig avhengig av kjønn og drektighetsstatus, og disse funnene anses som naturlig forekommende i de konsentrasjonene som ble påvist.

Spor over grenseverdiene av tungmetallet kadmium ble påvist i leverprøver fra seks småfe. Det ble også påvist overskridende verdier av kadmium fra 24 viltlevende dyr (elg, reinsdyr og hjort).

Forklaring av de ulike gruppene:

Gruppe A - Forbudte stoffer (vekstfremmende stoffer og veterinære legemidler som det ikke kan settes grenseverdier for):

Gruppe B1 og B2 - Veterinærmedisinske preparater

1. Antibakterielle stoff (inkl. sulfonamider, fluoroquinoloner)
2. Andre veterinærmedisinske preparater

Gruppe B3 – Forurensinger (miljøgifter og andre uønskede stoff)

Tabell 4.5 Restmengder av forbudte eller uønskede stoffer i levende dyr, kjøtt og egg
Gruppe A – Forbudte stoffer

	2005		2010		2013		2014	
	Ant.	Pos.	Ant.	Pos.	Ant.	Pos.	Ant.	Pos.
Storfe	677	0	755	44	767	44	731	3
Svin	160	0	278	2	305	7	320	4
Småfe	80	0	97	2	120	4	115	8
Fjørfe ³⁾			270	0	284	0	303	0
Egg ³⁾			140	0	140	0	140	0

Gruppe B1 og B2 – Veterinærmedisinske preparater, kjøtt

	2005		2010		2013		2014	
	Ant.	Pos.	Ant.	Pos.	Ant.	Pos.	Ant.	Pos.
Storfe	155	0	387	0	378	0	390	0
Svin	110	0	366	0	405	0	450	1
Småfe	141	0	387	0	406	0	420	0
Fjørfe ³⁾			215	0	239	0	281	0
Egg ³⁾			280	0	280	0	290	1

Gruppe B3 – Forurensninger, kjøtt

	2005		2010		2013		2014	
	Ant.	Pos.	Ant.	Pos.	Ant.	Pos.	Ant.	Pos.
Storfe	148	29	69	3	78	1	48	0
Svin	122	35	62	0	68	1	30	0
Småfe	87	14	72	10	71	8	43	0
Fjørfe ³⁾			49	0	45	0	22	0
Egg ³⁾			60	0	60	0	290	1

1) Ant.: Antall prøver

2) Pos.: Antall positive prøver som overstiger tillatt grenseverdi

3) Har ikke opplysninger om fjørfe og egg i 2005

Kilde: Animalia. Kjøttets tilstand 2015

Som en følge av Tsjernobylyllykken i 1986, er det fortsatt nedfôring av dyr som har vært på utmarksbeite. Mattilsynet utfører målinger og gir pålegg om nedfôringsperioder i de utsatte områdene. Det er seks fylker som er berørt av ordningen: Hedmark, Oppland, Buskerud, Sogn og Fjordane, Nord-Trøndelag og Nordland. Dersom radioaktivitetsnivået er for høyt får bonden et pålegg om å fôre dyrene med annet fôr, f.eks. kraftfôr eller fôr fra innmarksbeite. I tillegg kan dyrene fôres med cesiumbinderen Giesesalt (kalles også berlinerblått), som binder til seg det radioaktive stoffet og deretter blir skilt ut av kroppen. Erstatning gis for nedfôringskostnadene.

Tabell 4.6 viser antall dyr som er nedfôret, antall saker, og beløp som er utbetalt i erstatning. I 2014 var det en middels økning i antallet saker i forhold til 2013, men det var en betydelig økning i antall dyr nedfôret. Oppland er det fylket som i alle år har hatt størst belastning med kontrollmåling og nedfôring av dyr etter utmarksbeite. I 2014 gikk 64 prosent av de totale erstatningsutbetalingene til Oppland.

Mengden radioaktivitet varierer, og dette skyldes blant annet vær, klima og vekstforhold på beitearealene. Sopp inneholder større mengder radioaktivitet enn grønne planter. Beitesesongen 2014 viser at det vil kunne være utfordringer med radioaktivitet på utmarksbeite i mange år framover.

Tabell 4.6 Radioaktivitet – antall dyr, antall saker og erstatninger per år

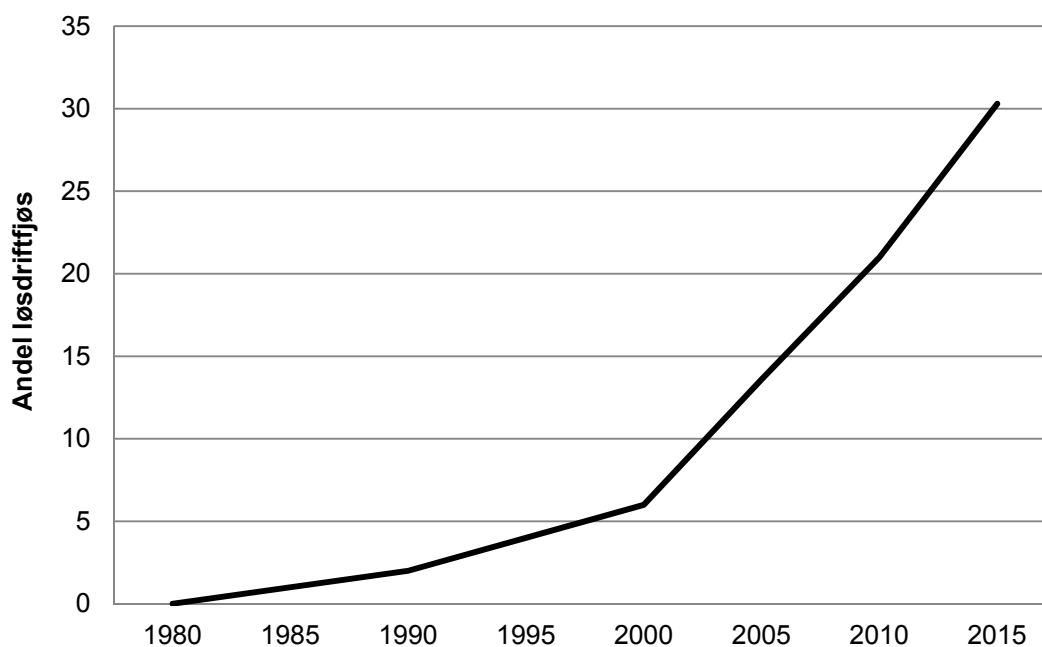
År	Antall dyr nedfôret	Kr utbetalt erstatning	Antall saker
2004	12 323	993 000	135
2007	10 761	739 600	121
2010	19 917	2 246 200	321
2012	1 914	490 000	196
2013	4 671	680 000	175
2014	17 436	2 800 000	241

Kilde: Landbruksdirektoratet

4.2 Dyrehelse og dyrevelferd¹²

I Prop.1S (2015-2016) sies det at «Dyrevelferden er jamt over god i Noreg samanlikna med mange andre land», og vidare at «Regjeringa vil styrkje dyrevelferda».

Det er et økende antall dyr som holdes i løsdrift. Løsdrift regnes som positivt pga. muligheten til bevegelse og sosial atferd. I følge TINE har om lag 30 prosent av melkekubesetningene løsdriftfjøs pr 31.12.2015 (figur 4.1). Dette er sikre tall de siste årene, mens tallene fra 1980 til ca 2010 er mer usikre tall, basert på ulike typer undersøkelser. Ved utgangen av 2015 var ca 33 prosent av kyrne og 37 prosent av kvoten fra løsdriftfjøs. Tallene kan være noe større, pga at TINE ikke har tall for alle gårdsbruk tilknyttet Q-meieriene.

Figur 4.1 Andel løsdriftfjøs i Norge

Kilde: TINE

¹² Tekst, tall og figurer i dette kapitlet er hentet fra Animalia, rapporten «Kjøttets tilstand» og Mattilsynets årsrapport

Hold av verpehøns i tradisjonelle bur ble forbudt fra og med 1. januar 2012. Status på området er at næringen har omstilt seg for å tilfredsstille de nye kravene.

Blant dyrevelferdsutfordringene i dyreholdet ser Mattilsynet blant annet på produksjon av slaktekylling. Ekstensiv drift med hold av dyr utendørs har også lenge vært vurdert som en risikofaktor for dyrevelferden. Slikt dyrehold blir ofte oppfattet som en lettvinnt måte å holde dyr på, og i mange tilfeller får dyrene dermed for dårlig stell og for lite tilsyn.

Tapstall for beitedyr viser at det fortsatt er betydelige velferdsmessige utfordringer mhp. sau på beite¹³. Mattilsynet har gjennomført et tilsynsprosjekt i saueholdet i Nordland, Trøndelag/Møre og Romsdal, Hordaland/Sogn og Fjordane og Hedmark/Oppland¹⁴. Konklusjonen i prosjektet var at det i liten grad var sammenheng mellom stellfaktorer som røkter/eier kan påvirke og dårlig velferd/tap på utmarksbeite. Velferdsutfordringene på utmarksbeite er ikke blitt mindre siden prosjektstart i 2007. Prosjektgruppa anbefalte at Mattilsynet må prioritere tilsyn med velferd for sau på utmarksbeite i framtida.

Tabell 4.7 viser utviklingen i antall tilsyn Mattilsynet har hatt med dyrehelse og dyrevern i perioden 2008–2015.

Tabell 4.7 Antall tilsyn etter lov om dyrevelferd, utført av Mattilsynet

År	2008	2009	2010	2014	2015
Ant. tilsyn dyrevern	16 868	9 713	10 049	12 648	13 402

Kilde: Mattilsynets årsrapport 2015

Ifølge Animalia er norsk husdyrhelse generelt meget god. Spesielt i forhold til alvorlig smittsomme sykdommer er situasjonen unik i internasjonal sammenheng. Verdens dyrehelseorganisasjon (OIE) har listeført mer enn 100 rapportpliktige infeksjonssykdommer, og av disse er færre enn 10 blitt funnet i Norge de siste 10 årene. Norge er etter OIEs siste kategorisering (mai 2015) et av svært få land som er plassert i kategorien med lavest risiko for BSE (kugalskap). Denne kategorien er beskrevet som neglisjerbar risiko for BSE.

Sammenlignet med andre land har Norge et omfattende system, Anistat, for registrering av smittsomme dyresykdommer. I Norge registreres og bekjempes en rekke smittsomme dyresykdommer andre land velger å leve med.

Kvaliteten på registeret er avhengig av at Mattilsynet lokalt rapporterer alle sykdomstilfeller og kontaktbesetninger som også båndlegges, og på samme måte rapporterer opphevelsene når grunnlaget for restriksjoner er borte.

Den siste restriksjonen i enkeltbesetning på grunn av BVD (Bovin virusdiaré) er opphevet. For ringorm hos storfe og smittsom grisehoste står vi foran en tilsvarende situasjon der vi etter nasjonale saneringsprogrammer nå kan erklære oss fri for sykdommene.

Fotråte ble i 2008 påvist i Norge for første gang siden 1948, og har medført alvorlige sykdomsangrep i noen sauebesetninger. Alvorlig fotråte har tidligere bare forekommet i Rogaland, hvor enkelte nye tilfeller ble påvist både i 2012, 2013 og 2014. I 2013 og 2014 ble imidlertid sykdommen også påvist i Aust-Agder. Totalt ble

¹³ Se også kapittel 4.3 Tap av dyr på utmarksbeite

¹⁴ Mattilsynets tilsynsprosjekt 2007-2010, Velferd for beitedyr

121 tilfeller påvist i Norge i perioden 2008-2014. Prosjektet Friske føtter hadde som mål å kartlegge og bekjempe fotråte hos småfe. Prosjektet var et samarbeid mellom husdyrnæringa, Mattilsynet, Veterinærinstituttet og Animalia. Prosjektet ble nedlagt 31.12.2014.

Mattilsynet gjennomførte i 2014 et overvåkingsprogram på slakteri uten at det ble påvist nye tilfeller av fotråte. Dette ble gjentatt i 2015, og det ble da funnet smitte i 3 nye besetninger. Dette var 3 besetninger som tidligere ikke hadde fått påvist smitten. I tillegg ble det funnet smitte i 3 besetninger som har hatt smitte før. Alle er i gang med, eller har gjennomført sanering¹⁵.

Drøyt to år etter at blåtungevirus ble funnet hos fire storfebesetninger på Sørlandet ble Norge igjen erklært fritt for denne sykdommen i april 2011.

Klassisk influensa hos svin er ikke påvist i Norge. Mattilsynet, gjennom overvåkingsprogram for virusjukdommer hos gris, viser at det har vært en økning i andelen besetninger hvor det påvises antistoffer mot influensa H1N1/09. I 2014 ble det registrert 622 positive besetninger, mot 338 i 2013. Dette tyder på at viruset nå er etablert i den norske svinepopulasjonen, selv om undersøkelser tyder på at smittede besetninger i de fleste tilfeller relativt raskt kvitter seg med aktiv smitte.

Skrapesyke har to typer - klassisk skrapesyke og atypisk (Nor98) som håndteres ulikt med hensyn til båndlegging. Klassisk skrapesyke bekjempes med sanering av besetningen hvor sykdommen påvises. Alt etter graden av kontakt med andre besetninger, så varierer tiltakene i kontaktbesetninger fra sanering på samme måte som i indeksbesetningen, til båndlegging i fem til syv år. Det siste tilfellet av klassisk skrapesyke var i 2009.

Tabell 4.8 viser antall båndlagte besetninger på grunn av smittsomme husdyrsykdommer i 2014. Nye båndlagte besetninger inkluderer både primærbesetninger og kontaktbesetninger.

Tabell 4.8 Antall båndlagte besetninger på grunn av smittsomme husdyrsykdommer 2014

Dyreart	Sykdom	Nye båndlagte 2014	Totalt antall båndlagte 31.12.2014
Storfe	Paratuberkulose	0	1
	Salmonella	2	1
	Ringorm (soppinfeksjon i huden)	8	10
Svin	Salmonellainfeksjoner	3	1
	Nekrotiserende enteritt	1	1
Småfe	Skrapesyke, Nor98	7	16
	Paratuberkulose	0	15 ¹⁾
	Fotråte	5	22
	CAE (Caprin artritt-encefalitt)	5 ²⁾	131 ³⁾
	Salmonellose	1	0

1) 1 sau, 1 kombi sau/geit og 13 geit

2) Geit

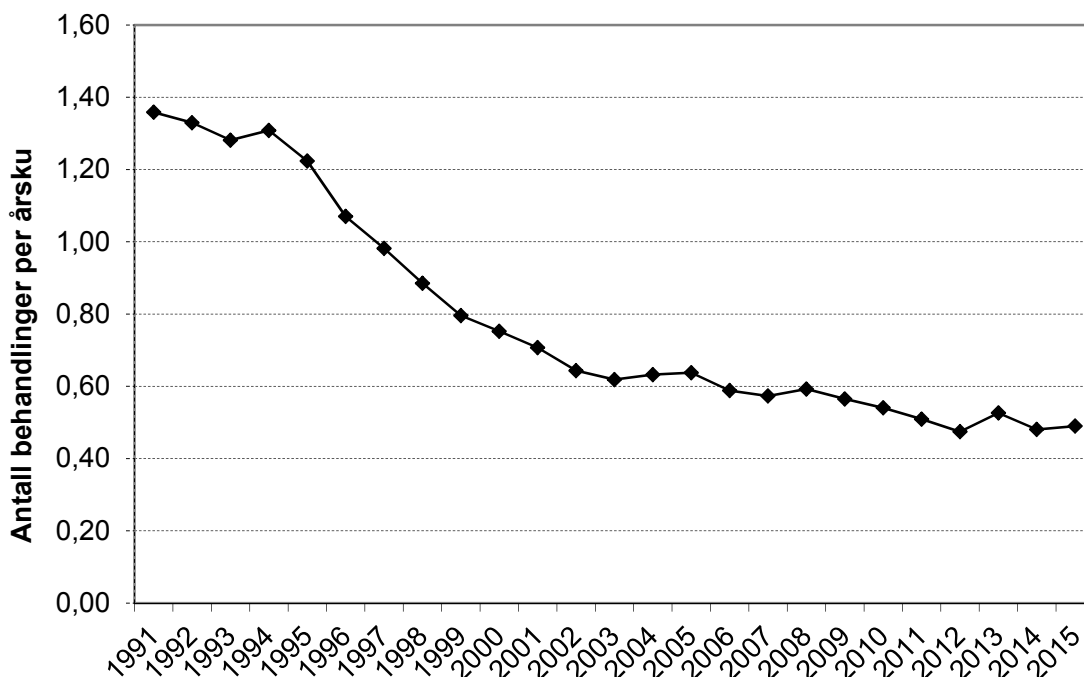
3) 23 sau og 108 geit

Kilde: Animalia. Kjøttets tilstand 2015.

¹⁵ Veterinærinstituttets årsstatistikk for overvåkingsprogrammene

Når det gjelder produksjonssykdommer har det over flere år vært en markant nedgang i antall sykdomsforekomster.

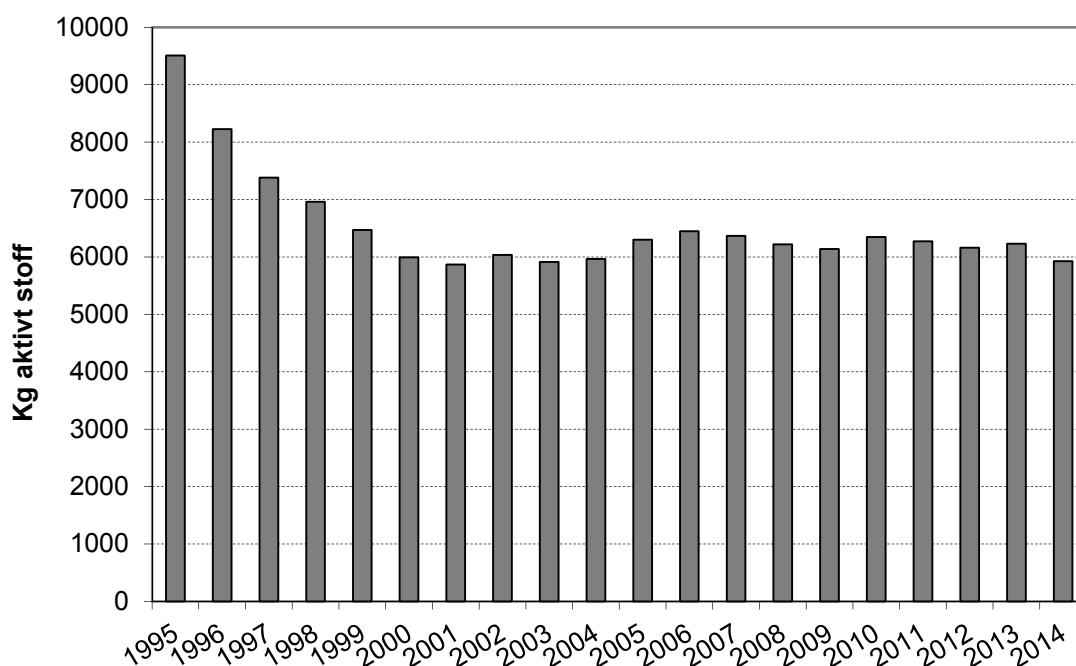
Det totale antallet sykdomsbehandlinger per årsku per år var 0,49 i 2015 (figur 4.2). Siden 1994 har antall sykdomsbehandlinger per årsku sunket jevnt, men med en utflating de siste årene.

Figur 4.2 Sykdomsbehandlinger på melkeku, totalt antall behandlinger per årsku per år

Kilde: Helsetjenesten for Storfe

Figur 4.3 viser totalsalg av veterinære antibiotika til terapeutisk bruk på landdyr i perioden 1995–2014. I 2014 var forbruket på 5 927 kg, og salget er redusert med ca 38 prosent i perioden. For preparater som nesten utelukkende benyttes til produksjonsdyr (landdyr) er reduksjonen i denne perioden på 41 prosent, mens salget av veterinære antibakterielle preparater som brukes kun til kjæledyr, har økt med 19 prosent (fra 467 til 548 kg).

Figur 4.3 Salg av veterinære antibiotika i Norge (antall kg aktivt stoff, beregnet på husdyr, fra legemiddelgrossist til alle apotek)

Kilde: Veterinærinstituttet: Norm/Norm-Vet 2014

Tabell 4.9 til tabell 4.13 viser Mattilsynets tall for hvor mange dyr som døde under transport og oppstalling i utvalgte år i perioden 2001 til 2014 for storfe, småfe, gris og fjørfe. Mattilsynet og kjøttbransjen ble i 2010 enige om en ny måte å telle dyrene som dør under transport og oppstalling, og fra 2010 blir dyrene kategorisert inn i klassifiseringssystemet som alle slakterier bruker. Denne tellemåten gir etter myndighetene og bransjen sitt syn mer korrekte tall. Siden tellemetoden er forskjellig kan ikke tallene fra og med 2010 sammenlignes direkte med tall for tidligere år.

Tabell 4.9 Antall og prosent døde dyr under transport og oppstalling på slakteri, storfe

År	Totalt antall dyr slaktet	Antall dyr døde	
		under transport og oppstalling	Prosent
2001	344 562	28	0,008
2004	335 816	15	0,004
2007	349 247	24	0,007
2010	307 194	10	0,003
2013	312 292	22	0,008
2014	290 890	13	0,004

Kilde: Animalia. Kjøttets tilstand 2015

Tabell 4.10 Antall og prosent døde dyr under transport og oppstalling på slakteri, småfe

År	Totalt antall dyr slaktet	Antall dyr døde	
		under transport og oppstalling	Prosent
2001	1 182 982	261	0,022
2004	1 299 880	223	0,017
2007	1 130 917	166	0,015
2010	1 223 169	202	0,016
2013	1 190 940	274	0,023
2014	1 194 554	227	0,019

Kilde: Animalia. Kjøttets tilstand 2015

Tabell 4.11 Antall og prosent døde dyr under transport og oppstalling på slakteri, gris

År	Totalt antall dyr slaktet	Antall dyr døde	
		under transport og oppstalling	Prosent
2001	1 335 954	489	0,037
2004	1 550 206	589	0,038
2007	1 471 326	580	0,039
2010	1 571 605	428	0,027
2013	1 609 132	490	0,030
2014	1 594 224	531	0,033

Kilde: Animalia. Kjøttets tilstand 2015

Klassifiseringssystemet gjelder ikke for fjørfe, her hentes tallene inn gjennom direkte dialog med slakteriene og det lokale Mattilsynet. Tabell 4.12 og tabell 4.13 viser tall for transportdødelighet for slaktekylling og verpehøner.

I perioden 2010 til 2014 har tallene i hovedsak gått ned, selv om det var en økning i andel døde verpehøner fra 2013 til 2014. En av grunnene til bedringen er at implementering av ny forskrift om dyrevern i slakteri innebærer et stort kompetanseløft for norsk kjøtt- og fjørfebransje. Samtlige slakterier skal nå ha egen dyrevelferdsansvarlig og det er krav om formell kompetanse og etterutdanning for alle som håndterer levende dyr.

Tabell 4.12 Antall og prosent døde dyr under transport og oppstalling, slaktekylling

År	Totalt antall dyr	Antall dyr døde	Prosent
2004	42 577 696	46 836	0,11
2007	54 344 141	82 817	0,15
2010	62 936 270	99 279	0,16
2012	62 743 947	75 293	0,12
2013	69 104 062	89 835	0,13
2014	75 441 823	83 836	0,11

Kilde: Animalia. Kjøttets tilstand 2015

Tabell 4.13 Antall og prosent døde dyr under transport og oppstalling, verpehøner

År	Totalt antall dyr	Antall dyr døde	Prosent
2004	2 249 292	11 471	0,51
2007	436 480	1 520	0,35
2010	538 505	2 898	0,54
2012	431 758	907	0,21
2013	398 485	757	0,19
2014	162 012	776	0,47

Kilde: Animalia. Kjøttets tilstand 2015

1. juli 2013 trådte Dyrevelferdsprogram slaktekylling (DVP) i kraft gjennom offentlig regelverk og tilhørende bransjeretningslinje. Tråputepoeng – en bedømmelse av skader eller begynnende skader under kyllingenes føtter er sentralt i Dyrevelferdsprogrammet, og bedømmes på alle kyllingflokker på slakteriet. Tråputepoeng er en dyrevelferdsindikator som sier noe om hvor godt kyllingbonden har lyktes i å skape et godt miljø for dyra. Kyllingprodusenten må oppfylle en rekke krav for å kunne produsere opp mot den maksimale tillatte dyretettheten, som er 36 kg levendevekt/kvadratmeter.

Tillatt dyretetthet er imidlertid bevegelig, dersom bonden får dårlige tråputeresultater i ett innsett må han sette ned dyretettheten i det påfølgende innsettet. For å kunne sette dyretettheten opp igjen, må han dokumentere stabilt gode tråputeresultater i de neste innsettene. Hver flokk blir gitt tråputepoeng ut ifra en skala fra 0–200, der 0–80 poeng (nivå A) regnes som tilfredsstillende, 81–120 poeng (nivå B) ikke tilfredsstillende, og 121–200 (nivå C) er uakseptabelt. Lavt tråputeskår indikerer at kyllingprodusenten har lyktes i å skape et godt miljø i kyllinghuset gjennom hele innsettet. Høyt skår (nivå B og C) betyr at tiltak må iverksettes.

Tabell 4.14 Utvikling i tråputepoeng

	2008	2009	2010	2012	2013	2014
A (0-80)	81,1	87,7	82,6	91,5	91,4	96,7
B og C (over 80)	11,9	12,3	17,4	8,5	8,6	3,3

Tallene 2008–2012 er ikke direkte sammenlignbare med tallene fra 2013 og 2014. Tråputeregisteringer på fjørfeslakteriene startet i 2008. I 2010 ble det gjort kalibreringer slakteriene i mellom gjennom opplæring og testing av de som utfører bedømmingen. Heller ikke alle slakteriene er med i tallene fra 2008–2012.

Kilde: Animalia. Basert på innrapportering fra Nortura, Norsk Kylling, Den Stolte Hane Jæren, Ytterøykylling og Gårdsand.

4.3 Tap av dyr på utmarksbeite

Rovviltforvaltningen ble behandlet i Stortinget gjennom et bredt forlik i 2004, der det blant annet ble fastslått nasjonale bestandsmål for de ulike rovdyrartene. Disse bestandsmålene ble i hovedsak videreført i et nytt rovdyrforlik som samtlige partier på Stortinget ble enige om i juni 2011. Etter rovviltforliket i 2004 ble landet delt i åtte forvaltningsregioner. Innen hver forvaltningsregion for rovvilt er det den regionale rovviltnemnda som har ansvar for at bestandene av rovvilt opprettholdes på det nivå som Stortinget har fastlagt. Rovviltnemndene består av 5–6 medlemmer, som oppnevnes av Klima- og miljøverndepartementet etter forslag fra de berørte fylkeskommunene. For region 5, 6, 7 og 8 oppnevnes det i tillegg representanter fra Sametinget. Sekretariatet for rovviltnemnda er lagt til et fylkesmannsembete innenfor hver region. Fylkesmannen har en rådgivningsfunksjon overfor nemnda, i tillegg til at Fylkesmannen utøver eget forvaltningsansvar innen rovviltforvaltningen.

Miljødirektoratet er underlagt Klima- og miljødepartementet, og er den sentrale faginstansen innenfor viltforvaltning. Direktoratet har fått delegert ansvar for rovviltforvaltningen på nasjonalt nivå. Dette innebærer blant annet saksbehandling av saker etter naturmangfoldloven og viltloven, innhenting av kunnskap gjennom Finansiering av forskningsprosjekter og formidling av kunnskap.

Tabell 4.15 viser de regionale bestandsmålene for de enkelte rovviltartene.

Tabell 4.15 Regionale bestandsmål

Forvaltn.-region	Fylke	Gaupe	Jerv	Ulv	Bjørn
Region 1	Vest-Agder, Rogaland, Hordaland, Sogn og Fj.	-	-	-	-
Region 2	Vestfold, Buskerud, Telemark, Aust-Agder	12	-	-	-
Region 3	Oppland	5	4	-	-
Region 4	Oslo, Akershus, Østfold	6	-	3*	-
Region 5	Hedmark	10	5	3*	3
Region 6	Møre og Romsdal, Sør- og Nord-Trøndelag	12	10	-	3**
Region 7	Nordland	10	10	-	1**
Region 8	Troms og Finnmark	10	10	-	6
Sum		65	39	3	13**

* Region 4 og 5 har felles mål om 3 årlige ungekull av ulv

** Bestandsmålet for bjørn ble endret fra 15 til 13 etter rovviltforliket i 2011, med reduksjon på ett ungekull i Midt-Norge og Nordland

Kilde: St.meld.nr.15 (2003-2004), Innst.S.nr 174 (2003-2004) og rovviltforliket av 2011

For kongeørn er målet 850-1200 hekkende par.

Tabell 4.16 viser antall familiegrupper/ynglinger for de ulike rovdyrene. For jerv har det blitt foretatt et visst antall hiuttak hvert år. Dette blir iverksatt av Statens Naturoppsyn.

Tabell 4.16 Antall familiegrupper/ynglinger for de ulike rovdyrene

	2001	2005	2010	2013	2014	2015
Gaupe, familiegrupper	61	56	80	59	53,5	60,5
Jerv, ynglinger	41	62	66	44	52	65
Jerv, hiuttak	6	4	12	4	12	17
Ulv, ungekull*		2	3	3	2	
Bjørn, ungekull*			6,2	6,6	6,4	

Kilde: www.rovdata.no

* Mangler data for 2015 for ulv og bjørn

Stortingsmelding nr. 21 (2015-2016) *Ulv i norsk natur, bestandsmål for ulv og ulvesone* er nå lagt fram for Stortinget. Tabell 4.17 viser totalt antall dyr av de ulike rovdyrartene. Antallet er basert på tellinger og estimat på vinterstid for gaupe, jerv og ulv.

Tabell 4.17 Totalt antall estimerte dyr av de ulike rovdyrartene

	2001	2005	2010	2013	2014	2015
Gaupe	313	315	455	335	313	356
Jerv	271	332	362	350	342	336
Ulv, helnorske individer	28	24	33-39	30	30	33-35
Ulv, grenseindivider (Norge og Sverige)	12	26	33-37	50	50	40
Bjørn*			166	147	136	

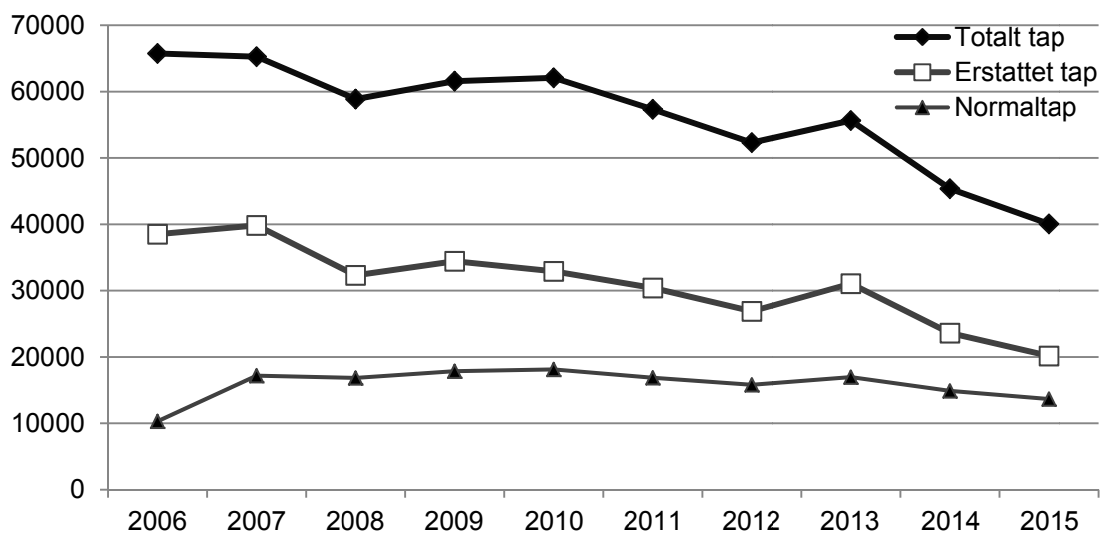
Kilde: www.rovdata.no

* Antall individ bestemt ved DNA-analyse

4.3.1 Sau på utmarksbeite

Antall sau og lam sluppet på utmarksbeite ble redusert fra ca. 1,998 millioner i 2006 til ca. 1,895 millioner i 2013, men har deretter økt igjen til ca. 2 005 millioner i 2015. Samlet tapsprosent har blitt redusert fra 6,9 i 2006 til 5,31 i 2015. Da er det forutsatt 0,6 % høyere tapsprosent på bruk som ikke er med i organisert beitebruk enn på bruk i organisert beitebruk.

Antall bruk som har søkt erstatning for tap av dyr til rovdyr har blitt redusert fra 2 500 i 2006 til 1 417 i 2015. Figur 4.4 viser utvikling på brukene som har søkt erstatning for tap av sau til rovdyr. I 2006 var totalt tap for disse ca. 65 800 dyr. Dette er redusert til ca. 40 100 dyr i 2015. I samme periode er antall erstattede dyr redusert fra ca. 38 500 til ca. 20 200. Prosent erstattede dyr av samlet tap er redusert fra ca. 59 prosent i 2006 til ca. 50 prosent i 2015. Figuren viser også beregnet normaltap på disse brukene. I 2015 utgjør normaltapet 34 prosent av samlet tap.

Figur 4.4 Normaltap, erstattet tap og totalt tap av sau og lam på utmarksbeite på bruk som har søkt om erstatning for tap til rovdyr.

Kilde: Miljødirektoratet Rovbase

Utbetalt erstatning har i tiårsperioden blitt redusert fra ca. 67 millioner kr i 2006 til 51 millioner kr i 2015

Tabell 4.18 viser antall sau og lam det ble gitt erstatning for som tapt til rovvilt fra 1999 til 2015. Det er jerv og gaupe som gir opphav til flest rovdyrerstatninger av bufe. Fra 2014 til 2015 er det en nedgang i totalt antall erstattede sau og lam på 15 prosent. Særlig markert nedgang er det for dyr tatt av jerv. Utbetalingene er også vist i tabellen nedenfor, og gjelder alt bufe.

Tabell 4.18 Antall erstattede sau og lam tatt av ulike rovdyr, og utbetalte erstatninger for rovdyrskader

	1999	2001	2007	2013	2014	2015*
Gaupe	9 300	7 425	9 763	7 111	13 305	11 552
Jerv	12 991	13 624	14 842	8 583	23 737	16 359
Bjørn	3 125	3 060	6 597	4 090	4 665	4 920
Ulv	622	828	2 380	3 447	5 619	4 257
Kongeørn	1 076	894	1 344	2 370	4 543	4 211
Uspesifisert rovvilt	5 995	4 293	4 789	5 387	12 564	9 681
Totalt antall sau og lam erstattet	33 109	30 124	39 715	30 988	23 594	20 156
Erstatning, 1 000 kr	48 206	43 065	77 496	73 997	64 433	50 979

Kilde: Miljødirektoratet

*Foreløpige tall

Tabell 4.19 viser den geografiske fordelingen av sau drept av fredet rovvilt i beitesesongen og erstatningene fordelt fylkesvis. Andre dyr enn sau utgjør mindre enn 1 prosent og er ikke med i oversikten.

Totalt gikk 73 prosent av erstatningen i 2015 til Hedmark, Oppland, trøndelagsfylkene og Nordland. Det ble sluppet flest sau og lam på utmarksbeite i fylkene Rogaland og Oppland.

Tabell 4.19 Fylkesvis oversikt over totalt antall dyr på utmarksbeite, erstattede sau og lam, og erstatningsbeløpet

	Ant. sau og lam sluppet på utm.beite.	Antall sau og lam erstattet		Erstattet i % av ant. sluppet	Erstatning i 1 000 kr	
	2015*	2014	2015*	2015*	2014	2015*
Østfold	7 090	74	16	0,2	204	43
Akershus/Oslo	17 693	348	299	1,7	997	817
Hedmark	111 186	3650	2 340	2,1	10 822	5 936
Oppland	258 200	3763	3 233	1,3	9 749	7 645
Buskerud	98 475	1267	713	0,7	3 132	1 613
Vestfold	9 302	57	42	0,5	148	84
Østlandet	501 946	9 159	6 643	1,3	25 052	16 138
Telemark	50 449	797	689	1,4	1 915	1 625
Aust-Agder	25 089	373	280	1,1	1 016	693
Vest-Agder	48 427	324	264	0,5	998	739
Agder og Telemark	123 965	1 494	1 233	1,0	3 928	3 057
Rogaland	287 031	88	73	0,0	207	141
Hordaland	196 496	40	64	0,0	114	173
Sogn og Fj.	184 798	1193	214	0,1	3 137	500
Møre og Romsdal	118 045	973	727	0,6	2 296	1 685
Vestlandet	499 339	2 206	1 005	0,2	5 547	2 358
Sør-Trøndelag	149 174	2086	2 371	1,6	5 482	5 490
Nord-Trøndelag	87 495	3177	3 865	4,4	9 259	10 232
Trøndelag	236 669	5 263	6 236	2,6	14 741	15 723
Nordland	211 067	3714	2 884	1,4	10 521	7 239
Troms	120 715	1222	1 310	1,1	3 158	3 170
Finnmark	24 339	448	772	3,2	1 279	3 155
Nord-Norge	356 121	5 384	4 966	1,4	14 958	13 563
Hele landet	2 005 071	23 594	20 156	1,0	64 433	50 979

* Foreløpige tall

Kilde: Landbruksdirektoratet og Miljødirektoratet

Tapte dyr som ikke får erstatning som tapt til rovvilt ble tidligere erstattet over Landbruksdirektoratets ordning for «erstatning for tap av sau på beite». Denne erstatningsordningen ble vedtatt avviklet under jordbruksoppjøret i 2014.

4.3.2 Tilskudd til forebyggende og konfliktdempende tiltak

Å forebygge tap på beite utgjør en betydelig del av arbeidet med å sikre dyrevelferden og bidra til å forbedre vilkårene for sauenæringen, samtidig som tiltakene skal ha en konfliktdempende effekt.

Miljødirektoratet tildeler rovviltnemndene årlige midler til forebyggende og konfliktdempende tiltak (FKT-midler). Rovviltnemndene har ansvaret for

prioritering og fordeling av midlene til fylkesmennene i regionen med utgangspunkt i regionale og lokale utfordringer.

Tabell 4.20 viser bruk av midler til tiltak for forebygging og konfliktdemping av rovviltskader. Sum forebyggende og konfliktdempende tiltak i 2014 var 2,2 mill kr mindre enn året før. Reduksjonen har skjedd på forebyggende tiltak, mens konfliktdempende tiltak økte fra 4,2 mill. kr i 2013 til 5,0 mill. kr i 2014.

Under forebyggende tiltak er det på landsbasis brukt mest på forebyggende tiltak for sau. Herunder mest på tiltakene for tidlig nedsanking, beiting på inngjerdet areal og gjeting/utvidet tilsyn i 2014. Disse tre tiltakene utgjør 52 prosent av alle forebyggende tiltak for sau.

Hedmark er, med 13,4 mill.kr i forebyggende tiltak sau, det fylket hvor det klart er brukt mest av slike midler. Under forebyggende tiltak felles utgjør fellingsvederlag/kompetansebygging 7,8 mill. kr.

Andelen brukte midler i forhold til tildelte midler har variert mellom 89 og 99 prosent i perioden 2008 til 2014.

Tabell 4.20 Bruk av forebyggende og konfliktdempende tiltak i forhold til rovviltskader, mill. kr

	2008	2 009	2 010	2 012	2013	2014
Forebyggende tiltak sau	35,2	44,6	36,7	32,1	33,7	33,7
Forebyggende tiltak rein	4,5	6,7	5,9	4,0	5,4	4,9
Forebyggende felles tiltak	7,0	12,4	18,5	20,7	16,7	14,3
Konfliktdempende tiltak	2,8	4,5	1,6	2,5	4,2	5,0
Reiser og drift nemda	1,8	1,5	2,0	2,1	0,1	0,0
Sum	51,3	69,7	64,6	61,4	60,1	57,9

Kilde: Direktoratet for naturforvaltning / Miljødirektoratet

I tillegg til beløpene i tabell 4.20 er det avsatt sentrale midler. Disse utgjorde 11,4 mill. kr i 2008, 20,4 mill. kr i 2009, 9,1 mill. kr i 2010, 15,6 mill. kr i 2011, 7,3 mill. kr i 2012 og 10,9 mill. kr i 2013. Siste år er midlene i hovedsak brukt nasjonal FoU.

4.4 Planterehelse

Ifølge Mattilsynet er status for planterehelse i Norge god sammenlignet med andre europeiske land. Mattilsynet fører tilsyn med planter og smittebærende emner som importeres, eksporteres og omsettes i Norge. Et viktig mål med dette er å hindre introduksjon og spredning av planteskadegjørere, samtidig som man vil kunne redusere utgifter ved utbrudd og behovet for plantevernmidler. I 2014 utførte Mattilsynet 1 349 tilsyn med primærproduksjon av planter (tabell 4.21), og dette er 488 tilsyn mindre enn i 2014.

Det er kun få skadegjørere som den europeiske planterehelseorganisasjonen EPPO har anbefalt sine medlemsland å ta forholdsregler mot, som har etablert seg i Norge. EPPOs A2 liste i 2015 inneholder 153 alvorlige skadegjørere, og av disse er det 15 som er kjent å forekomme i Norge. Av disse var sju under bekjempelse ved

utgangen av 2015. Dette er på samme nivå som i 2014. Mattilsynet samarbeider godt med næringen i bekjempelsen.

Tabell 4.21 Antall tilsyn med primærproduksjon av planter, utført av Mattilsynet

	2008	2009	2010	2014	2015
Antall tilsyn	1 149	1 350	1 216	1 837	1 349

Kilde: Mattilsynets årsrapport 2015

Plantesykdommen pærebrann er på verdensbasis den viktigste skadegjøreren i eple- og pæretrær, og den er påvist i de fleste land i Europa. I Norge angriper den først og fremst bulkemispel og pilemispel, men kan også angripe eple- og pæretrær. Man regner med at sykdommen er noe utbredt i de ytre deler av Rogaland, Hordaland og Sogn og Fjordane. I 2015 ble pærebrann også påvist i kommunene Farsund og Kristiansand. Det har siden 1986 vært forbud mot å plante og å omsette bulke- og pilemispel i Norge.

Tabell 4.22 viser en oversikt over noen nye lokaliteter med funn av alvorlige skadegjørere på planter fra 2007 til 2015. *Phytophthora ramorum* er en karantenskadegjører som hovedsakelig går på rhododendron. For å redusere risikoen for spredning, økte Mattilsynet i 2008 tilsynet med importsendinger med vertsplanter for skadegjøreren. Skadegjøreren ble i 2014 igjen påvist i importsendinger fra Belgia og også funnet i noen norske planteskoler. Mattilsynet oppdaterte i februar 2016 retningslinjene for hvordan funn av *Phytophthora ramorum* i importsendinger skal håndteres. Mattilsynet er spesielt urolig for at denne skadegjøreren kan smitte over til planter i norsk natur.

Sharkavirus er også funnet i planteskoler og hagesenter, og det har sannsynligvis kommet ved import av trær og grunnstammer. De siste sesongene har det blitt gjennomført testing for sharkavirus i importpartier med plantemateriale av plommer, men uten at det er gjort funn.

Karantenskadegjøreren heksekost på eple ble i 2010 påvist i økende omfang i viktige fruktdistrikt som Indre Sogn og Hardanger. Resultatene fra de siste årene tilsier at heksekost sannsynligvis er mer utbredt enn man tidligere har antatt. Påvisning hos produsent av mortrær gjorde at det ble iverksatt omfattende prøvetaking og saneringstiltak med mål om at mortrær det heretter omsettes formeringsmateriale fra skal være testet og funnet fri for smitte. I 2014 ble det gjort ett funn i et ungt mortre og noen funn hos fruktdyrkere, men hovedtyngden av påvisninger var i frukthager rundt planteskoler og i genressurssenterets klonarkiver. Det ble gjort ett nytt funn i 2015.

Etter regelverksendringen for rød marg i 2013 har tilsynet med bærproduksjon av jordbær blitt nedprioritert. Det foreligger derfor ikke lenger noen oppdatert oversikt over antall funnsteder i Norge. Plantefelt av jordbær blir årlig undersøkt. I 2014 ble rød marg påvist for første gang hos en virksomhet som produserer jordbærplanter. Dette vurderes som en alvorlig situasjon. Det ble gitt dispensasjon for fortsatt planteproduksjon av jordbær hos virksomheten på en smitteisolert enhet og under strenge vilkår. Ingen nye funn i 2015.

Bioforsk og Mattilsynet er bekymret for økende antall funn av potetcystenematode (PCN), da dette er en sykdom som med dagens forvaltning vil

gi strenge restriksjoner på store dyrkingsarealer. I 2012 påviste kartleggingsprogrammet gul PCN, men det ble ikke funnet hvit PCN. Prøver som ble tatt ut i andre sammenhenger, for eksempel anleggsvirksomhet, har også gitt påvisninger. Heller ikke i 2015 ble hvit PCN funnet, mens gul PCN ble påvist. Eiendommer som har restriksjoner på grunn av potetcystenematoder (PCN) er nå samlet i ett register.

Overvåkningsprogrammet for lys ringråte i potet kom i gang igjen i 2011. I 2014 ble det gjort seks funn i Troms fylke som sammen med Møre og Romsdal, Sør-Trøndelag og Nordland var de fire fylkene som ble undersøkt dette året. På landsbasis er lys ringråte på tilbakegang og målsettingen er fortsatt at sykdommen skal utryddes i de viktigste potetområdene. Det var tre nye funn i 2015.

I 2015 ble det gjennomført OK-program (overvåknings- og kontrollprogram) for blant annet sharka, heksekost, potetcystenematoder og lys ringråte. Forvaltningspraksisen for noen skadegjørere er endret ved at oppfølging er rettet mot planteproduksjon og ikke lenger i samme grad mot frukt/bærproduksjon. Denne endrede tilsynspraksisen medfører færre påvisninger i 2015 sammenlignet med tidligere år.

Tabell 4.22 Nye lokaliteter med funn av alvorlige skadegjørere på planter

Navn på skadegjører	2007	2008	2009	2010	2014	2015
Sharkavirus (plommer)	12	11	7	3	0	0
Heksekost (epler)	0	0	1	19	37	1
Rød Marg (jordbær)	1	5	3	1	1	0
Phytophthora ramorum	38	37	19	20	5	21
Hvit krysantemumrust	0	1	0	0	0	0
Gul potetcystenematode	2	3	3	48	19	8
Hvit potetcystenematode	2	0	0	2	0	0
Lys potetringråte	13	21	0	0	6	3

Kilde: Mattilsynet. Årsrapport 2015

5 Distriktpolitikk og sysselsetting

Dette kapitlet tar opp utviklingen i indikatorer med betydning for distriktpolitikk og sysselsetting. Næringskomiteen sier i sin innstilling 385 S (2014 – 2015) til Stortinget; *Komiteen ønsker et miljøvennlig norsk landbruk med både store og små bruk i hele landet.*

5.1 Utviklingen i antall jordbruksbedrifter og areal

I dette kapitlet er det sett på utviklingen i antall jordbruksbedrifter og både totalt jordbruksareal i drift og fulldyrka areal. Kapitlet belyser utvikling på landsdelsnivå og på gruppering etter kommuneklasser og virkeområdene til de distriktpolitiske virkemidlene.

En jordbruksbedrift er en eller flere eiendommer som drives sammen som én enhet, og er tilpasset definisjonen gitt for produksjonstilskudd i jordbruket. Antall jordbruksbedrifter er derfor mindre enn antall landbrukseiendommer (som framgår av tabell 5.18).

Jorda på jordbruksbedrifter som legges ned som selvstendige enheter, kan enten gå ut av bruk eller overtas av en annen jordbruksbedrift ved salg eller leie.

5.1.1 Jordbruksbedrifter i de ulike landsdeler

Tabell 5.1 viser utviklingen av antall jordbruksbedrifter på landsdelsnivå. Den tekniske definisjonen av en jordbruksbedrift er endret i løpet av periodene vi henviser til, og dette kan ha påvirket resultatet noe.

På landsbasis var endringen fra 2010 til 2015 på 2,1 prosent årlig nedgang, og dette er en lavere reduksjon enn de to foregående 10-årsperiodene. I perioden 2010 til 2015 var den største endringen i Nord-Norge, med 3,3 prosent årlig nedgang, og den minste reduksjonen i Agder og Telemark, med 1,8 prosent årlig nedgang.

Tabell 5.1 Antall jordbruksbedrifter fordelt på landsdeler, og årlig prosentvis endring

Jordbruksareal i drift		1999	2005	2010	2014	2015*	Årlig % - vis endring		
							89-99	99-10	10-15
Østlandet	< 100	10 097	5 407	4 751	4 447	4 402	-7,1	-6,6	-2,5
	100-199	8 051	6 187	5 022	4 549	4 411	-2,0	-4,2	-2,9
	200-299	4 159	3 842	3 156	2 907	2 791	0,5	-2,5	-2,9
	300-499	2 825	3 012	2 851	2 639	2 620	2,4	0,1	-2,3
	500-799	1 013	1 241	1 345	1 347	1 391	5,4	2,6	0,8
	≥ 800	254	533	731	822	839	7,3	10,1	3,5
	Alle j.bedr.	26 399	20 222	17 856	16 711	16 454	-3,5	-3,5	-2,1
Agder og Telemark	< 100	3 753	1 803	1 642	1 516	1 517	-7,3	-7,2	-2,0
	100-199	1 442	1 175	960	888	878	1,0	-3,6	-2,2
	200-299	454	491	452	406	383	6,9	0,0	-4,0
	300-499	191	347	349	346	347	12,1	5,6	0,0
	500-799	26	65	112	122	131	24,1	14,2	4,9
	≥ 800	2	13	20	29	31	0,0	23,3	9,2
	Alle j.bedr.	5 868	3 894	3 535	3 307	3 287	-4,8	-4,5	-1,8
Rogaland	< 100	2 185	1 598	1 426	1 345	1 344	-5,9	-3,8	-2,9
	100-199	2 168	1 661	1 295	1 194	1 155	-1,8	-4,6	-2,8
	200-299	1 226	1 171	939	865	824	4,9	-2,4	-3,0
	300-499	542	716	767	755	769	8,9	3,2	-0,2
	500-799	61	166	253	279	285	8,1	13,8	2,8
	≥ 800	7	33	73	93	99	8,8	23,8	7,1
	Alle j.bedr.	6 189	5 345	4 753	4 531	4 476	-2,1	-2,4	-1,9
Vestlandet	< 100	9 500	5 043	4 076	3 982	3 931	-5,7	-7,4	-1,4
	100-199	4 967	3 908	3 141	2 729	2 633	0,9	-4,1	-3,8
	200-299	1 165	1 640	1 500	1 396	1 383	8,1	2,3	-2,8
	300-499	254	558	785	797	796	14,1	10,8	0,4
	500-799	18	77	138	180	190	9,9	20,3	8,4
	≥ 800	4	11	26	32	38	7,2	18,5	12,1
	Alle j.bedr.	15 908	11 237	9 666	9 116	8 971	-3,3	-4,4	-2,0
Trøndelag	< 100	2 992	2 003	1 479	1 426	1 385	-6,2	-6,2	-2,5
	100-199	3 622	2 144	1 908	1 731	1 675	-2,4	-5,7	-3,1
	200-299	2 136	1 631	1 507	1 312	1 274	2,9	-3,1	-3,9
	300-499	939	850	1 324	1 261	1 231	5,8	3,2	-1,7
	500-799	123	203	403	469	488	6,9	11,4	3,5
	≥ 800	19	3 700	140	174	194	6,6	19,9	8,8
	Alle j.bedr.	9 831	7 654	6 761	6 373	6 247	-2,3	-3,3	-2,1
Nord- Norge	< 100	2 710	1 120	985	848	824	-8,0	-8,8	-5,4
	100-199	2 036	1 399	1 114	969	927	-1,8	-5,3	-4,9
	200-299	1 227	1 116	890	806	749	3,9	-2,9	-4,7
	300-499	522	837	781	741	727	14,2	3,7	-1,9
	500-799	46	162	239	262	288	14,4	16,2	5,8
	≥ 800	4	17	44	62	72	7,2	24,4	12,7
	Alle j.bedr.	6 545	4 651	4 053	3 688	3 587	-3,8	-4,3	-3,3

Tabell 5.1 (forts.) Antall jordbruksbedrifter fordelt på landsdeler, og årlig prosentvis endring

Jordbruksareal i drift							Årlig %-vis endring		
		1999	2005	2010	2014	2015*	89-99	99-10	10-15
Landet	< 100	31 237	16 974	14 359	13 403	12 746	-6,6	-6,8	-2,4
	100–199	22 286	16 474	13 440	11 679	11 414	-1,3	-4,5	-3,2
	200–299	10 367	9 891	8 444	7 404	7 130	2,7	-1,8	-3,3
	300–499	5 273	6 320	6 857	6 490	6 376	4,9	2,4	-1,4
	500–799	1 287	1 914	2 490	2 773	2 837	6,1	6,2	2,6
	≥ 800	290	4 307	1 034	1 273	1 343	7,3	12,3	5,4
Alle j.bedr.		70 740	53 003	46 624	43 022	41 846	-3,3	-3,7	-2,1

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2014 og 2015

For fylkesvis fordeling, se: <http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

I perioden 1999 til 2010 ble antall jordbruksbedrifter redusert med 34 prosent, og videre med 10 prosent fra 2010 til 2015. De minste jordbruksbedriftene hadde den største nedgangen i antall og prosent, mens bruk over 500 dekar økte i antall.

Størrelsesgruppene over 500 dekar har økt i alle landsdeler de siste årene, og på grunn av få bruk i disse gruppene blir den prosentvise årlige økningen relativt stor.

5.1.2 Jordbruksbedrifter og areal i de ulike kommuneklasser

Statistisk sentralbyrå har en inndeling i sju kommuneklasser bygd på Standard for kommuneklassifisering 1994, Norges offisielle statistikk. Målsettingen er å dekke behovet for en allmenn kommunegruppering. Den bygger på forholdet mellom sysselsetting i ulike næringer og har følgende hovedinndeling:

Kommune- Klasse	Antall kommuner	
1	90	Primærnæringskommuner
2	58	Blandede landbruks- og industrikommuner
3	66	Industrikommuner
4	73	Mindre sentrale blandede tjenesteytings- og industrikommuner
5	77	Sentrale blandede tjenesteytings- og industrikommuner
6	29	Mindre sentrale tjenesteytingskommuner
7	35	Sentrale tjenesteytingskommuner

Kolonnen med «antall kommuner» viser hvordan fordelingen av kommunene var per 1. januar 2015.

Inndeling i kommuneklasser er ikke en inndeling etter geografiske områder, men en inndeling på kommunenivå etter type av næringsliv og sentralitet. Fordelingen av kommuneklasser på fylkene: se detaljert del, tabell 6 på:

Tabell 5.2 viser utviklingen i antall jordbruksbedrifter for hver kommuneklasse.

Tabell 5.2 Antall jordbruksbedrifter fordelt på kommuneklasser, og årlig prosentvis endring

Jordbruksareal i Drift		Jordbruksareal i					Årlig %-vis endring		
		1999	2005	2010	2014	2015*	89-99	99-10	10-15
Klasse 1	< 100	4 851	2 555	2 242	2 080	1 931	-6,4	-6,8	-2,9
	100-199	4 071	2 983	2 292	1 994	1 944	-0,6	-5,1	-3,2
	200-299	1 703	1 814	1 537	1 331	1 271	5,9	-0,9	-3,7
	300-499	474	942	1 033	1 001	987	9,3	7,3	-0,9
	500-799	34	133	235	298	322	8,5	19,2	6,5
	≥ 800	2	16	48	74	89	0,0	33,5	13,1
	Alle j.bedr.	11 135	8 443	7 387	6 778	6 544	-2,8	-3,7	-2,4
Klasse 2	< 100	5 288	3 135	2 652	2 455	2 300	-5,7	-6,1	-2,8
	100-199	4 814	3 552	2 846	2 397	2 340	-1,0	-4,7	-3,8
	200-299	2 167	2 280	1 894	1 656	1 572	4,4	-1,2	-3,7
	300-499	767	1 187	1 339	1 324	1 316	6,9	5,2	-0,3
	500-799	139	263	364	452	473	7,9	9,1	5,4
	≥ 800	22	78	130	165	176	7,2	17,5	6,2
	Alle j.bedr.	13 197	10 495	9 225	8 449	8 177	-2,4	-3,2	-2,4
Klasse 3	< 100	5 491	2 896	2 436	2 291	2 209	-6,3	-7,1	-1,9
	100-199	3 244	2 539	1 998	1 730	1 678	-0,5	-4,3	-3,4
	200-299	1 341	1 372	1 144	1 001	964	4,2	-1,4	-3,4
	300-499	629	889	937	912	903	5,6	3,7	-0,7
	500-799	145	238	340	372	365	3,7	8,1	1,4
	≥ 800	38	70	116	157	166	9,0	10,7	7,4
	Alle j.bedr.	10 888	8 004	6 971	6 463	6 285	-3,4	-4,0	-2,1
Klasse 4	< 100	5 545	2 637	2 195	2 136	2 035	-6,9	-8,1	-1,5
	100-199	3 159	2 414	1 962	1 705	1 666	-0,3	-4,2	-3,2
	200-299	1 360	1 404	1 197	1 036	1 013	3,7	-1,2	-3,3
	300-499	609	926	951	863	841	6,7	4,1	-2,4
	500-799	126	234	314	378	386	7,5	8,7	4,2
	≥ 800	24	54	99	133	142	8,1	13,7	7,5
	Alle j.bedr.	10 823	7 669	6 718	6 251	6 083	-3,8	-4,2	-2,0
Klasse 5	< 100	7 301	3 935	3 583	3 351	3 221	-7,1	-6,3	-2,1
	100-199	5 117	3 786	3 106	2 773	2 721	-2,4	-4,4	-2,6
	200-299	2 660	2 329	1 865	1 655	1 624	0,3	-3,2	-2,7
	300-499	1 920	1 962	1 778	1 649	1 607	3,1	-0,7	-2,0
	500-799	604	827	895	909	929	6,5	3,6	0,7
	≥ 800	134	329	459	533	541	6,3	11,8	3,3
	Alle j.bedr.	17 736	13 168	11 686	10 870	10 643	-3,8	-3,7	-1,9
Klasse 6	< 100	1 111	530	471	445	406	-7,7	-7,5	-2,9
	100-199	806	569	483	434	428	-2,0	-4,5	-2,4
	200-299	471	424	333	309	291	2,4	-3,1	-2,7
	300-499	257	356	334	334	318	15,1	2,4	-1,0
	500-799	28	84	101	124	137	8,8	12,4	6,3
	≥ 800	7	15	30	43	48	3,4	14,1	9,9
	Alle j.bedr.	2 680	1 978	1 752	1 689	1 628	-3,7	-3,8	-1,5

Tabell 5.2 forts. Antall jordbruksbedrifter fordelt på kommuneklasser, og årlig prosentvis endring

Bruksstørrelse							Årlig %-vis endring		
		1999	2005	2010	2014	2015*	89-99	99-10	10-15
Klasse 7	< 100	1 650	864	780	645	644	-7,1	-6,6	-3,8
	100-199	1 075	921	753	646	637	-3,1	-3,2	-3,3
	200-299	665	563	474	416	395	-1,5	-3,0	-3,6
	300-499	617	555	485	407	404	1,7	-2,2	-3,6
	500-799	211	234	241	240	225	4,3	1,2	-1,4
	≥ 800	63	109	152	168	181	9,3	8,3	3,6
	Alle j.bedr.	4 281	3 246	2 885	2 522	2 486	-3,9	-3,5	-2,9
Hele landet	< 100	31 237	16 552	14 359	13 403	12 746	-6,6	-6,8	-2,4
	100-199	22 286	16 764	13 440	11 679	11 414	-1,3	-4,5	-3,2
	200-299	10 367	10 186	8 444	7 404	7 130	2,7	-1,8	-3,3
	300-499	5 273	6 817	6 857	6 490	6 376	4,9	2,4	-1,4
	500-799	1 287	2 013	2 490	2 773	2 837	6,1	6,2	2,6
	≥ 800	290	671	1 034	1 273	1 343	7,3	12,3	5,4
	Alle j.bedr.	70 740	53 003	46 624	43 022	41 846	-3,3	-3,7	-2,1

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2014 og 2015

Tabell 5.3 og tabell 5.4 viser utviklingen for jordbruksareal i drift og fulldyrka areal i drift i ulike kommuneklasser. Det er korrigert for at noen kommuner har skiftet klasse pga. kommuneendringer, slik at kommunene i alle år inngår i den kommuneklasse de tilhører i dag.

Fra 2010 til 2015 har jordbruksarealet totalt blitt redusert med ca. 223 000 dekar. Reduksjonen har skjedd i alle klasser unntatt klasse 6 (mindre sentrale tjenesteytingskommuner).

Tabell 5.3 Jordbruksareal i drift i de ulike kommuneklassene, og årlig prosentvis endring. 1 000 dekar

	1999	2005	2010	2014	2015*	Årlig %-vis endring		
						89-99	99-10	10-15
Klasse 1	1 448	1 456	1 405	1 360	1 360	0,8	-0,3	-0,6
Klasse 2	1 891	1 930	1 884	1 847	1 839	0,9	0,0	-0,5
Klasse 3	1 432	1 414	1 380	1 354	1 348	0,6	-0,3	-0,5
Klasse 4	1 388	1 390	1 358	1 323	1 318	0,5	-0,2	-0,6
Klasse 5	2 980	2 943	2 848	2 812	2 802	0,1	-0,4	-0,3
Klasse 6	407	415	398	411	412	0,9	-0,2	0,7
Klasse 7	835	806	786	762	758	-0,1	-0,6	-0,7
<i>Landet</i>	<i>10 382</i>	<i>10 354</i>	<i>10 060</i>	<i>9 868</i>	<i>9 837</i>	<i>0,5</i>	<i>-0,3</i>	<i>-0,4</i>

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstetter i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2014 og 2015

Utviklingen av fulldyrka areal (tabell 5.4) fra 2010 til 2015 viser også reduksjon i alle klasser, unntatt klasse 6. Fulldyrket areal har til sammen blitt redusert med ca. 217 000 dekar.

Tabell 5.4 Fulldyrka jordbruksareal i de ulike kommuneklassene, og årlig prosentvis endring. 1 000 dekar

	1999	2005	2010	2014	2015*	Årlig %-vis endring		
						89-99	99-10	10-15
Klasse 1	1 187	1 147	1 085	1 047	1 046	0,3	-0,8	-0,7
Klasse 2	1 520	1 510	1 450	1 414	1 408	0,3	-0,4	-0,6
Klasse 3	1 106	1 064	1 009	978	971	0,0	-0,8	-0,8
Klasse 4	1 159	1 127	1 082	1 044	1 039	0,1	-0,6	-0,8
Klasse 5	2 774	2 721	2 620	2 582	2 574	-0,1	-0,5	-0,3
Klasse 6	348	344	330	340	343	0,4	-0,5	0,8
Klasse 7	778	749	726	705	702	-0,3	-0,6	-0,7
<i>Landet</i>	<i>8 871</i>	<i>8 662</i>	<i>8 301</i>	<i>8 111</i>	<i>8 084</i>	<i>0,1</i>	<i>-0,6</i>	<i>-0,5</i>

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstetter i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2014 og 2015

5.1.3 Jordbruksbedrifter og areal i de ulike virkeområdene for distriktpolitiske virkemidler

Det distriktpolitiske virkeområdet er utformet ut fra hvilke kommuner og områder som har spesielle utfordringer og behov for ekstra statlig støtte. Utfordringer i virkeområdet er:

- Reduksjon eller ingen økning i folketallet
- Store avstander
- Utfordringer knyttet til sysselsetting, arbeidsmarked og levekår

Virkeområde	Hovedsakelig omfang av området
Sone I	Utenfor virkeområdet. Her er det verken lov å gi støtte etter ESAs retningslinjer for regionalstøtte eller bagatellmessig støtte til næringsvirksomhet.
Sone II	22 distriktskommuner, som trenger en ekstra innsats for å styrke utviklingen. I disse kommunene er det ikke lov å gi regionalstøtte slik som i sone III, men det er for eksempel lov å gi såkalt bagatellmessig støtte til næringsvirksomhet (under 200 000 euro i en treårsperiode). I tillegg kan andre former for statsstøtte være aktuelle virkemidler, men disse må hjemles i andre unntaksavgjørelser enn reglene for regionalstøtte
Sone III	221 kommuner innenfor <i>virkeområdet for distriktsrettet investeringsstøtte</i> . I dette området er det tillatt å gi investeringsstøtte etter ESAs retningslinjer for regionalstøtte

Virkeområdene er en inndeling på kommunalt nivå som bygger på en analyse av enkeltkommuners mulighet for arbeidsplassutvikling og sysselsetting.

Tabell 5.5 viser utviklingen i antall jordbruksbedrifter for virkeområdene for distriktspolitiske virkemidler. Det er korrigert bakover for endring av soner.

Tabell 5.5 Antall jordbruksbedrifter fordelt på virkeområdene for distriktspolitiske virkemidler, og årlig prosentvis endring

Jordbruksareal i drift							Årlig %-vis endring		
							89-99	99-10	10-15
Sone I	< 100	9 422	5 312	4 753	4 419	4 255	-7,0	-6,0	-2,1
	100-199	7 037	5 279	4 235	3 785	3 697	-2,6	-4,5	-2,7
	200-299	3 943	3 416	2 724	2 430	2 365	0,6	-3,3	-2,9
	300-499	2 767	2 826	2 619	2 419	2 391	3,2	-0,5	-2,0
	500-799	830	1 123	1 265	1 281	1 290	5,7	3,9	0,3
	≥ 800	207	457	643	753	770	7,4	10,9	4,1
	Alle j.bedr.	24 206	18 413	16 239	15 087	14 768	-3,6	-3,6	-1,9
Sone II	< 100	2 327	1 274	1 102	1 118	1 046	-24,4	-6,6	-0,8
	100-199	1 591	1 172	890	820	817	-19,8	-5,1	-3,3
	200-299	742	749	548	532	531	-14,7	-2,7	-2,6
	300-499	421	532	520	523	508	-7,9	1,9	-1,5
	500-799	120	174	197	220	214	-2,5	4,6	2,2
	≥ 800	31	56	78	99	105	1,4	8,8	5,6
	Alle j.bedr.	5 232	3 957	3 335	3 312	3 221	-21,3	-4,0	-1,5
Sone III	< 100	19 488	9 966	8 504	7 866	7 445	15,6	-7,3	-2,0
	100-199	13 658	10 313	8 315	7 074	6 900	22,7	-4,4	-3,9
	200-299	5 682	6 021	5 172	4 442	4 234	25,7	-0,9	-3,5
	300-499	2 085	3 459	3 718	3 548	3 477	21,6	5,4	-0,9
	500-799	337	716	1 028	1 272	1 333	15,3	10,7	5,6
	≥ 800	52	158	313	421	468	12,5	17,7	7,8
	Alle j.bedr.	41 302	30 633	27 050	24 623	23 857	18,9	-3,8	-2,2
<i>Hele landet</i>	< 100	31 237	16 552	14 359	13 403	12 746	-6,6	-6,8	-1,9
	100-199	22 286	16 764	13 440	11 679	11 414	-1,3	-4,5	-3,5
	200-299	10 367	10 186	8 444	7 404	7 130	2,7	-1,8	-3,3
	300-499	5 273	6 817	6 857	6 490	6 376	4,9	2,4	-1,4
	500-799	1 287	2 013	2 490	2 773	2 837	6,1	6,2	2,7
	≥ 800	290	671	1 034	1 273	1 343	7,3	12,3	5,3
	Alle j.bedr.	70 740	53 003	46 624	43 022	41 846	-3,3	-3,7	-2,1

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2014 og 2015

Tabell 5.6 og tabell 5.7 viser fordelingen av henholdsvis jordbruksareal i drift og fulldyrka areal i drift i de ulike sonene for distriktspolitiske virkemidler. Også her er det korrigert bakover for endring av soner.

Tabell 5.6 Jordbruksareal i drift fordelt på virkeområdene for distriktspolitiske virkemidler, og årlig prosentvis endring. 1000 dekar

	1999	2005	2010	2014	2015*	Årlig %-vis endring		
						89-99	99-10	10-15
Sone I	4 219	4 163	4 047	4 006	3 991	0,2	-0,4	-0,3
Sone II	788	777	717	745	743	0,4	-0,8	0,7
Sone III	5 376	5 414	5 295	5 117	5 102	0,7	-0,1	-0,7
Landet	10 382	10 354	10 060	9 868	9 837	0,5	-0,3	-0,4

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2014 og 2015

Tabell 5.7 Fulldyrka areal fordelt på virkeområdene for distriktspolitiske virkemidler, og årlig prosentvis endring. 1000 dekar

	1999	2005	2010	2014	2015*	Årlig %-vis endring		
						89-99	99-10	10-15
Sone I	3 699	3 618	3 476	3 436	3 424	-0,1	-0,6	-0,3
Sone II	640	622	561	579	576	0,0	-1,2	0,5
Sone III	4 533	4 423	4 265	4 097	4 085	0,2	-0,6	-0,9
Landet	8 871	8 662	8 301	8 111	8 084	0,1	-0,6	-0,5

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2014 og 2015

5.2 Utviklingen i noen produksjoner

Tabell 5.8a til d nedenfor viser utviklingen i antall jordbruksbedrifter med planteproduksjon, dvs. korn og oljevekster, poteter, grønsaker på friland og engareal. Samme jordbruksbedrift kan ha mer enn én produksjon og antallet jordbruksbedrifter med ulike produksjoner kan derfor ikke summeres til totaltall. For fylkesvis fordeling se:

<http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Tabell 5.8a Antall og andel jordbruksbedrifter med korn og oljevekster i landsdelene

	1999		2005		2010		2014		2015*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Østlandet	16 026	73	11 905	71	9 602	71	8 273	72	8 070	72
Agder og Telemark	1 449	7	944	6	696	5	538	5	525	5
Rogaland	661	3	498	3	362	3	173	2	195	2
Vestlandet	273	1	219	1	164	1	120	1	121	1
Trøndelag	3 455	16	3 147	19	2 661	20	2 387	21	2 313	21
Nord-Norge	45	0	57	0	48	0	20	0	22	0
Hele landet	21 909		16 770		13 533		11 511		11 246	

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2014 og 2015

Antall jordbruksbedrifter totalt har gått ned for alle fire planteproduksjonene. For korn har det vært nokså stabil fordeling mellom landsdelene.

Tabell 5.8b viser en oversikt over jordbruksbedriftene som har *mer enn 10 dekar* potet, for å kunne se utviklingen på de som driver profesjonelt med denne produksjonen.

Tabell 5.8b Antall og andel jordbruksbedrifter med over 10 dekar potet i landsdelene

	1999		2005		2010		2014		2015*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Østlandet	1 450	60	989	57	749	58	617	59	594	60
Agder og Telemark	125	5	95	5	80	6	66	6	68	7
Rogaland	241	10	181	10	128	10	91	9	88	9
Vestlandet	76	3	64	4	54	4	47	5	43	4
Trøndelag	351	14	259	15	181	14	148	14	139	14
Nord-Norge	186	8	143	8	91	7	74	7	66	7
Hele landet	2 429		1 731		1 283		1 043		998	

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2014 og 2015

Antall produsenter med grønnsaker (tabell 5.8c) har gått sterkt ned, og var i 2015 på 40 prosent av antallet i 1999. Det er kun Østlandet som har økt sin relative andel. Foreløpige tall for 2015 for hele landet viser en liten nedgang fra året før.

Tabell 5.8c Antall og andel jordbruksbedrifter med grønnsaker på friland i landsdelene

	1999		2005		2010		2014		2015*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Østlandet	1 015	48	786	52	570	55	473	55	478	57
Agder og Telemark	210	10	120	8	87	8	63	7	62	7
Rogaland	278	13	176	12	108	10	88	10	80	9
Vestlandet	200	9	144	10	94	9	67	8	62	7
Trøndelag	269	13	182	12	127	12	102	12	105	12
Nord-Norge	151	7	106	7	58	6	64	7	57	7
Hele landet	2 123		1 514		1 044		857		844	

*Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstetter i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2014 og 2015

Tabell 5.8d viser utviklingen i antall jordbruksbedrifter med engareal i de ulike landsdelene. Det totale antall jordbruksbedrifter med engareal er redusert med 41 prosent fra 1999 til 2015. Tabellen viser at fordelingen mellom landsdelene er forholdsvis stabil over tid. Foreløpige tall for 2015 viser en nedgang på 407 bedrifter fra året før.

Tabell 5.8d Antall og andel jordbruksbedrifter med engareal i landsdelene

	1999		2005		2010		2014		2015*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Østlandet	15 417	28	11 652	29	10 729	30	10 216	31	10 160	31
Agder og Telemark	4 864	9	3 165	8	2 810	8	2 690	8	2 668	8
Rogaland	5 893	11	4 782	12	4 124	12	3 965	12	3 906	12
Vestlandet	15 225	27	10 577	26	8 893	25	8 276	25	8 207	25
Trøndelag	8 207	15	6 041	15	5 167	15	4 739	14	4 663	14
Nord-Norge	6 398	11	4 489	11	3 858	11	3 459	10	3 334	10
Hele landet	56 004		40 706		35 581		33 345		32 938	

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstetter i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2014 og 2015

For fordeling etter størrelsesgrupper, se kapittel 2.2, og for fylkesvis fordeling se: <http://www.nibio.no/tema/budsjettmemnda-for-jordbruket>

Tabell 5.9a–f viser utviklingen i landsdelene for husdyrproduksjonene, dvs. for melkeproduksjon, ammeku, sau, smågris-, egg- og kyllingproduksjon. Antall besetninger går ned for alle produksjonene.

Tabell 5.9a Antall og andel jordbruksbedrifter med melkekyr i landsdelene ¹⁾

	1999		2005		2010		2014		2015*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Østlandet	5 371	24	3 699	23	2 711	24	2 292	25	2 216	25
Agder og Telemark	1 230	5	793	5	541	5	458	5	438	5
Rogaland	3 094	14	2 364	15	1 649	15	1 333	15	1 278	15
Vestlandet	6 033	27	4 167	26	2 850	26	2 292	25	2 200	25
Trøndelag	4 472	20	3 136	20	2 148	19	1 750	19	1 701	19
Nord-Norge	2 459	11	1 731	11	1 231	11	977	11	936	11
Hele landet	22 659		15 890		11 130		9 102		8 769	

1) Samdrifter regnes som en bedrift

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2014 og 2015

Tabell 5.9a viser at det er små endringer i andel bedrifter med melkeku mellom landsdelene fra 1999 til 2015. Fra 1999 til 2015 har antall jordbruksbedrifter med melkekyr på landsbasis blitt redusert med 61 prosent. De foreløpige tallene for 2014 viser en nedgang på 333 bedrifter (4 prosent) fra året før.

Når det gjelder ammekyr viser tabell 5.9b at Agder/Telemark, Rogaland og Nord-Norge har økt sin andel etter 1999, mens Østlandet, Vestlandet og Trøndelag har redusert sin andel. For hele landet er det antall jordbruksbedrifter med ammekyr redusert med 543, eller 10 prosent fra 1999 til 2014.

Tabell 5.9b Antall og andel jordbruksbedrifter med ammekyr i landsdelene

	1999		2005		2010		2014		2015*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Østlandet	1 930	35	1 745	33	1 743	33	1 672	34	1 685	34
Agder og Telemark	456	8	436	8	506	10	531	11	533	11
Rogaland	666	12	602	12	685	13	702	14	709	14
Vestlandet	1 111	20	1 123	21	992	19	858	17	819	17
Trøndelag	906	17	854	16	792	15	713	14	723	15
Nord-Norge	395	7	474	9	485	9	443	9	428	9
Hele landet	5 464		5 234		5 203		4 919		4 897	

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendig jordbrukstilling i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2014 og 2015

Antall jordbruksbedrifter med sau (tabell 5.9c) er redusert med 37 prosent fra 1999 til 2015. Den relative andelen viser en økning for Rogaland, nedgang på Vestlandet og relativt små endringer for de andre områdene.

Fra 2014 til 2015 viser de foreløpige tallene en liten økning på 22 bedrifter

Tabell 5.9c Antall og andel jordbruksbedrifter med sau i landsdelene

	1999		2005		2010		2014		2015*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Østlandet	4 679	21	3 771	22	3 123	21	3 094	22	3 152	22
Agder og Telemark	1 953	9	1 358	8	1 081	7	1 077	7	1 089	8
Rogaland	3 194	14	3 003	17	2 673	18	2 606	18	2 574	18
Vestlandet	8 024	35	5 692	33	4 831	33	4 663	32	4 677	32
Trøndelag	1 836	8	1 448	8	1 288	9	1 274	9	1 293	9
Nord-Norge	3 023	13	2 128	12	1 783	12	1 655	12	1 606	11
<i>Hele landet</i>	<i>22 709</i>		<i>17 400</i>		<i>14 779</i>		<i>14 369</i>		<i>14 391</i>	

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2014 og 2015

Tabell 5.9d viser antall jordbruksbedrifter med purker. Rogaland har 4 prosentpoeng større andel av jordbruksbedriftene med purker i 2015 enn i 1999. Det totale antall jordbruksbedrifter med purker ble redusert med 70 prosent fra 1999 til 2015.

Tabell 5.9d Antall og andel jordbruksbedrifter med purker i landsdelene

	1999		2005		2010		2014		2015*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Østlandet	1 489	41	809	38	537	37	448	38	449	40
Agder og Telemark	163	4	82	4	62	4	46	4	46	4
Rogaland	705	19	432	20	325	22	273	23	263	23
Vestlandet	390	11	202	10	146	10	107	9	102	9
Trøndelag	692	19	435	21	287	20	213	18	193	17
Nord-Norge	237	6	149	7	103	7	78	7	67	6
<i>Hele landet</i>	<i>3 676</i>		<i>2 109</i>		<i>1 460</i>		<i>1 165</i>		<i>1 120</i>	

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2014 og 2015

Tabell 5.9e viser antall jordbruksbedrifter med *over 500* verpehøns, for å se utviklingen på de bedriftene som driver med verpehøns over et visst omfang. Tabellen viser at fordelingen mellom landsdelene er endret i løpet av perioden. Trøndelag har økt sin andel fra 9 til 20 prosent fra 1999 til 2015, og Østlandet har også økt andelen noe. I Nord-Norge har andelen vært stabil, mens de andre landsdelene har redusert sin andel.

Tabell 5.9e Antall og andel jordbruksbedrifter med over 500 verpehøns i landsdelene

	1999		2005		2010		2014		2015*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Østlandet	380	32	274	33	231	35	200	35	201	34
Agder og Telemark	131	11	85	10	49	7	37	6	37	6
Rogaland	365	31	261	31	201	31	154	27	158	27
Vestlandet	155	13	95	11	63	10	50	9	48	8
Trøndelag	102	9	80	10	87	13	111	19	118	20
Nord-Norge	53	4	34	4	26	4	23	4	23	4
Hele landet	1 186		829		657		575		585	

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2014 og 2015

Antall jordbruksbedrifter med slaktekylling økte med 35 prosent fra 2001 til 2013, og derfra redusert med 6 prosent til 2015.. I perioden 2001 til 2015 har Trøndelag økt sin andel, mens Østlandet har redusert sin andel. For de øvrige regionene er det mindre endringer i andel..

Tabell 5.9f Antall og andel jordbruksbedrifter med slaktekylling i landsdelene

	2001		2003		2010		2014		2015	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Østlandet	279	55	257	53	258	45	300	45	292	45
Agder og Telemark	14	3	15	3	11	2	12	2	13	2
Rogaland	84	16	77	16	103	18	125	19	117	18
Vestlandet	27	5	27	6	14	2	17	3	16	2
Trøndelag	102	20	103	21	187	33	213	32	203	31
Nord-Norge	5	1	3	1	2	0	6	1	6	1
Hele landet	511		482		575		673		647	

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Den beregna totalpopulasjon

For fordeling etter størrelsesgrupper, se kapittel 2.2, og fylkesvis fordeling se: <http://www.nibio.no/tema/budsjettmemnda-for-jordbruket>

5.3 Sysselsetting

I innstilling 385 S (2014 – 2015) fra næringskomiteen til Stortinget viser komiteen til at; *jordbruket er primærleddet i norsk verdikjede fram til forbruker. I mange lokalsamfunn er den totale sysselsettingseffekten, og verdiskapingen den står for, viktig.*

Tabell 5.10 viser utviklingen i folkemengde, antall sysselsatte i alt¹⁶, antall normalårsverk i alt¹⁷ og antall årsverk i jordbruket på landsbasis.

Folketallet har økt gjennom hele perioden, og var i 2015 på 5,2 mill. Det er registrert en nær sammenhengende økning i antall sysselsatte fra 1993 til 2015. Fra 2014 til 2015 økte antall sysselsatte med 14 000 personer, mens andel sysselsatte av befolkningen gikk litt ned. Arbeidsforbruket i jordbruket har en sammenhengende nedgangstrend etter 2. verdenskrig. I 2015 utgjorde årsverkene i jordbruket 1,9 prosent av antall sysselsatte normalårsverk.

Tabell 5.10 Folkemengde, sysselsatte i alt og årsverk i alt i jordbruket. 1 000 stk.

	1985	1999	2005	2010	2014	2015
Folkemengde per 1.1. ¹⁾	4 146	4 445	4 606	4 858	5 109	5 166
Personer 15–74 år ²⁾	3 004	3 183	3 312	3 618	3 850	3 896
Sysselsatte i alt ²⁾	2 014	2 258	2 289	2 508	2 637	2 651
<i>Sysselsatte i % av befolkningen, 15–74 år²⁾</i>	<i>67,0</i>	<i>71,0</i>	<i>69,1</i>	<i>69,3</i>	<i>68,5</i>	<i>68,0</i>
Sysselsatte normalårsverk ³⁾	1 763	1 975	2 022	2 279	2 430	2 444
Årsverk i jordbruket ifølge BFJ	114,6	81,6	63,5	51,4	47,0	45,9
<i>Andel årsverk i jordbruket⁴⁾, %</i>	<i>6,5</i>	<i>4,1</i>	<i>3,1</i>	<i>2,3</i>	<i>1,9</i>	<i>1,9</i>

1) Statistisk sentralbyrå. Befolkningsstatistikk

2) Statistisk sentralbyrå. Arbeidskraftundersøkelsen

3) Statistisk sentralbyrå. Nasjonalregnskapet

4) Årsverk i jordbruket ifølge BFJ i forhold til totalt antall normalårsverk i Nasjonalregnskapet

5.4 Utviklingen i arbeidsforbruket i jordbruket

Utviklingen i arbeidsforbruket henger sammen med utviklingen i antall jordbruksbedrifter som er tatt opp i kapittel 5.1. I dette kapitlet ser vi på utviklingen i arbeidsforbruk for de samme kategoriene som er brukt for utviklingen i jordbruksbedrifter. Tallene i dette kapitlet er hentet fra SSB sine arbeidsforbrukstillinger, og tallene avviker noe fra tallene i Totalkalkylen for jordbruket. Dette skyldes at Totalkalkylens tall også omfatter arbeid med pelsdyr, noe SSB sine tall ikke gjør. I kapittel 5.4.4 viser vi også utviklingen av leid hjelp i forhold til total arbeidsinnsats i jordbruket.

¹⁶ Nasjonalregnskapets tall for sysselsetting ligger noe høyere enn Arbeidskraftundersøkelsens tall, fordi nasjonalregnskapstall også inkluderer utenlandske arbeidstakere på norske skip i utenriksfart. Deltidsansatte er inkludert i antall sysselsatte.

¹⁷ Antall sysselsatte normalårsverk er definert som antall heltidsregnede inntektsmottakere i produktiv virksomhet (dvs. at deltidsansatte er omregnet til heltids ved å bruke del av full post eller dellønnsbrøk som vekt).

5.4.1 Landsdelsnivå

Tabell 5.11 viser registrert arbeidsforbruk for menn og kvinner i jordbruket med årlig prosentvis endring i perioden 1990 til 2013.

På landsbasis er den årlige prosentvise nedgangen minst i perioden 2010–2013, og størst i perioden 1999–2010. Relativt sett har menns andel av den totale arbeidsinnsatsen økt, og kvinners andel avtatt i perioden 1990 til 2013.

Ser vi på utviklingen i de ulike landsdelene, ble arbeidsforbruket i periodene 1990–1999 og 1999–2010 mest redusert på Vestlandet, mens i perioden 2010–2013 var det størst endring i Agder/Telemark. Med visse unntak er hovedregelen at kvinner har redusert arbeidet mer enn menn.

I SSBs datainnsamling er det f.o.m. 1999 registrert arbeidsforbruk utført av selvstendig næringsdrivende, men disse timene er ikke fordelt etter kjønn. For 2010 er det i tillegg registrert timer utført av deltakere i samdrifter, men disse timene er heller ikke fordelt etter kjønn. I tabellene nedenfor er timer både for selvstendig næringsdrivende og deltakere i samdrifter fordelt på mann/kvinne med samme forhold som de kjønnsfordelte timene. I 1999, 2003, 2010 og 2013 utgjorde dette hhv. 1 314, 1 147, 3 140 og 2 126 årsverk.

Tabell 5.11 Registrert arbeidsforbruk for menn og kvinner i jordbruket fordelt på landsdeler. 1 000 årsverk¹⁾

		1990	1999	2003	2010	2013	Årlig %-vis endring		
							90-99	99-10	10-13
Østlandet	Menn	23,7	19,5	17,7	13,6	12,9	-2,1	-3,2	-1,8
	Kvinner	7,6	6,3	5,8	4,1	3,9	-2,1	-3,6	-2,2
	Sum	31,3	25,8	23,5	17,7	16,8	-2,1	-3,3	-1,9
Agder og Telemark	Menn	4,4	3,5	3,1	2,2	1,9	-2,6	-3,9	-4,8
	Kvinner	1,5	1,2	1,1	0,7	0,6	-2,8	-4,1	-7,3
	I alt	5,9	4,7	4,2	2,9	2,5	-2,7	-3,9	-5,4
Rogaland	Menn	8,7	7,0	6,7	5,1	4,9	-2,4	-2,8	-1,1
	Kvinner	2,7	2,3	2,2	1,6	1,6	-1,9	-3,2	-0,2
	I alt	11,4	9,3	8,9	6,7	6,5	-2,2	-2,9	-0,9
Vestlandet	Menn	17,7	13,9	11,9	8,1	7,5	-2,6	-4,7	-2,8
	Kvinner	6,9	4,8	4,0	2,6	2,4	-3,9	-5,3	-3,5
	Sum	24,6	18,5	15,9	10,7	9,9	-3,1	-4,4	-3,0
Trøndelag	Menn	11,3	9,9	8,8	6,2	5,9	-1,6	-4,0	-2,1
	Kvinner	3,8	3,0	2,5	1,7	1,6	-2,7	-4,8	-3,1
	Sum	15,1	12,9	11,3	7,9	7,5	-2,0	-3,6	-2,3
Nord-Norge	Menn	7,4	6,1	5,5	3,8	3,4	-2,1	-4,2	-3,6
	Kvinner	2,8	2,2	2,0	1,3	1,2	-2,9	-4,7	-3,3
	Sum	10,2	8,3	7,5	5,1	4,6	-2,3	-3,8	-3,5
Landet	Menn	73,2	59,8	53,7	39,1	36,6	-2,2	-3,8	-2,2
	%	74	75	75	76	77			
	Kvinner	25,4	19,7	17,6	12,1	11,2	-2,8	-4,3	-2,6
	%	26	25	25	24	23			
	Sum	98,5	79,5	71,4	51,2	47,8	-2,4	-3,9	-2,3

1) 1875 timer per årsverk til 1999. og 1 845 timer fra 2003

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Utvalgstillinger 1990 og 2003, fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger 1999 og 2010. Landbruksundersøkelsen 2013

Tabell 5.12 viser utviklingen i jordbrukets andel av sysselsettingen i landsdelene. Dette er beregnet ved at jordbrukets arbeidsforbruk målt i årsverk er relatert til antall sysselsatte i alt i regionen. Størrelsene er derved ikke helt sammenlignbare. I antall sysselsatte inngår også deltidsansatte med mindre enn ett årsverk. Et årsverk i jordbruket er ikke synonymt med en sysselsatt. Dels vil en del brukere arbeide utover ett årsverk, og dels vil det være deltidsarbeidsplasser i jordbruket som i det øvrige næringsliv. Det er også vanlig med yrkeskombinasjoner blant brukere. Med dette utgangspunktet vil ikke de absolutte tallene gi et reelt bilde, men gi mulighet for å sammenholde utviklingen mellom områder og i tid.

Tabell 5.12 Jordbrukets andel av sysselsettingen målt ved registrert arbeidsforbruk i årsverk i jordbruket relativt til antall sysselsatte i landsdelen totalt¹⁾. prosent

		1997	1999	2003	2010	2013
Østlandet	Menn	3,8	3,5	3,2	2,2	2,0
	Kvinner	1,4	1,3	1,1	0,7	0,7
	I alt	2,7	2,4	2,2	1,5	1,4
Agder og Telemark	Menn	3,4	3,2	2,9	1,9	1,6
	Kvinner	1,3	1,3	1,2	0,7	0,5
	I alt	2,5	2,3	2,1	1,4	1,1
Rogaland	Menn	7,4	6,8	6,5	4,2	3,7
	Kvinner	3,0	2,6	2,5	1,5	1,4
	I alt	5,4	4,9	4,6	3,0	2,6
Vestlandet	Menn	7,5	6,5	5,7	3,5	3,1
	Kvinner	3,4	2,5	2,0	1,3	1,1
	I alt	5,6	4,7	4,0	2,6	2,2
Trøndelag	Menn	9,8	9,6	8,5	5,5	4,9
	Kvinner	3,6	3,2	2,6	1,7	1,5
	I alt	7,0	6,6	5,7	3,9	3,3
Nord-Norge	Menn	5,4	5,0	4,8	3,2	2,7
	Kvinner	2,2	2,1	1,7	1,1	1,0
	I alt	3,9	3,7	3,3	2,4	1,9
<i>Hele landet</i>	<i>Menn</i>	<i>5,4</i>	<i>4,9</i>	<i>4,5</i>	<i>3,0</i>	<i>2,7</i>
	<i>Kvinner</i>	<i>2,1</i>	<i>1,8</i>	<i>1,5</i>	<i>1,0</i>	<i>0,9</i>
	<i>I alt</i>	<i>3,9</i>	<i>3,5</i>	<i>3,1</i>	<i>2,0</i>	<i>1,8</i>

1) Sammenligningen avviker noe fra faktiske forhold, da en sysselsatt i gjennomsnitt arbeider mindre enn ett årsverk

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Arbeidskraftsundersøkelsen, Utvalgstillingene i 1997,2003 og 2013, den fullstendige jordbrukstillingen for 1999 og 2010

Det framgår av tabell 5.12 at jordbruket har større betydning for sysselsetting for menn enn for kvinner. Målt på denne måten er jordbrukets betydning for sysselsettingen avtagende i alle regioner. Sysselsettingsvirkningen er relativt størst i Trøndelag og minst i Agder/Telemark og på Østlandet.

5.4.2 Kommuneklasser

Tabell 5.13 viser utviklingen i arbeidsforbruket etter kommuneklasser. Kommuneklassene er beskrevet nærmere i kapittel 5.1.2.

I 2013 var det noen endringer i hvilke kommuneklasser de enkelte kommunene tilhører. Tabellen er oppdatert med dagens inndeling i årene bakover. I den siste perioden 2010–2013 er det størst total nedgang i klasse 6, mindre sentrale tjenesteytingskommuner. Når det gjelder det totale arbeidsforbruket var det minst årlig nedgang i klasse 2, blandede landbruks- og industrikommuner, med 1,4 prosent årlig nedgang.

Tabell 5.13 Registrert arbeidsforbruk for menn og kvinner i jordbruket fordelt på kommuneklasser. 1 000 årsverk

		1990	1995	1999	2010	2013	Årlig %-vis endring		
							90–99	99–10	10–13
Klasse 1	Menn	12,5	11,6	10,5	6,6	6,1	-1,9	-4,2	-2,4
	Kvinner	4,9	4,1	3,7	2,1	2,0	-3,0	-5,0	-2,6
	Sum	17,4	15,7	14,3	8,7	8,1	-2,2	-4,4	-2,4
Klasse 2	Menn	15,8	14,7	13,3	9,0	8,6	-1,9	-3,4	-1,7
	Kvinner	5,6	4,9	4,3	2,7	2,6	-2,8	-4,3	-0,4
	Sum	21,3	19,6	17,6	11,7	11,2	-2,1	-3,6	-1,4
Klasse 3	Menn	11,1	10,0	9,0	5,6	5,4	-2,4	-4,2	-1,3
	Kvinner	3,7	3,4	2,9	1,7	1,6	-2,8	-4,8	-1,8
	Sum	14,9	13,4	11,9	7,3	7,0	-2,5	-4,3	-1,5
Klasse 4	Menn	10,4	9,8	8,3	5,2	4,9	-2,4	-4,2	-1,9
	Kvinner	3,9	3,6	2,8	1,7	1,5	-3,4	-4,5	-4,2
	Sum	14,3	13,4	11,2	6,9	6,4	-2,7	-4,3	-2,5
Klasse 5	Menn	16,0	15,0	12,8	8,7	8,2	-2,4	-3,4	-2,1
	Kvinner	4,9	4,6	4,0	2,6	2,4	-2,1	-3,8	-2,9
	Sum	20,8	19,6	16,8	11,4	10,6	-2,3	-3,5	-2,3
Klasse 6	Menn	3,2	3,0	2,5	1,7	1,3	-2,3	-3,7	-7,5
	Kvinner	1,2	0,9	0,8	0,5	0,4	-3,6	-4,3	-5,7
	Sum	4,5	3,9	3,4	2,2	1,8	-3,1	-3,9	-7,1
Klasse 7	Menn	4,2	3,8	3,3	2,2	2,0	-2,8	-3,5	-2,6
	Kvinner	1,3	1,2	1,0	0,8	0,7	-2,1	-3,0	-2,9
	Sum	5,3	5,0	4,3	3,0	2,7	-2,2	-3,4	-2,6
Hele landet	Menn	73,2	67,9	59,8	39,1	36,6	-2,2	-3,8	-2,2
	Kvinner	25,4	22,7	19,7	12,1	11,2	-2,8	-4,3	-2,5
	Sum	98,5	79,5	79,5	51,2	47,8	-2,4	-3,9	-2,3

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Utvalgstillingene og den fullstendige jordbrukstillingen i 1999 og 2010.

5.4.3 Virkeområder for distriktpolitiske virkemidler

Tabell 5.14 viser utviklingen for virkeområdene for distriktpolitiske virkemidler. De ulike sonene er nærmere omtalt i kapittel 5.1.3. I 2013 ble virkemiddelområdene endret fra fire til tre soner. Tabellen er oppdatert med dagens inndeling i årene bakover. Virkemidlene trappes opp i rekken fra I til III, slik at sone III har de mest omfattende distriktpolitiske virkemidlene. I sone I er det ikke distriktpolitiske virkemidler.

Tabell 5.14 Registrert arbeidsforbruk for menn og kvinner i jordbruket fordelt på virkeområder for distriktpolitiske virkemidler. 1 000 årsverk

		1990	1995	1999	2010	2013	Årlig %-vis endring		
							90-99	99-10	10-13
Sone I	Menn	23,9	22,0	19,2	13,2	12,5	-2,4	-3,4	-1,7
	Kvinner	7,2	6,7	6,0	4,2	3,9	-1,9	-3,3	-2,7
	Sum	31,1	28,7	25,3	17,4	16,4	-2,3	-3,4	-1,9
Sone II	Menn	5,8	5,2	4,7	3,2	3,0	-2,2	-3,5	-1,9
	Kvinner	1,9	1,8	1,4	0,8	0,9	-3,4	-4,8	2,2
	Sum	7,7	7,0	6,2	4,0	3,9	-2,5	-3,8	-1,0
Sone III	Menn	43,4	40,7	35,8	22,8	21,0	-2,1	-4,0	-2,6
	Kvinner	16,3	14,2	12,2	7,1	6,5	-3,1	-4,8	-3,0
	Sum	59,7	54,9	48,0	29,9	27,5	-2,4	-4,2	-2,7
Hele landet	Menn	73,2	67,9	59,8	39,1	36,6	-2,2	-3,8	-2,2
	Kvinner	25,4	22,7	19,7	12,1	11,2	-2,8	-4,3	-2,6
	Sum	98,5	90,6	79,5	51,2	47,8	-2,4	-3,9	-2,3

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Utvalgstillingene og den fullstendige jordbrukstillingen i 1999 og 2010

5.4.4 Utvikling annen arbeidshjelp

Tabell 5.15 viser andelen «annen arbeidshjelp» i forhold til total arbeidsinnsats i jordbruket. «Annen arbeidshjelp» omfatter fast og tilfeldig hjelp som ikke defineres som i familie med bruker eller ektefelle/samboer, samt innleid selvstendig næringsdrivende. Tabellen gjelder for jordbruksbedrifter drevet av personlig bruker. Jordbruksbedrifter drevet av upersonlig bruker, som f.eks. ANS, DA, AS mv. er ikke med.

Andelen leid hjelp har økt og det er de minste brukene som har den største økningen. En av årsakene til det er at enkelte deltakere i melkesamdrifter blir registrert uten jordbruksareal, dvs. de kjøper fôr fra medlemmene i samdrifta, og driver sine egne gårdsbruk utenom samdrifta. En annen årsak er sannsynligvis at det på en stor del av disse brukene drives intensive produksjoner som grønnsaker, frukt og bær, noe som krever stor arbeidsinnsats i en kort periode av året.

Tabell 5.15 Andel «annen arbeidshjelp»¹⁾ i forhold til total arbeidsinnsats i jordbruket

	1998/99	2009/10	2012/13
Østfold	19,4	28,7	36,0
Akershus/Oslo	21,7	30,7	28,8
Hedmark	20,3	26,3	29,3
Oppland	14,6	25,2	24,0
Buskerud	19,2	37,8	36,8
Vestfold	28,5	41,5	42,4
Telemark	14,1	23,9	19,0
Aust-Agder	19,1	29,0	26,6
Vest-Agder	11,9	22,9	19,5
Rogaland	14,6	29,7	31,2
Hordaland	10,6	19,2	15,9
Sogn og Fjordane	8,6	18,7	19,6
Møre og Romsdal	10,4	21,0	22,4
Sør-Trøndelag	12,2	21,4	23,8
Nord-Trøndelag	15,9	27,5	28,3
Nordland	11,9	20,0	19,0
Troms	10,6	15,5	18,7
Finmark	11,1	23,9	24,3
Hele landet	14,6	25,5	26,1
Jordbruksareal i drift			
0–49 dekar jbr. i drift	28,3	58,1	59,7
50–99 dekar jbr. i drift	9,1	16,4	16,6
100–199 dekar jbr. i drift	10,4	13,1	14,2
200–499 dekar jbr. i drift	14,7	19,0	19,4
500 dekar jbr. i drift og mer	34,2	44,2	42,4

Kilde: Statistisk sentralbyrå, jordbrukstelling 1999 og Landbrukstelling 2010, Landbruksundersøkelsen 2013

1) «Annen arbeidshjelp» omfatter fast og tilfeldig hjelp som ikke defineres som i familie med bruker eller ektefelle/samboer, samt innleid selvstendig næringsdrivende

5.5 Alder på bruker

Tabell 5.16 gir en oversikt over aldersfordelingen, og tabell 5.17 viser gjennomsnittsalderen på personlige brukere etter størrelsen på jordbruksbedriftene.

Brukere under 39 år utgjør 17 prosent av alle brukere i 2015, mot 26 prosent i 1999. I 1999 var 45 prosent av brukerne over 50 år, og denne andelen økte til 55 prosent i 2015.

Tabell 5.16 Personlig brukere etter alder. Antall og prosent

Aldersgruppe	1999	2005	2010	2014	2015*
-39	17 923	11 083	8 391	6 893	6 898
%	26	22	19	17	17
40-49	20 447	15 129	12 863	11 159	10 753
%	29	30	29	27	27
50-59	19 276	15 109	12 984	12 292	11 906
%	28	30	30	30	30
60-65	7 074	6 162	6 113	5 534	5 329
%	10	12	14	14	13
66-69	2 907	1 899	2 153	2 642	2 526
%	4	4	5	6	6
over 70	2 332	1 094	1 262	2 210	2 217
%	3	2	3	5	6
Totalt	69 959	50 476	43 766	40 730	39 629

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999 og 2010, beregna totalpopulasjon i 2005, 2014 og 2015

For fylkesvis fordeling, se:

<http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Fra 1999 til 2015 har gjennomsnittsalderen gått opp for alle bruksstørrelser. I hovedsak går gjennomsnittsalderen på bruker ned med økende bruksstørrelse (tabell 5.17).

Tabell 5.17 Gjennomsnittlig alder på brukere etter arealgrupper

Størrelsesgruppe	1999	2005	2010	2014	2015*
< 100	50,3	51,1	51,8	53,2	53,1
100-199	46,9	49,0	50,3	51,9	51,9
200-299	45,4	47,2	48,8	50,3	50,2
300-499	45,2	46,6	47,5	48,7	48,6
500-799	45,3	46,2	47,0	47,9	47,7
≥ 800	46,0	45,8	46,9	47,8	47,8
Alle jordbruksbedrifter	48,0	48,8	49,8	51,2	51,1

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999 og 2010, beregna totalpopulasjon i 2005, 2014 og 2015

For fylkesvis fordeling, se:

<http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

5.6 Landbrukseiendommer

Landbruksregisteret registrerer antall landbrukseiendommer. Landbrukseiendommene er f.o.m. 2007 knyttet opp mot Matrikkelen¹⁸, der en innhenter opplysninger om eierforhold og bebyggelse.

Det var i 2014 ca. 164 500 landbrukseiendommer med minst 5 daa eid jordbruksareal og det er 6 223 færre enn i 2010. I tillegg til dette er det ca 21 000 eiendommer med minst 25 daa produktivt skogareal, som ikke har eller har mindre enn 5 dekar jordbruksareal.

Tabell 5.18a gir en oversikt over antall eiendommer med minst 5 dekar eid jordbruksareal og antall eiere. På 69 prosent av eiendommene er det mannlig eier, mens kvinner eier 25 prosent av eiendommene. På de resterende eiendommene er eieren for eksempel et aksjeselskap, annet selskap, utenlandsk eier, en personlig eier som er død eller eier ikke er oppgitt.

Tabell 5.18a Antall landbrukseiendommer med minst 5 daa eid jordbruksareal januar 1999 og desember 2010 og 2014, og eiere i desember 2014

Eiendoms- Størrelse	Eiendommer i alt			Eiere 2014		
	1999	2010	2014	Mann	Kvinne	Upers. o.a.
< 100 daa	143 207	133 887	131 550	87 940	35 086	8 524
%	80	78	80	67	27	6
100–199 daa	25 553	24 555	22 112	17 387	4 145	580
%	14	14	13	79	19	3
200–299 daa	6 972	7 604	6 668	5 276	1 185	207
%	4	4	4	79	18	3
300–499 daa	3 057	3 683	3 289	2 607	557	125
%	2	2	2	79	17	4
500–799 daa	633	807	724	539	125	60
%	0	0	0	74	17	8
> 800 daa	176	172	142	80	21	41
%	0	0	0	56	15	29
Landet	179 598	170 708	164 485	113 829	41 119	9 537
%				69	25	6

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Eieropplysninger er hentet fra Matrikkelen (GAB)

En jordbruksbedrift omfatter alt som blir drevet som en enhet, under en ledelse og med felles bruk av produksjonsmidler. Jordbruksbedriften er uavhengig av kommunegrenser og kan omfatte arealer på en eller flere landbrukseiendommer, dvs. både eide og leide arealer. Antall landbrukseiendommer er derfor langt høyere enn antall jordbruksbedrifter. Tabell 5.18b viser antall jordbruksbedrifter i 1999 og 2014, og antall brukere i 2014.

¹⁸ Matrikkelen er et offentlig register over Grunneiendommer, Adresser og Bygninger i Norge. Registeret ble opprettet i forbindelse med innføringen av delingsloven den 1. januar 1980 og forvaltes av Statens kartverk.

Tabell 5. 18b Antall jordbruksbedrifter i 1999 og 2014, og personlige brukere i 2014

Eiendoms- Størrelse	Antall jordbruksbedrifter		Brukere, 2014		
	1999	2014	Mann	Kvinne	Upers. o.a.
< 100 daa	31 237	13 564	10 082	2 286	1 035
%	44	30	75	17	8
100–199 daa	22 286	12 060	9 635	1 828	216
%	32	27	82	16	2
200–299 daa	10 367	7 692	6 179	1 022	203
%	15	17	83	14	3
300–499 daa	5 273	6 539	5 470	719	301
%	7	15	84	11	5
500–799 daa	1 287	2 659	2 243	245	285
%	2	6	81	9	10
> 800 daa	290	1 212	965	56	252
%	0	3	76	4	20
Landet	70 740	43 726	34 574	6 156	2 292
%			80	14	5

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendig jordbrukstelling i 1999, og beregna totalpopulasjon i 2014

5.7 Bygdeutvikling

Det er bevilget betydelige midler til investering- og bedriftsutvikling i landbruket (IBU-midler) for å skape grunnlag for ny og lønnsom næringsutvikling på bygdene både innen landbruket og i tilknytning til landbruket. IBU-midlene er det viktigste økonomiske virkemidlet til Landbruks- og matdepartementet for å nå målet om næringsutvikling i og i tilknytning til landbruket.

Tabell 5.19 gir en oversikt over søknader om IBU-midler til Innovasjon Norge. Antall søknader har i hovedsak gått ned etter 2009, først og fremst fordi det foretas en grundig siling av prosjekter på kommuneplan for å utnytte de knappe rammene best mulig. De sakene som innvilges støtte er også gjennomgående større enn for noen år tilbake.

Tabell 5.19 Søknader om IBU-midler

	1999	2008	2010	2014	2015
Antall søknader	9 315	1 632	1 721	1 403	1 248
Antall innvilgede søknader	8 527	1 379	1 489	1 308	1 127
Andel innvilget, i %	91	84	87	93	90

Kilde: Innovasjon Norge

Innovasjon Norge (IN) bidrar med rentestøtte til investeringslån. IN gir tilsagn om en låneramme, som er et uttrykk for hvor stort lån (oftest i privat bank) som IN vil være med å subsidiere med rentestøtte. Det er bare selve rentestøtten som er IBU-midler. Tabell 5.20 viser en oversikt over tildeling av IBU-midler og lånerammer for beregning av rentestøtte.

Tabell 5.20 Tildeling av IBU-midler, mill. kr¹⁾

	1999	2010	2014		2015		
	IBU-tilskudd	IBU-tilskudd	Låneramme	IBU-tilskudd	Låneramme	IBU-tilskudd	Låneramme
Tradisjonelt jord- og hagebruk	220	308	949	378	937	439	1 222
Grøfting	32						
Andre IBU-tiltak	343	101	78	130	72	91	91
Forvaltet av Fylkesmannen		71		65		41	
Sum	595	480	1 027	573	1 009	571	1 313

1) Støtte innvilget av IBU-forsøksregionene Valdres og Nord-Gudbrandsdal i Oppland inngår ikke i tallene

Kilde: Innovasjon Norge

Tabell 5.21 viser den fylkesvise fordelingen av midlene i 1999, 2014 og 2015. Bevilgninger til tradisjonelt jord- og hagebruk hadde en økning på om lag 26 prosent fra 2014 til 2015. Det var stor variasjon i utviklingen av tildeling til tradisjonelt jord- og hagebruk mellom fylkene. Oppland hadde en økning på 72,2 mill. kr (131 %), mens Finnmark hadde en nedgang på 15,8 mill. kr (-36 %). Rogaland hadde en nedgang på 18,1 mill. kr.

Bevilgninger til tiltak utenom tradisjonelt jord- og hagebruk, såkalte «andre tiltak», ble totalt sett redusert med om lag 16 prosent fra 2014 til 2015. Også her var variasjonen i utvikling mellom fylkene stor.

Fylkesmannen forvalter tilskudd til utredning og tilrettelegging, og i 2015 ble det fra Fylkesmannen bevilget 40,7 mill. kr i tilskudd.

Tabell 5.21 Fylkesvis tildeling av IBU-midler. Mill. kr¹⁾

	1999		2014		2015	
	Jord- og hagebruk	Andre tiltak	Jord- og hagebruk	Andre Tiltak	Jord- og hagebruk	Andre tiltak
Østfold	8,2	15,6	49,0	13,3	62,9	7,5
Akershus/Oslo	6,6	13,9	35,2	8,5	56,4	15,8
Hedmark	16,9	22,4	127,3	13,3	127,6	18,5
Oppland	18,8	24,6	55,1	15,3	127,3	19,9
Buskerud	9,6	17,7	50,5	17,2	73,2	16,1
Vestfold	6,7	11,8	30,5	10,9	58,1	3,5
Telemark	7,1	16,5	36,6	20,7	35,1	7,7
Aust-Agder	5,3	12,1	28,5	8,1	38,1	9,8
Vest-Agder	6,2	13,3	42,2	6,6	50,5	11,1
Rogaland	14,9	23,5	138,0	6,5	119,9	5,8
Hordaland	12,7	22,5	62,5	12,1	94,1	11,9
Sogn og Fjordane	17,8	27,6	129,8	5,7	124,3	3,0
Møre og Romsdal	16,8	24,7	93,0	11,2	146,3	6,3
Sør-Trøndelag	15,1	23,2	101,9	7,2	141,2	2,9
Nord-Trøndelag	21,0	25,7	151,1	20,3	164,4	7,4
Nordland	15,9	20,4	73,8	14,4	131,4	21,6
Troms	12,0	15,9	65,1	5,9	81,8	9,9
Finnmark	8,4	11,6	44,3	4,0	28,5	3,6
Flere fylker				0,5		
FMLA				64,6		40,7
Sum	220,0	343,0	1 314,3	266,2	1 660,7	223,2

1) Både IBU-tilskudd og låneramme for beregning av rentestøtte inngår i tallene for 2014 og 2015. Støtte innvilget av forsøksregionene i Valdres og Nord-Gudbrandsdalen inngår ikke i tallene

Kilde: Innovasjon Norge

5.8 Tilleggsnæringer

Det er gjennom en årrekke satsset på å utvide næringsgrunnlaget med basis i jordbruksbedrifter, blant annet gjennom bygdeutviklingsmidlene (kapittel 5.7). Resultatkontrollen har tidligere gitt forholdsvis fyldig omtale av en del tilleggsnæringer.¹⁹

I Meld. St. 31 (2014-2015) Garden som ressurs – markeden som mål, skrives det om vekst og gründerskap innen landbruksbaserte næringer. Det sies videre at det er markedspotensiale og gode muligheter både for videre utvikling av eksisterende landbruksbaserte næringer og utvikling av nye produkter og tilbud. Meldingen påpeker at det er viktig at landbruksnæringen tar tak i disse mulighetene som grunnlag for å øke verdiskapingen og skape stabile arbeidsplasser på både små og store jordbruksbedrifter.

Både landbruksundersøkelsene og -tellingene fra SSB har spørsmål om tilleggsnæringer. Det må bemerkes at i disse undersøkelsene svarer bøndene på et ja/nei-spørsmål om de har tilleggsnæring eller ikke. Det er ikke noen vurdering av omfanget på tilleggsnæringen eller krav om at aktiviteten er skattemessig registrert som egen næring. I tabell 5.22 viser vi fylkesvis antall enheter med tilleggsnæring, og en fordeling av noen sentrale aktiviteter og arbeidsforbruk. Bearbeiding av eget skogsvirke, bortfeste av tomter og utleie av jordbruksareal er aktiviteter med relativt stort omfang som ikke er spesifisert i tabellen. I Statistisk sentralbyrås materiale regnes pelsdyrnæringen som en tilleggsnæring, mens i Totalkalkylen for jordbruket inngår pelsdyrproduksjonen i jordbruket.

Det har vært en økning i andelen jordbruksbedrifter med tilleggsnæringer, fra 41 prosent i 1999 til 55 prosent i 2013. På en jordbruksbedrift kan det være aktiviteter som faller inn under flere ulike grupper av tilleggsnæring.

Det er nedgang i antallet med leiekjøring og i antallet som driver camping, hytteutleie eller gårdsturisme. Antallet som hadde utleie av jakt/fiskerett, og utleie av driftsbygning/våningshus økte fra 1999 til 2013.

Leiekjøring og utleie av jakt/fiske er den vanligste tilleggsnæringen, i tillegg til samleposten «annet». På landsbasis drev 41 prosent av de som hadde tilleggsnæring i 2013 med leiekjøring.

Leiekjøring er vanlig over hele landet, men har aller størst utbredelse i Akershus, Finnmark og Vestfold. Utleie av jakt og fiskerettigheter er relativt hyppigst i Buskerud og Trøndelagsfylkene. Camping, hytteutleie og annen gardsturisme har høyest andel i Finnmark, etterfulgt av Buskerud og Sogn og Fjordane. Utleie av bygninger for øvrig er vanligst i Akershus, Østfold og Vestfold.

¹⁹ I Resultatkontrollen 2002 er bygdeturisme, produksjon av pyntegrønt, tørkede urter, pelsdyrhold, birøkt, andre spesielle husdyrproduksjoner, aktiviteter knyttet til hest og grønn omsorg samt bygdeservice omtalt.

Tabell 5.22 Antall jordbruksbedrifter med tilleggsnæringer og tilhørende arbeidsforbruk. Fylkesvis utbredelse av de ulike tilleggsnæringene 2013

	Antall jordbruksbedrifter med tilleggsnæring						Arbeid, Årsverk
	Antall i alt	Antall					
		Leie- kjøring	Utleie jakt- og fiskerett	Camping, hytteutleie, gards- turisme	Utleie av drifts- bygning og våningshus	Annet	
<i>Landet, 1999</i>	29 097	14 076	5 851	3 106	3 490	12 096	4 357
<i>Landet, 2010</i>	26 610	10 834	10 289	2 448	5 937	14 252	4 062
<i>Landet 2013</i>	24 146	9 914	9 422	2 307	6 078	12 655	3 323
Østfold	1 285	589	175	47	490	755	186
Akershus/Oslo	1 308	642	425	29	532	581	210
Hedmark	1 895	810	871	142	506	801	234
Oppland	2 672	1 125	1 419	212	560	1 207	338
Buskerud	1 609	705	972	325	460	807	220
Vestfold	882	365	233	29	340	548	154
<i>Østlandet</i>	9 651	4 236	4 095	784	2 888	4 699	1 342
Telemark	864	379	163	116	146	550	199
Aust-Agder	429	179	74	25	125	313	53
Vest-Agder	697	282	105	79	93	450	78
<i>Agder og Telemark</i>	1 990	840	342	220	364	1 313	331
<i>Rogaland</i>	2 112	716	509	134	626	1 243	246
Hordaland	1 555	520	417	175	382	880	186
Sogn og Fjordane	1 560	613	627	292	327	811	207
Møre og Romsdal	1 608	689	705	190	301	772	193
<i>Vestlandet</i>	4 723	1 822	1 749	657	1 010	2 463	585
Sør-Trøndelag	1 985	709	1 125	216	400	1 137	270
Nord-Trøndelag	2 033	779	1 183	145	475	959	205
Trøndelag	4 018	1 488	2 308	361	875	2 096	475
Nordland	1 041	476	296	87	167	528	186
Troms	493	262	115	52	121	256	140
Finnmark	116	74	7	12	28	56	18
Nord-Norge	1 650	812	418	151	316	840	344

Kilde: SSB. Jordbrukstelingen 1999, landbrukstelingen 2010 og landbruksundersøkelsen 2013

Tabell 5.23 nedenfor viser tilsvarende tall fordelt på kommuneklasser og virkeområder for distriktpolitiske virkemidler. (Disse geografiske inndelingene er nærmere beskrevet i kapitlene 5.1.2 og 5.1.3.)

Tabell 5.23 Antall jordbruksbedrifter med tilleggsnæringer. Geografisk fordeling 2013

	Antall jordbruksbedrifter med tilleggsnæring					
	Antall i alt	Leiekjøring	Utleie jakt- og fiskerett	Camping, hytteutleie, gardsturisme	Utleie av driftsbygning, våningshus	Annet
<i>Landet, 2010</i>	26 610	10 834	10 289	2 448	5 937	14 252
<i>Landet, 2013</i>	24 146	9 914	9 422	2 307	6 078	12 655
Sone I	8 518	3 559	2 399	356	2 901	4 744
Sone II	1 759	703	666	120	489	898
Sone III	13 869	5 652	6 357	1 831	2 688	7 013
Klasse 1	3 937	1 461	2 133	498	763	1 971
Klasse 2	4 602	1 716	1 994	564	870	2 303
Klasse 3	3 388	1 319	1 148	349	687	1 916
Klasse 4	3 645	1 619	1 477	508	843	1 847
Klasse 5	6 202	2 674	1 973	272	2 065	3 412
Klasse 6	710	349	164	59	153	378
Klasse 7	1 662	777	532	58	697	829

Kilde: SSB. Landbrukstillingen 2010 og landbruksundersøkelsen 2013

Driftsgranskingene registrerer driftsoverskudd for næringsvirksomhet og deler denne i jordbruk, skogbruk, tilleggsnæringer og annen næring. Driftsgranskingene omfatter jordbruksbedrifter «der en vesentlig del av inntektene kommer fra bruket» uten at de er rekruttert spesielt med tanke på tilleggsnæringer. For de 912 jordbruksbedriftene som inngikk i denne undersøkelsen i 2014, ga tilleggsnæringer et driftsoverskudd på kr 65 500 i gjennomsnitt per bedrift. Det er over tre ganger mer enn av skogbrukets bidrag, og det utgjør ca. 16 prosent av jordbrukets driftsoverskudd i 2014.

Tabell 5.24 viser at tilleggsnæringer er en betydelig inntektskilde i alle bruksstørrelser i driftsgranskingsmaterialet.

Tabell 5.24 Driftsoverskudd i jordbruk, skogbruk, tilleggsnæring og annen næring.
2013. 1 000 kr

Arealgruppe, dekar	Jordbruk	Skogbruk	Tilleggsnæring	Annen næring
0–49	431,5	8,9	82,9	29,1
50–99	307,1	14,6	63,5	81,7
100–199	254,6	11,9	45,9	47,9
200–299	325,7	12,2	51,2	28,8
300–499	437,5	16,7	71,4	26,4
> 500	598,8	42,9	90,2	40,5
Alle jordbr.bedrifter	402,5	19,3	65,5	35,7

Kilde: NIBIO. Driftsgranskingene 2014

Fra og med regnskapsåret 2005 ble det gjort grundigere undersøkelser av tilleggsnæringer i Driftsgranskingene.

I 2014 hadde 58 prosent (531 bruk) omsetning over kr 20 000 i tilleggsnæring, som er en noe høyere andel enn året før. (Omsetning er definert som salgsinntekter av varer og tjenester.)

På 84 prosent av de 912 jordbruksbedriftene, dvs. 767 bruk, er det registrert driftsoverskudd på tilleggsnæring. Mange jordbruksbedrifter har registrert driftsoverskudd på flere tilleggsnæringsaktiviteter.

Tabell 5.25 presenterer resultater fra disse 767 brukene, og viser gjennomsnittlig driftsoverskudd, omsetning og arbeidstimer i ulike tilleggsnæringsaktiviteter og i gjennomsnitt per jordbruksbedrift. Kolonnene merket n viser hvor mange observasjoner som ligger til grunn for tilhørende gjennomsnitt. Når en splitter opp i driftsgrener får en et betydelig større antall observasjoner enn om en ser på hele gruppen under ett. Dette er på grunn av at mange jordbruksbedrifter driver med flere ulike typer tilleggsnæring, og hvert bruk kommer dermed med i flere undergrupper.

Driftsoverskudd i tilleggsnæringen er i gjennomsnitt kr 73 500 på disse jordbruksbedriftene. Dette er kr 10 900 mer enn året før. Det var registrert omsetning på noen færre jordbruksbedrifter enn de som har beregnet driftsoverskudd. Dette kommer av at flere jordbruksbedrifter kun har kostnader på tilleggsnæring eller kun balanseverdier og derav avskrivninger, noe som medfører at de får beregnet negativt driftsresultat uten å ha omsetning.

Tabell 5.25 Gjennomsnittlig driftsoverskudd, omsetning og arbeidstimer i ulike tilleggsnæringsaktiviteter og i gjennomsnitt per jordbruksbedrift. 2014

	Driftsoverskudd		Omsetning		Arbeidstimer	
	n	Gj.snitt	n	Gj.snitt	n	Gj.snitt
Utleie	545	54 000	508	57 900	352	28
Maskinkjøring	571	33 600	565	85 200	538	143
Vareproduksjon	227	12 600	167	116 500	166	235
Utmarksnæring	297	35 500	291	38 000	161	16
Turisme	15	34 800	13	193 700	12	679
Annen tjenesteyting	79	50 000	75	147 900	75	351
Gj.snitt per jordbr.bedr.	767	73 500	747	163 700	700	233

Kilde: NIBIO. Driftsgranskningene 2014

De jordbruksbedriftene som har registrert arbeidsforbruk i tilleggsnæringen har et gjennomsnitt på 233 timer per bruk i 2014. Det er brukerne selv som oppgir arbeidsforbruket og for en del er det vanskelig å skille helt nøyaktig mellom timer i jordbruket og tilleggsnæring. Det er derfor knyttet noe mer usikkerhet til registreringene av arbeidstimer enn til de økonomiske tallene.

Vi ser at det er maskinkjøring og utleie som er de mest utbredte tilleggsnæringsaktivitetene, og at det er utleie og annen tjenesteyting som gir høyest gjennomsnittlig driftsoverskudd. Annen tjenesteyting omfatter blant annet «Inn på tunet», landbruksverksted, klauvskjæring med mer. Turisme er den mest arbeidskrevende tilleggsnæringen, med gjennomsnittlig 679 timer per jordbruksbedrift, men der er det kun 15 bruk som er med i beregningene.

Driftsoverskuddet fra tilleggsnæring utgjorde i gjennomsnitt 7 prosent av samlet inntjening på alle 912 driftsgranskingsbruk i 2014. Andelen økte jevnt til og med 2011, for så å ha en liten nedgang i 2012, og økte igjen til ca. 7 prosent i 2013 og 2014. Bidraget varierer naturlig nok med ulike regioner og ulike tilleggsnæringer. I 2014 hadde bidrag fra tilleggsnæringene minst betydning i «andre bygder» i Trøndelag, med 4 prosent av total inntjening, og det betydde mest i «andre bygder» i Agder og Rogaland, med 9 prosent.

6 Miljø og ressursvern

I Prop.1S (2015-2016) sies det at «*For å sikre at befolkninga i dag og framtidige generasjonar har tilgang til nok og trygg mat, tømmer og treprodukt, energi og andre varer og tenester, må landbruket ha eit langsiktig perspektiv for vern og berekraftig bruk av areal og ressursgrunnlaget i landbruket*».

En partssammensatt arbeidsgruppe la i februar 2015 fram rapporten «Helhetlig gjennomgang av miljøvirkemidler i jordbrukspolitikken». Der presenteres nasjonale miljømål, herunder følgende mål for jordbruket:

- Kulturlandskap
- Biologisk mangfold
- Kulturminner og kulturmiljøer
- Friluftsliv og tilgjengelighet
- Avrenning til vann
- Utslipp til luft
- Plantevernmidler

Budsjettnemndas resultatkontroll for miljø- og ressursvern bygger på denne rapporten, samt på resultatene fra LMDs miljøarbeid som dokumenteres i rapporten «Jordbruk og miljø» fra Statistisk sentralbyrå, og i Landbruksdirektoratets årlige rapport «Miljøstatus i landbruket»..

6.1 Miljøprogram i jordbruket

Langsiktig ressursforvaltning og ivaretagelse av miljøet er viktige hensyn i landbrukspolitikken. Hovedutfordringen er å sikre en bærekraftig ressursforvaltning der miljøhensyn i næringsvirksomheten, vern om areal og ressurser i et langsiktig perspektiv og utvikling av miljøgodene i jordbruket står i fokus.

Ved jordbruksoppgjøret 2003 ble det derfor bestemt at det skulle innføres miljøprogram i jordbruket. Hovedhensikten var å øke miljøarbeidet i jordbruket, og gjøre miljøordningene og miljøinnsatsen mer synlig. Fra 2013 ble nytt Nasjonalt miljøprogram satt i verk²⁰. Her legges det vekt på økt miljøretting av de regionale miljøtilskuddene.

Miljøprogram i jordbruket er delt på tre nivå:

- 1. Nasjonalt miljøprogram** ble innført fra 2004, og har som hovedmål å sikre et åpent og variert jordbruks- og kulturlandskap, og sikre at særprega landskapstyper (som bla verdifulle biotoper og kulturmiljø) blir ivarettatt. Det skal også medvirke til at jordbruksproduksjonen fører til minst mulig forurensing og tap av næringsstoffer, og ivareta internasjonale plikter. Det nasjonale miljøprogrammet legger de sentrale målene, sikrer helheten og legger rammene for de regionale og kommunale miljøordningene. Virkemidlene er areal- og kulturlandskapstilskudd, tilskudd til dyr på beite, tilskudd til bevaringsverdige storferaser, tilskudd til økologisk jordbruk og midler til informasjons- og utviklingstiltak.
- 2. Regionale fylkesvise miljøprogram (RMP)** ble innført fra 2005, og skal bidra til økt forankring av miljøarbeidet i landbruket på lokalt og regionalt nivå. Tilskuddsordningen blir evaluert hvert fjerde år. For fireårsperioden som startet i 2013 har RMP fått ny og enklere struktur. Det er gjennomført en harmonisering av tiltak på tvers av fylkesgrensene, med en felles tiltaksmeny for alle fylker, og fylkene kan velge tiltak fra denne menyen. De ulike tiltakene er fra og med 2013 delt inn i sju miljøtema.
- 3. Kommunale miljøordninger, blant annet SMIL-ordningene** ble innført fra 2004. SMIL er delt inn i en kulturlandskapsdel og en forurensingsdel, men det kan øgis til planleggings- og tilretteleggingsprosjekt for å få en mer helhetlig og samordnet innsats på miljøområdet. Miljømidler over Landbrukets utviklingsfond (LUF) omfatter SMIL (spesielle miljøtiltak i jordbruket) og NMSK (nærings- og miljøtiltak i skogbruket). Saksbehandlingen skal bygge på kommunale tiltaksstrategier, men også ta hensyn til prioriteringene i RMP for fylket. SMIL-ordningen retter seg mot jordbrukets kulturlandskap, og tiltaket må være tilknyttet en registrert landbrukseiendom.

Kravet om miljøplan for den enkelte gårdbruker opphørte fra og med 1.1.2015, men det er fremdeles et krav at det gjøres miljøregistreringer gjennom KSL.

²⁰ Nasjonalt miljøprogram 2012. Nasjonale prioriteringer og virkemidler i jordbrukets miljøinnsats, Landbruksdirektoratet

Tabell 6.1 viser hvilke omfang de ulike miljøprogrammene har hatt i ulike år. Regionalt Miljøprogram (RMP) og spesielle miljøtiltak i landbruket (SMIL) utgjør de viktigste målrettede ordningene for å ivareta vassdrag, kulturlandskap og kulturminner, friluftsliv og biologisk mangfold. I tillegg er det særskilte avsetninger til spesielt utvalgte kulturlandskap og verdensarvområdene.

Tabell 6.1 Miljøtilskudd i jordbruket. Mill. kr

		2013	2014	2015
Nasjonalt	AK-tilskudd	3 233,0	3 195,8	3 128,2
	Tilskudd til dyr på beite	742,0	787,3	790,5
	Tilskudd til bevaringsverdige storfe	4,9	5,3	5,1
	Tilskudd til økologisk landbruk	110,2	104,8	105,4
	Utviklingstiltak økologisk landbruk	45,1	36,1	32,4
	Klima og miljøprogrammet	13,8	16,2	11,9
	Utvalgte kulturlandskap i jordbruket/Verdensarvområder	17,1	21,7	17,7
Regionalt	Regionalt miljøprogram (RMP)	423,8	430,9	427,7
Kommunalt	Spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL)	124,4	130,1	111,0
Sum		4 714,3	4 728,2	4 629,9

Kilde: Landbruksdirektoratet, regnskapsførte utbetalinger

6.2 Kulturlandskapet

I Prop. 1S (2015–2016), sies det følgende:

«Det er eit mål å ta vare på og utvikle landbruket sitt kulturlandskap». Og vidare: «Kulturlandskapet er i kontinuerleg endring, og er blitt til gjennom menneskeleg aktivitet. Aktiv drift i landbruket utviklar og held ved like kulturlandskapet. Eit variert og godt ivareteke kulturlandskap er attraktivt for turistnæringa, friluftsliv, rekreasjon, jakt og fiske. Det kan utgjere grunnlag for etablering av ny næringsverksemd og formidling av viktige verdiar, historie, tradisjonar og naturkunnskap. Særleg vil beitebruk ha stor nytte for å hindre gjengroing og for å utnytte fôrverdiane i både inn- og utmark».

NIBIO ser på utviklingen av kulturlandskapet blant annet ved hjelp av utviklingen av jordstykkestorelser. Med jordstykke menes et sammenhengende jordbruksareal som er avgrenset av vei, bekk, skog, vegetasjonslinjer m.v. Det sees her på de fulldyrka og overflatedyrka arealene. For å få en mest mulig rasjonell drift av de dyrka arealene var det lenge en vanlig praksis å slå sammen jordstykker til større enheter. Dette skjedde gjennom bl.a. nydyrking og/eller bakkeplanering, eller ved å pløye opp kantsoner. Dette kan imidlertid ha negative konsekvenser, blant annet i form av økt erosjon, mindre landskapsvariasjon og/eller færre leveområder for en rekke ulike arter i jordbrukslandskapet.

Dagens jordstykkestorelse er først og fremst en følge av naturgitte forhold, men også eiendomsgrenser og størrelsen på driftsenhetene påvirker jordstykkestorelsen.

Noen grenser skyldes først og fremst bruksstrukturen, men de naturgitte forholdene setter klare begrensninger for muligheten for å øke jordstykkestørrelsen.

Tabell 6.2 viser gjennomsnittstørrelsen på jordstykker i de ulike fylkene. De største jordstykkene finner vi på Østlandet og i de indre bygdene i Trøndelag. Når det gjelder Sørlandet og Vestlandet, er det deler av Rogaland som skiller seg ut med større jordstykker enn resten av dette området. I store deler av Hordaland er det vanlig med svært små jordstykker, men de indre bygdene på Vestlandet har ofte noe større jordstykker enn det vi finner i de midtre og ytre bygdene. Når det gjelder Nordland så er det imidlertid jamt over større jordstykker sør i Nordland enn lenger nordover.

Tabellen viser også endringen i jordstykkestørrelser fra ca. 2000-2005. På landsbasis økte jordstykkestørrelsen med 5 prosent, opp til 9,8 dekar, de siste 5 årene før 2005.

Tabell 6.2 Fylkesvis gjennomsnitt (dekar) for jordstykkestørrelse i andre overvåkingsomdrev (ca år 2005), samt prosentvis endring i to tidsperioder.

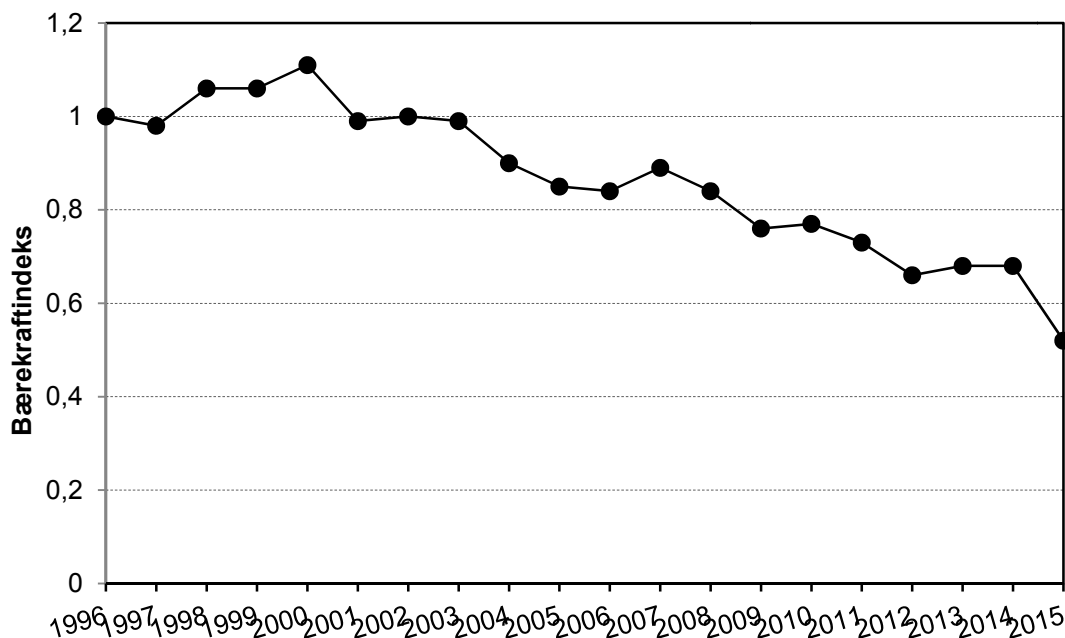
	Prosent endring i perioden ca 2000-2005	Antall dekar ca 2005	Prosent endring i perioden ca 2006- 2011*
Østfold	5 %	20,6	3 %
Akerhus	-4 %	21,5	5 %
Hedmark	4 %	14,1	Økning
Oppland	3 %	12,4	Økning
Buskerud	5 %	11,6	Økning
Vestfold	15 %	16,8	4 %
Telemark	-3 %	8,7	-0,7 %
Agder	1 %	5,0	
Rogaland	6 %	10,7	4 %
Sogn og Fjordane	3 %	5,8	liten endring
Møre og Romsdal	5 %	8,5	
Sør-Trøndelag	7 %	11,8	
Nord-Trøndelag	6 %	15,2	
Nordland	14 %	7,3	
Troms	14 %	5,4	Økning
Finnmark	2 %	7,7	
NORGE	5 %	9,8	

*Viser tall fra de fylkene hvor beregningene er ferdige. Når det står «økning» er det foreløpig uklart hvor stor økningen er.

Kilde: Fakta 1/12 Skog og landskap, 3Q-data NIBIO

Figur 6.1 viser indeks for bestandsutvikling for hekkende fugl i kulturlandskapet i perioden 1996–2015. Indeksen for kulturlandskap inkluderer 8 fuglearter som i Norge er knyttet til naturtyper vi finner på jordbruksarealer og i kulturlandskapet. Indeksen for kulturlandskap viser i hovedsak bestandsnedgang for de inkluderte arealene i perioden, selv om det har vært litt oppgang enkelte år.

Nedgangen er i samsvar med tilsvarende trend i Europa. Det er på denne bakgrunnen ikke mulig å anslå eksakt hvor stor påvirkning norsk landbruk har på bestandsutviklingen. Men bestandsutviklingen er klart forskjellig fra hva samme datasett viser for skogartene, noe som tyder på at nedgangen er knyttet spesifikt til redusert areal og/eller redusert habitatkvalitet for de inkluderte kulturlandskapsartene.

Figur 6.1 Indeks for bestandsutvikling for hekkende fugl i kulturlandskap. 1995–2015. 1996=100

Kilde: Direktoratet for naturforvaltning/ NINA

Også mange rødlistearter²¹ har sine hovedleveområder i kulturlandskapet, og det finnes et spesielt stort biologisk mangfold i kulturmark som er skapt av de gamle driftsformene. Gjengroing av kulturlandskapet har stor negativ påvirkning på truede arter, særlig i artsrike naturtyper som slåttevær, slåttemark og artsrike beitelandskaper. Av i alt 80 naturtyper som står på Norsk rødliste for naturtyper (2011), kan 10 regnes som mer eller mindre kulturpåvirkede. 24 prosent av artene på Norske rødliste for arter (2015) er truet på grunn av opphør av bruk og gjengroing.

6.2.1 Kulturlandskap og gjengroing

Færre husdyr på beite, langt mindre utmarksslått, kraftig redusert og opphørt brenning av lyngheier og endringer i skogsdriften gjør at gjengroingen er tydelig i store deler av utmarka. Klimaendringer påskynder gjengroingen i deler av landet, og det samme gjør nitrogennedfall fra langtransportert forurensning.²²

²¹ Norsk rødliste for arter 2015 utarbeides av Artsdatabanken, samt miljøforhold og påvirkninger for rødlistearter.

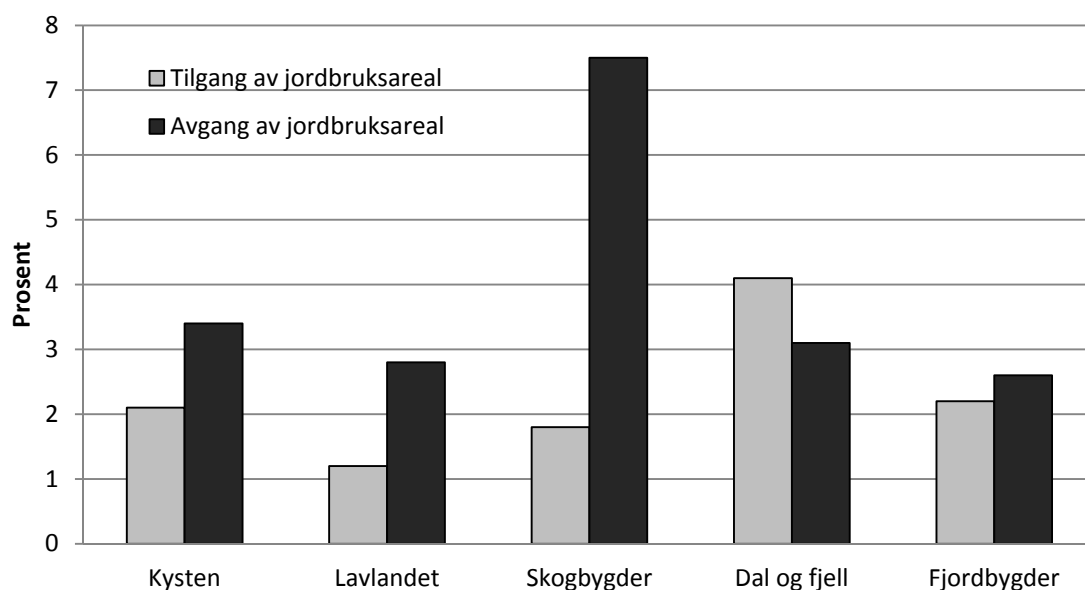
²² Miljostatus.no

Det er etablert et program for overvåking av kulturlandskapet drevet av NIBIO, (tidligere Skog og landskap), 3Q-programmet. 3Q er «Tilstandsovervåking og resultatkontroll i jordbrukets kulturlandskap ved hjelp av utvalgskartlegging». 3Q skal måle endringene i jordbrukslandskapet ved hjelp av indikatorer for arealstruktur, biologisk mangfold, kulturminner og kulturmiljøer og tilgjengelighet. Fugler og karplanter inngår som indikatorer på biologisk mangfold

3Q viser en moderat netto avgang av jordbruksareal på 1, 5 prosent over 5 år. Nettotall skjuler imidlertid at det lokalt kan foregå større endringer, og dette varierer over landet. De største forskjellene med hensyn til totale endringer, finner vi mellom Nord-Norge og Sør-Norge. Størst arealendringer skjer det i Nord-Norge. Innen Sør-Norge så er det først og fremst skogtraktene på Sør- og Østlandet hvor det skjer relativt store endringer, og da først og fremst ved at areal går ut av drift.

I 2012 så Skog og Landskap på status og endringer i jordbrukets kulturlandskap for de fem fylkene Buskerud, Telemark, Aust-Agder, Vest-Agder og Rogaland²³. Undersøkelsen viser at det er i stor grad mindre eiendommer som går helt ut av drift. Det er også sann at når en eiendom går fra å være eid til å bli leid ut så går en del areal ut av drift, mens når et gårdsbruk starter opp igjen med egen drift, vil mer av eget areal bli tatt i bruk enn det som tidligere var utleid. Den største endringen av areal i drift skjer derfor i forbindelse med at hovedbruket slutter med drift selv.

Figur 6.2 viser at det er skogbygdene som skiller seg ut med klart størst avgang av jordbruksareal i disse fylkene. Dal- og fjellbygdene har, til forskjell fra de andre regionene, en netto økning i jordbruksareal. Her skjer det både en del oppdyrking, og at areal tas i drift igjen.

Figur 6.2 Tilgang og avgang av jordbruksareal over 5 år, i prosent av jordbruksareal i første omdrev (stort sett i 2001- 2002), fordelt på jordbruksregionene i fem fylker

Kilde: 3Q, NIBIO

²³ Rapport 13/2012, Skog og landskap

6.2.2 Biologisk mangfold

Landbrukets mål under område biologisk mangfold er å opprettholde matvaresikkerhet og et bærekraftig landbruk gjennom bruk og vern av landbrukets genetiske ressurser. Mål under kulturlandskapet er også relevante her.

Under resultatområde «Naturmangfold» i Prop. 1S (2014–2015) fra KLD nevnes følgende nasjonale mål:

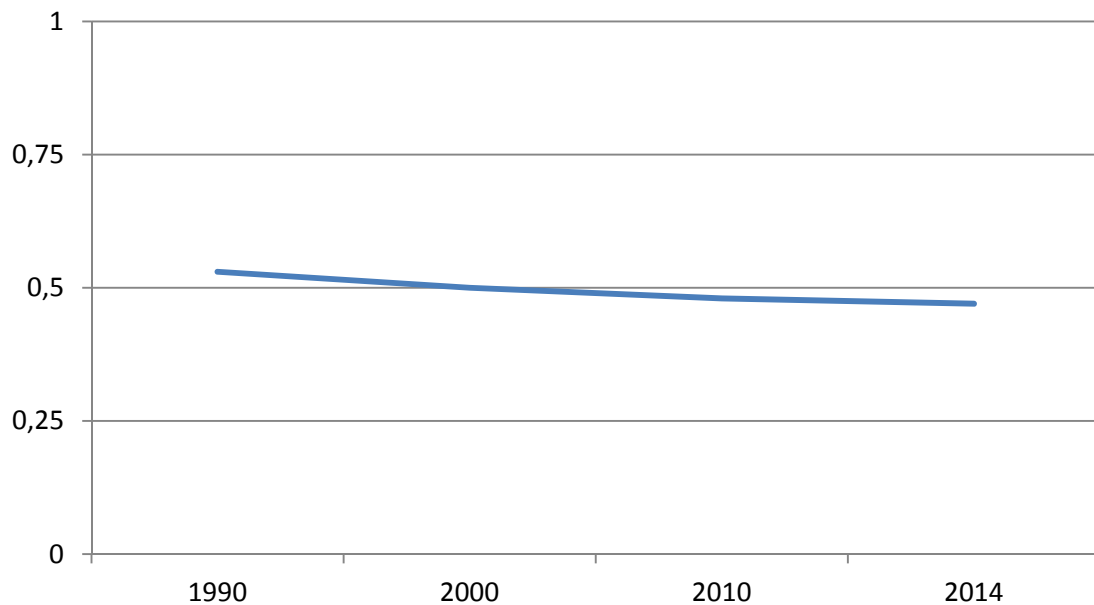
- *Økosystema skal ha god tilstand og levere økosystemtenester*
- *Ingen arter og naturtyper skal utryddast, og utviklinga til truga og nær truga arter og naturtyper skal betrast*
- *Eit representativt utval av norsk natur skal bevarast for kommande generasjonar*

Det åpne og artsrike kulturlandskapet er et resultat av menneskelig aktivitet, og er avhengig av slik aktivitet for å holdes ved like. Utrekninger gjennomført ved Norsk institutt for skog og landskap indikerer at om lag 20 prosent av arealet i Sør-Norge viser klar påvirkning fra jordbruksvirksomhet. Engvegetasjon, som har oppstått som resultat av slått og/eller beite, er blant de mest artsrike livsmiljøene i Norden. I Norge finnes det mellom 650 og 700 plantearter i slike enger, og om lag halvparten av dem finnes ikke andre steder²⁴.

For å skjømte og utvikle biologisk mangfold gjennomføres det en rekke tiltak innenfor SMIL og RMP. I alle fylker gis det tilskudd til dette formålet. Av fremmede arter i Norge utgjør de fleste ingen trussel mot naturmangfoldet, men noen arter gjør stor skade i området de sprer seg til.

Miljødirektoratet er ansvarlig for utvikling og oppdatering av naturindekser, som måler tilstand og utvikling til det biologiske mangfoldet i hovedøkosystemene. Figur 6.3 viser naturindeksen i åpent lavland. Åpent lavland inneholder sjeldne naturtyper og arter. Åpent lavland finnes i områder med lite trær og busker under skoggrensa, oftest skapt av mennesker gjennom langvarig bruk med beitedyr, slått og brenning i utmarka. Nedgangen i kulturmarkstyper som bla. naturbeitemark og slåttemark, som finnes i det som er klassifisert som åpent lavland i naturindeksen, startet for alvor ved moderniseringen av jordbruket etter 1950. Som naturindeksverdien viser har utviklingen fortsatt etter 1990 og fram til 2010. Deretter har den flatet noe ut fram til 2014.

²⁴ Prop 1S (2014-2015) KLM

Figur 6.3 Naturindeks i åpent lavland

Kilde: Miljødirektoratet, www.naturindeks.no

På møtet under Konvensjonen om biologisk mangfold i Nagoya i 2010 ble det vedtatt en ny strategisk plan (2011–2020) med globale mål for biologisk mangfold fram mot 2020. Nagoyamålene krever at Norge har en strategi for å oppnå god tilstand i økosystemene. Regjeringens politikk for å følge opp dette blir beskrevet i Meld. St. 14 (2015-2016) Natur for livet - Norsk handlingsplan for naturmangfold.

6.3 Kulturminner og kulturmiljøer

Landbrukets mål under dette område er å forvalte mangfoldet av kulturminner og kulturmiljøer i landbruket som grunnlag for kunnskap, opplevelser og verdiskaping.

De nasjonale målene her er ifølge Prop. 1S (2014–2015) fra KLD:

- *Tapet av verneverdige kulturminner skal minimeres. Innen 2020 skal det foreligge oversikter over verneverdige kulturminner og kulturmiljø for hver kommune som grunnlag for å prioritere et utvalg som skal tas vare på.*
- *Et prioritert utvalg automatisk freda og andre arkeologiske kulturminner skal ha et ordinært vedlikeholds nivå innen 2020.*
- *Et representativt utvalg kulturminne og kulturmiljø skal være vedtaksfreda innen 2020.*
- *Freda bygninger, anlegg og fartøy skal ha et ordinært vedlikeholds nivå innen 2020.*

I 2013 var totalt 54 km² kulturmiljø og 211 km² arkeologiske kulturminner fredet etter kulturminneloven.

6.4 Friluftsliv og tilgjengelighet

Landbrukets mål her er å bidra til et rikt og variert friluftsliv for opplevelser og aktivitet. Områder av verdi for friluftslivet skal sikres og forvaltes slik at naturgrunnet blir tatt vare på, samtidig som allemannsretten blir holdt i hevd.

Miljødepartementet har en nasjonal strategi på området: «National strategi for et aktivt friluftsliv – En satsing på friluftsliv i hverdagen; 2014-2020» Der sies det at «Landbrukets kulturlandskap oppfattes av de fleste som rekreasjonsområder med stor tilgjengelighet. En spredt bruk av utmarka representerer sjelden noen problemer, verken for eier eller bruker. Et problem kan imidlertid oppstå dersom området ønskes åpnet med veier, som kan medføre større trafikk og mer organisert bruk av området. Grunneiere kan ha en økonomisk virksomhet i sine områder, og økt bruk kan føre til tap eller ulemper, som kan medføre krav om kompensasjon.»

I Meld. St. 18 (2015-2016) Friluftsliv, heter det at: «Allemannsretten legger til rette for at alle kan bruke jordbruksarealer til friluftsliv, innenfor klare rammer, da innmark på grunn av matproduksjonen er mindre tilgjengelig for friluftsliv enn utmarksområder. Det er likevel gode muligheter for friluftsliv i jordbrukslandskapet. Jordbrukets kulturlandskap byr på store opplevelser med ulike produksjoner, ville arter, kulturminner og ulike anlegg.»

6.5 Avrenning til vann

I rapporten «Helhetlig gjennomgang av miljøvirkemidler i jordbrukspolitikken» sies det følgende: «*Verkemidla i nasjonalt og regionale miljøprogram skal bidra til at jordbruksproduksjonen fører til minst mogleg forureining og tap av næringsstoff. Arbeidet med å redusere utslepp til jord, vatn og luft blir følgt opp gjennom dei regionale miljøprogramma. Departementet legg opp til ei vidare satsing for å redusere forureininga av fosfor, nitrogen og erosjon til vassdrag og kystområde.*»

6.5.1 Tilførsler av næringsalter

Norge har gjennom EØS-avtalen tatt inn EUs Rammedirektiv for vann i norsk lov gjennom forskrift for vannforekomster (vannforskriften). Den har som mål at *alle vannforekomster innen 2021 skal oppnå eller opprettholde minst god kjemisk og økologisk tilstand.*

Avrenning av næringsstoffer og plantevernmidler, samt erosjon av partikler fra jordbruket er med på å påvirke vannkvaliteten i vassdrag og hav. I ferskvatn er det viktigst å redusere tilførslene av fosfor, som kan øke algeveksten i innsjøene.

I 2010 ble de første forvaltningsplanene etter vannforskriften godkjent. De omfatter ca. 20 prosent av alle vannområdene. Tiltakene for disse områdene skal gjennomføres fram til 2015. For øvrige vannområder skal forvaltningsplanene foreligge i 2015, og gjennomføres fram til 2021.

Som et grunnlag for videre arbeid blir det gjennomført en risikovurdering av alle vannforekomster. Per januar 2016 er mer enn 28 000 vannforekomster risikovurdert. Ifølge rapporten *Jordbruk og miljø 2016/14* fra SSB oppgir Miljødirektoratet ingen risiko for 60 prosent av de norske vannforekomstene. Når det gjelder overflatevann gjenstår det å klassifisere i overkant av 5 prosent. Av det som er klassifisert har 71

prosent god eller svært god tilstand, mens 29 prosent har moderat eller dårligere tilstand. I Nord-Norge har mer enn 80 prosent av de klassifiserte vannforekomstene god eller særs god tilstand. Dårligst tilstand er det i Agderfylkene hvor bare en fjerdedel av vannforekomstene har god eller særs god tilstand.

Helhetlig forvaltning av vannet der det renner fra fjell til fjord forutsetter samarbeid i vannområdene som ofte går på tvers av kommune- og fylkesgrenser. Alle sektorer som bruker og påvirker vann må delta med sin kunnskap, målformuleringer og løsninger. Ved prioritering av tiltak ses effekt opp mot kostnad ved at de mest kostnadseffektive tiltakene prioriteres.

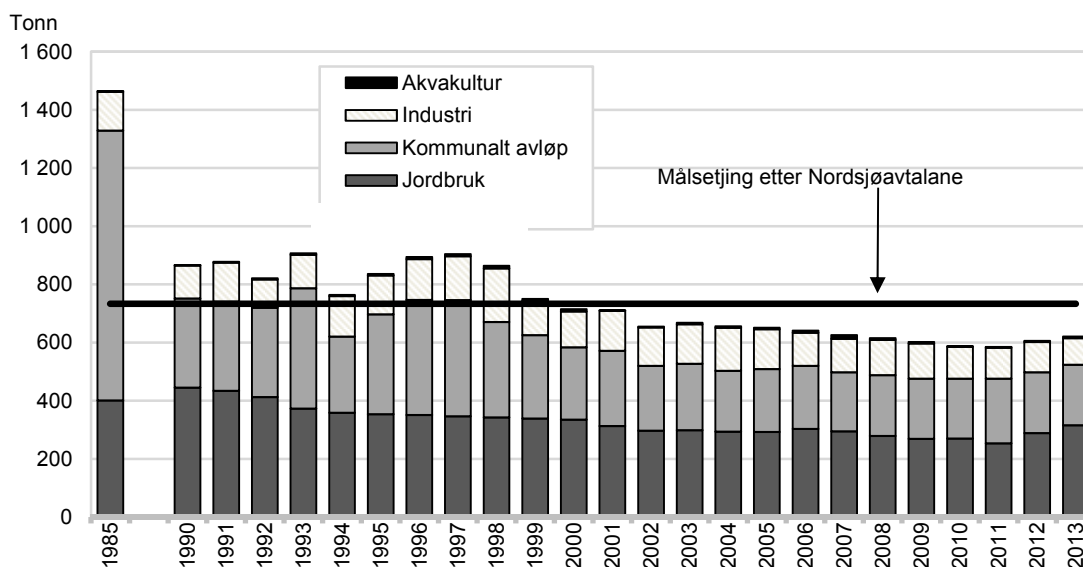
NIVA har beregnet utslipp av fosfor (tabell 6.3) til kysten for ulike regioner og utslippskilder. Totalt utgjorde jordbrukets andel 7,1 prosent av samlet fosforutslipp. For Glomma og Vest-Viken er jordbruket største utslippskilde, med henholdsvis 55 og 53 prosent. For Agder og Rogaland er jordbrukets andel henholdsvis 13 og 12 prosent, mens de øvrige regionene til sammen har 4 prosent andel fra jordbruket.

Tabell 6.3 Utslipp av fosfor i tonn til vannregionene i 2013. Tonn P

	Jordbruk	Komm. avløp	Industri	Akvakultur	Sum
Glomma	212	120	55	0	387
Vest-Viken	93	63	21	0	177
Agder	21	36	6	102	165
Rogaland	108	159	58	581	906
Hordaland	35	214	26	1 597	1 872
Sogn og Fjordane	45	43	5	788	881
Møre og Romsdal	60	126	38	1 156	1 380
Trøndelag	174	159	44	1 529	1 906
Nordland	35	138	28	1 669	1 870
Troms	17	70	3	941	1 031
Finnmark	3	38	1	746	788
Sum	803	1 166	285	9 109	11 363

Kilde: NIVA og SSB

En viktig del av Norges innsats for å bedre miljøforholdene i norske kystfarvann har vært styrt av Nordsjødeklarasjonen (Nordsjøavtalen) hvor Norge har forpliktet seg til å redusere utslipp av fosfor og nitrogen til Nordsjøen og Skagerak med 50 prosent fra nivået i 1985. For fosfor (figur 6.4) har utslippene gått nedover siden 1997 og har vært mindre enn målsettinga siden år 2000. Samlet utslipp av fosfor var 621 tonn i 2013. Jordbrukets andel ble redusert fra 401 tonn i 1985 til 254 tonn i 2011. I 2013 utgjør jordbrukets andel 316 tonn, som tilsvarer 51 prosent av de menneskeskapte tilførslene av fosfor til dette havområdet.

Figur 6.4 Tilførsel av fosfor (tot-P) til området Svenskegrensa-Lindesnes i tonn

Kilde: NIVA

Selv om målsettingen for Nordsjøavtalen ikke er nådd var det en betydelig reduksjon i tilførselen av nitrogen fra 1985 til 2005. For 2006–2013 er utslippene noe høyere. I 2013 var samlet menneskeskapt utslipp 23 039 tonn. Dette er 29 prosent mindre enn i 1985. I 2013 kom 13 397 tonn (58 prosent) av totalt nitrogenutslipp i dette havområdet fra jordbruket. Jordbrukets relative andel av totalt nitrogenutslipp har økt fra 45 prosent i 1985.

De viktigste økonomiske virkemidlene med hensyn til avrenning fra jordbruket er tilskudd gjennom de regionale miljøprogrammene (RMP), tilskudd til spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL) og sentrale og lokale/regionale miljøkrav. RMP-midlene går til årlige tiltak som å la åkeren ha plantedekke (stubb) over vinteren eller å så fangvekster. SMIL-midlene går til vedlikehold eller bygging av mer faste installasjoner som for eksempel reparasjon av rør og kummer og bygging av fangdammer.

Totalt ble det i 2014 gitt 158 mill. kr gjennom RMP til vannmiljøtiltak. Omtrent 8 100 jordbruksbedrifter søkte om tilskudd til avrenningstiltak i 2014. Tilskudd til avrenningstiltak blir fra og med 2013 delt inn i prioriterte områder og andre områder. 61 prosent av RMP-tilskudd til tiltak mot avrenning gikk i 2014 til prioriterte områder og 39 prosent til andre områder.

Det ble også gitt tilskudd til spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL) til vannmiljøtiltak. Disse ble særlig nyttet til hydrotekniske tiltak, med over 86 prosent av samlet tilskudd på 46 mill. kr i 2014. Det ble gitt flest tilsagn om tilskudd til fangdammer og våtmarker i Rogaland, Vestfold og Østfold i 2014.

Landbruksdirektoratet oppgir i *Miljøstatus i landbruket 2015* at det for 2015 ble gitt 154 mill. kr i tilskudd gjennom RMP og 38 mill. kr gjennom SMIL. Nedgangen fra 2014 skyldes reduserte budsjetttrammer for de to tilskuddsordningene.

I tillegg finnes ulike juridiske virkemidler, og en betydelig innsats ved FoU-tiltak og informasjon/rådgivning innenfor vannområdet.

Rapporten *Miljøstatus i landbruket for 2015* fra Landbruksdirektoratet viser økning i arealet med ingen jordarbeiding fra 2005 til 2011, avløst av en nedgang fram til 2013 og deretter forholdsvis uendret. Men pga. reduksjon i samlet kornarealet er andelen med redusert jordarbeiding i 2015 på samme nivå som i 2005, dvs. ca. 42 prosent.

Resultatene fra Program for jord- og vannovervåking (JOVA) ved NIBIO har gitt nyttig informasjon for arbeidet med å redusere utslipp til vann. JOVA programmet overvåker 10–11 nedbørsfelt som representerer viktige jordbruksområder i landet. Ved noen av feltene har det vært gjort registreringer av partikler, plantenæringsstoffer og rester av plantevernmidler helt siden 1992.

6.5.2 Jordarbeiding og erosjon

Sentralt for å redusere avrenning og erosjon fra jordbruksarealene, er å nytte en praksis ved jordarbeiding som minsker risikoen for avrenning/erosjon fra arealene og til vassdrag. Det er åpenåkerarealet som er særlig utsatt for avrenning/erosjon. Andelen åpenåkerareal (inkludert hage) økte fram til 1990-tallet, men har siden gått ned, slik det går fram av tabell 6.5 og figur 6.6.

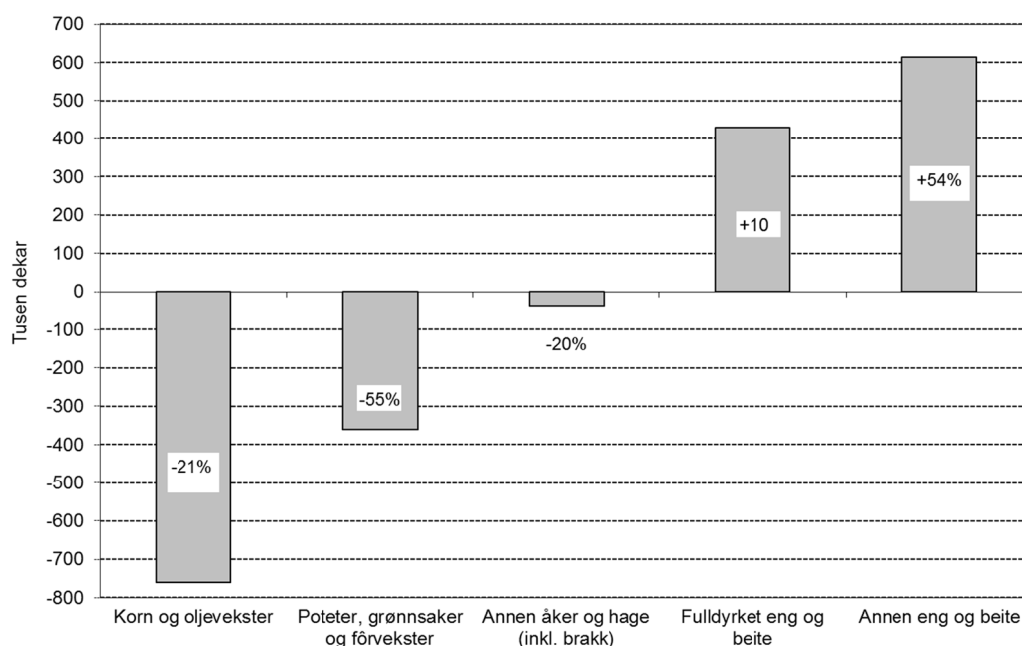
Tabell 6.4 Utviklingen i åpenåker- og kornarealet 1970–2015

	1970	1980	1990	2006	2010	2014	2015*
Åpenåkerareal i % av fulldyrket areal	45,5	49,0	50,5	43,2	42,6	41,0	40,8
Kornareal i % av åpenåkerareal	70,5	78,6	81,3	87,0	86,8	86,5	86,7

*Foreløpige tall

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket og Statistisk Sentralbyrå

Nedgangen i andelen av åpenåkerareal av fulldyrket areal fra 1990 henger sammen med at korn- og potetarealet har blitt redusert mer enn det fulldyrkede arealet.

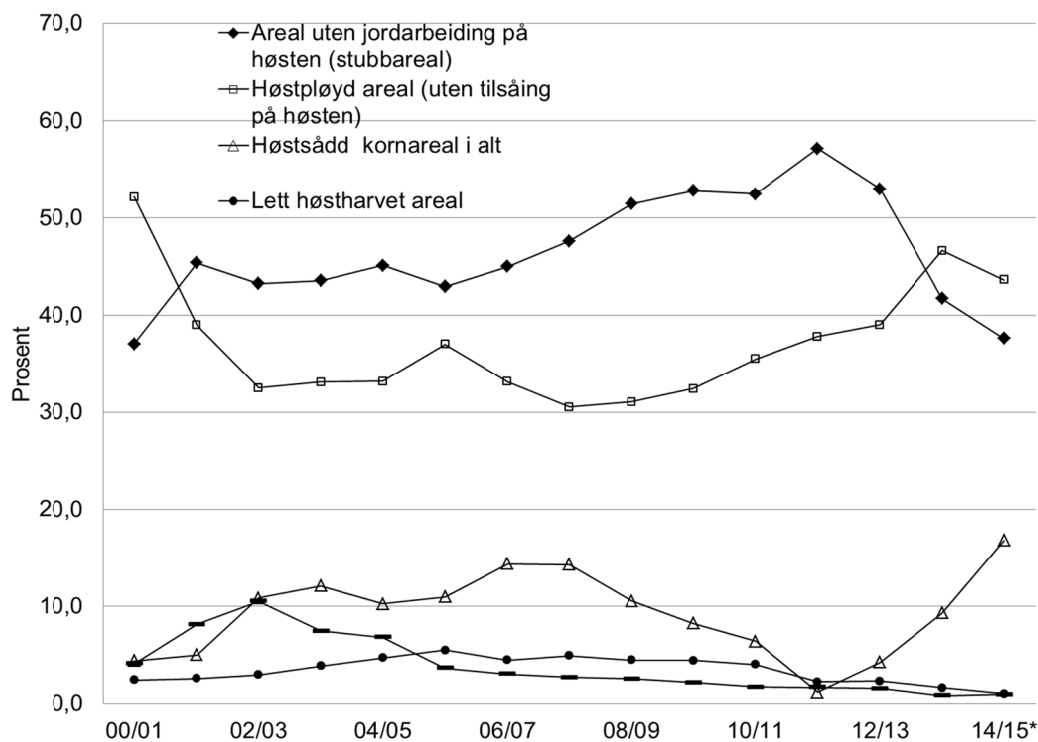
Figur 6.5 Endring i arealbruken fra 1990–2015

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

Figur 6.6 viser utviklingen i korn- og oljevekstarealet i landet fordelt etter jordarbeidingsmetode og tidspunkt for såing.

Høstpløyd kornareal uten plantedekke var på 52 prosent av arealet i sesongen 00/01. Andelen var nede på ca 30 prosent i 07/08, men har økt igjen til 43,6 prosent i sesongen til 14/15.

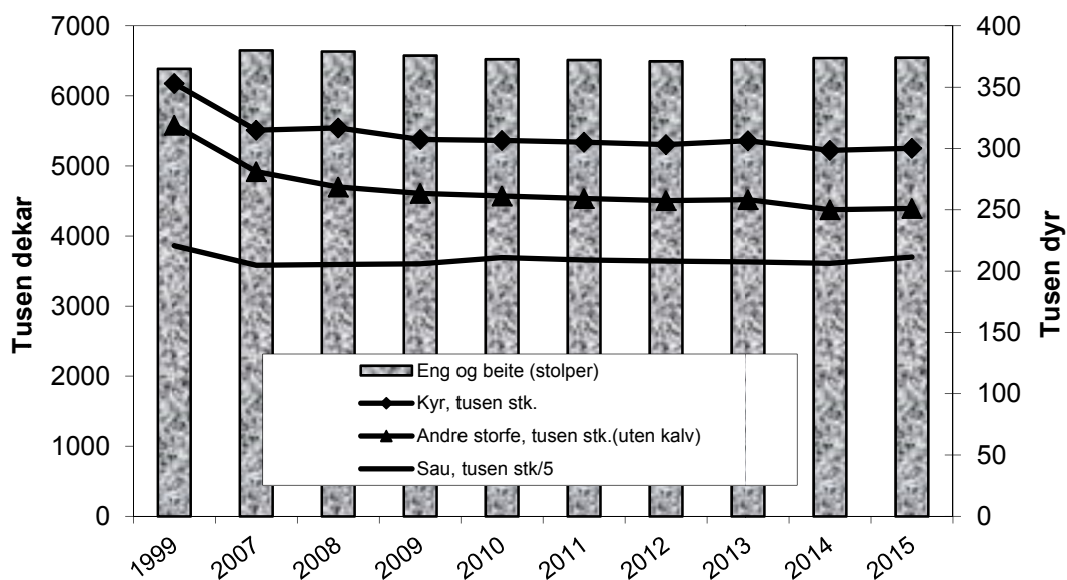
Åkerareal i stubb regnes å ha en reduserende, det vil si positiv effekt på arealavrenningen. Dyrking av høstkorn (som blir sådd om høsten) regnes for å være mer positivt med hensyn til arealavrenningen enn høstpløying. Det var minst høstsådd areal høsten 2011, med 1,2 prosent av kornarealet. Dette har økt i årene etterpå, og foreløpige tall for 2015 viser at 16,8 prosent av kornarealet i 2015 ble sådd høsten 2014.

Figur 6.6 Metode for jordarbeiding og tidspunkt for såing for korn og oljevekster

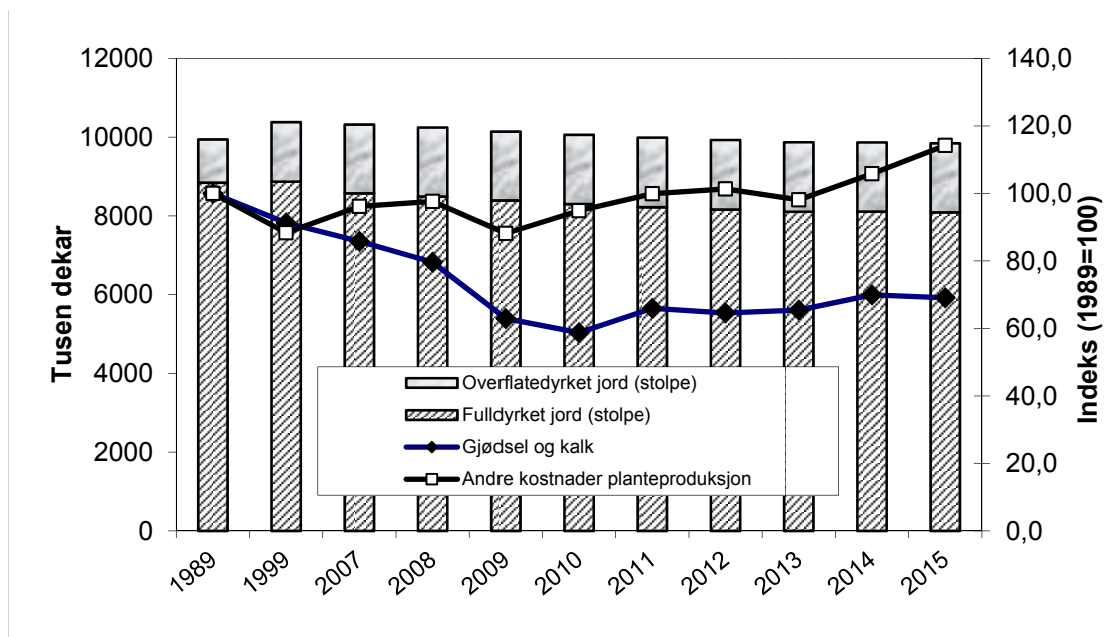
Kilde: Statistisk sentralbyrå

Figur 6.7 viser utviklingen i antall grovfôrdyr sammen med utviklingen i grovfôrareal og figur 6.8 viser volumendring av innsatsfaktorer sammen med arealutviklingen. Figurene indikerer at det de siste årene er en tendens til ekstensivering av arealbruken.

Figur 6.7 Utviklingen i eng- og beiteareal og grovfôrdyr

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

Figur 6.8 Utvikling i areal og volumendringer av innsatsfaktorer

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

6.5.3 Gjødselforbruk

Riktig gjødning, det vil si samsvar mellom næringstilførsel og næringsopptak, er viktig for å unngå avrenning av næringsstoffer. Riktiggere gjødning skjer ved forbedrede gjødningstyper, gjødningplanlegging og rett valg av spredetidspunkt.

Tabell 6.5 viser at forbruket av mineralgjødning per dekar var 22 prosent lavere i 2015 enn i 1985. Dette skyldes redusert fosforgjødning og at det gjennomgående brukes gjødningstyper med større nitrogeninnhold. N-forbindelsen i de fleste gjødningstyper har en forurenende virkning på jordsmonnet. Forbruket av mineralgjødning per daa jordbruksareal var synkende fra 2005 til og med 2010, men økte til 46,9 kg per dekar i 2015.

Grovt regnet trengs 1 kg kalk, tilsvarende 2 kg kalksteinsmel, for å nøytralisere virkningen av 1 kg N i fullgjødning. Tilførselen av kalk, gjennomsnittet av alle kalkslag, var ca. 18 kg per dekar i 2015, jf. tabell 6.4. For å opprettholde pH-nivået i vanlig jord trengs imidlertid 50–100 kg kalksteinsmel per dekar. Dette skyldes effekten av den generelle forureningen. Kalkingsbehovet varierer ellers mye landet over og er foruten selve gjødningen avhengig av jordart, klima og vekster.

Tabell 6.5 Mineralgjødning og kalk i mill. kg og kg per dekar jordbruksareal

	1985	1999	2005	2010	2014	2015*
Mineralgjødning:						
Totalt, mill. kg	590	516	511	387	455	462
Kg/daa jordbruksareal	60,2	49,4	49,3	38,5	46,1	46,9
Kalk:						
Totalt, mill. kg	340	275	206	168	180	175
Kg/daa jordbruksareal	40,8	26,5	19,9	16,7	18,3	17,8

* Foreløpige tall

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

På grunn av gjødning som betydelig kostnadspost, har utviklingen i forbruket av gjødning hatt spesiell oppmerksomhet. Forbruket av næringsstoffer pr daa har fra 2008/09 vist en jevn økning, med mest markant økning for nitrogen, men de siste tre år har N og P-nivået vært relativt stabilt og en liten og jevn økning for K- nivået. Det kan forklares med større oppmerksomhet om riktig gjødning i kombinasjon med husdyrgjødning og oppdaterte gjødningsnormer.

Tabell 6.6 Næringsforbruk av nitrogen, fosfor og kalium brukt i jordbruket¹

	Jordbr. areal 1000 daa	Nitrogen, N		Fosfor, P		Kalium, K		Verdistoff Tonn
		Tonn	Kg/daa	Tonn	Kg/daa	Tonn	Kg/daa	
2004/05	10 354	106 882	10,3	12 660	1,2	45 926	4,4	165 468
2005/06	10 345	104 088	10,1	12 431	1,2	45 359	4,4	161 878
2006/07	10 320	107 588	10,4	12 155	1,2	45 253	4,4	164 996
2007/08	10 245	101 882	9,9	11 526	1,1	43 324	4,2	156 732
2008/09 ²	10 143	92 781	9,1	8 465	0,8	32 907	3,2	134 154
2009/10 ²	10 060	83 982	8,3	7 831	0,8	31 943	3,2	123 756
2010/11	9 989	95 522	9,6	8 779	0,9	34 694	3,5	138 995
2011/12	9 929	94 454	9,5	8 121	0,8	32 792	3,3	135 368
2012/13	9 871	95 706	9,7	8 475	0,9	32 699	3,3	136 880
2013/14	9 859	101 933	10,3	8 974	0,9	33 645	3,4	144 552
2014/15	9 845	102 933	10,5	9 284	0,9	34 043	3,5	146 105
2015/16 ³	9 825	103 220	10,5	9 296	0,9	35 717	3,6	151 150

1) Korrigert for forbruk til grønntanlegg og hager

2) Inkl. verdistoff av 55 000 tonn gjødning i 2008/09 og 10 000 tonn gjødning i 2009/10 hamstret fra 2007/08

3) Basert på Yaras prognose på om lag 462 000 tonn

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

Mest mulig spredning av gjødning i vekstsesongen er viktig for en bedre utnyttelse av næringsstoffene. Samtidig reduseres risikoen for avrenning. I kornproduksjonen er våronna det dominerende tidspunkt for gjødning. Delt gjødning (gjødning både i våronn og seinere i vekstperioden) er stort sett aktuelt kun ved dyrking av mathvete. Arealet med delt gjødning i kornproduksjonen er dermed avhengig av omfanget av hvetedyrkingen, hvor delt gjødning er betinget av økonomien i dyrkingen.

SSB gjennomførte i 2013 en kartlegging av gjødsel og gjødsling i norsk jordbruk. Kartlegginga viste at om lag 3,8 mill. dekar jordbruksareal ble tilført husdyrgjødsel i 2013. I 2015 ble det søkt om tilskudd til miljøvennlig spredning av husdyrgjødsel på totalt 233 000 dekar.

6.6 Utslipp til luft

I Prop.1S (2015-2016) sies det at «Gjennom metodar for berekraftig produksjon skal landbruket bidra til redusert forureining og utslepp av klimagassar, leggje til rette for auka opptak av klimagassar og for nødvendig tilpassing av produksjonen til klimaforholda i framtida».

Landbruket er den viktigste kilden til utslipp av metan (CH₄) og lystgass (N₂O). I tillegg står jordbruket for ca 92 prosent av utslippet av ammoniakk, som kan ha forsurende virkning i jord og vatn.

I tillegg bidrar også forbruk av mineralsk gjødsel indirekte med CO₂ og N₂O-utslipp. 88 prosent av metanutslippene kommer fra dyrenes fordøyelse, resten kommer fra håndtering av husdyrgjødsel. Lystgass dannes ved nedbryting av nitrogenforbindelser i jord og lagret husdyrgjødsel under oksygenfattige forhold. Økt tilførsel av nitrogen-forbindelser, for eksempel ved gjødsling, øker dannelse og utslipp av lystgass. Utslipp av CO₂ stammer fra bruk av traktorer, maskiner og oppvarming, men utgjør en liten andel av landbrukets utslipp av klimagasser.

Fra planteproduksjonen kommer det betydelige klimagassutslipp, både direkte og indirekte. Direkte gjennom produksjon av N₂O relatert til fremstillingen av mineralgjødsel, og som resultat av gjødselbruk, arealbruksendringer og avrenning. Indirekte gjennom utslipp av CH₄ i produksjon av husdyrgjødsel og CO₂-utslipp fra diesel ved bruk av maskiner.

Når det gjelder lystgass er det usikkerhet knyttet til beregninger av utslipp og effekter av tiltak. Det kan forekomme store episodiske utslipp av lystgass som et resultat av kompliserte sammenhenger mellom temperatur, nedbør, drenering og nitrogenatilgang. NIBIO har påvist mangedoblet utslipp fra dårlig drenert jord under i nedbørsperioder sammenlignet med moderat drenert jord.

Tabell 6.7 viser status for utslipp av klimagassene metan (CH₄) og lystgass (N₂O) fra landbrukssektoren omregnet til 1 000 tonn CO₂-ekvivalenter. Landbrukets utslipp var i 2014 på totalt 4,3 mill. CO₂-ekvivalenter. Jordbruket er den viktigste kilden til utslipp av metan og lystgass, med henholdsvis 48 og 68 prosent av landets samlede utslipp.

CO₂-utslipp i jordbruket vises ikke i tabell 6.2. Utslipp av CO₂ stammer fra bruk av fossilt drivstoff til traktorer, maskiner og oppvarming, men utgjør en liten andel av landbrukets utslipp av klimagasser

Tabell 6.7 Klimagasser fra planteproduksjon og husdyrbruk i Norge, omregnet til CO₂-ekvivalenter. 1 000 tonn

	1990		2000		2013		2014	
	CH ₄	N ₂ O	CH ₄	N ₂ O	CH ₄	N ₂ O	CH ₄	N ₂ O
Husdyrtarmgass	2 552		2 535	-	2 313	-	2 249	
Husdyrgjødsel	331	596	315	597	322	575	310	562
Mineralgjødning		516	-	502	-	454	-	478
Jordbruk annet		688	-	695	-	672	-	686
Sum	2 883	1 800	2 850	1 794	2 635	1 701	2 559	1 726

Kilde: SSB

Utslipp av CO₂ og N₂O fra produksjonsprosessen av mineralgjødning og stasjonær forbrenning av mineralgjødning inngår ikke i utslippene fra jordbrukssektoren i sektorregnskapet fra SSB vist i tabell 6.6. Disse utslippene utgjorde 535 tusen tonn CO₂ og 368 tusen tonn CO₂-ekvivalenter N₂O i 2014. Utslippene fra jordbruk har vært relativt stabile fra år til år. Siden 1990 har utslippene gått ned med 13 prosent, hovedsakelig på grunn av færre storfe og redusert bruk av gjødning. Utslippene fra jordbruket i tabell 6.6 utgjorde 8 prosent av samtlige klimagassutslipp i 2014.

I tillegg til utslippene vist i 6.6 er det også et tap av CO₂ fra dyrket jord. Globalt utgjør dette ca. 20 prosent av de totale menneskeskapte klimagassutslippene. I Norge er dette tapet hovedsakelig knyttet til tap fra dyrket myr og mineraljord. Beregning av tap fra jord er vanskelig og metodene er under stadig bedring. For myrjord har NIBIO estimert det årlige tapet fra dyrket myr til ca. 1,8 tonn CO₂ per dekar, og totalt 1,4 mill. tonn CO₂. Dette er mindre enn tidligere beregninger. Reduksjonen skyldes både at arealet med myrjord er redusert, og reduksjon i tap per dekar på grunn av at myra blir stadig mer omdannet. NIBIO har i sin modell for beregning av CO₂-tap fra mineraljord, i tillegg til tap fra åkerjord, også tatt med binding eller tap i grasmark. Det årlige tapet fra mineraljord er nå beregnet til 0,2 mill. tonn CO₂.

Siden 1920-tallet har avvirkingen av norsk skog vært lavere enn tilveksten. Det innebærer større opptak enn utslipp av CO₂ i skogen. Beregninger fra Institutt for skog og landskap viser netto opptak av klimagasser i 2011 til 32,4 mill. tonn CO₂. Dette tilsvarer omtrent 60 prosent av de totale klimagassutslippene de siste årene.

6.7 Plantevernmidler

Landbrukets mål for dette område er å redusere avhengigheten av plantevernmidler og å redusere helse- og miljørisikoen ved bruk av plantevernmidler.

Forsvarlig håndtering og bruk av plantevernmidler har betydning både for den enkelte bruker, brukerens nærmiljø og for å unngå rester i mat og fôr. Forhold vedrørende plantevernmidler er regulert i Lov om matproduksjon og mattrygghet mv. (av 19.12.2003 nr. 124) med tilhørende forskrifter. Mattilsynet er ansvarlig godkjenning-myndighet for plantevernmidler i Norge. Det kreves dokumentert at nye midler er like gode eller bedre enn allerede godkjente preparater eller metoder, og det kreves autorisasjon for omsetning og yrkesmessig bruk av plantevernmidler.

Forskrift om plantevernmidler (ikrafttredelse 1.6.2015) setter krav om at det ved yrkesmessig bruk skal føres sprøytejournal, og at det kun skal brukes spredeutstyr som er godkjent ved en funksjonstest. Endring i forhold til forrige forskrift er at det nå skal inn en vurdering knyttet til integrert plantevern og det skal beskrives hvilke alternative behandlinger som er vurdert.

Nedenfor (tabell 6.8) er forbruket av plantevernmidler i landbruket angitt i mill. kr sammen med omsatt mengde virksomt stoff av plantevernmidler. Tallene for omsatt mengde gjelder salg fra importør til distributør/forhandler, og gir dermed ikke det faktiske salget av det enkelte preparat fra forhandler hvert år. Noe av dette vil dessuten gå til sektorer utenom jordbruket. Mengden av virksomt stoff er ikke direkte sammenlignbar fra ett år til et annet. Det skyldes at det er stadig utskifting av preparater med ulik konsentrasjon og virkningsgrad. Omsetningsstatistikken vil også være preget av endringer i avgiftssystemet.

Total omsetning av virksomt stoff i kilo i 2014 var det høyeste registrerte etter 1999. Omsetningen av yrkespreparater var høyere enn på lenge, mens omsetningen av hobbypreparater ble lavere enn de fire foregående årene. Mengden jernsulfat utgjør omtrent 90 prosent av totalmengden til privatbruk. Mengden hobbypreparater utgjorde omtrent 15 prosent av total mengde plantevernmidler i 2014.

I 2015 er det omsatt betydelig lavere mengde virksomt stoff. Dette kan skyldes at enkelte preparater fikk endret/høyere miljøavgift som følge av ny vurdering av preparatene. Dette førte til at det i 2014 ble kjøpt inn preparater for bruk flere år framover.

Tabell 6.8 Forbruk av plantevernmidler i mill. kr, og omsatt mengde av ulike stoffer

	1985	1990	1999	2006	2010	2014	2015
Mill. kr ¹⁾	374,6	349,8	371,9	331,9	290,5	392,3	384,5
<i>Omsatt mengde virksomt stoff, 1 000 kg²⁾</i>							
Ugrasmidler	1 236,2	965,1	448,7	549,7	577,7	692,2	439,2
Soppmidler	138,4	1 53,0	219,9	103,7	87,5	121,8	92,9
Skadedyrmidler	38,7	19,0	23,8	8,3	5,7	6,9	7,4
Andre midler	116,1	46,4	103,9	60,7	65,9	62,2	82,8
Totalt, 1 000 kg²⁾	1 529,3	1 183,5	796,3	719,9	736,8	883,1	622,3

1) Verdi av plantevernmidler brukt i jordbruket omregnet til faste 2015-kroner

2) Total grossistomsetning

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket og Mattilsynets omsetningsstatistikk for plantevernmidler

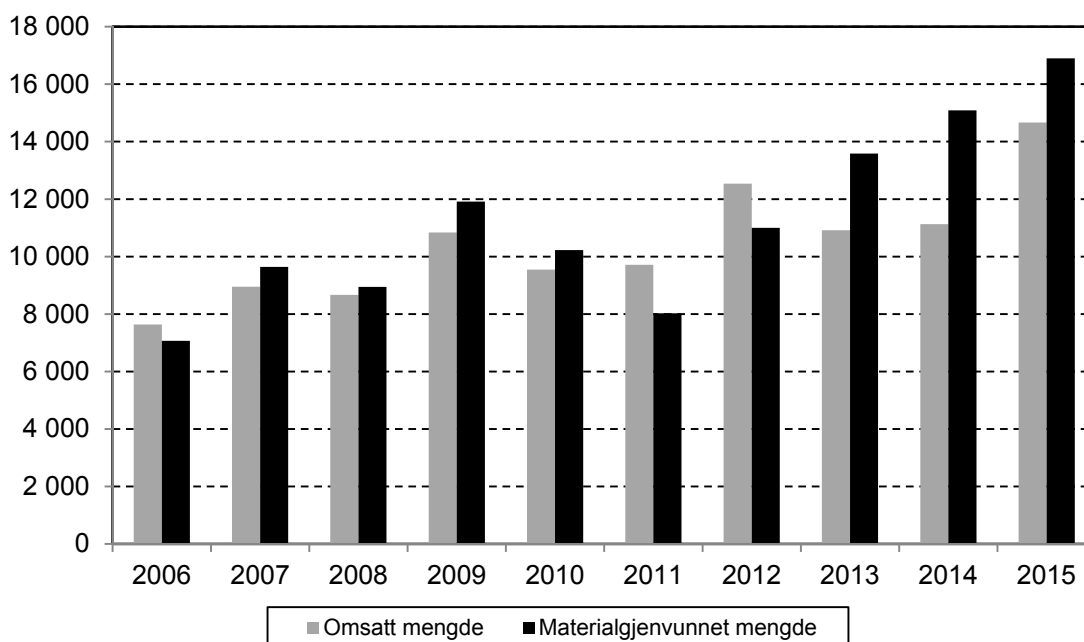
6.8 Innsamling av landbruksplast

Et nasjonalt mål på dette området er at mengden avfall til gjenvinning skal være om lag 80 prosent, basert på at mengden avfall til gjenvinning skal økes i tråd med det som er et samfunnsøkonomisk og miljømessig fornuftig nivå.

Landbruket er en stor forbruker av ulike plastprodukter. Systemet med returordning av plast finansieres ved at importører og produsenter av plast betaler et emballasjevederlag. Vederlagssatsen økte i 2015 fra kr 1,15 til kr 1,35 per kg.

Det ventes ytterligere økning for å nå målet om at emballasjevederlaget skal dekke alle kostnader knyttet til innsamling og gjenvinning. Grønt Punkt Norge AS står for innkreving av dette vederlaget. Innsamling av landbruksplast organiseres lokalt av bønder i samarbeid med lokale innsamlere. Det finnes ca. 230 leveringssteder for landbruksplast.

Figur 6.11 viser omsatt og gjenvunnet landbruksfolie ifølge Grønt Punkt. Dette gjelder folie til rundballer, rundballenett, solfangerfolie, plansilofolie, dekkfolie og plastsekker brukt i jord- og hagebruk. I 2015 ble det omsatt 14 668 tonn plastfolie til jord- og hagebruket, og materialgjenvunnet 16 900 tonn. Grønt Punkt forklarer den forholdsvis store forskjellen mellom omsatt og materialgjenvunnet mengde i enkelte år med blant annet lageroppbygging i noen år og lagernedbygging i andre år. For 2015 oppgis det ikke noe lagerendring. I vekten av gjenvunnet mengde inngår også forurensinger, dvs. jord, stein og is. Over tid vil mengdene som gjenvinnes nærme seg omsatt mengde. Eventuell differanse kan skyldes at plast som ikke egner seg til gjenvinning brukes til produksjon av energi, og at noe plast blir behandlet ulovlig.

Figur 6.11 Fakturert omsatt og materialgjenvunnet jordbruksfolie 2006–2015. Tonn

Kilde: Grønt Punkt Norge AS

7 Inntekter, økonomiske forhold og levekår

I Prop.1S (2015-2016) sies det at «Regjeringa vil sikre landbruket føreseielege rammevilkår som kan bidra til at den samla lønsemda i næringa kan bli betre i åra som kjem», og vidare at «Det er avgjerande at utøvarane i landbruket skal kunne ha ei inntektsutvikling og sosiale vilkår på line med andre grupper».

7.1 Utvikling i vederlag til arbeid og egenkapital for Totalkalkylens normaliserte regnskaper

Tabell 7.1 viser utviklingen i vederlag til arbeid og egenkapital²⁵ ifølge totalkalkylens registrerte og normaliserte regnskaper. Det er normaliserte regnskaper som legges til grunn i jordbruksforhandlingene.

Tabell 7.1 Vederlag til arbeid og egenkapital ifølge normaliserte og registrerte regnskaper. Kr/årsverk. Løpende kroner, avrundet

	2002	2005	2010	2012	2014	2015*
Normaliserte regnskaper:						
Nivå	153 600	240 100	256 000	252 300	273 600	313 700
Endring fra foregående år	-2 900	29 400	17 700	-3 700	21 300	40 000
Registrerte regnskaper:						
Nivå	151 400	231 400	240 000	253 800	283 900	329 900
Endring fra foregående år	800	31 100	17 900	13 800	30 100	46 000

* Foreløpige tall

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

Hovedårsaker til forskjeller mellom normaliserte og registrerte regnskaper er:

- I normaliserte regnskaper forutsettes et «normalår» med blant annet normalårsavlinger i planteproduksjonen, mens registrerte regnskaper bygger på faktiske registreringer, blant annet for avlinger.
- Andre viktige forskjeller er rentekostnadene hvor det regnes gjennomsnitt av siste tre år i normalisert regnskap.

²⁵ Vederlag til arbeid og egenkapital omfatter driftsoverskuddet pluss kostnadene til leid arbeid minus jordbrukets andel av utgifter til renter og kår. Jordbrukets andel av utgifter til renter og kår settes lik den prosentandelen som verdien av eiendelene i jordbruket utgjør av sumverdien av alle eiendeler

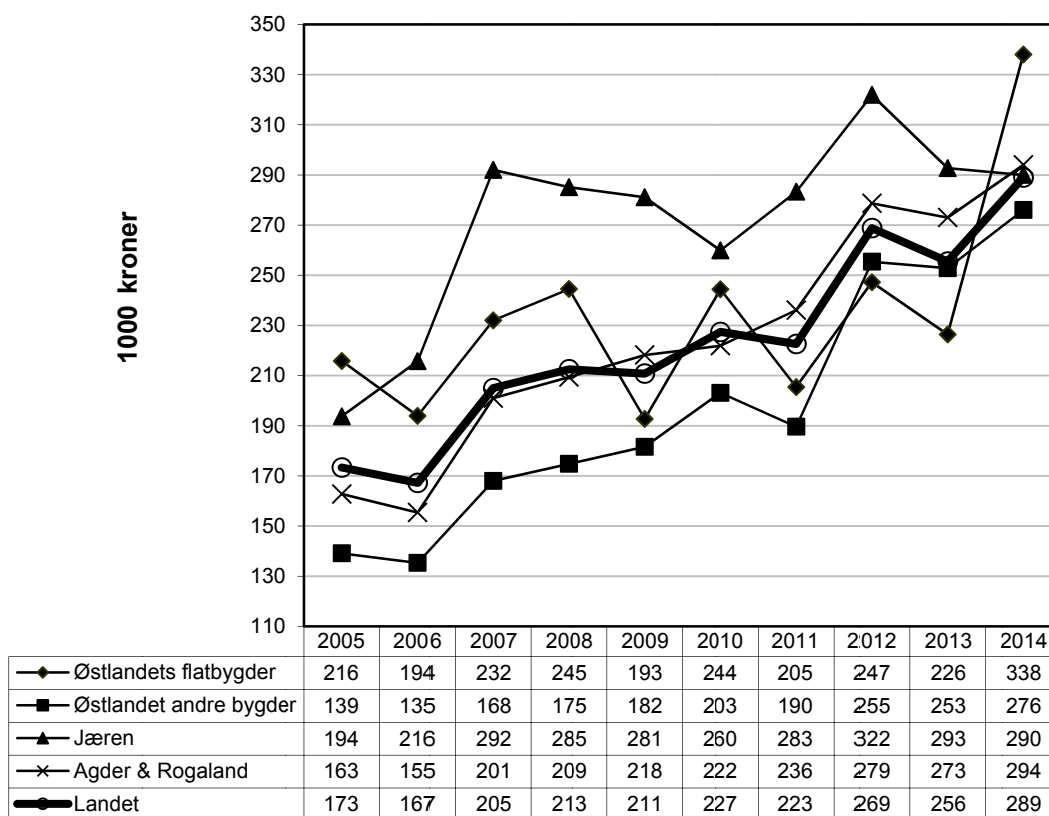
7.2 Utvikling i vederlag til arbeid og egenkapital for de enkelte områdene, driftsformene og størrelsesgruppene

Dette kapitlet bygger på Driftsgranskingene som er en regnskapsundersøkelse for 800–900 jordbruksbedrifter der «en vesentlig del av de samlede inntektene til familien kommer fra jordbruket». Driftsgranskingene dekker hele landet og grupperer jordbruksbedriftene etter område, produksjon og størrelsesgrupper.

7.2.1 Inntekt etter område

Figur 7.1a viser utviklingen i vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk for jordbruksbedrifter i de sørlige og østlige delene av landet slik det går fram av Driftsgranskingene. I figuren ligger det også inne en linje for hele landet. Resultatet for jordbruksbedrifter i Østlandets «andre bygder» ligger ofte lavest i undersøkelsen. Dette blant annet på grunn av at brukene med best resultat (korn/svin) ligger på flatbygdene, og at de fleste sauebrukene, som har dårligere resultat, ligger i «andre bygder».

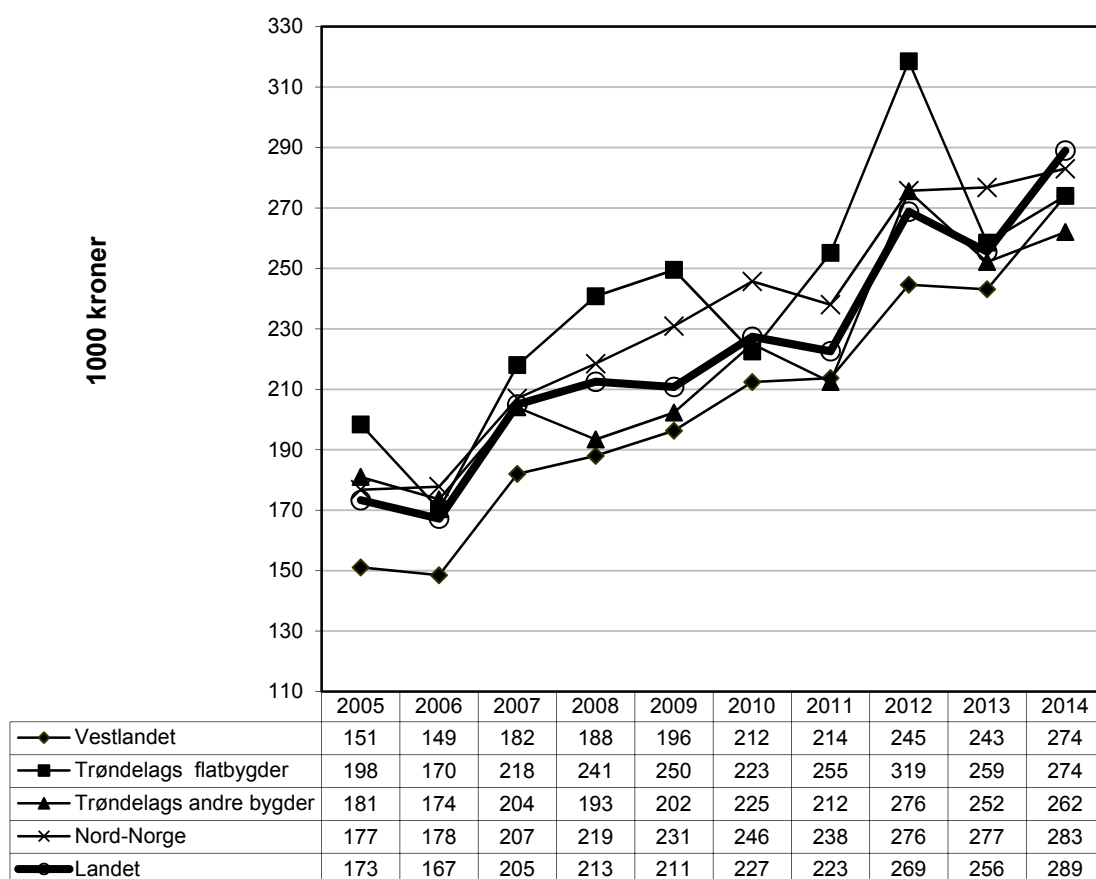
I 2014 hadde alle landsdeler, unntatt Jæren, framgang i lønnsomheten. Framgangen skyldes blant annet gode vekstvilkår over hele landet, som ga økte avlinger av god kvalitet. I tillegg økte produksjonen og produktprisene. I 2013 var lave grovfôravlinger, nedgang i melkepris og nedgang i inntekter fra svinehold hovedårsakene til nedgangen.

Figur 7.1a Vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk for områder i det østlige og sørlige Norge. Nominelle 1 000-kroner

Kilde: NIBIO. Driftsgranskingene

Figur 7.1b viser utviklingen i vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk for jordbruksbedrifter i det vestlig, midtre og nordlige Norge. I likhet med figur 7.1a har også denne med linje for hele landet. I disse landsdelene dominerer grovfôrbaserte produksjoner, og variasjonene mellom år er ikke så store. De aller fleste år har jordbruksbedrifter i Trøndelags flatbygder et resultat som ligger godt over landsgjennomsnittet, mens jordbruksbedrifter på Vestlandet hvert år har av de svakeste resultatene i undersøkelsen. Men i 2014 hadde alle landsdelene i figuren lavere lønnsomhet enn landsgjennomsnittet, tross økt lønnsomhet fra 2013. Forklaringen på økningen i 2014 og nedgangen i 2013 er den samme som for figur 7.1a.

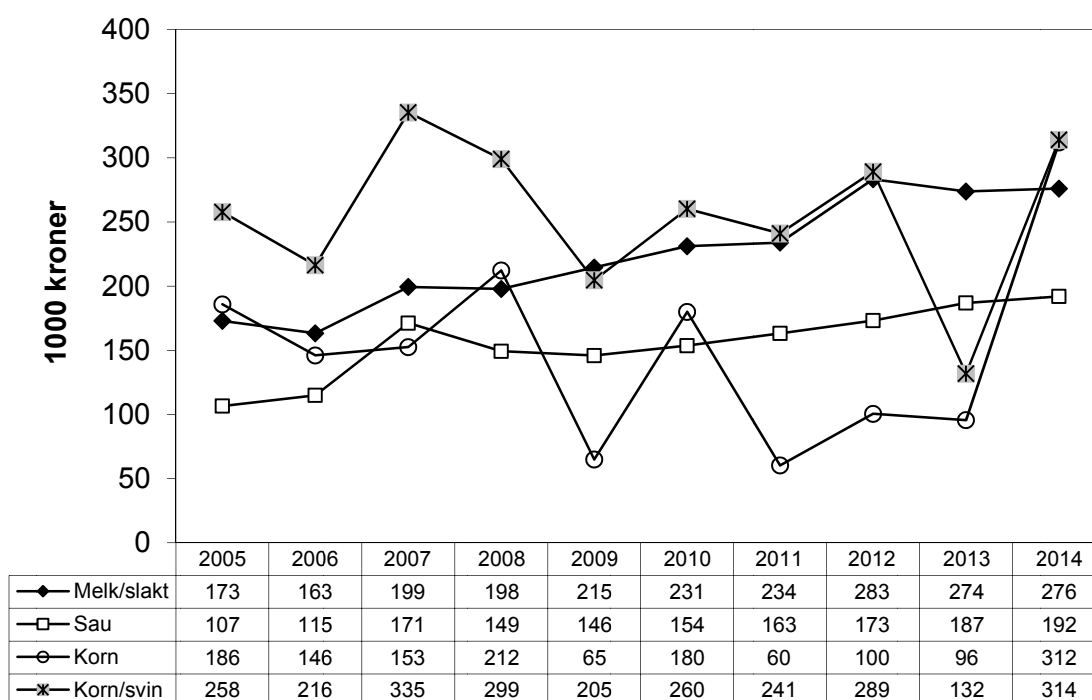

Figur 7.1b Vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk for områder i Vest-Norge, Midt-Norge og Nord-Norge. Nominelle 1 000-kroner

Kilde: NIBIO. Driftsgranskingene

7.2.2 Inntekt etter produksjon

Figur 7.2 viser utvikling i vederlag til arbeid og egenkapital siste 10 år for en del utvalgte driftsformer i Driftsgranskingene. Driftsformer med korn varierer mye med de meteorologiske forholdene, mens grovfôrbaserte produksjoner har mye mindre variasjoner. I 2014 hadde driftsformen korn en kraftig oppgang fra et dårlig år i 2013. Også driftsformen korn/svin hadde en kraftig økning. I 2013 hadde driftsformen korn/svin en betydelig nedgang, og dette skyldes både lavere salgsinntekter for svinekjøtt, lavere inntekter av korn på grunn av mindre avlinger, og dessuten betydelig økte kraftfôrkostnader.

Figur 7.2 Vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk for utvalgte produksjoner.

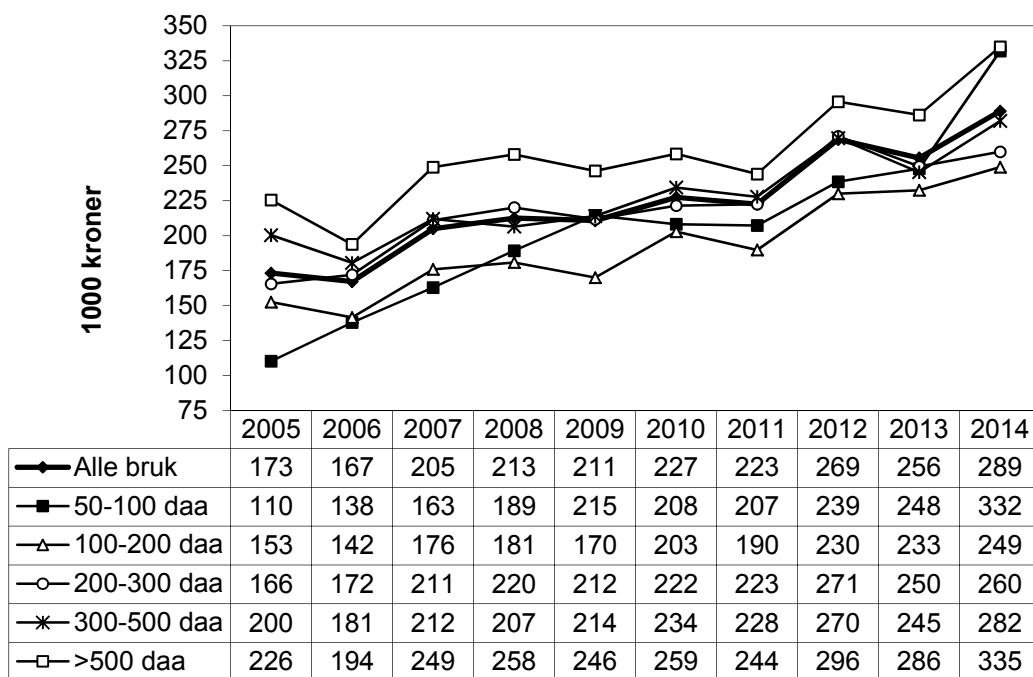
Nominelle 1 000 kroner

Kilde: NIBIO. Driftsgranskingene

7.2.3 Inntekt etter bruksstørrelse

Figur 7.3 viser endringen fra år til år i vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk for forskjellige arealgrupper i Driftsgranskingene.

Gruppene over 300 dekar har større årlig variasjon enn de mindre brukene, noe som blant annet skyldes at store bruk i gjennomsnitt har stort kornareal. Årsvariasjonen på inntektskurven for gruppene over 300 dekar har ganske godt samsvar med årsvariasjonen i kornavlingene.

Figur 7.3 Vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk for arealgrupper. Nominelle 1 000 kroner

Kilde: NIBIO. Driftsgranskingene

7.3 Alminnelig inntekt

Alminnelig inntekt omfatter alle skattepliktige inntekter, der de viktigste er lønn, pensjoner, overskudd fra næringsvirksomhet, renteinntekter og andre kapitalinntekter. Fra summen av inntekter trekkes alle fradrag, blant annet minstefradrag (kun i lønnsinntekt), fagforeningskontingent, premie til egen pensjonsforsikring, renteutgifter og jordbruksfradrag.

Tabell 7.2 til tabell 7.8 viser utviklingen i alminnelig inntekt fordelt etter jordbruksareal, brukers alder, kornareal, antall melkekyr og antall sauer. Tabell 7.2 og 7.3 har samme innhold, men den ene viser tall kun for bruker og den andre tall for bruker med eventuell ektefelle/samboer. Det samme gjelder tabell 7.4 og 7.5. Tabell 7.6 til 7.8 (som viser alminnelig inntekt inndelt etter kornareal, antall melkekyr og antall sauer) viser totaltall for bruker og eventuell ektefelle/samboer.

Det var 73 prosent av brukerne som hadde ektefelle/samboer i 1995, og fra og med 2008 har andelen vært ca. 77 prosent. Det blir derfor inntektene for ektefellene/samboerne til denne andelen som regnes med i statistikken sammen med inntektene til det totale antall brukere. Det er ikke tatt hensyn til hvorfra ektefellene henter sin inntekt. Fylkesvis fordeling av alminnelig inntekt vises på <http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>.

Legg merke til at det kan være flere produksjoner på samme jordbruksbedrift i grupperingene i tabellene. Brukene i den største arealgruppa har hele tiden hatt størst alminnelig inntekt.

Fra 2013 til 2014 har alminnelig inntekt økt med ca. seks prosent både for bruker og for bruker og ektefelle/samboer.

Tabell 7.2 Alminnelig inntekt for bruker fordelt etter jordbruksareal. 1 000 kr

Arealgruppe, dekar	1992	1995	1999	2010	2013	2014
0– 99	136,7	155,0	195,2	292,4	351,3	366,1
100–199	166,1	176,8	208,8	282,1	331,8	353,5
200–299	190,1	205,4	222,0	277,7	314,9	337,3
300–499	209,0	249,3	259,4	300,1	333,6	345,2
> 500	274,9	348,1	473,2	372,3	392,4	456,6
Alle	154,2	174,3	214,5	293,2	339,8	362,1

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Bøndernes inntekt og formue

Tabell 7.3 Alminnelig inntekt for bruker og eventuell ektefelle/samboer fordelt etter jordbruksareal. 1 000 kr

Arealgruppe, dekar	1992	1995	1999	2010	2013	2014
0– 99	195,8	222,4	291,9	473,1	563,9	589,3
100–199	240,8	259,2	314,0	462,2	541,7	573,5
200–299	281,8	303,5	337,7	464,3	535,4	567,9
300–499	303,1	357,9	396,4	502,8	560,8	581,2
> 500	385,8	488,7	628,6	604,4	664,0	736,9
Alle	222,6	252,6	321,0	481,5	560,0	592,6

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Bøndernes inntekt og formue

Tabell 7.4 viser alminnelig inntekt etter brukers alder. For både bruker og bruker med ektefelle/samboer har hovedtrenden vært at de over 70 år har lavest alminnelig inntekt.

Hovedtrenden i begge tabellene er at alminnelig inntekt øker opp til brukeren er 49 år, for deretter å reduseres med økende alder.

Tabell 7.4 Alminnelig inntekt for bruker fordelt etter brukers alder¹⁾. 1 000 kr

Aldersgruppe	1992	1995	1999	2010	2013	2014
< 39	144,1	164,9	190,6	260,7	278,1	284,6
40–49	171,6	195,1	235,6	317,5	356,7	375,9
50–59	164,6	187,8	234,1	311,4	354,2	386,7
60–65	153,6	159,8	203,9	278,2	361,9	389,7
66–69	130,7	130,9	164,7	254,2	348,5	369,6
> 70	101,2	112,7	147,0	218,8	296,8	317,9

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Bøndernes inntekt og formue

Tabell 7.5 Alminnelig inntekt for bruker og eventuell ektefelle/samboer fordelt etter brukers alder¹⁾. 1 000 kr

Aldersgruppe	1992	1995	1999	2010	2013	2014
< 39	195,4	220,0	272,2	416,0	451,8	462,1
40–49	263,7	294,8	359,5	521,7	600,4	632,9
50–59	243,1	284,5	357,8	520,5	594,4	638,5
60–65	216,7	229,8	306,9	461,4	587,9	631,2
66–69	176,1	181,3	246,8	414,1	535,2	566,5
> 70	127,3	145,4	189,5	328,4	443,7	474,8

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Bøndernes inntekt og formue

Tabell 7.6 viser alminnelig inntekt for bruker med eventuell ektefelle/samboer i forhold til kornareal. Også her ser vi at trenden er økt alminnelig inntekt med økt areal. Alle størrelsesgrupper hadde økning i alminnelig inntekt fra 2013 til 2014.

Tabell 7.6 Alminnelig inntekt for bruker og eventuell ektefelle/samboer fordelt etter kornareal¹⁾. 1 000 kr

Arealgruppe, dekar	1992	1995	1999	2010	2013	2014
1–99	219,3	255,1	338,1	516,3	604,6	637,7
100–199	239,5	297,5	379,6	548,2	627,5	681,0
200–299	282,5	337,5	453,9	564,9	645,3	692,3
300–499	312,4	402,4	485,6	618,1	691,8	761,5
> 500	407,4	574,9	561,4	707,6	792,7	910,3

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Bøndernes inntekt og formue

Tabell 7.7 viser hvordan alminnelig inntekt varierer med antall melkekyr. I hele perioden øker alminnelig inntekt for bruker og ektefelle/samboer med antall kyr.

Tabell 7.7 Alminnelig inntekt for bruker og eventuell ektefelle/samboer fordelt etter antall melkekyr¹⁾. 1 000 kr

Besetningsstørrelse	1992	1995	1999	2010	2013	2014
1–9	218,7	228,8	279,2	349,1	436,7	438,0
10–19	271,3	275,6	307,4	402,4	455,7	473,4
20–39	330,4	350,3	366,2	465,1	503,8	515,7
> 40	380,7	399,3	424,0	569,4	520,7	539,1

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Bøndernes inntekt og formue

Tabell 7.8 viser alminnelig inntekt for bruker med eventuell ektefelle/samboer på bruk med sau, gruppert etter besetningsstørrelse. I alle år har brukene med mer enn 200 sauer hatt høyest alminnelig inntekt. På sauebrukene ser vi ikke en så klar tendens til at økende besetningsstørrelse gir økende alminnelig inntekt.

Tabell 7.8 Alminnelig inntekt for bruker og eventuell ektefelle/samboer fordelt etter antall sauer per 1. juni¹⁾. 1 000 kr

Besetningsstørrelse	1992	1995	1999	2010	2013	2014
1– 49	200,9	217,1	283,7	449,0	519,7	550,4
50– 99	224,2	231,9	291,1	442,0	517,7	536,8
100–199	212,7	231,6	288,9	438,7	516,0	544,6
> 200	237,5	241,2	342,5	504,0	615,9	677,4

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Bøndernes inntekt og formue

I tabell 7.9 har vi delt den alminnelige inntekten i intervaller. Tabellen viser hvor stor andel av henholdsvis bruker og bruker pluss eventuell ektefelle/samboer som ut fra skatteligningen 2014 havnet i de ulike intervallene. Brukere som har alminnelig inntekt over kr 300 000 utgjør 48,5 prosent i 2014, mot 45,8 prosent i 2013.

Tabell 7.9 Andel brukere og brukere pluss evt. ektefelle/samboer fordelt etter alminnelig inntekt. prosent, 2014

Alminnelig inntekt i 1 000 kroner	Uten eller negativ	1– 100	100– 200	200– 300	300– 400	400– 500	500– 750	Over 750
Kun bruker	5,9	10,8	16,2	18,7	16,7	11,6	12,7	7,4
Bruker og evt. ektefelle/samboer	3,1	4,4	7,2	9,8	12,0	12,4	26,3	24,9

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Bøndernes inntekt og formue. Levekår

7.4 Levekår

7.4.1 Næringsinntekt og jordbruksfradrag

I Prop.1S (2015-2016) sies det at «Regjeringa vil styrkje bruk som har ressursgrunnlag til å vere heiltidsbruk.»

Tabell 7.10 nedenfor viser den relative betydningen av inntekt fra jordbruket. Grunnlaget er selvangivelsesdata og post 2.7.7 i selvangivelsen: Næringsinntekter ifølge næringsoppgave i jordbruk, gartneri mv. Den sammenlignes med bruttoinntekten for bruker og ektefelle/samboer. Bruttoinntekt er lønnsinntekter, næringsinntekter, pensjoner og kapitalinntekter. Tabell 7.10 til 7.14 inkluderer også jordbruksbedrifter under 5 dekar.

Av bruk med selvangivelsesdata var 26,9 prosent uten positiv næringsinntekt fra jordbruket i selvangivelsen i 2014. Totalt for landet henter 18,9 prosent av alle brukere over halvparten av bruttoinntekta fra næringsinntekt i jordbruket. I 1999 var tilsvarende andel 35 prosent.

Tabell 7.10 Andel næringsinntekt fra jordbruk av bruttoinntekt¹⁾. Tall for brukere og ektefelle/samboer. Prosentandel fylkesvis 2014, og landstall 2013, 2010 og 1999

	Antall brukere	Andel næringsinntekt av bruttoinntekt, prosent					
		Uten	< 10	10-49	50-89	> 90	> 50
Østfold	2 172	27,9	26,3	30,3	12,8	2,7	15,5
Akershus/Oslo	2 099	31,4	25,5	32,6	9,3	1,1	10,4
Hedmark	3 257	28,0	18,2	34,8	15,1	3,9	19,0
Oppland	4 485	25,8	19,0	34,5	16,6	4,1	20,7
Buskerud	2 172	28,8	26,5	33,4	9,6	1,8	11,4
Vestfold	1 414	28,5	25,5	30,3	13,2	2,5	15,7
Telemark	1 422	39,5	26,6	25,4	6,6	2,0	8,6
Aust-Agder	662	34,4	20,1	31,3	12,1	2,1	14,2
Vest-Agder	1 044	35,3	21,8	28,1	12,1	2,7	14,8
Rogaland	4 121	18,6	19,9	36,8	19,0	5,6	24,6
Hordaland	3 010	34,6	26,8	27,9	8,1	2,6	10,7
Sogn og Fjordane	2 881	24,5	21,2	38,4	12,7	3,1	15,8
Møre og Romsdal	2 597	28,6	18,9	32,6	14,6	5,3	19,9
Sør-Trøndelag	2 807	27,3	17,1	32,8	17,7	5,1	22,8
Nord-Trøndelag	3 047	20,7	19,0	33,3	20,7	6,2	26,9
Nordland	2 127	21,9	14,4	34,7	20,4	8,6	29,0
Troms	936	18,8	17,8	38,1	17,3	7,9	25,2
Finnmark	304	32,6	14,5	29,3	14,8	8,9	23,7
<i>Hele landet, 2014</i>	<i>40 557</i>	<i>26,9</i>	<i>21,0</i>	<i>33,2</i>	<i>14,7</i>	<i>4,2</i>	<i>18,9</i>
<i>Hele landet, 2013</i>	<i>41 161</i>	<i>27,5</i>	<i>20,5</i>	<i>32,6</i>	<i>15,3</i>	<i>4,1</i>	<i>19,4</i>
<i>Hele landet, 2010</i>	<i>43 615</i>	<i>23,8</i>	<i>20,8</i>	<i>33,1</i>	<i>17,2</i>	<i>5,1</i>	<i>22,3</i>
<i>Hele landet, 1999</i>	<i>69 910</i>	<i>26,4</i>	<i>14,2</i>	<i>24,3</i>	<i>20,9</i>	<i>14,1</i>	<i>35,0</i>

1) Sum lønnsinntekt, næringsinntekt, pensjoner og kapitalinntekt

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Selvangivelsesdata 2014

Tabell 7.11 viser tilsvarende fordeling ut i fra jordbruksareal i drift. I størrelsesgruppen fra 5 til 49 dekar er 53,6 prosent av brukerne uten næringsinntekt, og bare 3,8 prosent av brukerne henter mer enn 50 prosent av bruttoinntekten fra jordbruket. Med unntak av den minste gruppen øker andelen brukere som henter mer enn 50 prosent av bruttoinntekten fra jordbruket, med økende bruksstørrelse.

På landsbasis er det 4,2 prosent av brukene som henter mer enn 90 prosent av inntekta fra jordbruket i 2014, og det er en nedgang fra 14 prosent i 1999.

Tabell 7.11 Andel næringsinntekt fra jordbruk av bruttoinntekt¹⁾. Tall for bruker og ektefelle/samboer. Prosentandel for ulike arealgrupper. 2014

Arealgruppe, Dekar	Antall Brukere	Andel næringsinntekt av bruttoinntekt, prosent					
		Uten	< 10	10-49	50-89	> 90	> 50
< 5	1 047	25,4	16,2	33,5	20,0	4,9	24,9
5-49	4 018	53,6	27,0	15,6	2,9	0,9	3,8
50-99	7 243	46,2	29,9	19,6	3,2	1,1	4,3
100-199	11 408	27,8	26,2	34,0	9,3	2,7	12,0
200-299	7 180	14,2	17,4	43,7	18,9	5,7	24,6
300-499	6 167	10,9	10,5	42,8	27,7	8,1	35,8
> 500	3 494	8,0	6,2	40,7	36,2	8,9	45,1
<i>Alle</i>	<i>40 557</i>	<i>26,9</i>	<i>21</i>	<i>33,2</i>	<i>14,7</i>	<i>4,2</i>	<i>18,9</i>

1) Sum lønnsinntekt, næringsinntekt, pensjoner og kapitalinntekt

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Selvangivelsesdata 2014

Tabell 7.12 viser en tilsvarende fordeling etter alder på bruker. Med unntak av de over 70 år, hvor bare 3 prosent henter mer enn 50 prosent av inntekten fra jordbruket, er det ikke store forskjeller mellom aldersgruppene. Vedlikehold og avskrivninger vil påvirke næringsinntekten. Det er derfor ikke urimelig at de yngste i etableringsfasen og de eldste der en del har trappet ned drifta, vil ha flere brukere uten positiv næringsinntekt.

Tabell 7.12 Andel næringsinntekt fra jordbruk av bruttoinntekt¹⁾. Tall for bruker og ektefelle/ samboer. prosentandel for ulike aldersgrupper. 2014

Alders- Gruppe	Antall brukere	Andel næringsinntekt av bruttoinntekt, prosent					
		Uten	0-10	10-49	50-90	> 90	> 50
< 30	1 408	35,7	12,6	28,8	15,4	7,6	23,0
30-39	5 442	31,5	18,8	30,2	14,6	4,9	19,5
40-49	11 093	26,0	20,7	32,6	15,8	5,0	20,8
50-59	12 241	23,8	20,8	34,2	16,5	4,7	21,2
60-69	8 165	26,0	23,4	34,7	13,5	2,4	15,9
> 70	2 208	35,3	26,1	35,6	3,0		3,0
<i>Alle</i>	<i>40 557</i>	<i>26,9</i>	<i>21</i>	<i>33,2</i>	<i>14,7</i>	<i>4,2</i>	<i>18,9</i>

1) Sum lønnsinntekt, næringsinntekt, pensjoner og kapitalinntekt

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Selvangivelsesdata 2014

St.meld. nr. 19 (1999-2000) gikk inn for å «bruke skatt i inntektspolitikken i jordbruket, innføre fradrag i positiv næringsinntekt i jordbruket som kompensasjon for reduserte målpriser.» Det generelle fradraget er på 63 500 kr. Det gis ytterligere fradrag på 38 prosent beregnet av den delen av næringsinntekt i jord- og hagebruk som ligger mellom 63 500 og 334 290 kr, slik at maksimalt fradrag i 2014 blir 166 400 kr. Maksimalt jordbruksfradrag gir 46 592 kr i spart skatt.

Frdraget gjelder for beregning av alminnelig inntekt og har ingen virkning på personinntekten.

Tabell 7.13 viser omfanget av brukere som vil kunne benytte fradraget. Grunnlaget for fradraget vil i tillegg til det som føres i næringsoppgaven, også inkludere sykepenger fra jordbruket. Det blir et tillegg til næringsinntekten i tabellen, men forskjellen blir liten.

Av tabellen går det fram at 23,5 prosent av jordbruksbedriftene hadde inntekt på mer enn 334 290 kr fra jordbruket i næringsoppgaven i 2014, og dermed lå an til å utnytte jordbruksfradraget maksimalt etter reglene for 2014.

Tabell 7.13 Inntektsposisjon i forhold til jordbruksfradraget. Tall for bruker og ektefelle/samboer inndelt etter næringsinntekt per bedrift, fylkesvis, 2014

	Antall Brukere	Næringsinntekt per jordbruksbedrift, andel i gruppa. %				
		Uten	1 – 63 500	63 501– 199 999	200 000 – 334 289	334 290 og mer
Østfold	2 172	27,9	19,1	22,2	8,4	22,4
Akershus/Oslo	2 099	31,4	16,4	23,5	10,9	17,8
Hedmark	3 257	28,0	15,3	19,7	10,8	26,2
Oppland	4 485	25,8	15,4	22,5	12,8	23,5
Buskerud	2 172	28,8	19,7	25,0	10,2	16,3
Vestfold	1 414	28,5	17,6	21,4	9,1	23,4
Telemark	1 422	39,5	22,9	18,2	9,9	9,5
Aust-Agder	662	34,4	19,0	20,2	9,2	17,1
Vest-Agder	1 044	35,3	20,5	15,7	10,4	18,0
Rogaland	4 121	18,6	14,7	22,3	11,5	33,0
Hordaland	3 010	34,6	23,0	19,5	10,1	12,8
Sogn og Fjordane	2 881	24,5	18,0	25,9	14,0	17,6
Møre og Romsdal	2 597	28,6	16,0	20,0	12,3	23,1
Sør-Trøndelag	2 807	27,3	13,8	19,5	12,4	27,1
Nord-Trøndelag	3 047	20,7	15,6	19,5	11,7	32,5
Nordland	2 127	21,9	14,6	19,2	12,6	31,7
Troms	936	18,8	17,1	21,9	13,6	28,6
Finnmark	304	32,6	13,5	17,1	7,6	29,3
<i>Hele landet</i>		<i>26,9</i>	<i>17,0</i>	<i>21,2</i>	<i>11,4</i>	<i>23,5</i>
Antall	40 557	10 917	6 893	8 605	4 618	9 524

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Selvangivelsesdata 2014

Tabell 7.14 viser tilsvarende etter størrelsesgrupper. Vi ser at andelen som vil kunne utnytte maksimalt fradrag (dvs. at de har inntekt på minimum 334 290 kr) øker med økende bruksstørrelse over 50 dekar.

Tabell 7.14 Inntektsposisjon i forhold til jordbruksfradraget. Tall for bruker og ektefelle/samboer inndelt etter inntektsnivå fra jordbruket og arealgruppe. 2014

Arealgruppe, Dekar	Antall brukere	Næringsinntekt per jordbruksbedrift, andel i gruppa. %				
		Uten	1– 63 500	63 501– 199 999	200 000– 334 289	334 290 og over
< 5	1 047	25,4	14,6	13,3	10,8	35,9
5– 49	4 018	53,6	26,0	12,3	3,7	4,4
50– 99	7 243	46,2	27,7	17,4	4,6	4,0
100–199	11 408	27,8	20,7	28,3	11,3	11,9
200–299	7 180	14,2	11,8	27,0	17,0	30,0
300–499	6 167	10,9	6,0	18,7	17,1	47,3
> 500	3 494	8,0	3,2	11,1	13,2	64,5
<i>Alle</i>	<i>40 557</i>	<i>26,9</i>	<i>17,0</i>	<i>21,2</i>	<i>11,4</i>	<i>23,5</i>

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Selvangivelsesdata 2014

7.4.2 Helse og arbeidsmiljø

Arbeidstilsynet har registrert 7 dødsulykker i jordbruk og skogbruk i 2014. Dette er 3 færre enn året før. Foreløpige tall for 2015 viser 6 dødsfall for samme gruppe.

Fra 2014 er den tidligere Landbrukets HMS-tjeneste (LHMS) blitt en del av Norsk Landbruksrådgivning (NLR). NLR-HMS har sammen med Arbeidsmedisinsk avdeling ved St. Olavs Hospital i Trondheim utarbeidet rapporten «Arbeidsmiljø og helse hos bønder 2014». Som tidligere år er rapporten basert på svar på spørreskjema fra medlemmene i NLR-HMS. NLR oppgir medlemstall per 12.2.2016 til totalt 9 697 medlemmer, herav 7 095 hovedmedlemmer (foretak), 2 584 nr. to medlemmer og 18 andre medlemmer. Sammenlignet med tilsvarende tall for utgangen av 2014 er det en nedgang på 224 hovedmedlemmer, 125 færre nr.to medlemmer og 2 flere andre medlemmer, totalt 347 færre medlemmer. Det opplyses at det alltid er en del bevegelse i medlemstallet rundt nyttår. Medlemstallet må også vurderes ut i fra nedgangen i antall landbruksforetak, og at det ikke er krav om bedriftshelsetjeneste i landbruket.

Ved siden av å få bistand til kartlegging av arbeidsmiljø og hjelp med arbeidsmiljøspørsmål på gården blir medlemmene i LHMS / NLR-HMS innkalt til en helseundersøkelse ca. hvert tredje år. I 2014 møtte 2 644 medlemmer fram til helseundersøkelse hos en bedriftshelsetjeneste tilsluttet NLR-HMS, og som i den sammenheng svarte på spørsmål i spørreskjemaet om miljø og helse. Antall som har svart på det enkelte spørsmål varierer noe.

Gårdbrukerne har vurdert standard på driftsbygninger, maskinpark og orden og renhold med henholdsvis 94,5, 98,4 og 98,3 prosent som god eller middels god. Blant deltakerne i helseundersøkelsen i 2014 som hadde opplysning om region og medlemstype var 1 988 gårdbrukere og 169 avløsere. 79 prosent av de som svarte på spørsmålet «Hvordan er helsa di for tida?» vurderte egen helse som god eller svært god. Dette er 2 prosentpoeng mer enn året før. Men samtidig er det til sammen søkt behandling for muskel og skjelettplager 914 ganger som hadde sammenheng med arbeid i landbruket..

Videre oppgis 645 tilfeller av hudplager og/eller luftsvogsplager som hadde sammenheng med arbeid i landbruket. Rapporten sier at det er litt bemerkelsesverdig at mer enn hver fjerde gårdbruker har hørselsskade grad II eller III. Det er fortsatt

nødvendig med fokus på systematisk forebygging av hørselsskader. 2 517 medlemmer hadde fått foretatt lungefunksjonsundersøkelse. Den viser at gårdbrukerne har dårligere lungefunksjon enn normaltallene.

6 prosent av gårdbrukerne og 9 prosent av avløserne oppgir at de i løpet av det siste året har hatt en skade som har medført problemer med å utføre arbeidet. 73 prosent av gårdbrukerne og 66 prosent av avløserne har vært sykemeldt det siste året. Ca. 47 prosent av dette sykefraværet hadde sammenheng med arbeid i landbruket. Alle gårdbrukerne rapporterte at de i løpet av det siste året hadde gjort arbeidsmiljøforberedende tiltak på gården.

Tabell 7.15 viser resultatene om hvordan bøndene opplever hverdagen.

Tabell 7.15 Utsagn om egen arbeidssituasjon. Helt eller delvis enig i følgende utsagn. Prosent

Påstand	2006	2008	2010	2012	2013	2014
Jeg har et variert og interessant arbeid	98	99	98	99	99	99
Å være min egen herre betyr mye for meg	94	94	94	94	95	95
Arbeidet gir meg liten eller ingen utfordring/ utvikling	17	16	16	13	14	15
Skriftlig dokumentasjon er nødvendig for å forbedre og kvalitetssikre drifta	81	76	79	79	79	80
Papir og formaliteter dreper arbeidslysten	66	65	66	69	68	66
Jeg savner ferie og fritid	61	63	61	59	59	54
Jeg har god tilgang til avløsning for ferie og fritid	69	62	68	68	68	68
Dagens rammebetingelser gjør videre drift av gården Umulig	28	29	32	30	29	26
Jeg ser positivt på muligheter for utvikling og videre drift av gården	81	84	86	87	86	87
Arbeidet som bonde gjør meg ensom	48	43	45	40	41	39
Det betyr mer at noen overtar, ikke hvem	70	68	70	68	70	71
Jeg er i tvil om noen av i familien vil drive gården videre	50	44	50	50	48	47

Kilde: Norsk Landbruksrådgivning

For de fleste av forholdene i tabellen over er det små forskjeller fra 2006 til 2014. Størst endring er det på påstanden «Arbeidet som bonde gjør meg ensom.» Her er det en nedgang på 9 prosentpoeng fra 2006. Også påstandene «Jeg savner ferie og fritid» og «Jeg ser positivt på muligheter for utvikling og videre drift av gården» har positiv utvikling med henholdsvis 7 og 6 prosentpoeng fra 2006 til 2014. Svakheten med denne undersøkelsen er at det er usikkert hvor representativ den er for norske bønder, i og med at utvalget er trukket fra medlemmene i NLR-HMS.

7.4.3 Velferd og avløsning

Undersøkelsen fra Landbrukshelsen viste at mange savnet ferie og fritid. Avløsertilskudd skal sikre husdyr-, plante- og honningprodusenter avløsning ved

sykdom, svangerskap, fødsel med videre²⁶. Husdyrprodusenter kan gis tilskudd hele året, mens plante- og honningprodusenter kan få tilskudd for perioden 15. april til 1. oktober etter nærmere regler. Det kan også gis tilskudd til avløsning ved ferie og fritid. Formålet er å hjelpe husdyrbrukere til ferie, ordnet fritid og avlastning i onnetider ved å bidra til finansiering av leid arbeid.

Landbruksvikarordningen skal avløse bøndene ved sykdom og krisesituasjoner. I 2014 var det 22 kommuner som var uten landbruksvikar, men de fleste av disse har ingen eller svært få foretak med husdyrproduksjon. Det er derfor mindre behov for landbruksvikar i disse kommunene. Landbruksdirektoratet har i 2014 fordelt 240 årsverk til landbruksvikarstillinger på fylkene, og videre har fylkene fordelt disse videre på de ulike avløserlagene. Landbruksdirektoratet betaler ut 270 200 kr i tilskudd per årsverk. Tabell 7.16 viser utbredelse og omfang av landbruksvikarordningen.

Tabell 7.16 Landbruksvikarordningen, omfang og finansiering

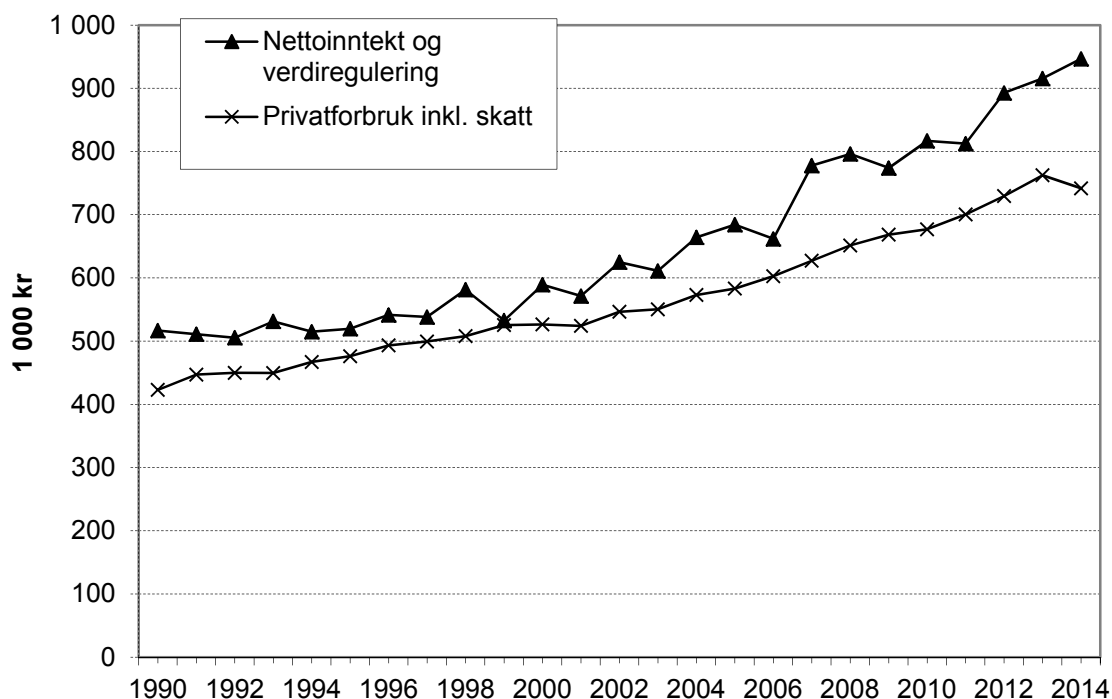
	1999	2009	2010	2013	2014
Antall med i ordningen:					
Kommuner	284	398	400	406	406
Jordbruksbedrifter	5 655	2 494	2 663	2 640	2 553
Finansiering mill. kr:					
Stat	18	60	60	59	65
Kommuner	36	0	0	0	0
Brukere:	41				
Betaling for sykdomsavløsning	17		47	46	44
Betaling for annen avløsning	8		18	20	22
Finansiering i alt	97	112	115	125	131

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Landbruksdirektoratet

7.5 Utvikling i egenkapital, gjeld, inntekt og forbruk

Figur 7.4 nedenfor viser endring i jordbruksfamiliens samlede inntekt og privatforbruk etter år 1990. Tallene er hentet fra Driftsgranskingene og er representative bare for hushold «der en vesentlig del av de samlede inntektene til familien kommer fra jordbruket». Driftsgranskingene har ikke tall for hele husholdet, men for «familien», det vil si bruker og eventuell partner og deres barn under 17 år.

²⁶ Landbruks- og matdepartementet (LMD) fastsatte 19. desember 2014 ny «forskrift om tilskot til avløsning ved sykdom og fødsel mv.». Forskriften trådte i kraft 1. januar 2015

Figur 7.4 Utvikling i nettoinntekt og privatforbruk i gjennomsnitt for brukerfamilien. 2014-kroner. 1 000 kr

Kilde: NIBIO. Driftsgranskingene

«Nettoinntekt og verdiregulering» er nettoinntekt og skattefrie inntekter, dvs. driftsoverskudd fra jordbruk, skogbruk og eventuelle andre næringer, lønnsinntekter, aksjeutbytte, sykepenger, pensjoner, renter og en innsatt verdi for familiens arbeid på nyanlegg. Fra dette trekkes gjeldsrenter og kårtytelse. Skattefrie inntekter kan være barnetrygd og andre skattefrie trygdeytelser, mottatt arv eller gave, pengegevinster, visse former for forsikringsutbetalinger og noen erstatninger.

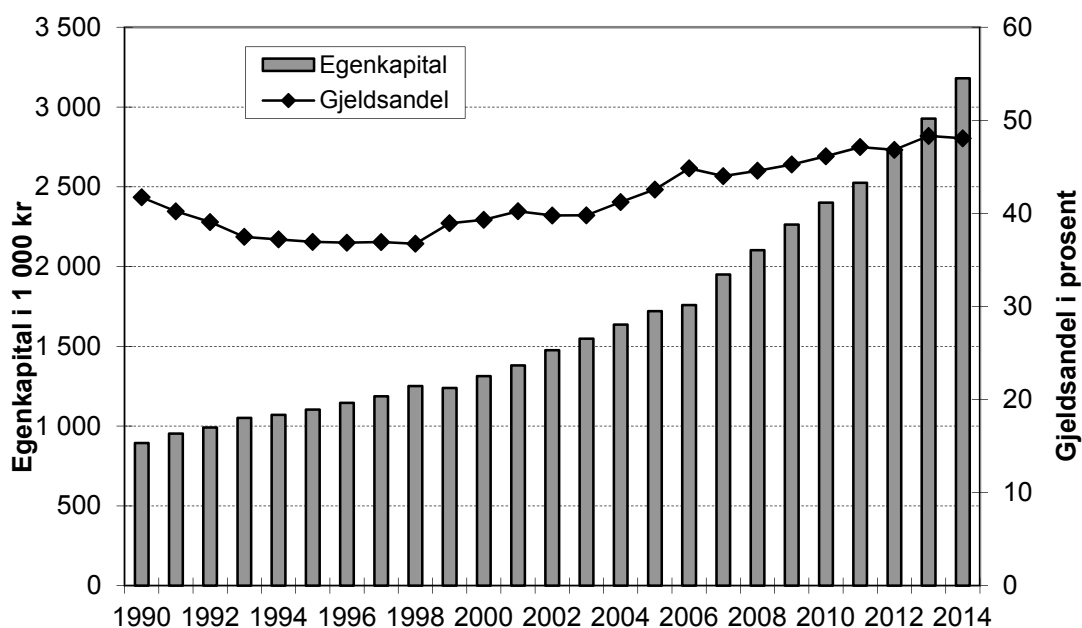
«Privatforbruket inklusiv skatt» er vanlig forbruk, avskrivninger på private eiendeler (inkludert bolig) og skatt betalt i året (forskuddsskatt, forskuddstrekk og restskatt minus tilbakebetalt skatt).

Figur 7.5 viser utvikling i gjeldsandel og egenkapital i jordbruket etter 1990. Gjeldsandel er familiens totale gjeld, dvs. både langsiktig og kortsiktig gjeld, sett i forhold til totalkapitalen. Gjeldsandelen var 48 prosent i 2014, uendret fra året før. Totalkapitalen består av alle eiendeler, dvs. både bankinnskudd, verdipapirer og krav, i tillegg til eiendeler i både landbruk, evt. andre næringer og privat.

«Egenkapitalen» viser differansen mellom bokført verdi av familiens samlede eiendeler og familiens totale gjeld. I 2014 er 83 prosent av gjelda langsiktig.

Utviklingen etter 1990, viser at egenkapitalen på driftsgranskingsbrukene har økt, også i verdifaste kroner. Gjelda har økt noe mer enn totalkapitalen, noe som gjør at gjeldsandelen har økt i perioden. Som figur 7.4 viste har privatforbruket hele tiden vært lavere enn inntektene. I 2014 var privatforbruket mindre enn året før. Høye inntekter i gode avlingsår vil ofte bli brukt til å styrke egenkapitalen. Utskifting av bruk i

driftsgranskingene vil bidra til variasjon i slike serier. (Utskiftningene er på ca. 10 % per år.) Lånt kapital og rentekostnader er også behandlet i kapittel 8.4 og utviklingen i en del innsatsfaktorer inklusive rentekostnader på lånt kapital og i produksjonsinntektene er vist i figur 8.4 i kapittel 8.6.

Figur 7.5 Utvikling i gjeldsgrad og egenkapital i 1 000 kr. 2014-kroner

Kilde: NIBIO. Driftsgranskingene

7.6 Lønnsutvikling etter næring

Tabell 7.17 viser prosentvis lønnsvekst fra året før og lønnsnivå for 2014 og 2015 for enkelte inntektsgrupper. Det er også vist lønnsøkning i de to siste femårsperiodene. Tallene er hentet fra Det tekniske beregningsutvalg for inntektsoppgjørene.

Statistisk sentralbyrå benytter norsk Standard for næringsgruppering (SN2007) i sine næringsstatistikker. Standarden samsvarer med EU sin nye standard NACE Rev. 2. Dette bidrar til sammenlignbarhet på tvers av landegrensene.

Tabell 7.17 Beregnet lønnsvekst i prosent for noen store forhandlingsområder de siste 10 år, og deres årslønn i kroner i 2014 og 2015

	2013– 2014 ⁸⁾	2014– 2015	2005– 2010 ⁸⁾	Gj.sn. per år 05–10	2010– 2015	Gj.sn. per år 10–15	Årslønn 2014	Årslønn 2015
Industriarbeidere ¹⁾	3,0	2,5	24,4	4,5	18,8	3,5	449 700	442 400
Sum industrien ²⁾	3,3	2,5	26,4	4,8	19,9	3,7		558 100
Offentl. forvaltning ^{3),6)}	3,3	3,1	26,3	4,8	19,7	3,7	486 400	504 200
Statsansatte ³⁾	3,4	2,8	27,8	5,0	19,3	3,6	524 300	548 500
Kommuneansatte ^{3),7)}	3,2	3,3	26,0	4,7	20,0	3,7	462 000	477 500
Varehandel ⁴⁾	1,6	3,2	15,9	3,0	15,9	3,0	468 200 ⁹⁾	454 900 ⁹⁾
Forretn.- & sp.banker ⁵⁾	2,9	4,2	29,0	5,2	23,6	4,3	659 300	686 900
<i>Alle grupper³⁾</i>	<i>3,1</i>	<i>2,8</i>					<i>503 800</i>	<i>518 100</i>
<i>Kun heltidsansatte</i>							<i>521 700</i>	<i>537 200</i>

- 1) Heltids og deltidsansatte industriarbeidere i NHO-bedrifter, per årsverk
- 2) Omfatter arbeidere og funksjonærer i NHO-bedrifter per årsverk.
- 3) Heltids- og deltidsansatte per årsverk. Deltidsansatte er regnet om til heltidsekvivalenter. Eksklusiv de statlig eide helseforetakene. Fra og med 2015 er datagrunnlaget basert på A-ordningen²⁷⁾. Med bakgrunn i dette er det foretatt korrigeringer i lønnsdataene som er innmeldt for årene 2013 og 2014 for forsvaret. Korrigeringene endrer nivå-tallene for 2013 og 2014. Beregnet årslønnsvekst fra 2014 til 2015 for staten eks. forsvaret er 2,7 prosent.
- 4) Omfatter varehandelsbedrifter som er medlemmer i Handels- og Servicenæringens Hovedorganisasjon, inklusive motorkjøretøytjenester.
- 5) Forretnings- og sparebanker og forsikringsvirksomhet som omfatter noen flere grupper enn forhandlingsområdet bank og forsikring. Lønnsveksttallene er for heltidsansatte. Bortsett fra i 2009, 2012 og 2014 trakk bonusutbetalinger opp lønnsveksten i perioden 2005-2015.
- 6) Et vektet gjennomsnitt av veksttallene for statsansatte, kommuneansatte og ansatte i helseforetakene. Antall årsverk i hver gruppe er brukt som vekt.
- 7) Omfatter ansatte i kommunene, fylkeskommunene og andre virksomheter som er medlemmer i KS, herunder bedriftsmedlemmer. Tallene omfatter også stillinger med hovedsakelig lokal lønnsdannelse og undervisningsstillinger med hovedsakelig sentral lønnsdannelse.
- 8) Lønnsveksten fra og med 2009 er etter ny næringsstandard, så vi har her et brudd i tidsserien
- 9) Heltidsansatte

Kilde: Det tekniske beregningsutvalg for inntektsoppgjørene og SSB

²⁷⁾ Fra og med 2015 er datagrunnlaget til lønnsstatistikken basert på opplysninger fra A-ordningen som omfatter alle arbeidsgivere både for privat og offentlig sektor. A-ordningen er en samordnet rapportering av lønns- og ansettelsesopplysninger til Skatteetaten, NAV og Statistisk sentralbyrå regulert av a-opplysningsloven. Data blir innhentet elektronisk fra Skatteetaten ved Etatenes fellesforvaltning (EFF).

8 Bruken av innsatsfaktorer i jordbruket – kostnadsutviklingen

Gjennom landbrukspolitikken skal det legges til rette for at det potensiale landbruket har for en økt produktivitet og effektiv ressursbruk blir utnyttet.

Nedenfor er det gitt en oversikt over utviklingen i bruken av innsatsfaktorer i jordbruket. I tillegg er priser på jordleie og renter på lånt kapital tatt med. Innsatsfaktorene er inndelt i kategoriene varige og ikke-varige.

8.1 Ikke - varige innsatsfaktorer

8.1.1 Verdier og indekser

Tabell 8.1 og tabell 8.2 viser kostnadene til to av de viktigste ikke-varige produksjonsmidlene, kraftfôr og mineralgjødning/kalk samt summen av de totale ikke-varige produksjonsmidlene.

Fra 2010 til 2015 har kraftfôrkostnaden økt med 23,6 prosent. Dette skyldes økt volum, økte norske kornpriser, økte importpriser og endret råvaresammensetning. Kostnadene til mineralgjødning og kalk har økt betydelig etter 2008 pga. prisoppgang på det internasjonale markedet. Summen av kostnader til ikke-varige produksjonsmidler har økt med 14,7 prosent fra 2010 til 2015.

Tabell 8.1 Bruken av noen ikke-varige innsatsfaktorer i jordbruket, målt i løpende mill. kr

	1989	1999	2005	2010	2014	2015*
Kraftfôr	5 614	4 539	4 418	5 829	7 057	7 203
Mineralgjødning og kalk	1 232	1 142	1 124	1 143	1 718	1 802
Andre ikke-varige kostnader ¹⁾	5 670	6 010	8 086	9 431	10 731	10 821
Sum ikke-varige produksjonsmidler ¹⁾	12 516	11 691	13 610	16 403	19 506	19 826

* Foreløpige tall

1) Summen av kostnadspostene: innkjøpte melkeprodukter til fôr, annet innkjøpt fôr, såfrø og planter, energi og smøremidler, andre kostnader og vedlikehold

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

I tabell 8.2 er utviklingen uttrykt i form av volum- og prisindekser. Prisindeksen for mineralgjødning og kalk viser den kraftigste økningen de siste årene. Prisen på kraftfôr er politisk styrt gjennom jordbruksavtalen.

Tabell 8.2 Bruken av ikke-varige innsatsfaktorer i jordbruket, landet. Volum- og prisutvikling. 1985 = 100

	1985	1989	1999	2005	2010	2014	2015*
Kraftfôr							
Volumindeks	100	109,6	120,1	118,1	126,2	137,0	137,2
Prisindeks	100	114,8	84,7	83,8	103,5	115,3	117,6
Mineralgjødning og kalk							
Volumindeks	100	95,7	87,3	83,2	56,2	66,9	66,1
Prisindeks	100	110,1	111,8	115,5	173,8	219,4	228,1
Sum ikke-varige prod.midler¹⁾							
Volumindeks	100	104,1	100,8	102,9	100,0	105,7	105,8
Prisindeks	100	117,7	113,5	129,3	160,5	180,4	182,8

* Foreløpige tall

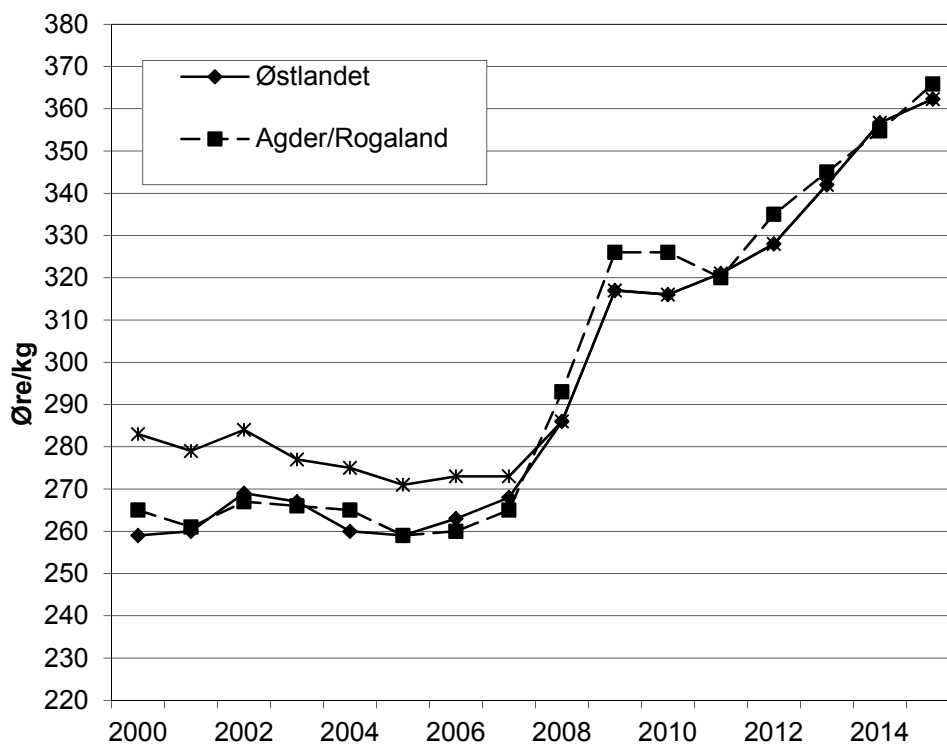
1) Summen av kostnadspostene mineralgjødning og kalk, innkjøpt kraftfôr, innkjøpte melkeprodukter til fôr, annet innkjøpt fôr, såfrø og planter, energi og smøremidler, andre kostnader og vedlikehold

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

8.1.2 Kraftfôrpriser

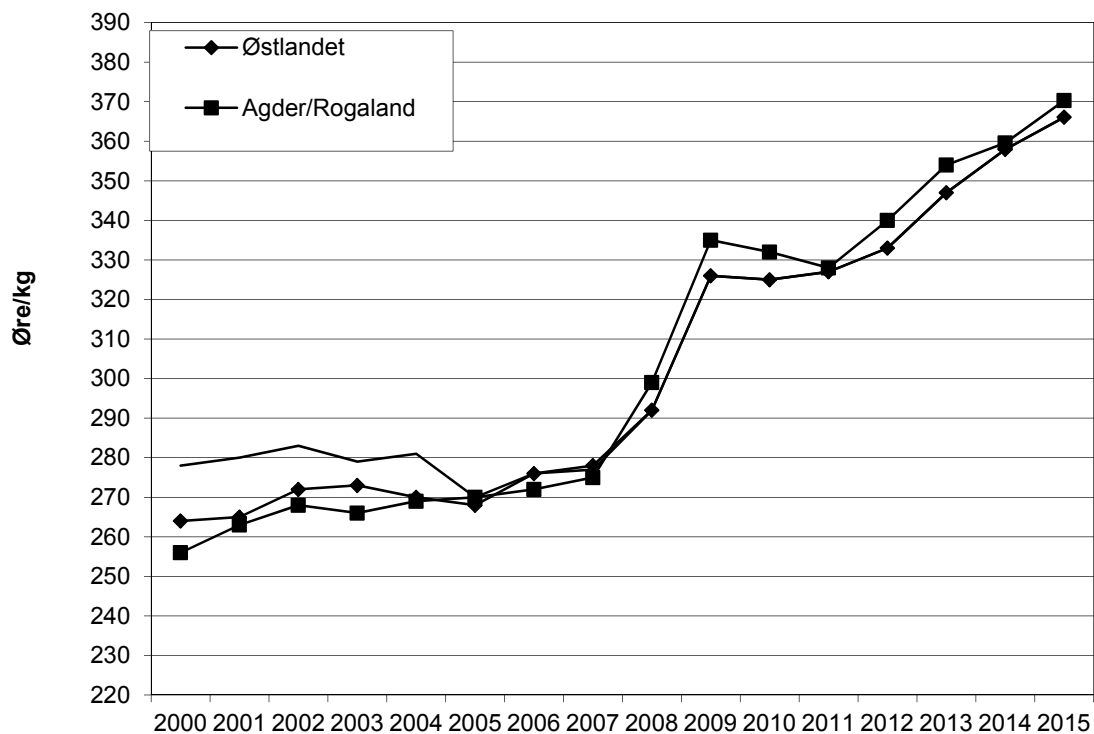
Figurene 8.1–8.3 viser utviklingen i de regionale kraftfôrprisene. Fra og med 2000 ble Felleskjøpet Østlandet og Vestlandet slått sammen, slik at grafen kalt «Østlandet» da representerer begge landsdelene. Fra 2008 er FK Trondheim slått sammen med FKØV. Derfor er det fra 2008 kun to regioner med ulik kraftfôrpris, Agder/Rogaland og resten av landet.

Figur 8.1 viser at prisene på kraftfôr til drøvtyggere og svin i 2015 var 4 øre/kg høyere i FK Rogaland/Agder sitt område enn hos Felleskjøpet Agri. For fjørfefôr (figur 8.3) var prisene hos FK Agri 10 øre/kg høyere enn i Agder/Rogalands område.

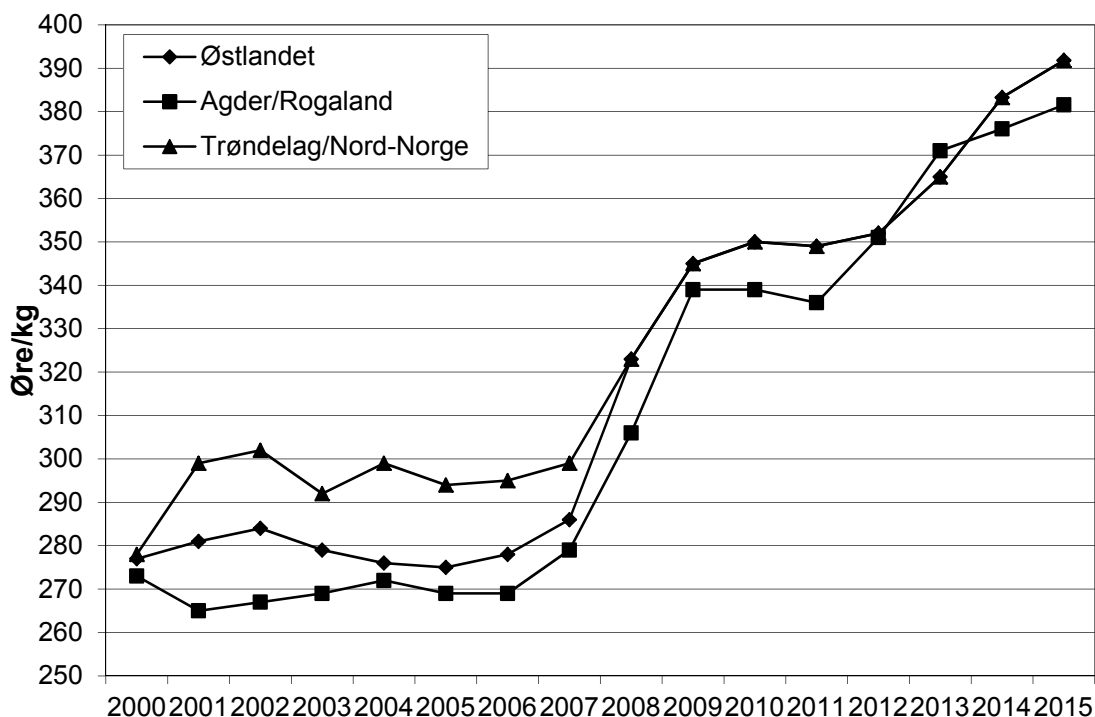
Figur 8.1 Utvikling i priser på drøvtyggerfôr i alt for ulike distrikter. Øre per kg

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

Figur 8.2 Utvikling i priser på svinefôr for ulike distrikter. Øre per kg

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

Figur 8.3 Utviklingen i priser for fjørfefôr i ulike distrikter. Øre per kg

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

8.2 Varige innsatsfaktorer

I Innst. 8 S (2014–2015) sier næringskomiteen at «... gode investeringsordninger er nødvendige for å få en mer konkurransedyktig og fremtidsrettet landbruksproduksjon over hele landet. Investeringsordningene skal også bidra til utvikling av ny næringsvirksomhet på landbrukseiendommene, med mål om økt sysselsetting. Gjennom investeringer og moderniseringer i driftsapparatet og bruk av ny teknologi oppnås økt effektivitet og produktivitet. Komiteen mener at dette er særlig viktig for rekrutteringen til landbruket.»

Tabell 8.3 viser de årlige utleggene (investeringene) som gjøres for å anskaffe eller utbedre varige driftsmidler. Det er også med oversikt over kostnadene til leasing i jordbruket, dvs. leie av maskiner gjennom finansieringsselskaper.

I faste kroner var investeringene i maskiner og redskaper høyest i 1985.

Tabell 8.3 Totale investeringer i bygninger og maskiner/redskaper, traktorinvesteringer og leasingkostnad. Løpende og faste priser, mill. kr

	1985	1989	1999	2010	2014	2015*
Bygninger:						
Løpende priser	1 474	2 309	1 758	4 536	3 767	3 955
Faste 2014-priser	4 643	5 254	2 965	5 153	3 767	3 856
Maskiner/redskaper:						
Løpende priser	2 557	1 993	2 665	2 674	1 939	2 227
Faste 2014-priser	6 474	3 739	3 898	2 916	1 939	2 087
Herav traktorer (4 hjulstraktor):						
Antall traktorer	7 910	2 672	2 987	2 596	2 222	2 226
Løpende priser	1 052	495	904	1 081	1 192	1 269
Faste 2014-priser	2 204	798	1 235	1 192	1 192	1 184
Leasing av maskiner¹⁾:						
Løpende priser			90	982	1 384	1 485
Faste 2014-priser			123	1 044	1 384	1 454

* Foreløpige tall

¹⁾ Normalisert regnskap

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

Tabell 8.4 gir et inntrykk av investeringsfrekvensen per produksjon etter bygningsinvesteringer.

Tabell 8.4 Jordbruksbedrifter med bygningsinvesteringer etter produksjon

	2008		2011		2014	
	i prosent	1 000 kr	i prosent	1 000 kr	i prosent	1 000 kr
Alle driftsformer	14	496	15	555	13	601
Korn og oljevekster	9	264	10	301	7	360
Storfe - melkeproduksjon	16	438	20	659	18	681
Storfe - kjøttproduksjon	13	330	14	452	14	658
Sau	10	191	10	300	11	299
Svin og fjørfe	33	1 010	31	1 025	21	972
Andre driftsformer	17	587	17	587	13	684

Kilde: SSB

Utviklingen i kostnadene ved det faste produksjonsutstyret i jordbruket er vist ved kapitalslit på bygninger, maskiner/redskaper og totalt kapitalslit (tabell 8.5). Totalt kapitalslit omfatter i tillegg til bygninger, maskiner og redskaper også biler, grøfter og hydrotekniske anlegg.

Tabell 8.5 Kapitalslit, løpende priser. Mill. kr

	1985	1989	1999	2010	2014	2015*
Bygninger	1 435	1 885	1 988	2 761	3 181	3 292
Maskiner og redskaper	2 205	2 711	2 806	2 739	2 706	2 695
Sum kapitalslit	3 971	5 002	5 203	5 908	6 278	6 373

* Foreløpige tall

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

Volum- og prisindeksene for kapitalslit i tabell 8.6 presenterer utviklingen sett fra en annen synsvinkel. For bygninger har volumindeksen økt etter en nedgang fra 80-tallet. Volumindeks for maskiner og redskaper har gått ned i hele perioden.

Prisindeksen som er felles for alt kapitalslit har hatt en kraftig øking fra 1985 og fram til 2015.

Tabell 8.6 Kapitalslit. Volum- og prisutvikling. 1985 = 100

	1985	1989	1999	2010	2014	2015*
Prisindeks	100	130,0	165,5	208,3	221,4	226,1
Volumindeks:						
Bygninger	100	101,0	83,7	92,4	100,1	101,5
Maskiner og redskaper	100	94,6	76,9	59,6	55,4	54,0
Sum kapitalslit	100	96,9	79,2	71,4	71,4	71,0

* Foreløpige tall

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

Endringer i kapitalslitet vil følge endringer i investeringene og prisutviklingen. Det vil imidlertid være et etterslep, med en utjevning i kapitalslit i forhold til utviklingen i investeringer.

8.3 Priser på jordleie

Landbruksdirektoratet gir tall for jordleiepriser inndelt geografisk, etter jordbruksvekst og jordkvalitet (god og dårlig). Undersøkelsen viser at prisene i 2015 viser relativt store endringer, spesielt i Rogaland. Med unntak av leie for grønnsakdyrking, er det kraftig økning i alle utleieformål fra 2014, både på god og dårlig jord og for grasproduksjon og beite. Utviklingen for leie til grønnsakdyrking er tilnærmet stabilt, men her er prisnivået høyt fra før. For alle leieformål er ikke bare prisutviklingen sterk, men det faktiske leieprisnivået er høyt sammenlignet med andre regioner.

Tabell 8.7 og tabell 8.8 gjengir laveste og høyeste leiepris i tillegg til middelverdien i parentes. Tabellen gjengir kun betalt leie, gratisleie er ikke med. Innrapporteringene til Landbruksdirektoratet tyder på at en stadig større del av jordbruksarealene leies ut gratis, og flere steder er det i det hele tatt vanskelig å få noen til å drive jorden. Jordleie som kompenseres gjennom naturalytelser (f.eks.

gjerdehold, snøbrøyting og ved) ser det ut til å være mindre av enn tidligere, men det er fortsatt en del av det i Trøndelag og nordover.

Tabell 8.7 Jordleiepriser på god jord 2015. Kr per dekar. Laveste–høyeste (middel)

	Gras	Korn	Grønnsaker/bær	Poteter	Kulturbeite
Østlandet	50–500 (296)	197–500 (354)	400–1 800 (895)	230–1000 (595)	0–150 (71)
Telemark/Agder	50–350 (191)	50–300 (225)	50–800 (577)	50–800 (508)	0–100 (33)
Rogaland	200–600 (416)	475–700 (579)	700–1 200 (1 025)	600–1 000 (816)	50–250 (130)
Vestlandet	0–400 (166)	-	100–1 000 (448)	0–467 (293)	0–90 (30)
Trøndelag	50–275 (179)	150–400 (274)	350–1 300 (917)	250–1 100 (626)	0–300 (73)
Nord-Norge	0–300 (91)	-	0–400 (146)	100–500 (340)	0–80 (15)
Landet	0–550 (257)	50–700 (340)	0–1 800 (854)	0–1 100 (594)	0–300 (70)

Kilde: Landbruksdirektoratet

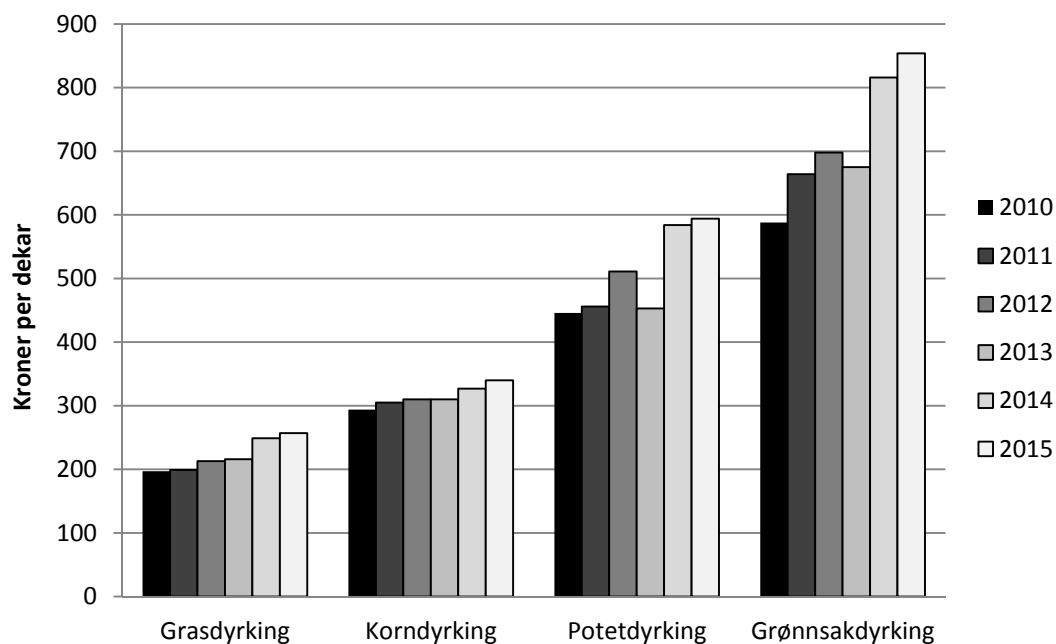
I mange kommuner blir det ikke betalt for dårlig jord (med unntak av Rogaland), så det blir ikke oppdaterte tall for alle produksjoner (tabell 8.8).

Tabell 8.8 Jordleiepriser på dårlig jord 2015. Kr per dekar. Laveste–høyeste (middel)

	Gras	Korn
Østlandet	0–400 (122)	100–350 (203)
Telemark/Agder	0–150 (54)	0–250 (106)
Rogaland	100–400 (205)	300–300 (300)
Vestlandet	0–200 (58)	-
Trøndelag	0–100 (75)	100–250 (151)
Nord-Norge	0–100 (33)	-
Landet	0–400	0–350

Kilde: Landbruksdirektoratet

Figur 8.4 viser utviklingen av jordleiepriser fra 2010 til 2015, basert på middelverdiene for god jord. Fra og med 2014 er ikke prisene direkte sammenlignbare med årene før. Prisene fra kommunene er da vektet sammen til gjennomsnittspriser i de ulike regionene, basert på leid areal i hver kommune.

Figur 8.4 Jordleiepriser 2010–2015, basert på middelverdiene for god jord

Kilde: Landbruksdirektoratet

Tabell 8.9 viser utviklingen i indeksen for jordleiepris for landet som helhet. Indeksen for 2015 er regnet ut fra vektete priser både i 2014 og 2015. Indeksen er basert på leieprisen på god jord, og gratis leie av jord inngår ikke i beregningen. Selv om enkelte indekser har blitt redusert noen år, så er hovedtrenden økte leiepriser på jord.

Tabell 8.9 Indeks jordleie på god jord, 2002–2015. Kroner per dekar. Basisår 2000 = 100

	2002	2005	2008	2010	2013	2014	2015
Grasdyrking	81	86	89	92	101	104	108
Korndyrking	96	105	105	112	118	116	121
Grønnsakdyrking	85	99	99	103	118	118	123
Potetdyrking	91	105	115	112	114	122	124
Kultarbeite	92	96	71	79	79	71	77

Kilde: Landbruksdirektoratet

8.4 Renter og gjeld

Tabell 8.10 viser at til tross for lave renter i mange år har økende lånevolum gitt økte rentekostnader fram til 2014, men viser en nedgang i 2015.

I nominelle kroner har lånt kapital per jordbruksforetak blitt nesten firedoblet fra 1999 til 2015 mens rentekostnader er mer enn doblet.

Tabell 8.10 Nominell rentekostnader for lånt kapital. Løpende kroner

	1989	1999	2010	2014	2015*
Gjennomsnittlig rentesats, %	11,57	6,44	3,92	4,03	3,47
Lånt kapital i jordbruket. Mill. kr	22 481	24 513	44 599	54 233	55 683
Lånt kapital per foretak, kr	226 200	346 500	956 600	1 260 600	1 326 100
Nom. rentekostn. næringsgjeld. Mill. kr	2 600	1 578	1 749	2 187	1 933
Nom. rentekostnad per foretak, kr	26 200	22 300	37 500	50 800	46 000

* Foreløpige tall

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

Tabell 8.11 viser utviklingen i lånt kapital per jordbruksforetak i faste-kroner.

Tabell 8.11 Lånt kapital i jordbruket i faste 2014-kroner¹. Mill. kr

	1985	1989	1999	2010	2014	2015
Lånt kapital i jordbr., mill. kr	35 411	38 281	32 805	47 407	54 233	54 530
Lånt kapital per foretak, kr	324 000	385 200	463 700	1 016 800	1 260 600	1 298 600

* Foreløpige tall

¹ Deflatert med konsumprisindeksen

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

8.5 Tap på utlån i landbruket

I tabell 8.12 viser tap på utlån til landbruket fra Landkreditt og Innovasjon Norge.

Tabell 8.12 Konstaterte tap på utlån fra Landkreditt og Innovasjon Norge

	1985	1990	1999	2010	2013	2014	2015
<i>Innovasjon Norge</i>							
Utlån, mill. kr	7 445	8 151	4 371	3 956	4 739	5 085	4 870
Tap på utlån, mill. kr	1,4	15,4	6,9	1,6	2,4	1,0	1,5
Tap på utlån, % av utestående	0,02	0,19	0,16	0,04	0,05	0,02	0,03
<i>Landkreditt</i>							
Utlån, mill. kr	2 760	4 538	5 677	8 502	8 993	9 592	10 484
Tap på utlån, mill. kr	0	0	0,2	0,0	24,8	0,0	7,0
Tap på utlån, % av utestående			0,00	0,00	0,28	0,0	0,07
<i>Sum tap på utlån, % av utestående</i>	0,01	0,12	0,07	0,01	0,20	0,01	0,06

Kilde: Landkreditt og Landbruksbanken/SND/Innovasjon Norge

Innovasjon Norge sine tall gjelder rentebærende lån. Disse lånene er i all hovedsak gitt innenfor 90 prosent av landbrukstakst. Konstaterte tap var 1 480 000 kr (0,03 %). Innovasjon Norge har i tillegg ikke rentebærende BU-lån til landbruket, men disse er ikke med i tabellen over. BU-lån var i 2015 på totalt 325 mill. kr. Tap

på disse lånene var 1 150 000 kr (0,4 %) i 2015. Dette tapet er heller ikke med i tabell 8.12. Tabellen viser konstaterte tap når saken er endelig avsluttet og pantesikkerheten realisert. Tapene er da som oftest avsatt, og også bokført, flere år tidligere.

Landkreditt Bank AS er en forretningsbank eid 100 prosent av kredittforeningen Landkreditt, og yter alle typer banktjenester til alle slags kunder. For 2015 var utlån til landbruk 10 484 mill. kr, og det var konstatert tap på 7 036 000 kr (0,07 %). Samlet tap på utlån til landbruket for disse to utlånerne var dermed 0,06 prosent i 2015.

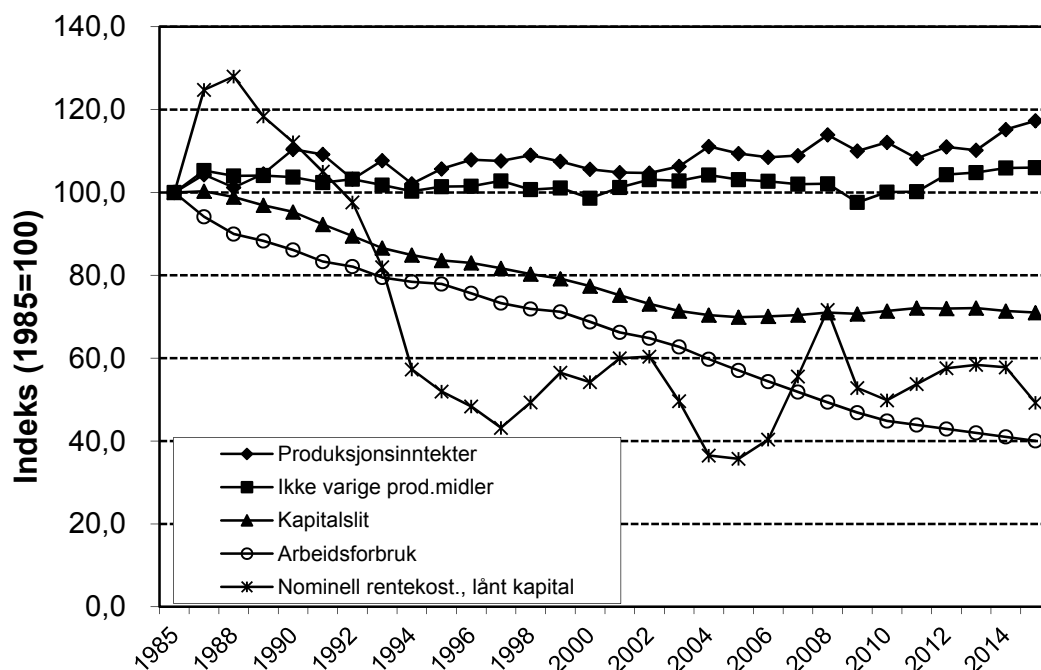
Konsernet Landkreditt har i tillegg leasing som finansiering til landbruket gjennom Landkreditt Finans AS, 554 mill. kr i 2015.

En må være oppmerksom på at det er de bankene som stiller de strengeste krav til sikkerhet som er representert her. Det er vanskelig å få spesifiserte data for utlån til landbruket hos andre banker.

8.6 Innsatsfaktorer sett i relasjon til produksjon

I figur 8.5 er volumindeksene for fem ulike kostnads- og inntektsposter i totalkalkylen presentert samlet. Indeksen for rentekostnader på lånt kapital er fremkommet ved først å deflatere nominelle rentekostnadene til 1985-kroner, og deretter regne om disse verdiene til indekstall.

Arbeidsforbruket har sunket i hele perioden. Figur 8.5 antyder en økende produktivitet i jordbruket, med et nokså stabilt produksjonsvolum og et avtagende kostnadsvolum over flere år.

Figur 8.5 Produksjon og innsatsfaktorer i jordbruket. Volumutvikling. Indeks

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

9 Priser

I dette kapitlet tar en for seg prisutviklingen for viktige jordbruksprodukter og matvarer. En har også sammenlignet med andre forbruksvarer og tjenester og foretatt en prissammenligning med noen andre europeiske land.

Utvikling i konsumprisindeksen for matvarer er vist i tabell 9.1. Figur 9.1–9.10 viser utviklingen i produsent,- engros- og forbrukerpriser for noen av de viktigste jordbruksproduktene. Figurene viser utviklingen i enhetspriser for de forskjellige produktene.

Forbrukerprisene er hentet fra Statistisk Sentralbyrå sine registreringer på konsumprisindeksen, mens engrosprisene er hentet fra flere kilder. For grønnsaker er engrosprisene beregnet på grunnlag av Landbruksdirektoratet sine registreringer gjennom året. For disse produktene finnes bare engrospriser for salg fra førstehåndsgrossist til distribusjonsgrossist, ikke for salg til detaljist. For melk og melkeprodukter, kjøtt og egg har en hentet engrosprisene fra 1980 og senere fra NIBIOs (tidligere NILFs) løpende prisundersøkelser.

Produsentprisene er hentet fra totalkalkylen for jordbruket. For planteproduktene er dette avlingsårspriser. Dette forklarer en del av avviket i forhold til de registrerte forbrukerprisene. For hagebruksprodukter og poteter kan både produsent- og forbrukerprisene variere mye fra år til år etter størrelsen på produksjon og etterspørsel. Engros- og produsentprisene er eksklusive merverdiavgift, mens forbrukerprisene er inklusive merverdiavgift. I den forbindelse bør det nevnes at merverdiavgiftssatsen på matvarer ble satt ned fra 24 til 12 prosent fra 1.7.2001, til 11 prosent fra 1.1.2005, til 13 prosent fra 1.1.2006, og til 14 prosent fra 1.1.2007. Fra 1.1.2012 er merverdiavgiften 15 prosent.

Produsentprisene er basert på målprisene i jordbruksavtalen. Målprisene er de priser jordbruket reelt skal kunne oppnå som gjennomsnitt for året, ut fra balanserte markedsforhold og fastsatt importvern. Prisfastsettelsen gjennom målprissystemet er et hovedvirkemiddel for å regulere jordbruksvaremarkedene. Målprisene er knyttet til representantvarer. Dersom prisene på representantvarene overstiger målprisen med mer enn 10 prosent to uker på rad (12 % for grøntsektoren), iverksettes tiltak for å bringe prisene ned til målprisnivå. Det kan også iverksettes tiltak dersom det ser ut til at gjennomsnittsprisen for avtaleåret overstiger målprisen. For korn er det en øvre prisgrense på inntil 10 prosent over målpris.

Målprisene er lagt på engrosnivå og er eksklusive merverdiavgift. Mål-/avtaleprisen gjelder for avtaleåret, fra 1/7 til 30/6 året etter. Engrosprisene i figurene er gjennomsnittspriser for kalenderåret. For at målprisene skal kunne sammenlignes med engrosprisene har en beregnet gjennomsnittlig målpris/avtalepris for kalenderåret.

Tallene som ligger til grunn for figurene, se:

<http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

9.1 Prissammenligninger og matvarenes andel av forbruket

Tabell 9.1 viser konsumprisindeksen for matvarer og alkoholfrie drikkevarer. Tabellen viser at mens matvareprisene totalt økte med 29,9 prosent fra 1999 til 2015, økte konsumprisindeksen med 36,7 prosent i perioden. Fra 2014 til 2015 økte konsumprisindeksen på matvarer noe mer enn totalindeksen.

Fra 1999 til 2015 er det mineralvann/leskedrikker/juice og oljer/fett som har steget mest med hhv. 78,1 og 63,8 prosentpoeng. Varegruppen frukt hadde den største prisøkningen fra 2014 til 2015, med 10,6 prosentpoeng økning. Oljer og fett hadde en reduksjon på 9,9 prosentpoeng.

Tabell 9.1 Konsumprisindeksen for matvarer og totalt. 1998 = 100

	1999	2001	2003	2010	2014	2015
Kjøtt	102,7	101,8	102,8	109,1	106,2	108,6
Fisk	106,8	113,5	114,6	128,9	143,9	150,6
Melk, ost og egg	101,3	98,3	101,0	136,5	143,7	143,1
Oljer og fett	103,2	103,2	110,7	152,9	176,9	167,0
Brød og kornprodukter	102,5	100,4	102,7	127,1	136,6	137,1
Frukt	103,7	108,7	103,6	109,9	121,3	131,9
Grønnsaker, inkl. poteter	104,4	104,3	112,3	127,5	131,1	137,8
Sukker, sjokolade, andre sukkervarer	104,4	107,1	109,6	117,9	115,6	121,2
Andre matvarer	103,7	102,4	98,5	116,5	123,7	122,9
Kaffe, te og kakao	92,8	87,2	77,8	92,4	105,8	111,9
Mineralvann, leskedrikker og juice	104,2	107,9	112,9	146,3	172,7	182,3
Matvarer og alkoholfrie drikkevarer	102,9	102,8	104,5	122,4	128,9	132,7
<i>Årlig prosentvis endring</i>		-1,9	+3,5	-0,08	3,0	3,0
Konsumpris, indeks total	102,3	108,7	112,8	128,8	136,9	139,8
<i>Årlig prosentvis endring</i>		+3,0	+2,5	+2,5	2,0	2,1

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 9.2 viser sammensetningen av forbruket i husholdningene i prosent basert på løpende priser. Den største posten er bolig, lys og brensel, med 31,2 prosent av husholdningens utgifter, mens transport er den nest største utgiften med 18,7 prosent. Matvarenes andel utgjorde 11,8 prosent både i 2009 og i 2012. Private husholdninger brukte i gjennomsnitt 436 000 kroner på varer og tjenester i 2012. Dette er en realøkning på 5,7 prosent i forhold til 2009.

Tabell 9.2 Utgift per husholdning og år etter vare- og tjenestegruppe. prosent

	1999	2001	2003	2007	2009	2012
Matvarer og alkoholfrie drikkevarer	11,7	11,4	11,5	11,3	11,8	11,8
Alkoholdrikker og tobakk	3,1	2,9	2,9	2,7	2,6	2,7
Klær og skotøy	5,9	5,9	5,3	5,4	5,3	5,4
Bolig, lys og brensel	24,8	25,1	26,7	29,2	31,2	31,2
Møbler og husholdningsartikler	6,2	6,6	7,0	6,3	5,9	5,6
Helsepleie	3,1	2,9	2,8	2,8	2,5	2,6
Transport	19,0	19,5	17,3	18,2	16,3	18,7
Post- og teletjenester	2,5	2,2	2,5	2,1	1,9	1,9
Kultur og fritid	12,3	12,5	12,6	12,0	12,5	10,0
Utdanning	1,1	0,3	0,3	0,3	0,2	0,2
Restaurant- og hotelltjenester	4,1	4,0	3,9	3,6	3,4	3,6
Andre varer og tjenester	6,2	6,6	7,2	6,1	6,3	6,2
I alt	100,0	99,9	100,0	100,0	100,0	100,0
Tallet på husholdninger i utvalget	1 193	3 368	3 279	3 170	3 420	3 363
Personer per husholdning	2,13	2,21	2,18	2,21	2,19	2,12

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Forbruksundersøkelsen 2012

Tabell 9.3 nedenfor viser prisnivået i 2014 for diverse matvarer, drikkevarer og tobakk i noen utvalgte europeiske land, målt i indekser. En fullstendig matvareundersøkelse blir gjennomført tredje hvert år, siste gang i 2012. De mellomliggende årene brukes framskrivninger basert på konsumprisindeksen. Vi ser at prisnivået i Norge på matvarer er 63,6 prosent høyere enn hva som er gjennomsnittet i EU-28. Av tabellen ser vi at Norge har det høyest prisnivået på alle varer, unntatt fisk hvor Danmark er høyest. Når det gjelder matvarer generelt har Danmark nest dyrest mat, mens Polen har billigere mat enn EU-28. Polen har lavere pris enn EU-28 på alle varegruppene, og Finland, Island og Tyskland har lavere pris på enkelte varegrupper.

Tabell 9.3 Prisnivåindekser for matvarer, drikkevarer og tobakk i utvalgte land. 2014. EU28 = 100

	Norge	Sverige	Danmark	Finland	Island	Tyskland	Polen
Matvarer	163,6	127,1	141,8	122,8	119,9	104,2	62,8
Brød og kornprodukter	160,5	134,4	162,6	128,9	124,6	100,2	61,6
Kjøtt	162,7	132,6	134,3	127,5	123,6	117,0	55,8
Fisk	119,9	113,7	128,3	113,4	93,9	108,8	65,1
Melk, ost og egg	184,3	117,5	130,3	122,5	124,5	93,9	66,2
Matoljer og – fett	168,5	130,7	147,3	102,0	90,9	107,4	79,3
Frukt, grønnsaker og potet	151,1	137,1	132,3	132,1	117,4	110,7	64,0
Andre matvarer	186,7	121,9	166,8	116,5	138,7	95,9	68,5
Alkoholfrie drikkevarer	186,5	112,6	173,1	126,0	113,4	101,5	79,7
Alkoholholdige drikkevarer	268,9	144,3	141,9	177,5	220,0	85,4	87,2
Tobakk	235,5	121,4	110,7	98,3	145,4	101,6	62,5
Mat og alkoholfrie drikkevarer	165,7	125,4	144,8	123,1	119,1	103,8	64,2

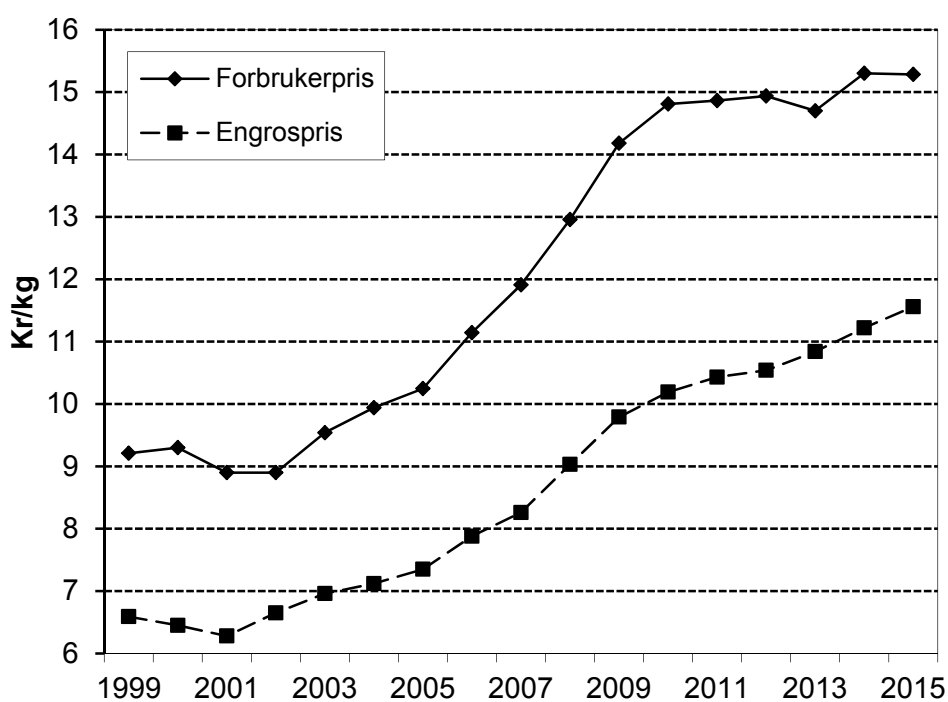
Kilde: Eurostat

9.2 Melk og melkeprodukter

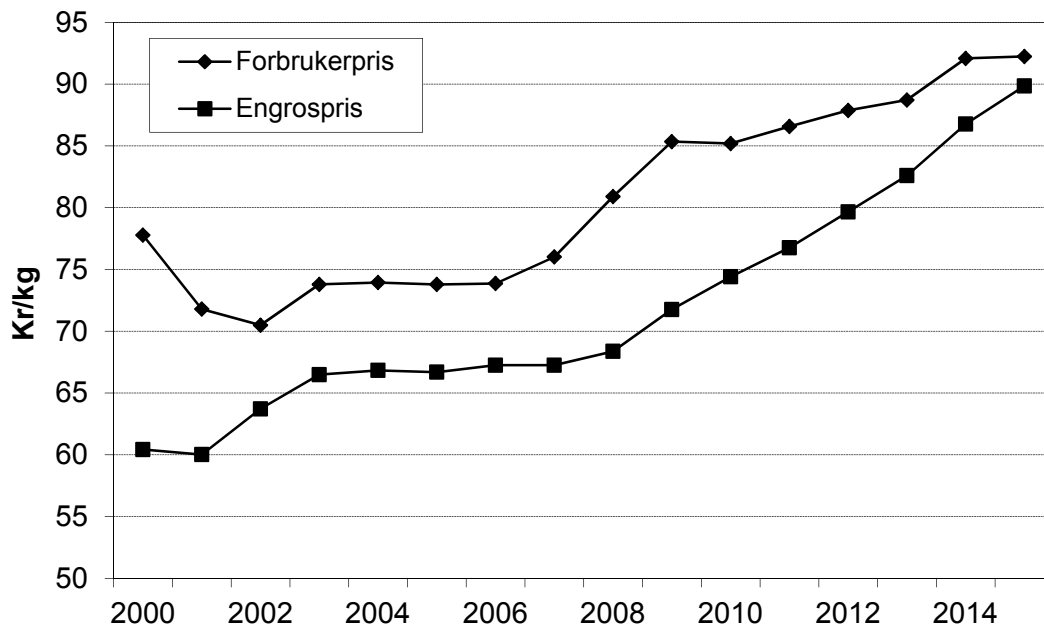
Prisutviklingen mellom 1999 og 2015 må sees på bakgrunn av flere endringer i merverdiavgiftssatsen for matvarer, jf. innledningen for kap. 9.

Satsendringer i prisutjevningsordningen for melk vil over tid påvirke endringen i prisene til kurvene i figurene for melkeproduktene. Ost har fått økt tilskudd mens drikkemelk har fått økt avgift. Mens engrosprisene på lettmelk økte med 79 prosent fra 2000 til 2015, var økningen 49 prosent for Norge i samme tidsrom.

Figur 9.1 til 9.4 viser utviklingen i forbruker- og engrospriser for lettmelk, Norge, Gudbrandsdalsost og smør i perioden 2000 til 2015. Forbrukerprisen på lettmelk og fløte gikk henholdsvis ned med -0,1 og -3,2 prosent fra 2014 til 2015. Prisen på ost økte med 0,2 prosent, mens for smør gikk prisen ned med -5,2 prosent. Fra 2012 til 2013 steg smørprisen med 17,3 prosent. Forbrukerprisen på lettmelk er fra og med 2005 beregnet ved hjelp av konsumprisindeksen for «melk», mens indeksen for «ost» er benyttet for Norge og Gudbrandsdalsost. Referansevaren for smør er ½ kilo meierismør, og forbrukerprisen de tre siste årene er beregnet ved hjelp av konsumprisindeksen for «smør». Når det gjelder engrosprisene, var det størst økning for smør med 5,4 prosent. Nest størst for Norge med 3,6 prosent.

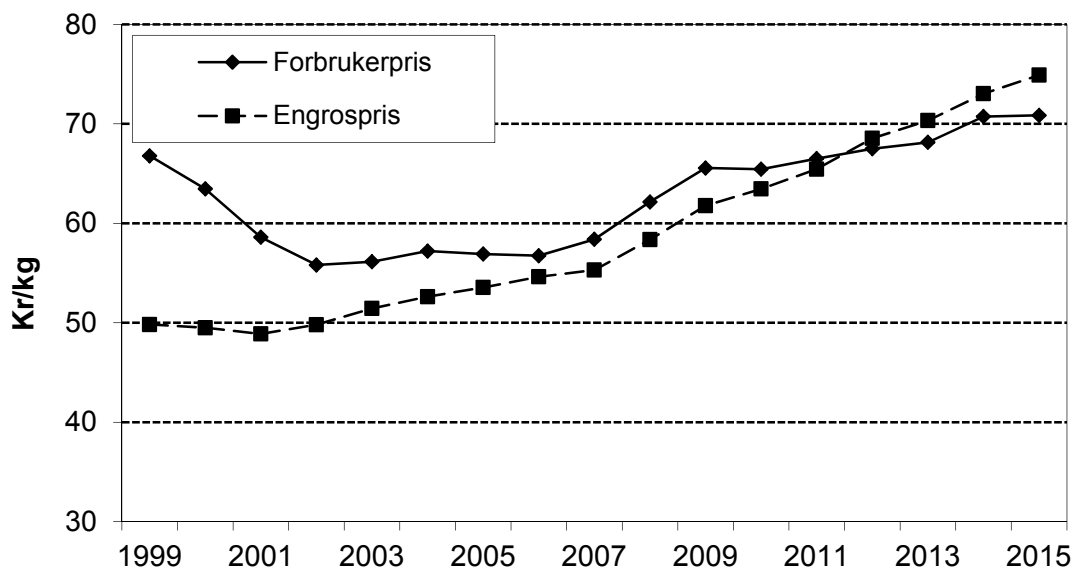

Figur 9.1 Utvikling i forbruker- og engrospriser for lettmelk. Kr/l

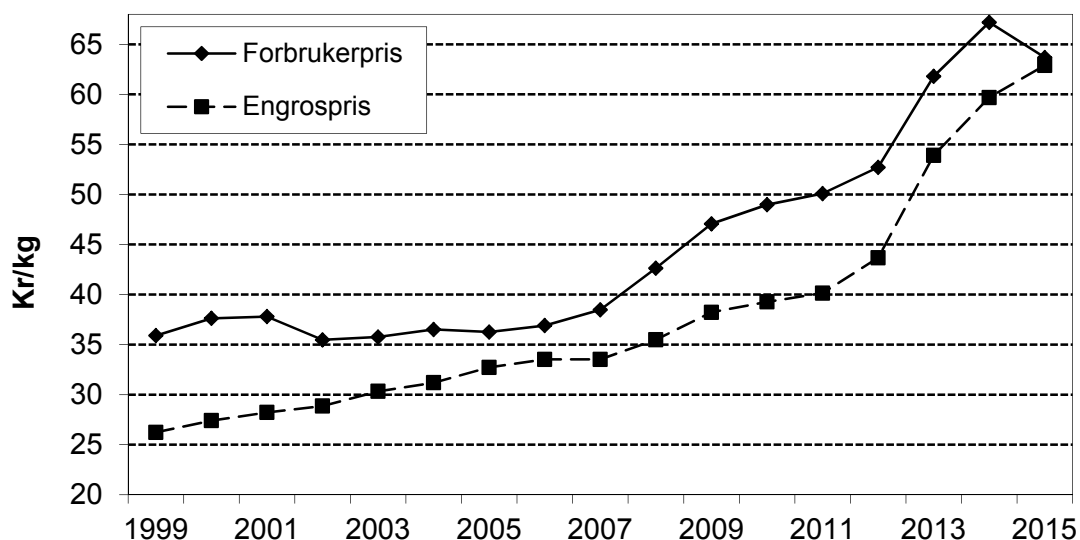

Figur 9.2 Utvikling i forbruker- og engrospris for Norge. Kr/kg

Figurene viser at engros- og forbrukerprisene for den enkelte vare har hatt svært lik utvikling, men i 2007 økte forbrukerprisene noe mer blant annet på grunn av økt merverdiavgift. Tidligere har en sett forbrukerprisen på melk og ost bli redusert som følge av redusert merverdiavgift i 2001. Senere har de økt litt igjen dels på grunn av økt merverdiavgift og økning i engrosprisene.

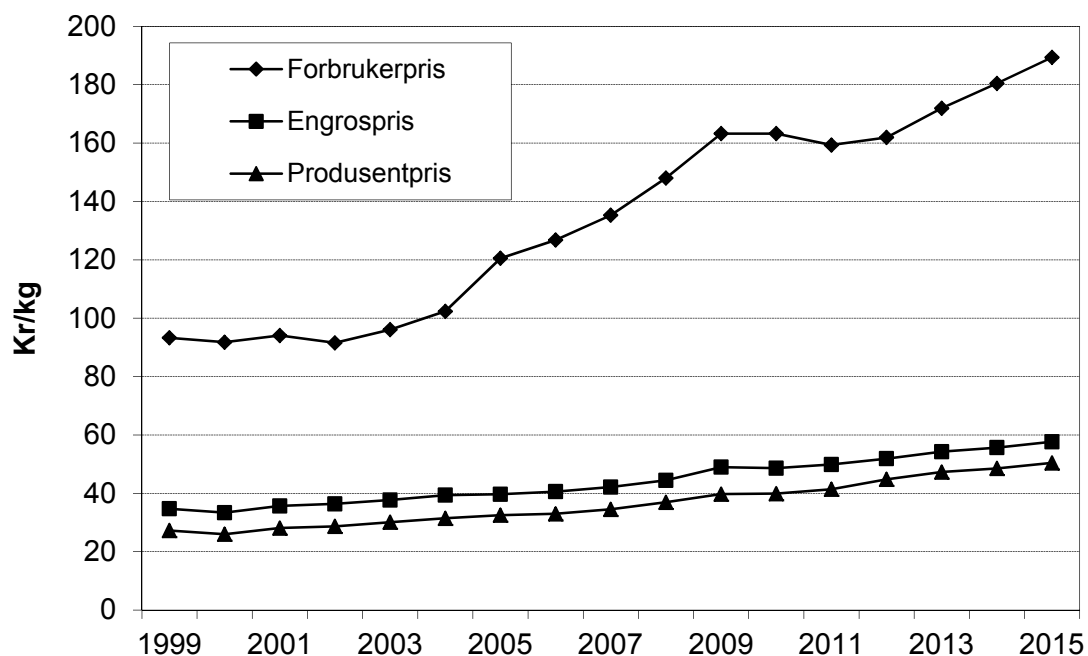
Figur 9.3 Utvikling i forbruker- og engrospris for Gudbrandsdalsost. Kr/kg

Figur 9.4 Utvikling i forbruker- og engrospris for smør. Kr/kg

9.3 Storfekjøtt

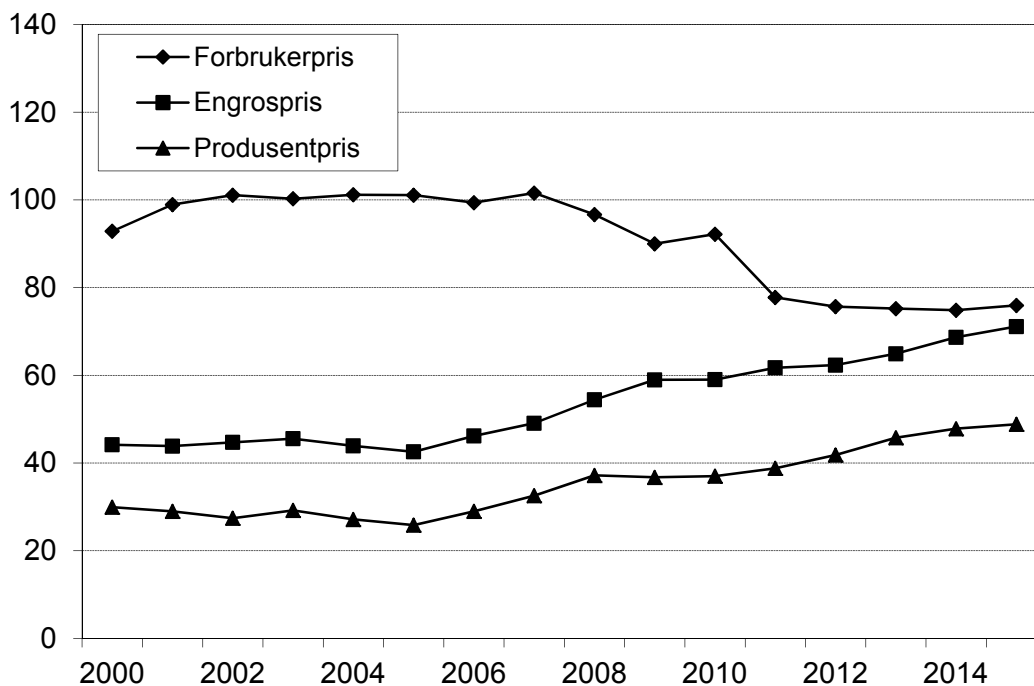
Figur 9.5 viser prisutviklingen for storfekjøtt. Her var referansevaren tidligere gjennomsnittlig pris på mellommørbrad, høyrygg og bibringe av okse. Fra 2005 benyttes konsumprisindeksen for storfe. Forbrukerprisene økte 4,9 prosent fra 2014 til 2015, mens engros- og produsentpriser henholdsvis økte med 3,2 prosent og 3,9 prosent. For varegruppen kjøtt- og karbonadekaker økte forbrukerprisene 2,5 prosent fra 2014 til 2015, etter en økning på 3,0 prosent fra 2012 til 2013.

Figur 9.5 Utvikling i forbruker-, engros- og produsentpriser for storfekjøtt. Kr/kg

9.4 Sau- og lammekjøtt

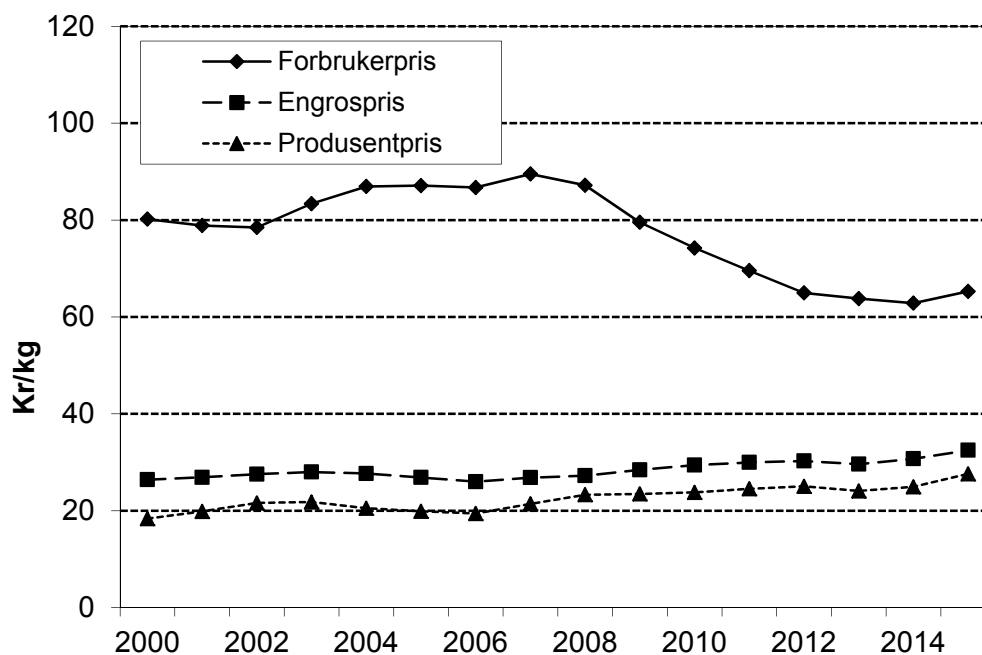
I figur 9.6 ser vi prisutviklingen for sau- og lammekjøtt. Fra 2014 til 2015 økte forbrukerprisene 1,5 prosent, engrosprisene med 3,6 og produsentprisene med 2,1 prosent. Siden 2010 har forbrukerprisene falt 17,6 prosent, mens engros- og produsentpriser har økt henholdsvis 20,5 og 32,0 prosent.

Figur 9.6 Utvikling i forbruker-, engros- og produsentpriser for sau- og lammekjøtt. Kr/kg

9.5 Svinekjøtt

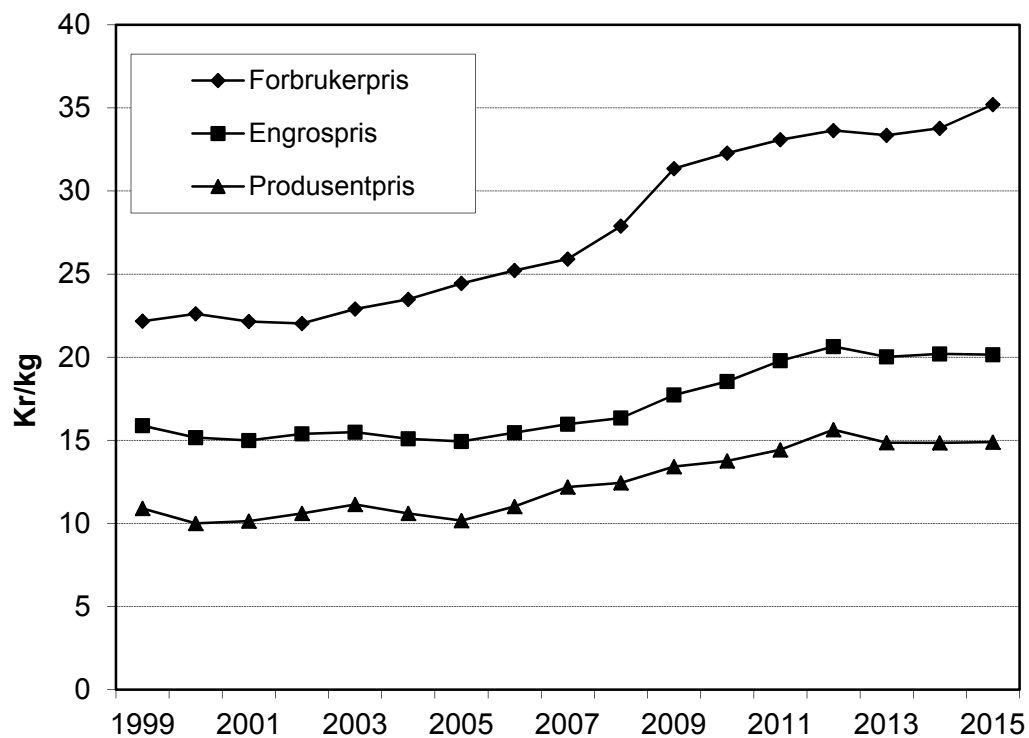
Prisutviklingen for svinekjøtt er vist i figur 9.7. Fra 2014 til 2015 økte forbrukerprisen med 2,4 prosent, mens engros- og produsentprisene steg henholdsvis 5,7 og 10,8 prosent. Referansevaren er gjennomsnittlig pris på skinkestek, koteletter og sideflesk, og forbrukerprisen fra og med 2005 er beregnet vha. konsumprisindeksen for «svin». Ny og gammel indeksserie ble kjedet på indeksen for ferskt kjøtt og flesk.

Figur 9.7 Utvikling i forbruker-, engros- og produsentpriser for svinekjøtt. Kr/kg

9.6 Egg

Figur 9.8 viser utviklingen i de ulike prisene på egg. Forbrukerprisen økte 1,4 prosent fra 2014 til 2015. Engrosprisene falt 0,2 prosent, mens produsentprisene økte med 0,04 prosent sammenlignet med året før.

Figur 9.8 Utvikling i forbruker-, engros- og produsentpriser for egg. Kr/kg

10 Likestilling

Prop.1S (2015-2016) sier at «Det er eit uttrykt mål i landbrukspolitikken at kvinner og menn skal ha dei same moglegheitene til å drive næringsverksemd innanfor landbruk og i landbruksbaserte næringar.»

Likestilling vil naturlig gå inn i flere emner. Vi viser til kapitlene 5.4 Utviklingen i arbeidsforbruket i jordbruket og 5.6 Landbrukseiendommer. I kapitlene 7.3 om alminnelig inntekt og 7.4 om levekår og økonomi tas inntekt til henholdsvis bruker og ektefelle/ samboer pluss bruker opp, uten et direkte kjønnspektiv. I dette kapitlet går en nærmere inn på brukere, eiere, arbeidsinnsats og inntekt i forhold til kjønn.

10.1 Brukere og sysselsetting i jordbruket etter kjønn

Tabell 10.1 viser utviklingen i antall brukere, både for menn og kvinner. Andelen kvinnelige brukere har vært økende fra 1999 til 2015, selv om andelen har vært lavere i enkelte år.

Tabell 10.1 Personlige brukere på jordbruksbedrifter, fordelt etter kjønn

	1999	2005	2010	2014	2015*
Menn	60 914	43 751	37 471	34 574	33 553
%	87,1	86,7	85,6	84,9	84,7
Kvinner	9 045	6 725	6 295	6 156	6 076
%	12,9	13,3	14,4	15,1	15,3
<i>I alt</i>	<i>69 959</i>	<i>50 476</i>	<i>43 766</i>	<i>40 730</i>	<i>39 629</i>

* Foreløpige tall

For fylkesvis fordeling se:

<http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Kilde: Statistisk sentralbyrå. De fullstendige landbruks-/jordbrukstellingene i 1999 og 2010, den beregna totalpopulasjonen i 2005, 2014 og 2015

Tabell 10.2 viser kvinneandelen av personlige brukere. Fra 2010 til 2015 økte kvinneandelen i de fleste fylker. For landet som helhet økte kvinneandelen fra 14,4 til 15,3 prosent fra 2010 til 2015.

Tabell 10.2 Andelen personlige brukere som er kvinner i hvert fylke. prosent

	1999	2005	2010	2014	2015*
Østfold	11,9	12,0	13,5	14,4	14,6
Akershus og Oslo	11,7	12,1	14,3	14,6	14,4
Hedmark	14,1	13,3	13,9	15,2	15,5
Oppland	12,3	12,3	12,5	13,6	13,8
Buskerud	13,7	14,1	14,7	16,3	16,6
Vestfold	10,5	10,6	10,9	12,6	13,6
Telemark	16,4	14,2	15,0	15,0	15,4
Aust-Agder	14,2	13,2	14,3	14,2	14,8
Vest-Agder	12,2	13,4	15,6	15,5	16,0
Rogaland	11,0	13,0	14,5	15,0	14,9
Hordaland	13,3	14,4	15,2	15,8	16,3
Sogn og Fjordane	14,5	14,6	15,1	15,9	15,7
Møre og Romsdal	13,6	15,2	15,6	16,0	15,8
Sør-Trøndelag	9,8	11,2	13,0	14,5	14,6
Nord-Trøndelag	9,8	11,8	13,4	14,2	14,2
Nordland	15,7	15,4	16,6	17,1	17,5
Troms	17,9	16,8	19,4	19,1	19,3
Finnmark	21,1	20,0	23,5	24,2	24,7
<i>Landet</i>	<i>12,9</i>	<i>13,3</i>	<i>14,4</i>	<i>15,1</i>	<i>15,3</i>

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. De fullstendige landbrukstellingene i 1999 og 2010, den beregna totalpopulasjonen i 2005, 2014 og 2015

Tabell 10.3 viser at kvinner generelt driver mindre jordbruksbedrifter enn menn. For alle år er hovedregelen at kvinneandelen er synkende med økende jordbruksareal. Fra 1999 til 2015 har kvinneandelen økt for alle størrelsesgrupper unntatt de med over 800 dekar.

Tabell 10.3 Andelen personlige brukere som er kvinner, etter arealgrupper. prosent

Arealgruppe, dekar	1999	2005	2010	2014	2015*
< 100 ¹⁾	16,2	16,7	18,1	18,5	18,9
100–199	11,8	13,9	15,1	15,9	16,1
200–299	9,3	11,2	12,8	14,2	14,4
300–499	8,1	9,3	10,4	11,6	12,1
500–799	6,0	7,7	9,2	9,8	9,4
≥ 800	6,3	3,8	4,6	5,5	5,5
<i>Alle brukere</i>	<i>12,9</i>	<i>13,3</i>	<i>14,4</i>	<i>15,1</i>	<i>15,3</i>

* Foreløpige tall

1) For 1999 gjeldet tallene størrelsesgruppen 5–100 dekar

Kilde: Statistisk sentralbyrå. De fullstendige landbruks-/jordbruksstillingene 1999 og 2010, og den beregna totalpopulasjonen i 2005, 2014 og 2015

Tabell 10.4 nedenfor viser prosentvis aldersfordeling på kvinner og menn som er aktive bønder. Kvinner som driver jordbruksbedrifter, er gjennomgående litt yngre enn menn. Gjennomsnittsalderen for menn er 3,4 år høyere enn for kvinner i 2015.

Tabell 10.4 Prosentvis aldersfordeling for brukere 2015*

Aldersgruppe	≤ 39	40–49	50–59	60–65	66–69	≥ 70	Gj.snittsalder, År
Menn	16,2	25,9	31,1	14,3	6,7	5,8	51,6
Kvinner	23,8	34,2	24,4	8,5	4,5	4,7	48,2

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Den beregna totalpopulasjonen 2015

10.2 Eiere etter kjønn og eiendomsoverdragelser

Eier av en landbrukseiendom kan bruke eiendommen selv eller leie den ut til en annen som driver eiendommen. På den annen side kan én og samme bruker drive flere landbrukseiendommer, både egne og andres, sammen som én jordbruksbedrift. Det er langt flere landbrukseiendommer enn jordbruksbedrifter og brukere.

Tabell 10.5 nedenfor viser gardsoverdragelser i 2014. Den gjelder alle typer overdragelser, både av odelseiendommer og andre. Av de som overdro eiendom i denne perioden var 59,9 prosent av eierne menn og 35,7 prosent kvinner. Av de som overtok var 58,7 prosent menn og 37,5 prosent kvinner.

Blant kvinnelige selgere av landbrukseiendommer var det samme andel i 2014 som i 2010. Også blant nye kvinnelige eiere var det i 2014 samme andel som i 2010. Når det gjelder upersonlige eiere var 3,1 prosent av selgerne og 3 prosent av kjøperne upersonlige i 2010.

Tabell 10.5 Eiendomsoverdragelser i 2014. Andelen eiere som er menn, kvinner og upersonlige før og etter overdragelsen. Prosent

	Forrige eier			Ny eier		
	Mann	Kvinne	Upersonlig	Mann	Kvinne	Upersonlig
Østfold	65,6	28,7	5,7	59,6	36,5	3,9
Akershus og Oslo	64,6	30,3	5,1	54,3	40,4	5,3
Hedmark	59,1	36,7	4,2	61,2	35,6	3,2
Oppland	64,2	31,8	4,0	66,2	30,4	3,5
Buskerud	57,6	37,0	5,4	59,8	37,4	2,8
Vestfold	70,2	24,3	5,5	62,4	31,8	5,9
Telemark	60,1	37,7	2,2	58,0	38,9	3,1
Aust-Agder	62,8	32,5	4,7	63,9	32,1	4,0
Vest-Agder	53,2	40,6	6,2	59,7	37,4	3,0
Rogaland	65,9	28,4	5,7	62,1	30,6	7,3
Hordaland	62,2	34,9	2,8	58,7	36,2	5,1
Sogn og Fjordane	59,7	37,0	3,3	58,0	39,9	2,1
Møre og Romsdal	59,7	37,7	2,5	57,8	39,1	3,1
Sør-Trøndelag	60,6	33,5	5,8	57,9	35,1	7,0
Nord-Trøndelag	64,8	28,5	6,7	68,4	28,0	3,6
Nordland	54,6	40,7	4,7	53,0	44,5	2,6
Troms	52,6	44,6	2,7	52,8	44,3	2,9
Finmark	48,3	47,6	4,1	43,5	53,5	3,0
<i>Landet</i>	<i>59,9</i>	<i>35,7</i>	<i>4,4</i>	<i>58,7</i>	<i>37,5</i>	<i>3,9</i>

Kilde: Statistisk Sentralbyrå. Landbrukseiendommer 2014. Tinglyste omsetninger, alle omsetninger

Tabell 10.6 viser aldersfordeling for nye eiere på landbrukseiendommer i 2014. Det var færre kvinner enn menn som var under 50 år ved overtakelse, og 18,5 prosent av kvinnene var over 70 år når de overtok eiendommen i 2014. Dette gav en gjennomsnittsalder for kvinnelige nye eiere på 53,3 år, noe som er over 7 år mer enn for mennene. Det er i mange sammenhenger påpekt at gardsoverdragelser til kvinner ofte gjelder enker som eier garden i en overgangsperiode.

Tabell 10.6 viser videre at gjennomsnittsalderen for mannlige eiere var 3 år mindre enn for kvinner som eide landbrukseiendommer i 2014. For menn er gjennomsnittsalderen for *brukerne* (jf. tab 10.4) 5,7 år lavere enn for alle mannlige *eiere*. Kvinnelige *brukere* (jf. tab 10.4) er i gjennomsnitt 12 år yngre enn alle kvinnelige *eiere*. Det synes derfor som kvinner i mindre grad overtar jordbruksbedrifter for selv å drive jordbruk over tid. De eldre kvinnene som overtar gard, påvirker derved ikke statistikken over brukere i særlig grad.

Tabell 10.6 Aldersfordeling for nye eiere i 2014 og for alle eiere i 2014. Prosentandeler

		Aldersgruppe						Gjennom- snittalder, år
		< 30	30–39	40–49	50–59	60–69	> 70	
Nye eiere	Menn	12,8	22,7	23,7	22,3	13,2	5,3	46,2
	Kvinner	7,6	17,2	19,4	19,4	17,9	18,5	53,3
Alle eiere	Menn	2,0	8,2	19,0	26,2	25,4	19,2	57,3
	Kvinner	1,8	7,9	17,4	21,2	23,0	28,6	60,1

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Landbrukseiendommer desember 2014, alle omsetninger 2014

Tabell 10.7 viser omsetning av landbrukseiendom etter type omsetning, sett i sammenheng med kjønn og alder på kjøper i 2014. Vi ser at 59,9 prosent av de som kjøpte landbrukseiendom i 2014 var menn og 35,7 prosent var kvinner, og at gjennomsnittsalderen var 48,7 år.

Tabellen viser at det i 2014 var en større andel menn enn kvinner som overtar landbrukseiendommer ved alle former for overdragelser. Det er ved uskifte-/skifteoppgjør at kjøperen er eldst – i gjennomsnitt 60,7 år gammel. Ved overdragelse i form av gave er alderen på kjøper lavest, 41,5 år i gjennomsnitt.

Tabell 10.7 Type omsetning av landbrukseiendom, type og alder på kjøper. 2014

Omsetningstype	Antall omsetninger	Andel kjøper som er			Gjennom- snittalder, år
		mann	kvinne	upers.	
Fritt salg	2 826	57,3	37,7	5,0	45,0
Gave	1 938	68,1	31,3	0,6	41,5
Uskifte- /skifteoppgjør	3 271	58,9	38,7	2,4	60,7
Tvangsauksjon	76	69,7	27,6	2,6	48,0
Annet	1 204	54,8	30,9	14,3	48,7
Totalt	9 315	59,9	35,7	4,4	48,7

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Landbrukseiendommer desember 2014, alle omsetninger 2014

10.3 Driftsformer

10.3.1 Inndeling

Som følge av EØS-avtalen, er Norge forpliktet til å følge EUs bestemmelser for strukturstatistikk i jordbruket. Driftsforminndelingen til og med 2009 brukte standard dekningsbidrag (SDB) som felles måleenhet for de ulike plante- og husdyrproduksjonene i bedriften. Men fra og med 2010 er SDB erstattet med standard omsetning (SO), og det er gjort noen andre metodeendringer. Disse to driftsforminndelingene er ikke fullt ut sammenlignbare. Inndelingen av jordbruksbedrifter etter driftsform er nærmere beskrevet i Statistisk Sentralbyrå-rapport «Landbruket i Norge 2011». Ved vanlig publisering brukes følgende inndeling:

Driftsform

Korn og oljevekster
Øvrige jordbruksvekster
Hagebruksvekster
Storfe mjølkeproduksjon
Storfe kjøttproduksjon
Storfe mjølk- og kjøttproduksjon i kombinasjon
Sau
Øvrige grovføretende dyr
Svin og fjørfe
Blandet planteproduksjon
Blandet husdyrproduksjon
Plante- og husdyrproduksjon i kombinasjon
Ikke klassifisert

En grundigere inndeling eksisterer, men vi har valgt å bruke denne hovedinndelingen i det følgende. For å regnes som en spesialisert produksjon, må denne utgjøre mer enn 2/3 av bedriftens totale omsetning. For kombinerte produksjoner gjelder at hver av produksjonene må utgjøre mer enn 1/3, men mindre enn 2/3 av bedriftens totale produksjon.

10.3.2 Driftsform og produksjon

Tabell 10.8 viser ulike driftsformer fordelt etter kjønn og andelen kvinner i de ulike produksjoner. Kvinneandelen er høyest blant bønder med driftsform «øvrige grovføretende dyr», med en andel på 24,9 prosent. Andelen for sau er 18,7 prosent. Andelen er lavest blant produsenter som driver med storfe, både melk/kjøtt og kun melk. Samdriftene gir høy andel upersonlige brukere i melkeproduksjon.

Tabell 10.8 Jordbruksbedrifter fordelt etter driftsform og brukertype. Antall og andel. 2014

	Antall				Kvinner, Prosent	Prosent		
	Totalt	Menn	Kvinner	Uper- sonlig		Menn	Kvinner	Uper- sonlig
Korn og oljevekster	7 029	6 075	838	116	11,9	17,6	13,6	5,1
Øvrige jordbr.vekster	4 944	4 259	581	104	11,8	12,3	9,4	4,5
Hagebruksvekster	1 448	1 069	204	175	14,1	3,1	3,3	7,6
Storfe, melk	7 262	5 397	754	1 111	10,4	15,6	12,2	48,5
Storfe, kjøtt	3 837	3 235	521	81	13,6	9,4	8,5	3,5
Storfe, melk og kjøtt	1 363	1 060	114	189	8,4	3,1	1,9	8,2
Sau	9 741	7 702	1 818	221	18,7	22,3	29,5	9,6
Øvrig grovfôretende dyr	2 966	2 092	738	136	24,9	6,1	12,0	5,9
Svin og fjørfe	2 305	1 916	314	75	13,6	5,5	5,1	3,3
Blandet planteprod.	232	188	35	9	15,1	0,5	0,6	0,4
Blandet husdyrprod.	590	496	64	30	10,8	1,4	1,0	1,3
Komb. plante og husdyr	1 305	1 085	175	45	13,4	3,1	2,8	2,0
Sum	43 022	34 574	6 156	2 292	14,3	100,0	100,0	100,0

Kilde: Statistisk Sentralbyrå. Den beregna totalpopulasjon 2014

Tabell 10.8 viser også produksjonene fordelt mellom menn og kvinner som grupper. 22,3 prosent av de mannlige brukerne driver med sau, mens det er 29,5 prosent av kvinnene. 17,6 prosent av mennene og 13,6 prosent av kvinnene har ren kornproduksjon. 15,6 prosent av mennene har melkeproduksjon, mot 12,2 prosent av kvinnene. Nesten halvparten av de upersonlige driver melkeproduksjon.

10.4 Arbeidsforbruk og utdanning

Tabell 10.9 nedenfor viser utviklingen i arbeidsforbruk. Arbeidsforbruket i jordbruket går ned både for kvinner og menn, men reduksjonen er sterkere for kvinner. I 2012/13 utførte kvinner 22 prosent av arbeidet, mot 26 prosent i 1989/90. Kvinner utfører arbeid både som brukere, ektefelle eller samboer til brukerne, familiemedlemmer og som annen hjelp.

Tabell 10.9 Timeverk i jordbruket. Andel utført av kvinner

År	Totalt mill. timeverk	Prosentandel utført av kvinner			
		I alt	Brukere og ektefelle/samboer	Familiehjelp	Annen hjelp
1979/80	246	27	28	24	21
1989/90	185	26	26	28	23
1996/97	161	25	25	26	23
1998/99	151	25	24	26	26
2000/01	140	24	24	27	27
2002/03	132	24	24	27	26
2004/05	120	24	24	27	24
2006/07	112	25	24	26	25
2009/10	95	24	23	26	25
2012/13	88	22	23	26	23

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Jordbruksstatistikken

Tabell 10.10 viser lengste utdanning for nye eiere av landbrukseiendommer i 2014, og utdanningsnivået er også sammenlignet med fordelingen i den totale befolkningen. For en del personer er høyeste utdanning ikke oppgitt eller ikke fullført, og disse personene inngår i tallene for grunnskole. Høy utdanning blant nye eiere er vanligere blant kvinner enn blant menn, og det er størst andel kvinner med lang utdanning blant de yngste. Blant kvinnene i den yngste aldersgruppen har 50,7 prosent utdanning på universitets- og høgskolenivå. Hos menn har 18,9 prosent i den yngste aldersgruppen høyere utdanning. Ser vi på den eldste aldersgruppa som overtok gård i 2014, så har 22,2 prosent av mennene høyere utdanning, mot 15,7 prosent av kvinnene.

Sammenligner vi utdanningen til nye mannlige eiere med tilsvarende for hele befolkningen, så ser vi at en større andel av de som overtar landbrukseiendommer har fullført videregående skole. Blant kvinner som overtar landbrukseiendommer er utdanningsnivå relativt likt som befolkningen ellers.

Tabell 10.10 Nye eieres utdanning etter aldersgrupper, og tall for hele befolkningen

Aldersgruppe	Prosentandel menn, med minst:			Prosentandel kvinner, med minst:		
	Grunn- skole	Videre- gående	Universitet og høgskole	Grunn- skole	Videre- gående	Universitet og høgskole
< 39 år	6,6	74,5	18,9	5,5	43,8	50,7
40–59 år	10,3	67,9	21,8	7,6	46,5	45,9
> 60 år	30,7	47,2	22,2	39,8	44,5	15,7
<i>Totalt nye eiere</i>	<i>13,5</i>	<i>65,6</i>	<i>20,9</i>	<i>21,0</i>	<i>45,1</i>	<i>33,9</i>
<i>Hele befolkningen</i>	<i>27,2</i>	<i>44,5</i>	<i>28,3</i>	<i>27,3</i>	<i>38,2</i>	<i>34,5</i>

Kilde: Statistisk Sentralbyrå, Landbruksregistret 2014, Utdanningsstatistikken.

Tabell 10.11 tar for seg nye eiere som har landbruksutdannelse som høyeste utdanning. Vi ser at når landbruksutdanning er høyeste utdanning er menn i overfall i alle aldersgrupper. Andelen av unge kvinner med høyt utdanningsnivå som overtar gard er høyere enn tilsvarende for menn (jf. tabell 10.10), men unge kvinner velger sjeldnere landbruksutdanning som høyeste utdanning. Kvinner legger mer vekt på en utdanning utenfor landbruket. Det samme gjelder også de unge kvinner som er brukere.

Tabell 10.11 Nye eiere med landbruksutdanning som høyeste utdanning

Aldersgruppe	Menn	Kvinner
< 39 år	12,7	8,9
40–59 år	11,0	4,6
> 60 år	7,1	0,7
<i>Totalt</i>	<i>10,7</i>	<i>3,8</i>

Kilde: Statistisk Sentralbyrå, Landbruksregistret, 2014

10.5 Næringsinntekt og jordbruksfradrag, fordelt på kjønn

Tabell 10.12 nedenfor viser andel næringsinntekt fra jordbruk av bruttoinntekt. Dette er tilsvarende tabellene 7.10–7.12, og viser forskjellene på menn og kvinner. Det er en høyere andel av kvinner enn menn som er uten positiv næringsinntekt, 32,9 prosent kvinner mot 25,9 prosent menn. Relativt sett er det også langt færre kvinner enn menn som henter halvparten eller mer av bruttoinntekta fra jordbruket.

Tabell 10.12 Andel næringsinntekt fra jordbruk av bruttoinntekt. Tall for bruker og ektefelle/samboer. Prosentandel etter kjønn. 2014

Referanseperson	Antall brukere	Andel næringsinntekt av bruttoinntekt					
		Uten	1–9 %	10–49 %	50–89 %	> 90 %	> 50 %
Mann	34 504	25,9	20,5	33,5	15,7	4,4	20,1
Kvinne	6 053	32,9	24,0	31,5	8,9	2,9	11,8
<i>Alle</i>	<i>40 557</i>	<i>26,9</i>	<i>21,0</i>	<i>33,2</i>	<i>14,7</i>	<i>4,2</i>	<i>18,9</i>

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Selvangivelsesdata 2014

Tabell 10.13 nedenfor er tilsvarende tabell 7.13 og 7.14, men viser andelen menn og kvinner i de ulike inntektsgruppene i forhold til jordbruksfradraget. Tabellen viser at det er en større andel av kvinnene enn av mennene som havner i de laveste inntektsgruppene. Og det er en langt større andel av mennene som har inntekt over 200 000 enn tilsvarende andel kvinner. Det er de med inntekt over 334 290 kr som i 2014 kunne utnyttet et maksimalt inntektsfradrag fullt ut.

Tabell 10.13 Inntektsposisjon i forhold til jordbruksfradraget. Tall for bruker og ektefelle/ samboer inndelt etter inntektsnivå fra jordbruket og kjønn. 2014

	Antall brukere	Næringsinntekt per jordbruksbedrift, andel i gruppa. %				
		Uten	1– 63 500	63 501 199 999	200 000– 334 289	> 334 290
Mann	34 504	25,9	16,5	21,1	11,6	25,0
Kvinne	6 053	32,9	19,7	22,1	10,4	15,0
<i>Alle</i>	<i>40 557</i>	<i>26,9</i>	<i>17,0</i>	<i>21,2</i>	<i>11,4</i>	<i>23,5</i>

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Selvangivelsesdata 2014

11 Internasjonale forhold og rammevilkår

I St.meld. nr. 19 (1999–2000) sies det at «... *Internasjonale forhold har økende betydning for landbruk og handel med matvarer*». Videre sies det at «... *For jordbruksvarer medfører landbruksavtalen i WTO fra 1995 at vi for første gang fikk internasjonale forpliktelser og rettigheter på et bredt spekter av områder som omfatter tollbasert importvern, internstøtte, eksportsubsidier*». Dette kapitlet viser OECDs (organisasjonen for økonomisk samarbeid og utvikling) beregninger over støtten, eller overføringene, som ytes jordbrukssektoren i de enkelte medlemsland. Videre gjengis Norges oppfølging av WTO-forpliktelsene.

11.10 ECDs støtteberegninger for jordbruket

OECD, organisasjonen for økonomisk samarbeid og utvikling, foretar beregninger over støtten, eller overføringene, som ytes jordbrukssektoren i de enkelte medlemsland. Beregningene, også kalt PSE-beregningene, måler hvor mye næringsstøtten utgjør av produksjonsverdien.

Nærmere om beregningene

De beregnede totaloverføringer til jordbrukssektoren som helhet, som benevnes *Total Support Estimate (TSE)*, utgjøres av summen av overføringene til produsentene, benevnt *Producer Support Estimate (PSE)*, samt budsjettutgiftene til tjenesteproduserende virksomheter som er rettet mot jordbrukssektoren (forskning og utvikling, utdanning, tilsyn, veterinærtjenester osv.), benevnt *General Services Support Estimate (GSSE)*. «Annet», som eksempelvis forbrukersubsidier, inngår også.

Videre beregnes finansieringen av overføringene fra henholdsvis konsumentene av landbruksvarene, benevnt *Consumer Support Estimate (CSE)*, og skattebetalerne.

I tillegg til de relativt lett målbare størrelsene som støtte via importbegrensninger og tilskudd bevilget over budsjettene, er beregningene lagt opp til å gi et totalmål for støtte hvor også mer indirekte støtteformer tas med. I prinsippet skal for eksempel skatte- og avgiftslettelse tas med. Slike (indirekte) støtteformer kan bety relativt mye i enkelte land, selv om de kan være vanskeligere målbare. For Norge tas virkningen av skattefradraget i positiv næringsinntekt fra jordbruket med, og verdien av avgiftsfritak på diesel er et eksempel på avgiftslettelse som også inkluderes i beregningene. Avgifter på kunstgjødsel (opphevet fra 2000) og plantevernmidler trekkes imidlertid ikke ifra. Bakgrunnen for det er at dette er avgifter rettet mot bruken, – ikke brukeren, av slike midler. Avgifter på innsatsfaktorer knyttet til importbestemmelser trekkes heller ikke ifra. Avgifter (toll) på importerte fôrstoffer til kraftfôr trekkes derfor ikke ifra.

Hva beregningene måler

TSE/PSE er definert som verdien av alle overføringer fra skattebetalerne og konsumentene som følger av politiske tiltak for landbruket, i forhold til en situasjon hvor landbruket kun var underlagt generelle politiske rammevilkår.

TSE/PSE oppgis gjerne i prosent av den totale produksjonsverdien i jordbruket.

PSE gir altså et mål for støtte ved dagens situasjon på verdensmarkedet og forteller ikke noe om støttenivået for hvert produkt eller totalt ved en situasjon med endrede politiske rammevilkår internasjonalt for jordbrukssektoren.

Hva beregningene omfatter

De produktene i norsk jordbruk som det gjøres særskilte beregninger for er hvete, bygg, havre, melk, storfekjøtt, svinekjøtt, sauekjøtt, fjørfekjøtt, ull og egg. Det gjøres et beregningsmessig tillegg for verdien av ikke PSE-beregnete produkter, hovedsakelig produkter innen grøntsektoren, dvs. poteter, frukt, bær og grønnsaker.

Oppbygging av beregningene

Skjematisk er beregningene av PSE og TSE oppbygd slik:

- Skjermingsstøtte (fratrasket fôravgifter og omsetningsavgift)
- + budsjettstøtte
- = PSE (Producer Support Estimate)
- + GSSE (General Services Support Estimate)
- + «annet» (f.eks. forbrukersubsidier)
- = TSE (Total Support Estimate)

Skjermingsstøtte

Skjermingsstøtten er definert som forskjellen mellom innenlandsk produsentpris og referanseprisen multiplisert med produsert mengde. Produsentpris er fratrukket eventuelle pristilskudd. Referanseprisen skal gi uttrykk for aktuell importpris og være konsistent til referanseprisen som er nyttet for andre land. Skjermingsstøtten er fratrukket omsetningsavgifter og fôravgifter. Skjermingsstøtten beregnes for hvert aktuelt produkt og summeres opp til en total skjermingsstøtte.

I beregningene for Norge benyttes EU-priser for hvete, bygg og havre, utbetalingsprisen for melk på New Zealand og EUs eksportpriser for storfe, svin, sau og fjørfeprodukter. Når det gjelder prisen på melk er denne felles for alle land. Referanseprisene er oppgitt i utenlandske valutaer men omregnet til norske kroner i beregningen.

For hvert beregningsår nyttes referansepriser tilhørende beregningsåret. Referanseprisene varierer over tid og endringer i (fallende/økt) referansepris vil gi endringer i (økt/fallende) skjermingsstøtte, og dermed PSE/TSE, ved uendret virkemiddelbruk innenlands. Tilsvarende gjelder for valutakurssvingninger. Økt produksjon gitt uendrede priser vil gi økt skjermingsstøtte (økt PSE/TSE) og motsatt.

Den totale PSE/TSE, slik den framkommer i OECD beregningene, vil dermed kunne variere fra år til år, også ved uendret virkemiddelbruk. Slike forhold kan forklare en del av de årlige endringene i PSE/TSE.

Fratrekk for avgifter

Fôravgifter og trukket omsetningsavgift på husdyrprodukter trekkes i fra skjermingsstøtten ved beregning av PSE. Fôravgiftene som trekkes ifra er avgifter på innenlandsk produsert korn til fôr. Avgiftene for norskprodusert korn, dvs. forskjellen mellom norsk og verdensmarkedets pris, kan betraktes som en overføring fra husdyrproduksjon til kornproduksjonen. Denne delen er «belastet» kornproduksjonen i form av skjermingsstøtte tidligere i beregningen og trekkes fra for å unngå en dobbelføring. Tidligere ble også avgiftene/tollen på importerte fôrstoffer og andre innenlandske fôrstoffer, hovedsakelig basert på fiskeråstoffer, trukket ifra.

Budsjettstøtte

Budsjettstøtten, dvs. ulike typer tilskudd som stort sett bevilges over kapitel 1150 i Landbruks- og matdepartementets budsjett til gjennomføring av jordbruksavtalene, inntektsføres under PSE-delen.

Det er kun tilskudd som anses å omfatte jordbruket som blir inntektsført. For Landbrukets Utviklingsfond (LUF) er det for eksempel kun bevilgninger til tradisjonelt landbruk som inntektsføres, bevilgninger til skogformål og bygdeutvikling holdes utenom. Visse inntektsførte tilskudd vil dermed ikke samsvare med tilsvarende tilskuddsposter i budsjettproposisjonen.

GSSE, generelle tjenester rettet mot jordbruket

General Services Support Estimate (GSSE) omfatter bevilgninger som ikke vurderes å ha inntektseffekt på produsentnivå, dvs. PSE-delen av beregningene, men som er en del av den mer generelle tjenesteproduksjonen rettet mot landbruksnæringen og som derfor inngår i beregningen av totaloverføringene til landbrukssektoren (TSE). Elementer som omfattes av denne delen er forskning og utvikling, utdanning (landbruksskoler), diverse tilsyns- og kontrollvirksomheter, jordskifteverk og jordkartlegging. Midler til markedsregulering og beredskapslagre inngår også.

Annen støtte

Eventuell rentestøtte og forbrukersubsidier tillegges beregningene. Rentestøtten, som beregnes som differansen mellom den gjennomsnittlige rentesatsen (rentebeløpet) jordbrukerne betaler på den lånte kapital og markedsrenten, tillegges PSE-delen av beregningene. Rentestøtten består for tiden hovedsakelig av det rentefrie investeringslånet gjennom LUF.

Eventuelle forbrukersubsidier legges til ved beregning av jordbrukets totalstøtte, TSE. Etter 1.7.1993 har det ikke vært gitt forbrukersubsidier på landbruksprodukter. Momskompensasjonen på en del matvarer, som ble innført fra samme tidspunkt, men opphevet f.o.m. 1.7.1996, har ikke vært inkludert i beregningene.

OECDs beregning for Norge

I tabell 11.1 er hovedtallene for OECDs beregninger for Norge gjengitt per 2014.

Tabell 11.1 OECDs beregninger for overføringer til jordbruket i Norge. Mill. kr

	1986–88	2010	2011	2012	2013
Total produksjonsverdi	17 354	23 894	24 230	25 974	26 803
PSE					
–skjermingsstøtte	9 274	9 198	8 779	10 526	7 607
–budsjettstøtte ¹	9 902	12 698	12 844	12 844	13 920
Sum	19 175	21 896	21 623	23 371	21 527
<i>PSE i prosent</i>	70	60	58	60	53
+ GSSE	848	1 729	1 911	1 953	2 123
+ «annet»	1 522	441	437	437	433
= Sum TSE	21 545	24 066	23 971	25 761	24 083

1) Budsjettstøtten i OECDs beregninger avviker noe fra tilskuddsoversikten i tabell 8.1. Dette skyldes bl.a. at prisnedskrivningstilskuddet til korn inngår i skjermingsstøttedelen og ikke i budsjettstøtten i OECDs beregning. Videre benyttes det noe ulikt kildemateriale

Utviklingen i ulike OECD medlemsland

I tabell 11.2 er utviklingen i PSE målt i prosent vist for en del av OECDs medlemsland. PSE-prosentene uttrykker støtten i prosent av produksjonsverdien i det enkelte land.

Tabell 11.2 Utviklingen i prosent PSE for noen land

Land	1986–88	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Australia	10	4	3	3	3	2	2
Canada	36	13	17	17	15	15	12
EU ¹⁾	39	22	23	20	18	20	20
Island	77	51	49	45	44	47	41
Japan	64	48	49	55	51	55	56
Mexico	3	12	13	13	13	12	12
New Zealand	10	1	0	1	1	1	1
Norge	70	59	60	60	58	60	53
Sveits	76	57	60	52	54	56	49
Tyrkia	20	26	28	25	20	19	19
USA	22	9	11	8	8	8	7
OECD	37	21	23	20	18	19	18

1) EU₁₂ tom. 1994, EU₁₅ etter 1995, EU₂₅ etter 2004

Kilde: OECD

11.2 Norges oppfølging av WTO-forpliktelsene

GATT/WTO-avtalen, eller mer presist Uruguayrundens (UR) landbruksavtale fra 1994, innebar forpliktelser på tre hovedområder: (1) markedsadgang, (2) eksportstøtte og (3) intern støtte. Forpliktelsene skulle gjennomføres i løpet av perioden 1995–2000. De enkelte medlemsland notifiserer hvert år overfor WTO hvordan de oppfyller forpliktelsene på de ulike områdene²⁸.

I dette dokumentet vil en kort redegjøre for de viktigste elementene i forbindelse med Norges oppfølging av den gjeldende GATT/WTO-avtalen.

Markedsadgang

Spørsmålet om markedsadgang er grovt sett knyttet til toll og kvoter.

Tollvernet

En viktig del av landbruksavtalen besto i at det kvantitative importvernet skulle erstattes med et tollbasert importvern. Det måtte derfor etableres et sett av tollsatser på landbruksområdet (tariffisering), noe Norge presenterte i de såkalte bindings- eller landlistene. Tollsatsen ble utregnet som differansen mellom verdensmarkedspris og administrerte, interne pris i basisperioden 1986–88 og varierer (for Norge) fra 0 til over 500 prosent.

I avtalen forpliktet landene seg til å redusere disse tollsatsene med minimum 15 prosent, men der et *aritmetisk gjennomsnitt* av alle tollposisjonene skulle gi en reduksjon på 36 prosent. Selv om gjennomføringsperioden var 1995–2000, valgte Norge å redusere sine tollsatser med en gang, dvs. i 1995. Tollreduksjonen var 15 prosent for de fleste «viktige» produkter, mens den var langt høyere for «ubetydelige» produkter og/eller på produkter som i utgangspunktet har svakt tollvern. Tabell 11.3 viser hovedelementene av tollreduksjonen.

Tabell 11.3 Tollreduksjoner iht. Norges bindingsliste – URs landbruksavtale

Prosentvis reduksjon	Produktgrupper (utvalg)
15	Kjøtt, melk og meierivarer, poteter, epler, pærer, konservesgrønnsaker, en del RÅK-varer
20	Egg, grønnsaker, moreller, jordbær
25	Havre
30	Korn ellers, mel
36	Frø
70–100	En rekke produkter som har lav toll i utgangspunktet/ingen/liten norsk produksjon

²⁸ Disse notifikasjonene blir også lagt ut på WTOs internettsider

Kvoter

GATT/WTO-avtalen innebar videre at det enkelte land forpliktet seg til å sørge for at eksisterende importmuligheter ble opprettholdt. Der en hadde liten eller ingen import måtte det i tillegg opprettes minimums importkvoter på minst 5 prosent ved slutten av avtaleperioden (2000), målt i forhold til konsumet i basisperioden («*minimum access*»-kvoter med om lag 1/3 av ordinær tollsats). Norge har bl.a. minsteimportkvoter for smør, storfekjøtt, svinekjøtt, sauekjøtt, fjørfekjøtt og egg.

Det er likevel ikke noe krav om fysisk å importere disse minsteimportkvotene, bare at det skal legges til rette for slik import. Norske myndigheter har innført en auksjonsordning der potensielle importører byr på minsteimportkvotene. Det er Statens landbruksforvaltning som administrerer auksjonene.

Tabell 11.4 Minsteadgangskvoter (WTO) og tildelt auksjonert kvantum (tonn)

	1995	2001	2005	2009	2011	2013
Storfekjøtt, fryst:						
- kvote	181	1084	1084	1084	1084	1084
- tildelt (som % av kvote)	83 (8)	1084 (100)	1084 (100)	1084 (100)	1084 (100)	1084 (100)
Svinekjøtt, fryst:						
- kvote	230	1381	1381	1381	1381	1381
- tildelt (som % av kvote)	34 (2)	1381 (100)	1381 (100)	1381 (100)	1381 (100)	1381 (100)
Sau/lam:						
- kvote	34	206	206	206	206	206
- tildelt (som % av kvote)	0	206 (100)	206 (100)	206 (100)	206 (100)	206 (100)
Kjøtt av høns						
- kvote	116	221	221	221	221	221
- tildelt (som % av kvote)	0 (0)	221 (100)	221 (100)	221 (100)	221 (100)	221 (100)
Kjøtt av kalkun						
- kvote	116	221	221	221	221	221
- tildelt (som % av kvote)	0 (0)	221 (100)	221 (100)	86 (39)	221 (100)	221 (100)
Kjøtt av ender						
- kvote	116	221	221	221	221	221
- tildelt (som % av kvote)	0 (0)	221 (100)	221 (100)	179 (81)	221 (100)	179 (100)
Smør						
- kvote	366	575	575	575	575	575
- tildelt (som % av kvote)	0 (0)	575 (100)	575 (100)	518 (90)	575 (100)	575 (100)
Hønssegg						
- kvote	626	1295	1295	1295	1295	1295
- tildelt (som % av kvote)	0 (0)	1295 (100)	1295 (100)	648 (50)	1295 (100)	1114 (86)
Hvitkål						
- kvote		134	134	134	134	134
- tildelt (som % av kvote)		10 (7)	134 (100)	134 (100)	134 (100)	134 (100)
Rødkål						
- kvote		134	134	134	134	134
- tildelt (som % av kvote)		10 (7)	82 (61)	134 (100)	134 (100)	134 (100)

Kilde: www.slf.dep.no

Fra tabellen ovenfor ser vi at om lag hele kvoten er auksjonert ut for kjøttvarer og egg og stort sett også smør, mens kvoten for hvit- og rødkål ikke er fylt opp alle år. Kvoter som er tildelt gjennom auksjon blir ikke nødvendigvis faktisk importert. Tallene for faktisk import i perioden vil dermed kunne ligge under auksjonert kvantum.

Nedenfor er det gjengitt kvotepriser, delvis i intervall, på de kvotene som kjøpes for å importere til Norge.

Tabell 11.5 Kvotepriser for 2001–2013. Kr per kg

Kr/kg	2001	2005	2009	2011	2013
Storfe kjøtt, fryst	0,62–1,25	23,01	31,63	38,15	40,72
Svine kjøtt, fryst	0,15–0,30	0,02	0,01	0,02	0,01
Sau/lam, fryst	5,35	0,59	10,00	27,33	24,03
Kjøtt av høns	0,07–0,10	0,41	0,01	0,31	0,10
Kjøtt av kalkun	0,02–0,03	0,03	0,01	0,01	0,01
Kjøtt av ender	0,42–0,45	1,34	0,01	0,21	0,02
Smør	0,01	0,01	0,01	0,02	1,72
Høns egg	0,02–0,04	0,01	0,01	0,65	0,01
Hvitkål	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01
Rødkål	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01
Kalkunrullade	0,10–1,00	0,56	0,12	0,01	0,01

Kilde: *www.slf.dep.no*

Eksporstøtte

Dersom et produkt blir eksportert til lavere pris enn den innenlandske engrosprisen, er dette å regne som eksportstøtte ifølge GATT/WTO-avtalen.

GATT/WTO-avtalen krever at subsidiert eksport skal reduseres med 21 prosent i volum, og at eksportsubsidiene skal reduseres med 36 prosent i verdi i løpet av 6 år fra 1995.

Tabell 11.6 Mengde av faktisk subsidiert eksport (1000 kg)

	1995	2000	2009	2010	2011	Forpliktelse
Storfe kjøtt	638	1 119				1 497
Svine kjøtt	508	1 418	1 499	3 099	2 023	3 791
Sau/lam	122	30				681
Fjørfe kjøtt	59	-				22
Egg	1 448	1 165	1 187	1 130	974	1 578
Smør	4 382	3 678	3 363	2 215	409	5 873
Ost	18 894	16 154	12 332	12 382	12 792	16 208
Mysepulver	92	-				24
Frukt og grønt	-	-				664
Honning	-	-				14
Bearb.landbr.varer						

Kilde: Norges notifikasjon til WTO.

Tabell 11.7 Verdi av faktisk subsidiert eksport (mill. kr)

	1995	2000	2009	2010	2011	Forpliktelse
Storfekjøtt	18	33				35
Svinekjøtt	8	26	30	72	45	87
Sau/lam	2	1				18
Fjørfe kjøtt	2	-				1
Egg	19	17	17	17	14	17
Smør	51	52	40	12	1	53
Ost	400	237	135	141	140	246
Mysepulver	3	-				-
Frukt og grønt	-	-				1
Honning	-	-				-
Bearb.landbr.varer	25	27	26	32	26	36
Sum	528	393	248	274	226	494

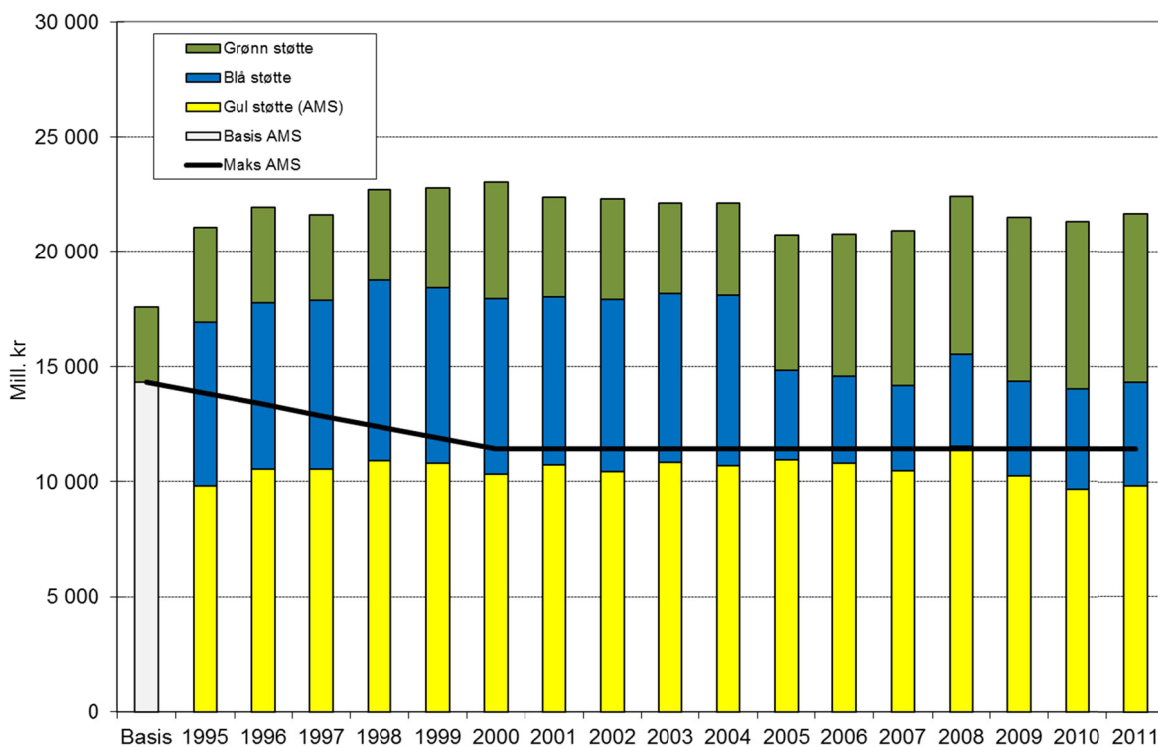
Kilde: Norges notifikasjon til WTO.

Tabell 11.6 og tabell 11.7 viser Norges subsidierte eksport med hensyn på hhv. mengde og verdi. Norge har benyttet seg av muligheten for å overføre «ubenyttet eksportstøtte» fra et år til senere år. 2000-forpliktelsen gjelder imidlertid absolutt, og en ser at denne gir reelle begrensninger (for eksempel ost), sett i forhold til den subsidierte eksporten gjennom hele perioden. Opplysningene her er hentet fra Norges notifikasjoner til WTO, der 2011 er siste året det foreløpig er notifisert for.

Internstøtte

Uruguay-runden forpliktet medlemslandene til å redusere den nasjonale, eller interne støtten til landbruket, beregnet ved hjelp av AMS, med 20 prosent i løpet av 6-års perioden (1995–2000). AMS, Aggregate Measurement of Support, er summen av den direkte støtten over statsbudsjettet og en beregnet markedsprisstøtte («skjermingsstøtte»).

«Skjermingsstøtten» i AMS beregnes som differansen mellom innenlandske *målpriser* (dvs. ikke markedsprisene) og en fast verdensmarkedspris, beregnet som gjennomsnittet av tre-årsperioden 1986–88. Dette avviker således en del fra metoden skjermingsstøtten beregnes på i OECDs PSE-beregninger, der en nytter løpende markedspriser, både norske og internasjonale.

Figur 11.1 Utvikling i nasjonal støtte til norsk jordbruk, sammenholdt med reduksjonsforpliktelsene iht. GATT/WTO-avtalen

Kilde: Norges notifikasjoner til WTO.

Ved beregningen av budsjettstøtten i AMS, holdes to deler av støtten utenfor; «grønn» og «blå» støtte. Den «grønne» støtten er klassifisert som «lovlig» og er unntatt reduksjonsforpliktelser. Den «blå» støtten inngikk i beregningen av den opprinnelige «Basis AMS», dvs. det som skulle være utgangspunktet for reduksjonsforpliktelsene, men kunne i gjennomføringsperioden tas ut av AMS.

Det som for Norges del gjenstår som «gul støtte», dvs. reduksjonspliktig AMS, er således den tidligere omtalte «skjermingsstøtten», samt annen direkte produksjonsrelatert støtte, i hovedsak grunntilskudd og frakttilskudd. «Skjermingsstøtten» utgjør det alt vesentligste av norsk AMS. Den «grønne» støtten skal være produksjonsnøytral og er unntatt fra reduksjonsforpliktelser. Norge har for 2004 notifisert i underkant av 4 mrd. kr som «grønn» støtte overfor WTO. Blant disse er avløserordningen, utbetalinger fra Landbrukets Utviklingsfond og andre bygdeutviklingstiltak og støtte til prisnedskrivning av norsk korn viktigst.

Hovedkriteriet for «blå» støtte er at det er knyttet produksjonsbegrensninger til støtten. For 2011 har Norge notifisert «blå» støtte på 4,5 mrd. kr. Norge har notifisert driftstillegget i melkeproduksjonen, produksjons-tillegget i husdyrproduksjonen og distriktstillegg for melk og kjøtt som «blå» støtte. AK-tillegget ble fra 2005 notifisert i «grønn» boks.

Figuren over viser Norges oppfølging av reduksjonsforpliktelsene mhp. nasjonal støtte. «Basis AMS» ble beregnet på grunnlag av gjennomsnittet av årene 1986–1988. En skilte ikke her mellom «gul» og «blå» støtte. Tallene er basert på de norske notifikasjonene, der 2004 er det siste året en har notifikasjoner for.

Som en ser av figuren over, har en fram til nå oppfylt kravet til reduksjonsforpliktelser, dvs. en ligger under maksimalt tillatt støttenivå. Et unntak er 2008 der notifisert AMS lå om lag 100 mill. kr over taket. Samtidig ser en at AMS legger viktige føringer for utformingen av virkemidlene i norsk jordbruk. Det har alt blitt gjennomført både «tekniske» og reelle tilpasninger for å sørge for at notifisert AMS ligger under tillatt støttenivå på 11,4 mrd. kr.

Ser en nærmere på tallene, er det en klar tendens at det er markedsprisstøtten («skjermingsstøtten») som har økt, mens den direkte prisstøtten er redusert. Det er først og fremst innenfor husdyrproduksjonene at en har hatt økning, dels som følge av økte målpriser, dels som følge av økt produksjon.